

ПРИЧОРНОМОРСЬКИЙ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІКИ ТА ІННОВАЦІЙ

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 30
Частина 1

Одеса
2018

Головний редактор:

Шапошников К.С. – доктор економічних наук, професор

Заступник головного редактора:

Гальцова О.Л. – доктор економічних наук, професор

Відповідальний секретар:

Коркоц О.М. – кандидат економічних наук

Члени редакційної колегії:

Грозний І.С. – доктор економічних наук, професор

Гулей А.І. – доктор економічних наук

Іртищева І.О. – доктор економічних наук, професор

Коваль В.В. – доктор економічних наук, доцент

Манойленко О.В. – доктор економічних наук, професор

Мельничук Д.П. – доктор економічних наук, доцент

Миронова Л.Г. – доктор економічних наук

Сафонов Ю.М. – доктор економічних наук, професор

Ситнік І.В. – доктор економічних наук, професор

Стройко Т.В. – доктор економічних наук, професор

Хрущ Н.А. – доктор економічних наук, професор

Римантас Сташис – PhD, професор економіки

Юліана Драгалін – PhD, професор економіки

Януш Велькі – доктор економіки габілітований, професор

Ян Жуковський – PhD, професор економіки

Електронна сторінка видання – www.bses.in.ua

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії»

включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 року № 515.

Науковий журнал індексується у наукометричній базі **Index Copernicus**.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet

Вченою радою Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій (протокол № 7 від 23.07.2018 року).

Науковий журнал «Причорноморські економічні студії» зареєстровано

Міністерством юстиції України

(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21934-11834P від 23.03.2016 року)

ISSN (Print): 2524-0897

ISSN (Online): 2524-0900

© ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій», 2018

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ**Грищенко Н.В.**МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ
СВІТОВОГО РИНКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ.....5**Кухтин О.Б.**ХАКЕРСЬКІ АТАКИ – СУТТЄВА ЗАГРОЗА ФУНКЦІОНУВАННЮ
СВІТОВОГО ФОНДОВОГО РИНКУ.....10**Ліфанова М.І.**

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ЦЕНТРІВ.....13

Медведкин Т.С., Медведкина Е.А.ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ
В ГЛОБАЛЬНОМ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМ ЛАНДШАФТЕ.....19**РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ****Avanesova N.E.**

STRATEGY OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE LONG TERM.....23

Бабина О.М.

РОЛЬ БІОЕНЕРГЕТИКИ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ.....28

Башнянин Г.І., Паласевич М.Б., Лапчук Я.С.

ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ ІНТЕГРАЛЬНА ДИНАМІЧНА КАПІТАЛІЗАЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ.....33

Ільяшова В.В., Помірча О.М.ШЛЯХИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ НЕЗАКОННИМ ШЛЯХОМ,
ТА ЗАХОДИ ЇХ ПРОТИДІЇ.....38**Кубатко В.В.**

ФАКТОРИ ТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ.....42

Мінакова С.М., Ненно І.М.ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ПОРТІВ
У ДЕРЖАВНІЙ МОРСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ.....47**Суска А.А.**ПРОЕКТУВАННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РИНКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ЛІСУ.....52**Цвірко О.О.**ТРАНЗИТНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ
ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ.....56**Яворская А.Ф.**ОБОСНОВАНИЯ ПАРАМЕТРОВ ПРИОРИТЕТНОГО ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ
СУДОВЛАДЕЛЬЧЕСКИХ СТРУКТУР В СИСТЕМЕ РЫНКА МОРСКОЙ ТОРГОВЛИ.....60**РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ****Боровик М.В.**

ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....65

Герасимова Л.М.

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ В ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ.....69

Григор'єва О.В., Неділько Н.В.ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА.....74**Дейнега І.О.**

ОНЛАЙН-ОСВІТА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА.....78

Дименко Р.А., Литвинова О.В., Лобань О.О.ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ПЛАТФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕНДОРІВ
ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ.....83

Джерелюк Ю.О. ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК ДО ОЦІНЮВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТІЙКОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	88
Дудка М.О. ОЦІНКА РІВНЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	94
Кучмєєв О.О. ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНИМИ ПОТОКАМИ В ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМАХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	99
Лобань О.О. ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІ.....	104
Михайленко О.В., Скоморохова С.Ю., Саухіна О.В. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ.....	108
Назарчук Н.В., Малик І.П. НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА.....	112
Свидрук І.І. ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МІКРОРІВНІ.....	116
Струк Н.С. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ.....	121
Хіміч О.В. СИСТЕМА ІЄРАРХІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ.....	126
РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА	
Averkyna M.F. THE PRINCIPLES OF REGIONAL RENEWABLE ENERGY POLICY.....	131
Гуріна О.В., Гуріна Є.Є., Работін Ю.А. ОЦІНКА ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА СТАН СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ.....	134
Довба І.В. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ.....	140
Зінченко О.А. РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИК ПОТЕНЦІАЛУ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЇ.....	145
Кузьмин В.М. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД.....	150
Мігай Н.Б. ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕЗЕРВ ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ.....	155
Мінакова О.О. ЗАСТОСУВАННЯ ІНДИКАТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ.....	160
Обозна А.О., Шабельник Н.М., Плахотний В.С. ОЦІНКА СТАНУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ТА ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	165
Обозна А.О., Шабельник Н.М. ІСТОРИЧНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ КУХНІ: РЕГІОНАЛЬНАЛЬНИЙ АСПЕКТ.....	168
Шевчук І.Б. КОМУНІКАТИВНІ МОЖЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	173
Шульц С.Л., Луцків О.М. ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕФОРМ.....	178
Новий вид наукових послуг.....	183

РОЗДІЛ 1. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРУКТУРИЗАЦІЇ СВІТОВОГО РИНКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE WORLD CONSULTING SERVICES MARKET STRUCTURING

У статті досліджено основні методологічні підходи до визначення економічної сутності категорій «структуризація» та «сегментація» у контексті досліджень консалтингового ринку. Автор виділяє ключові відмінності між цими категоріями з огляду на особливості дослідження ринку міжнародного консалтингу. Визначено характерні особливості визначення сутності поняття «глобальний консалтинговий ринок». Проаналізовано методику суб'єктно-об'єктної структуризації консалтингового ринку. Запропоновано трирівневу географічно-суб'єктно-видову модель структуризації глобального ринку консалтингових послуг.

Ключові слова: консалтинг, структуризація, сегментація, консалтинговий ринок, консалтингові послуги, менеджмент-консалтинг.

В статье исследованы основные методологические подходы к определению экономической сущности категорий «структуризация» и «сегментация» в контексте исследования консалтингового рынка. Автор выделяет ключевые различия между этими категориями, учитывая особенности исследования рынка международного консалтинга. Выделены характерные особенности определения сущности поня-

тия «глобальный консалтинговый рынок». Проанализирована методика субъектно-объектной структуризации консалтингового рынка. Предложена трехуровневая географически субъектно-видовая модель структуризации глобального рынка консалтинговых услуг.

Ключевые слова: консалтинг, структуризация, сегментация, консалтинговый рынок, консалтинговые услуги, менеджмент-консалтинг.

The article deals with the main methodological approaches to the economic essence definition of the «structuring» and «segmentation» categories in the context of the consulting market research. The author highlights the key differences between these categories taking into account the peculiarities of the international consulting market research. The characteristic features of the essential definition of the «global consulting market» concept have been determined. The method of the subject-objective structuring of the consulting market has been analyzed. A three-level geographic-subject-objective model for the global consulting services market structuring has been proposed.

Key words: consulting, structuring, segmentation, consulting market, consulting services, management consulting.

УДК 339.9:005.572

Грищенко Н.В.

к.е.н., доцент кафедри міжнародного менеджменту Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Постановка проблеми. Під впливом сучасних глобальних тенденцій у світовій економіці активно розвивається та трансформується єдиний глобальний ринок, невід'ємним сегментом якого є динамічний і стабільно зростаючий ринок консалтингових послуг. Дослідження консалтингового ринку неможливе без глибокого аналізу його структури, тобто визначення пропорційних зв'язків між окремими його елементами та учасниками, серед яких найголовнішими є його суб'єкти та об'єкти. Попри наявність численних наукових підходів до структуризації консалтингового ринку відсутність єдиної методології аналізу структури і виокремлення сегментів цього ринку унеможливорює точну оцінку його ємності та масштабів розвитку. Зважаючи на це, доцільним є уточнення категоріального апарату та розроблення моделі структуризації ринку консалтингових послуг за різними класифікаційними ознаками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням особливостей розвитку світового консалтингового ринку та його структуризацією

займалися такі зарубіжні науковці, як: У. Стентон, Р. Джадд, Ф. Котлер, К. Лавлок, М. Кубр, П. Блок, К. Макхем, Т. Боном, Б. Шапіро, Ф. Стіл та ін. Вагомий внесок у дослідження структури консалтингового ринку зробили й українські вчені, зокрема: В. Верба, Т. Решетняк, О. Трофімова, О. Марченко та ін. Підходи до структуризації і сегментації ринку менеджмент-консалтингу розробляють і впроваджують також міжнародні консалтингові асоціації та інститути, насамперед FEACO, ICMCI, MCA та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є розроблення методологічних підходів до структуризації і сегментації світового ринку консалтингових послуг на основі уточнення категоріально-понятійного апарату, визначення принципів та критеріїв визначення структурних зв'язків між окремими елементами консалтингового ринку з урахуванням різних інтересів усіх його учасників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічні підходи до структуризації консалтингового ринку ґрунтуються на розумінні економічної сутності таких його ключових понять

та категорій, як «ринок», «структура», «сегментація», «ринок консалтингових послуг».

Важливим елементом становлення та розвитку товарно-грошових відносин є *ринок*, який у класичному розумінні трактується як інститут або механізм, який зводить покупців (представників попиту) і продавців (постачальників) окремих товарів і послуг [1, с. 139].

Українські вчені трактують сучасний ринок як регульовану систему економічних (техніко-економічних, організаційно-економічних та економічної власності) відносин між суб'єктами різних типів і форм власності й господарювання у межах окремих країн і світового господарства з приводу купівлі товарів та послуг згідно із законами товарного виробництва [2, с. 145].

У політекономічному аспекті *ринок* розглядається як сукупність відносин економічної власності з приводу вторинного привласнення й відповідного відчуження у сфері обміну через механізм цін на товари і послуги, механізм інфляції, а також державного та наддержавного регулювання цін, попиту і пропозиції.

Ринок консалтингових послуг є складником загального ринку послуг. Специфічність послуги як товару (об'єкту купівлі-продажу) полягає у тому, що вона є особливою споживчою вартістю, корисність якої не має натурально-речової форми, а проявляється у вигляді діяльності. Споживання послуг збігається з процесом їх створення, їх неможливо накопичувати, транспортувати, зберігати тощо. Отже, ринок послуг – це сукупність економічних відносин між виробниками і споживачами з приводу організації, надання та купівлі-продажу послуг.

Виходячи із загального трактування сутності ринку, під *глобальним ринком консалтингових послуг* розуміємо систему економічних відносин між споживачами і продуцентами консалтингових послуг у межах окремих країн та світового господарства.

Ринок (як окремий елемент) – це складне утворення, яке має свою власну структуру, для функціонування й розвитку якого необхідні специфічні умови. Ринок консалтингових послуг можна розглядати як сукупність економічних, управлінських, інституціональних і соціально-психологічних відносин, що виникають у процесі створення, обміну та реалізації інтелектуального продукту, що використовується консультантами для підвищення ефективності діяльності компаній.

Дослідження консалтингового ринку неможливе без глибокого аналізу його структури, тобто елементів, з яких він складається й які взаємодіють між собою. Для цього необхідно обґрунтувати принципи та критерії його структуризації, визначення ступеня її деталізації з урахуванням інформаційних можливостей про стан даного ринку та інтересів різних стейкхолдерів.

У широкому розумінні поняття «структура» в економічному словнику трактується як взаємне розташування і зв'язок його складових частин [3, с. 196]. Аналогічне визначення дано авторами Великого тлумачного словника сучасної української мови, де поняття «структура» трактується як взаєморозміщення та взаємозв'язок складових частин цілого [4, с. 1405]. Як категорія діалектики структура відображає комплекс внутрішніх, істотних і стабільних зв'язків та відносин між підсистемами й елементами цілісної системи, які (зв'язки і відносини) як закони визначають їх розвиток [5, с. 148].

О.О. Беляєв визначає *структуру ринку* як організаційну будову, що характеризує співвідношення між його елементами з їх власним порядком, способами зв'язку та закономірностями свого розвитку. Ознаками структури будь-якої системи є: тісний зв'язок елементів, визначення усталеності цих зв'язків, цілісність та сполученість даних елементів [6, с. 211]. Відповідно до цього, структура ринку як економічна категорія виражає комплекс внутрішніх, стійких економічних зв'язків та відносин між основними видами ринків та елементами і компонентами в межах кожного з них, які як закони визначають їхній розвиток у сфері обміну.

Оскільки серед економічних зв'язків та відносин виокремлюються техніко-економічні, організаційно-економічні та відносини економічної власності, поняття структури ринку в політекономічному аспекті означає комплекс відносин економічної власності між суб'єктами, що уособлюють основні види ринків, а також між суб'єктами в межах окремих ринків.

Отже, *структура консалтингового ринку* являє собою відповідні співвідношення окремих елементів даного ринку, які характеризуються часткою цих елементів у загальній системі та визначаються суб'єктами та об'єктами ринкових відносин у сфері консалтингу.

Якщо структуру ринку можна розглядати як певну статичну або динамічну характеристику взаємозв'язків його елементів, то під *структуризацією* слід розуміти процес установалення пропорцій між окремими його елементами, тобто відповідну дію з розподілу елементів ринку на ієрархічні підсистеми та компоненти та встановлення між ними кількісних та якісних зв'язків і відносин.

В економічній літературі *структуризація* і *сегментація* ринку зазвичай розглядаються як синонімічні поняття, проте між ними існують суттєві розбіжності. У практиці маркетингових досліджень під сегментом ринку розуміють сукупність споживачів, що однаково реагують на одні й ті ж самі товари та на їх купівлю, що можна розглядати як зону ринкового попиту на товар [4, с. 1302]. Тобто сегментація ринку передбачає його розподіл на окремі частини (сегменти), які можуть бути виокремлені за різними таксономічними ознаками (вид товару,

що продається, територіальне розміщення, категорія споживачів).

Під сегментом міжнародного ринку зазвичай розуміють групу споживачів з однаковими очікуваннями та вимогами стосовно товарів, незважаючи на культурні та національні відмінності. Відповідно, міжнародна сегментація ринку – це процес ідентифікації специфічних сегментів потенційних споживачів у вигляді групи країн або груп індивідуальних покупців з однаковими характеристиками, що з великою вірогідністю продемонструють схожу поведінку під час купівлі. У процесі сегментації визначаються сфери діяльності та ідентифікуються ключові чинники успіху на вибраних ринках [7, с. 58].

Якщо для товарного, інвестиційного, фінансового ринків сегментація може бути проведена як на споживчому рівні (для фізичних осіб), так і корпоративному рівні (ринку організацій), то для консалтингового ринку сегментація клієнтів – фізичних осіб зазвичай не проводиться, оскільки попит на консалтингові послуги серед цієї категорії споживачів достатньо низький.

Сегментування ринку організацій, відповідно до рекомендацій Т. Бонома і Б. Шапіро, проводиться за демографічною, операційною, закупівельною, ситуаційною, особистісною (особливостями замовника) ознаками [8]. Адаптація цих ознак відносно сегментування консалтингового ринку має враховувати його особливості, які відрізняються як за термінологією й економічною сутністю, так і за специфікою консалтингової діяльності. Отже, сегментування ринку споживачів консалтингових послуг доцільно проводити за такими ознаками: операційною, галузевою, географічною, за характером та масштабами партнерських відносин.

Сегментування ринку за *операційною ознакою* здійснюється під час урахування таких змінних, як статус споживача (з низьким, середнім та високим ступенем споживання), технологічні особливості діяльності споживача. Сегментування ринку за *галузевою належністю клієнтів* може здійснюватися як у цілому, так і в розрізі окремих *видів консалтингових послуг* (ІТ-консалтинг, бізнес-консалтинг, аудит, маркетинг тощо). Таке сегментування може здійснюватися на основі кластерного аналізу, який ураховує одночасно кілька ознак. Дослідження споживачів консалтингових послуг за *географічними сегментами* передбачає виокремлення окремих регіонів, країн. За *характером та масштабами* партнерських відносин із консалтинговими компаніями сегментування має здійснюватися з урахуванням формату співпраці з клієнтами (постійні реальні споживачі послуг та потенційні клієнти). Для реальних клієнтів сегментування може здійснюватися за масштабами (розмірами) замовлень (великі чи малі замовлення) і постійністю партнерських відносин (разові замовлення, систематичні).

Якщо завданням структуризації ринку є встановлення певних пропорцій між окремими його елементами, то сегментація консалтингового ринку зводиться до виокремлення певних сегментів, тобто груп споживачів консалтингових продуктів, які можуть однаково реагувати на висунуту пропозицію. Вважаємо, що сегментація консалтингового ринку може здійснюватися як відносно реальних та потенційних клієнтів, так і продуцентів консалтингових послуг, і зводиться до вибору відповідних сегментів. *Структуризація* є більш широким поняттям, обов'язковим елементом якого є кількісна характеристика пропорційних взаємозв'язків між окремими елементами (сегментами) ринку. Розподіл ринку на різні сегменти та їх подальше вивчення дають змогу компаніям сконцентрувати свою увагу на найбільш перспективних сегментах із погляду їхньої прибутковості (тобто на цільових сегментах).

Цілком очевидно, що єдиного методу структуризації консалтингового ринку не існує. Для проведення структуризації консалтингового ринку слід вибрати систему критеріїв, за якими слід розмежовувати елементи цього ринку. Оскільки ринок є складним і багатомірним утворенням економічних відносин, таких критеріїв може бути кілька, які можуть розглядатися й як окремі маркетингові характеристики ринку, й як комбіновані ознаки, які одночасно застосовуються під час сегментування ринку.

Невід'ємними складниками будь-якого ринку є його суб'єкти (учасники ринкових відносин) та об'єкти (види консалтингових послуг), які виступають головними елементами досліджень у різних географічних сегментах. Виходячи із цього, раціональним буде використання трирівневої географічно-суб'єктно-видової моделі структуризації глобального ринку консалтингових послуг (рис. 1).

Залежно від ієрархічного рівня суб'єктами глобального ринку консалтингових послуг можуть виступати окремі його учасники, зокрема консалтингові компанії та споживачі консалтингових послуг. Структуризація ринку в розрізі продуцентів консалтингових послуг може здійснюватися за різними класифікаційними ознаками, зокрема за спеціалізацією (універсальні та спеціалізовані), за масштабами діяльності (за обсягом доходів, кількістю клієнтів, чисельністю персоналу).

Клієнтоорієнтований підхід до структуризації консалтингового ринку може здійснюватися за галузевою ознакою, статусом споживача, масштабами діяльності клієнтів. Структуризація глобального консалтингового ринку за *галузевою ознакою* залежить від міжнародної класифікації видів економічної діяльності, зокрема під час сегментації ринку виокремлюють: громадський сектор, індустрію, банки і страхування, аеробудування й оборону, оптову та роздрібну торгівлю, транспорт і туризм, телекомунікації, енергетику й утилізацію, охорону здоров'я та ін.

За статусом споживачів їх доцільно диверсифікувати на потенційних та реальних клієнтів, які, своєю чергою, можна сегментувати як постійних клієнтів та разових, що звертаються за необхідності до консалтингової допомоги. З позиції масштабів діяльності реальні клієнти консалтингових компаній можуть бути поділені на великі, середні та малі, залежно від розміру контрактних замовлень консалтингових продуктів. Останні дві ознаки структуризації доцільно використовувати з позиції конкретних консалтингових компаній для оцінки партнерських відносин та доцільності подальших стосунків. Для структуризації консалтингового ринку актуальною є галузева сегментація клієнтів.

Об'єктами консалтингових послуг є безпосередньо види та напрями консалтингової діяльності, які, згідно з міжнародною класифікацією, для структуризації консалтингового ринку поділяють на бізнес-консалтинг, ІТ-консалтинг, розвиток і системну інтеграцію, аутсорсинг та ін. Своєю чергою, внутрішньогрупова деталізація структури консалтингового ринку здійснюється за конкретними видами послуг. Наприклад, сегмент бізнес-консалтингу доцільно аналізувати за такими видами, як: стратегічний консалтинг, операційний консалтинг,

проектний менеджмент, менеджмент змін, кадровий консалтинг.

Слід зазначити, що структуризацію світового консалтингового ринку доцільно здійснювати також з урахуванням географічної ознаки, яка передбачає сегментацію ринку на: світовий, міжнародний регіональний, національний (на рівні країни), регіональний (в межах країни), місцевий. Із позиції глобалізації консалтингового бізнесу під час сегментування світового ринку рівень деталізації завершується рівнем країни.

Використання комбінованого підходу до структуризації ринку передбачає побудову двовірних матричних таблиць, де одночасно враховуються дві ознаки. Наприклад, для дослідження видової структури консалтингового ринку в різних країнах, міжнародних регіонах, світовому ринку одночасно враховуються територіальна та об'єктна ознаки; для визначення рівня інтернаціоналізації глобального ринку використовується комбінування територіальної та суб'єктної ознак тощо.

Аналогічно суб'єктна структуризація консалтингового ринку має здійснюватися з урахуванням географічної ознаки, що передбачає вимір частки ринку в розрізі окремих суб'єктів (проду-

Рис. 1. Трирівнева географічно-суб'єктно-видова модель структуризації ринку консалтингових послуг (розроблено автором)

центів консалтингових послуг та їх споживачів) на різних географічних сегментах (світовому, міжнародному, регіональному, національному (на рівні країни), регіональному (в межах країни), місцевому.

Висновки з проведеного дослідження. Запропоновані уточнення понятійно-категоріального апарату економічної теорії та обґрунтування принципів і критеріїв структуризації глобального консалтингового ринку на основі розробленої трирівневої географічно-суб'єктно-видової моделі дають змогу комплексно дослідити динамічну та статичну структурну диверсифікацію глобального ринку консалтингових послуг, створюють методологічне підґрунтя для оцінки ємності консалтингового ринку в цілому та окремих його сегментів, сприяють посиленню інформативності аналізу тенденцій його розвитку в різних географічних сегментах з урахуванням цільових запитів споживачів консалтингових послуг. Комплексний підхід до аналізу тенденцій зміни структури глобального ринку консалтингових послуг має бути покладений в основу розроблення стратегій розвитку консалтингового бізнесу як на державному рівні, так і на рівні окремих консалтингових компаній. Напрямом подальших досліджень цієї проблематики є обґрунтування ступеня деталізації структурних елементів консалтингового ринку з урахуванням

інформаційних можливостей та інтересів різних його учасників.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Макхем К. Управленческий консалтинг; пер. с 3-го англ. изд. М.: Дело и Сервис, 1999. 288 с.
2. Марченко О.С. Консалтинговий сектор економіки України: структура і тенденції розвитку. Вісник Університету банківської справи національного банку України. 2009. № 1(4). С. 144-147.
3. Алексєєнко Л.М., Олексієнко В.М. Економічний тлумачний словник: власність, приватизація, ринок цінних паперів (українсько-англійсько-російський): навч. посіб. Тернопіль: Астон, 2003. 671 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
5. Курс економіки: учебник / под ред. Б.А. Райзберга; 3-е изд., доп. М.: ИНФРА-М, 2000. 716 с.
6. Беляєв О.О., Бебело А.С. Політична економія: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2001. 328 с.
7. Циганкова Т.М. Міжнародний маркетинг: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2005. 236 с.
8. Шапиро Б., Бонома Т. Модели сегментирования потребительского и промышленного рынков. URL: http://pidruchniki.com/12631113/marketing/modeli_segmentirovaniya_potrebitel'skogo_promyshlennogo_rynkov.

ХАКЕРСЬКІ АТАКИ – СУТТЄВА ЗАГРОЗА ФУНКЦІОНУВАННЮ СВІТОВОГО ФОНДОВОГО РИНКУ

HACKER ATTACKS – SUBSTANTIAL THREAT TO FUNCTIONING OF THE WORLD STOCK MARKET

У статті описано загрози хакерських атак для учасників світового фондового ринку. Відзначено, що багаторазові спроби зломів і нападів на сервери компаній фондового ринку наносять їм серйозну фінансову та іміджеву шкоду. Визначено причини зростання кількості кібератак. Подано класифікацію хакерських атак на світовому фондовому ринку. Вказано на значне збільшення кіберзлочинності на фондовому ринку та утворення хакерських злочинних груп. Акцентовано увагу на потребі постійного вдосконалення систем забезпечення інформаційної безпеки учасників світового фондового ринку для захисту від постійно зростаючої кількості злочинних хакерських атак.

Ключові слова: світовий фондовий ринок, хакерські атаки, інформаційна безпека, кіберзлочинність, крадіжка торгових алгоритмів.

В статье описаны угрозы хакерских атак для участников мирового фондового рынка. Отмечено, что многократные попытки взломов и нападений на серверы компаний фондового рынка наносят им серьезный финансовый и имиджевый вред. Определены причины роста количества кибератак. Представлена классификация хакерских атак на мировом фондовом рынке. Указано на значительное увеличение киберпреступ-

ности на фондовом рынке и образования хакерских преступных групп. Акцентируется внимание на необходимости постоянного совершенствования систем обеспечения информационной безопасности участников мирового фондового рынка для защиты от растущего числа преступных хакерских атак.

Ключевые слова: мировой фондовый рынок, хакерские атаки, информационная безопасность, киберпреступность, кража торговых алгоритмов.

The article describes the threats of hacker attacks for participants in the world stock market. It is noted that multiple attempts at cracking and attacks on servers of stock market companies cause them serious financial and image damage. The reasons for increasing the number of cyber attacks are determined. The classification of hacker attacks on the world stock market is presented. The significant increase in cybercrime on the stock market and the formation of hacker criminal groups is indicated. The attention is focused on the need for continuous improvement of the information security systems of the participants of the world stock market in order to protect against the ever-increasing number of criminal hacker attacks.

Key words: world stock market, hacker attacks, information security, cybercrime, theft of trading algorithms.

УДК 336.764

Кухтин О.Б.

здобувач кафедри міжнародних економічних відносин
Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Розвиток та впровадження глобальних інформаційно-комунікаційних технологій, технологічних інновацій, глобальних комп'ютерних мереж є визначальним у нинішньому суспільстві. За словами Біла Гейтса, «коли в епоху індустріалізації машини у тисячі разів примножували мускульну силу людини, то в епоху інформатизації інформаційні технології у тисячу разів примножують інтелектуальні можливості людини» [3, с. 418]. Однак ці процеси супроводжуються й значними ризиками. Враховуючи стрімке збільшення обсягів даних, які обробляються, дуже важливим стає питання їх захисту від протизаконних посягань. Зокрема, ця проблема дуже гостро відчувається на фондовому ринку, оскільки саме ця сфера однією з перших упроваджує та активно використовує передові інноваційні технології та засоби телекомунікації. Багаторазові спроби зломів та вдалі спроби нападів на сервери фінансових установ гостро окреслюють проблему забезпечення інформаційної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема зростання кількості хакерських атак на фондовому ринку певною мірою досліджувалася в різних аспектах у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, серед них: Р. Андерсон, О. Іванов,

А. Нашинець-Наумова, В. Матюшок, Ю. Мельников, А. Теренін, Д. Мельник, Е. Робертсон, С. Джонсон, Р. Лангнер, Т. Мур, Р. Клейтон та ін. Водночас існує потреба у проведенні подальшого, більш комплексного дослідження цього питання.

Постановка завдання. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності хакерських атак і загрози від них учасникам світового фондового ринку та визначення шляхів мінімізації їх наслідків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Усі учасники фондового ринку в процесі своєї роботи стикаються з низкою технологічних ризиків. Їх умовно можна розділити на кілька груп. По-перше, це збої в роботі інформаційних систем. Уразливість цих систем призводить до затримок у роботі та втрати важливих даних. По-друге, стрімке зростання дезінформації у цифровому світі. Неправдива та провокаційна інформація поширюється фактично миттєво серед усіх учасників ринку та може спричинити серйозні наслідки. По-третє, це безпосередньо хакерські атаки на фондовий ринок.

Хакерські атаки спрямовані на отримання інформації обмеженого доступу, що зберігається на робочих комп'ютерах (фінансова інформація, персональні дані, документи конфіденційного

характеру), яка згодом може бути використана для розкрадання грошових коштів, кібершпигунства, вимагання та здійснення інших злочинних дій.

Загалом хакери, що здійснюють злочинні операції на фондовому ринку, є висококваліфікованими спеціалістами, які своїми діями здатні вивести з ладу сервери фінансових компаній та бірж, а також проникати у їхні системи безпеки. Хакерські атаки можуть спричиняти значні збитки, найчастіше вони носять організований характер, і досить часто серед співників можуть бути представники власного персоналу компанії чи біржі.

Останнім часом біржові майданчики змушені приділяти багато уваги та зусиль для захисту своєї інфраструктури від хакерів. Експерти все частіше говорять про те, що кіберзлочинність стає однією з головних загроз фінансовому сектору. У доповіді Комісії із цінних паперів США, опублікованій у лютому 2016 р., повідомлялося, що 88% брокерів так чи інакше стикаються у своїй роботі з хакерськими атаками [6]. У світі кількість злочинів за участю хакерів щомісяця збільшується на 3-4%. А отже, учасники фондового ринку вимушені проводити заходи, пов'язані із захистом місць зберігання та обробки даних, а також каналів і засобів передачі даних.

Для кращого розуміння природи та загроз від хакерських атак на світовому фондовому ринку варто провести їх класифікацію (табл. 1).

Як видно з даних таблиці, кіберзлочинність характеризується різноманітністю форм та видів, а її вигадливості та зухвалості постійно зростають.

Сьогодні хакери мають можливість продавати іншим інформацію, яку вони отримали, чи навіть «продавати» свої навички на «чорному ринку» кіберзлочинності [2, с. 3].

Кібератаки стали ефективним інструментом у руках маніпуляторів, оскільки здобуту інформацію вони використовують для отримання конкурентної переваги під час торгівлі на біржі. При цьому хакерів цікавить не тільки доступ до фінансових даних бірж і фінансових компаній, а будь-яка інформація, що може вплинути на хід торгів. Особливу увагу приділяють програмному забезпеченню, що може не тільки викрадати інформацію, а й повністю зруйнувати комп'ютерну мережу. Часто в коді системи є слабкі місця, що дають змогу зловмисникам отримати «доступ до неопублікованої інформації». Іноді, незважаючи на всі зусилля із захисту систем і управління ризиками інформаційної безпеки, кіберзлочинцям вдається отримати доступ і використовувати інформацію, яка знаходиться у системах.

Ситуація із забезпеченням цілісності та конфіденційності інформації та збільшенням загроз її втрати ускладнюється ще й тим, що з розвитком техніки обробка інформації здійснюється у віддаленому доступі, тобто дистанційно, і організація

Таблиця 1

Класифікація хакерських атак на світовому фондовому ринку

За метою здійснення	отримання грошової винагороди	переважно основною метою кібератак є бажання збагатитися
	отримання певних переваг у процесі торгів	об'єктом є будь-яка інформація чи дані, здатні вплинути на хід торгів
	часткова чи повна дестабілізація діяльності окремих учасників	може здійснюватися для усунення конкурентів
За масштабом нанесених збитків	незначні	несуть за собою невеликі збитки
	середні	спричиняють більш серйозні збитки
	глобальні	спрямовані на значну і довготривалу дестабілізацію діяльності учасників фондового ринку
За складністю здійснення	прості	їх легко виявити та зменшити негативний вплив від них
	складні	їх важко виявити, віруси можуть бути у системах досить довготривалий період, перш ніж будуть виявлені та знешкоджені
За способами реалізації	викрадення актуальної інформації для продажу	здобута інформація переважно перепродується трейдерам для конкурентної переваги під час торгівлі на біржі
	викрадення алгоритмів для високочастотної торгівлі	найчастіше здійснюються, щоб повернути викрадені алгоритми за винагороду
	порушення цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем	відбувається ушкодження комп'ютерних даних, неавторизований доступ до захищених комп'ютерів, неавторизоване використання комп'ютерних мереж
	публікація у ЗМІ інформації, здатної вплинути на хід торгів	використовується для маніпулювання інформацією
	шантаж учасників ринку	хакери-шантажисти надсилають брокерам по електронній пошті листи, у яких вимагають заплатити їм, щоб запобігти нападу, який може призвести до краху їхніх торговельних систем
	фішинг-шахрайство	спосіб шахрайства, яким користуються злочинці, щоб обманом примусити користувачів розкрити свої персональні дані

Джерело: складено автором

навіть не завжди знає, де зберігається та оброблюється її інформація [5, с. 13].

Останніми роками почастишали випадки злому систем хедж-фондів і HFT-фірм для крадіжки торгових алгоритмів. Атаки, спрямовані на крадіжку торгових алгоритмів, рідко здійснюються з метою використати їх для безпосередньої торгівлі на біржі. Куди частіше в разі успішного злому зловмисники пропонують повернути викрадені алгоритми за винагороду.

Крім того, злочинці можуть побічно управляти алгоритмами високочастотної торгівлі. За словами Натаніеля Глейхера [6], керівника стратегії кібербезпеки Illumio, «напади, націлені на джерела інформації, такі як Твіттер, The Associated Press, можуть вплинути на ціни акцій».

Нерідко об'єктом хакерських атак стають брокерські рахунки. Можливість їх злому існує завжди, оскільки злочинець може отримати доступ до брокерського рахунку, викравши ключі шифрування і пароль за допомогою шпигунських програм.

Також набуває популярності ще один вид кіберзлочинності – фішинг. Це вид хакерських атак, коли злочинці викрадають персональні дані користувачів, розсилаючи їм листи від імені відомих і шанованих брендів. Головний спеціаліст з інформаційної безпеки United Data Technologies Майк Санчес навів приклад: «Минулого тижня ми перевіряли безпеку в одній фінансовій установі. Нам надали список із 500 співробітників. Сімдесят п'ять відсотків з них, отримавши фішинговий лист, натиснули на посилання, яке запитує їх ID і пароль, та передали ці дані» [10]. У результаті дані учасників фондового ринку були викрадені в злочинних цілях.

Злочинці можуть діяти як поодиночки, так і групами осіб, а стрімкий розвиток комунікаційних технологій дає їм змогу миттєво обмінюватися інформацією про слабкі місця у системах захисту серверів, поширювати програмне забезпечення для їх злому. Мережа Інтернет дає змогу хакерам об'єднуватися у віртуальному просторі в злочинні групи, але при цьому знайти і викрити їх дуже складно.

Викрадення даних, здатних вплинути на хід торгів, трапляється на біржах дуже часто. Таку інформацію легко використати або продати. Але у цьому разі атакам піддаються не тільки самі біржі, а й інші впливові у фінансовому світі компанії. Така проблема виникла й у американських ресурсів, що публікують прес-релізи компаній PRNewswire, Marketwired і Businesswire. Вони не знали, що протягом п'яти років хакери викрадали важливу для ринку інформацію ще до її публікації. Доступ до даних кіберзлочинці отримали за допомогою фішингових атак. Хакери працювали у співробітництві з трейдерами, які використовували отримані дані для торгів на біржі, а виручені кошти переводили в офшори. Збиток від дій групи оцінюється, за різними даними, від 30 до 100 млн. доларів [12].

Ті учасники ринку, на яких уже була здійснена кібератака, часто зіштовхуються з великою проблемою: повідомити публічно, що на них була здійснена атака, і залучити зовнішню допомогу під час розслідування мотивів та наслідків атаки чи провести внутрішнє розслідування і не повідомляти про атаку публічно, щоб у подальшому знизити резонанс навколо цієї події [2, с. 4]. Дуже часто компанії приховують кібератаки, виправдовуючись звичайними технологічними збоями. Частіше за все компанії вибирають другий варіант, щоб не ускладнити ситуацію репутаційною шкодою, що фактично діє на користь зловмисників. Вони приховують інформацію про хакерські атаки, боячись втратити довіру клієнтів.

Коли відбувається якийсь серйозний збій, торги просто зупиняються. Для того щоб мінімізувати можливі збитки від хакерських атак, компанії використовують спеціальне програмне забезпечення і програмно-апаратні комплекси та системи забезпечення інформаційної безпеки. Дані системи захисту інформації фінансових компаній повинні відповідати рівню важливості та секретності інформації, яка захищається.

Висновки з проведеного дослідження. Нові реалії сучасності потребують нового підходу до питання забезпечення інформаційної безпеки учасників фондового ринку. З кожним роком зростає загроза хакерських атак на сервери фінансових компаній та бірж. Хакери використовують недосконалість систем безпеки учасників фондового ринку для здійснення злочинних дій. Дії хакерів на фондовому ринку наносять серйозну шкоду компаніям як у фінансовому плані, так і шкоду їх іміджу.

Кібератаки на фондовому ринку можна розділити на декілька видів: порушення цілісності та доступності комп'ютерних систем та їхніх даних; несанкціоноване використання обчислювальних інформаційних ресурсів комп'ютерних систем; викрадення актуальної інформації; шантаж учасників ринку; фішинг-шахрайство.

Дані, отримані в результаті злочинних дій хакерів, можуть бути використані по-різному: для вимагання коштів, для перепродажу третім особам, для отримання переваг у процесі торгів, для здійснення фальсифікацій тощо.

Отже, існує потреба постійного вдосконалення систем забезпечення інформаційної безпеки учасників світового фондового ринку для захисту від зростаючої кількості злочинних хакерських атак.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Амелін О., Чумак К. Кваліфікація кіберзлочинів та її вплив на компетенцію органів правопорядку. Вісник Національної академії прокуратури України. 2017. № 2(48). С. 71-79.
2. Бочкова А.А. Киберугрозы на фондовых рынках: критерии анализа. Скиф. Вопросы студенческой науки. 2007. № 1. С. 2-5.

3. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. 480 с.
4. Гребеньков А.А. Современное состояние проблемы вредоносного программного обеспечения: основы компьютерной криминальной армалогии. Известия Юго-Западного государственного университета. 2014. № 6(57). С. 159-165.
5. Иванов О., Робертсон Э. Современные тенденции управления рисками в крупных компаниях. ЭТАП: экономическая теория, анализ, практика. 2012. № 1. С. 4-18
6. Защитить алгоритм: Что интересует хакеров, атакующих фондовый рынок. URL: <https://geektimes.ru/company/itinvest/blog/271262/>.
7. Матюшок В. Информатизация как стратегическое направление развития мировой экономики. Вестник РУДН. Серия «Экономика». 2002. № 1(8). С. 35-43.
8. Мельников Ю., Теренини А. Возможности нападения на информационные системы банка из Интернета и некоторые способы отражения этих атак. Банковские технологии. 2003. № 1.
9. Нашинець-Наумова А. Реалізація адміністративно-правових форм у сфері забезпечення інформаційної безпеки корпорації. Підприємство, господарство і право. 2015. № 8. С. 46-48.
10. Разбор: могут ли хакеры на самом деле взломать биржу. URL: <https://habrahabr.ru/company/itinvest/blog/336028/>.
11. Скіцько В.І. Індустрія 4.0 як промислове виробництво майбутнього. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 5. С. 33-40.
12. Хакеры и биржи: как атакуют сферу финансов. URL: <https://habr.com/company/itcapital/blog/332080/>.
13. Can Recent Attacks Really Threaten Internet Availability? European Network and Information Security Agency. 2013. 12 Apr. URL: http://www.finanstilsynet.no/Global/Temasider/IT-tilsyn/Flash_Note_02-2013%5B1%5D.pdf.
14. Johnson C. Please Police Me. 12th Association of anti Virus Asia Researchers International Conference. URL: https://secure.eset.com/us/resources/whitepapers/Please_Police_Me.pdf.
15. Langner R. Stuxnet: Dissecting a Cyberwarfare Weapon. IEEE Security & Privacy. 2011. Vol. 9. № 3. P. 49-51.
16. Moore T., Clayton R., Anderson R. The Economics of Online Crime. The Journal of Economic Perspectives. 2009. Vol. 23. № 3. P. 3-20.

ІНСТИТУЦІЙНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ФІНАНСОВИХ ЦЕНТРІВ

INSTITUTIONAL ENVIRONMENT FUNCTIONING OF INTERNATIONAL FINANCIAL CENTERS

У статті розглянуто інституційне середовище функціонування міжнародних фінансових центрів. Запропоновано авторський підхід до сутності інституційного середовища міжнародних фінансових центрів, розглянуто його складники, функції, а також інституційне забезпечення міжнародних фінансових центрів.

Ключові слова: інституційне середовище, інституційне забезпечення, інституції, міжнародний фінансовий центр, банкострахування.

В статье рассмотрена институциональная среда функционирования международных финансовых центров. Предложен авторский подход к сущности институциональной среды международных финансовых центров, рассмотрены его

составляющие, функции, а также институциональное обеспечение международных финансовых центров.

Ключевые слова: институциональная среда, институциональное обеспечение, институты, международный финансовый центр, банкострахование.

In the article the institutional environment of the functioning of international financial centers is considered. The author's approach to the essence of the institutional environment of international financial centers is proposed, its components, functions, and institutional support of international financial centers are considered.

Key words: institutional environment, institutional support, institutions, international financial center, bank insurance.

УДК 339.926

Ліфанова М.І.

аспірант кафедри міжнародної економіки Тернопільський національний економічний університет

Постановка проблеми. Головний урок, який дала економіці практика формування нових ринкових відносин, полягає у тому, що чинник інституційного середовища є надзвичайно важливим. Його ігнорування істотно обмежує можливості науки у формуванні адекватних уявлень про економічну реальність.

Ринкові перетворення в українській економіці та її входження до світового економічного про-

стору надали нової якості й процесу розвитку вітчизняного фінансового сектору. За цих обставин його аналіз дає змогу сформулювати висновки про необхідність послідовної інституціоналізації цього сектору економіки [1, с. 92]. Величезну роль відіграє інституційне середовище, яке сприятиме ефективному функціонуванню міжнародних фінансових центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми інституційного складника фінансового розвитку не є новими для економічної науки. У вітчизняній і зарубіжній літературі існує велика кількість праць, присвячених дослідженню на зазначену тематику. Вагомий внесок у розвиток інституційних ідей зробили О. Вільямсон, Д. Норт, Е. Остром, Е. Фуруботн, Р. Ріхтер, В. Каспер, Дж. Кемпбелл, В. Сілін та ін.

Проблематика впливу інституційного середовища на функціонування міжнародних фінансових центрів розкрита в працях вітчизняних науковців: Ю. Коваленка, О. Войтика, О. Власюка, А. Мокія, В. Козирєва, О. Гриценко, С. Єрохіна, О. Назарова, С. Степаненка, А. Ткача, В. Яворської та ін.

Однак попри посилену увагу наукової спільноти до інституційного середовища функціонування і розвитку міжнародних фінансових центрів методологічні аспекти інституційного забезпечення міжнародних фінансових центрів залишаються недостатньо відпрацьованими і вимагають додаткового обґрунтування.

Постановка завдання. Мета статті – висвітлити сутність інституційного середовища, запропонувати власний підхід до сутності інституційного середовища формування міжнародних фінансових центрів, його функцій, а також інституційного забезпечення міжнародних фінансових центрів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інституціональне середовище грає ключову роль у функціонуванні та розвитку національної економіки. Дослідження інституційного середовища в концепціях інституціоналістів розвиваються у кількох напрямках, що спричинило розшарування цієї школи на низку специфічних ідейних течій, насамперед на «старий» (традиційний) і «новий» інституціоналізм.

«Старий» інституціоналізм зосереджує увагу на соціально-психологічних проблемах особистості, суб'єкта господарювання у середовищі ринкової економіки (стереотипи свідомості та поведінки, повнота і неповнота інформації). Представники «нового» інституціоналізму вважають об'єктом свого дослідження інститути не тільки як культурні чи соціально-психологічні феномени, а як набір формальних і неформальних норм («правил гри»), що скеровують економічну поведінку індивіда та організації в умовах ринкового господарювання [1, с. 93].

Засновником «нового» інституціоналізму вважають американського вченого, лауреата Нобелівської премії (1993 р.) Дагласа Норта. Його визначення інститутів уже стало класичним: інститути – це правила, а організації – вже не інститути, а гравці [2, с. 33].

Одне з найбільш повних визначень інституцій дано англійським ученим Е. Остром: «Інституції можуть бути визначені як набори працюючих пра-

вил для визнання того, хто має приймати рішення в певних сферах, яких спільних правил слід дотримуватися, яким процедурам необхідно слідувати, яку інформацію слід або не слід продукувати, які остаточні наслідки матимуть для індивідів ті чи інші їхні дії... Усі правила містять приписи про те, що заборонено, що дозволено або як слід діяти. Працюючими правилами є реально діючі, за якими існує контроль і примус до їх дотримання, коли індивіди роблять вибір щодо своїх дій...» [3, с. 51].

Е. Фуруботн і Р. Ріхтер у праці «Інституції та економічна теорія. Внесок нової інституціональної теорії» (1998 р.) під інституціями так само розуміють набір формальних та неформальних правил, а також спонукальних заходів до їх дотримання [4, с. 6].

В.В. Сілін розглядає інституційне середовище як окремий інститут більш високого порядку, ніж інститути, що його утворюють, та який має конкретну ціль свого функціонування. Такий підхід, очевидно, виходить із того, що всі формальні інститути поділяються на правила нижчого порядку та вищого порядку [5, с. 44].

В. Каспер, автор монографії «Інституційна економіка: соціальний порядок і громадська політика», зазначає: «Інституції – правила взаємодії людей, які за можливості обмежують опортуністичну і безладну індивідуальну поведінку, таким чином, роблячи її більш передбачуваною і тим самим полегшуючи поділ праці і створення багатства». Терміни «інституція» і «правило» використовуються у цій роботі як взаємозамінні [6, с. 30].

Дж. Кемпбелл у монографії «Інституційна зміна і глобалізація» (2004 р.) дає таке визначення основоположної категорії інституційної теорії: «Інституції є фундаментом суспільного життя. Вони складаються з формальних і неформальних правил, механізмів спостереження (monitoring) і примусу (enforcement) до їх дотримання, а також систем значень, що визначають контекст, у межах якого індивіди, корпорації, профспілки, національні держави та інші організації діють і взаємодіють один з одним. Інституції є регуляторами, породженими боротьбою й угодами (домовленостями)» [7, с. 1].

Інший підхід знаходимо у О. Вільямсона, який запропонував трирівневу модель дослідження, де перший рівень представлено індивідами (економічними агентами), а другий – інституційними узгодженнями (договорами між суб'єктами господарювання, які визначають способи кооперації і конкуренції), інституційне середовище виступає як третій рівень, що взаємодіє з першими двома [8, с. 37].

Інституційне середовище формують формальні та неформальні інститути. Формальні інститути ефективно діють у формі конкретних установ та організацій. Неформальні інститути функціонують у формі усних домовленостей для досягнення своїх цілей.

У взаємодії формальних та неформальних інститутів визначальне місце повинно відводитися державі, завданням якої має стати оптимальне їх поєднання для ефективного функціонування та розвитку [9, с. 2].

Разом із тим формування та розвиток міжнародних фінансових центрів відбувається у певному інституційному середовищі, яке являє собою сукупність певних інституцій та важелів, які мають організаційно-економічний характер та забезпечують дієвість такої діяльності.

Інституційне середовище міжнародних фінансових центрів формується під дією чинників, які носять національний та глобальний характер, постійні (впливають на еволюцію, формування

та розвиток МФЦ) та тимчасові (не впливають на виникнення та взаємовідносини між МФЦ).

Схематично інституційне середовище МФЦ представлено на рис. 1.

На нашу думку, інституційне середовище поділяється на формальні та неформальні інститути. Своєю чергою, формальні інститути ми поділяємо на політичні та економічні підінститути (правила).

Пропонуючи неформальні норми, політичні й економічні правила у складі інституційного середовища, ми дещо відхилилися від загальноприйнятого підходу. Неформальні норми мають давнє історичне походження, і в підсумку вони формують формальні правила функціонування міжнародних фінансових центрів.

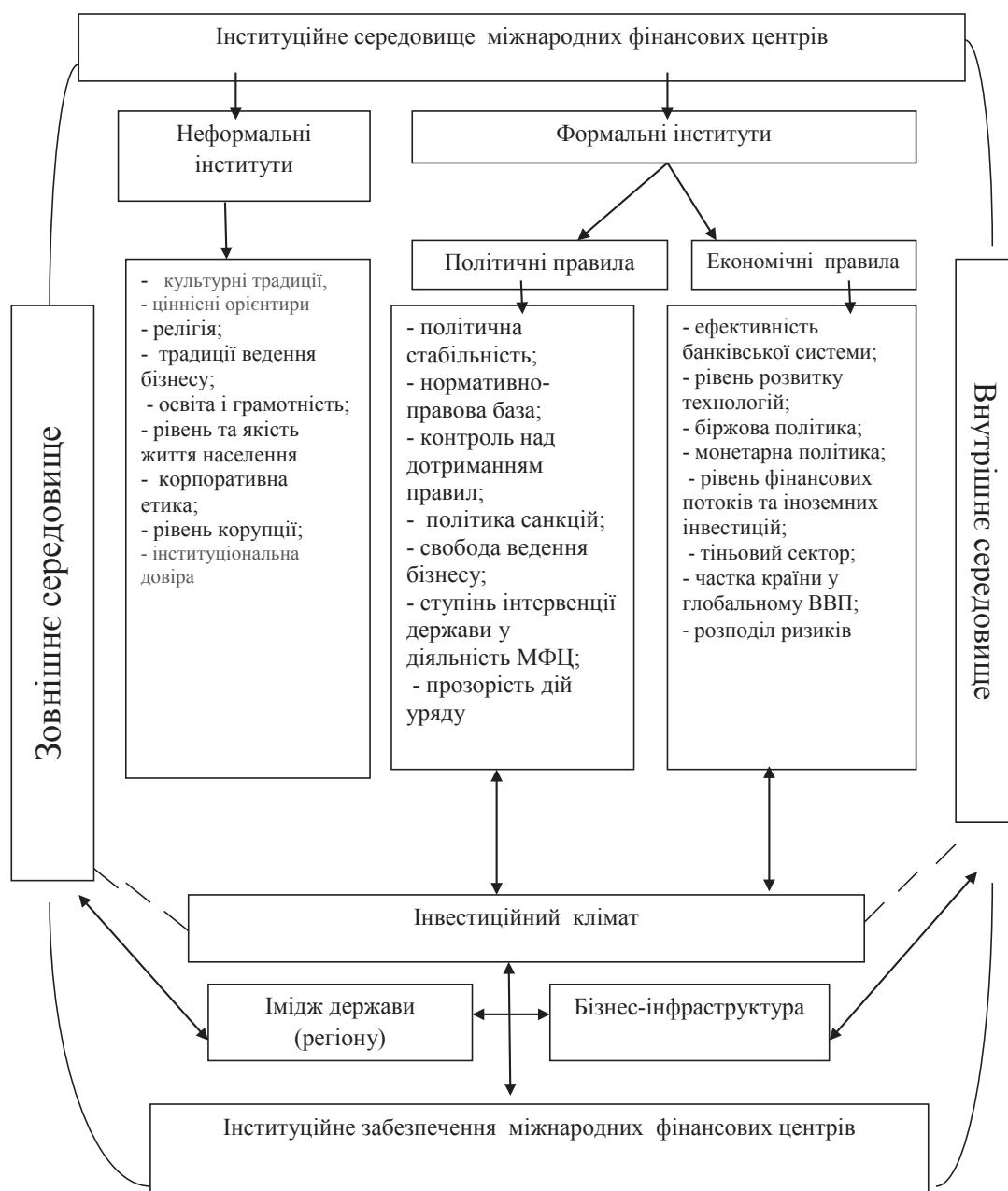

Рис. 1. Складники інституційного середовища МФЦ

Джерело: складено автором

З одного боку, політичні правила встановлюють ієрархічну структуру та механізм прийняття рішень щодо функціонування міжнародних фінансових центрів, базуються на взаємному дотриманні зобов'язань між державою та фінансовими інститутами, а з іншого – економічні правила визначають форми організації і функціонування фінансових інститутів, у рамках яких фінансові установи укладають інституційні угоди і приймають рішення про використання грошових ресурсів.

Структуризація інституційного середовища міжнародних фінансових центрів може бути реалізована за двома ознаками:

- просторовою;
- функціональною.

Згідно з просторовою ознакою, ми виділяємо такі інституційні середовища, у яких розгортається діяльність міжнародних фінансових центрів (рис. 2).

- глобальне інституційне середовище, що визначає процеси у світовій фінансовій сфері;
- макроінституційне, що характеризується процесами на рівні національної економіки (нормативно-правова база, національні та звичайні ментальність, організаційні структури інституцій, які забезпечують реалізацію інституційних чинників в економіці країни);
- мікроінституційне – діяльність міжнародних фінансових центрів та їх взаємозв'язок (система контрактних відносин, рейтингові агентства, освіта у фінансових корпораціях, розпорядок дня, режим праці і відпочинку);
- наноінституційне – прийняття рішень окремими клієнтами фінансових інститутів МФЦ.

За функціональною ознакою інституційне середовище МФЦ поділяється на:

- зовнішнє середовище;
- внутрішнє середовище.

Зовнішнє середовище включає у себе ступінь інтегрованості фінансового центру в світовий фінансовий простір, інституційні бар'єри, фінансові інновації, цінність нових інституцій із погляду фінансових інтересів тощо. До внутрішнього середовища ми віднесли ступінь активності фінансових інституцій МФЦ, їхній вплив на групові інтереси, фінансові стратегії, ступінь відповідальності кожної інституції тощо.

Оскільки всі ці інституції мають функціональні відмінності у впливі на діяльність МФЦ (кожен центр має свої інституції), кожна з них представлена власною системою інституцій, яка є підсистемою загального інституційного середовища МФЦ [9, с. 4].

Найважливішими інституціями, що формують зовнішнє інституційне середовище міжнародного фінансового центру в сучасних умовах, є:

- інституція права;
- інституція фінансового ринку;
- інституція освіти;
- інституція суспільного вибору.

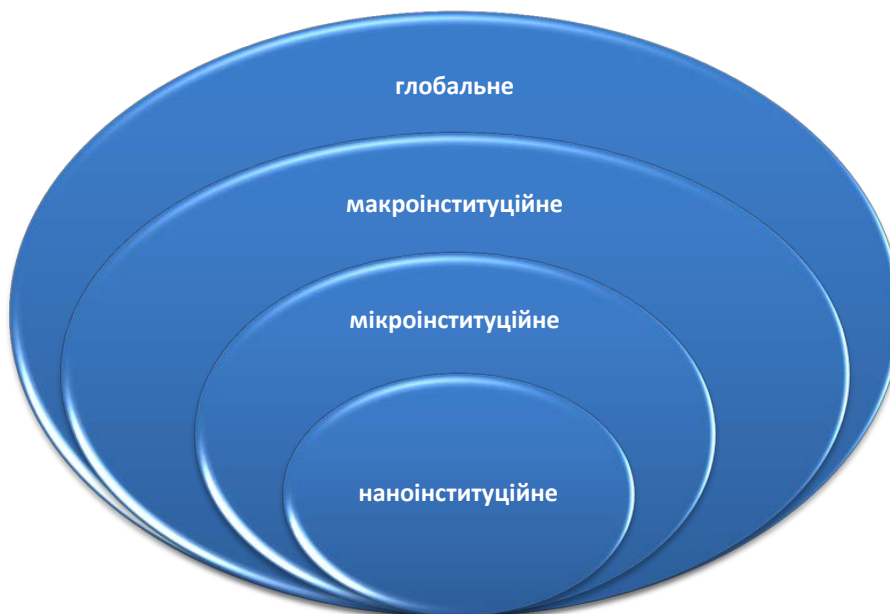
Найбільш повно сутність інституційного середовища міжнародних фінансових центрів розкривається у виконуваних ним функціях:

- регулюючій – забезпечення сталого функціонування міжнародних фінансових центрів через розроблення нормативно-правової бази, що регламентує діяльність банків, фондових бірж, страхових компаній, торгово-промислових палат, фінансових корпорацій, установлення вимог і обмежень щодо їхньої діяльності, надання рекомендацій;
- регламентуючій – формування організаційної структури управління МФЦ, делегування повноважень певним категоріям працівників і визначення орієнтирів їхньої діяльності;

– захисній – забезпечення безпеки діяльності МФЦ та захист інтересів інвесторів.

Наведені функції безпосередньо пов'язані з інституційним забезпеченням міжнародних фінансових центрів. Перш ніж перейти до складників інституційного забезпечення, дамо визначення цій дефініції.

Інституційне забезпечення міжнародних фінансових центрів – це сукупність державних і приватних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних та економічних умов, необхідних для МФЦ.

Рис. 2. Просторове інституційне середовище МФЦ

Джерело: складено автором

Основними складниками інституційного забезпечення міжнародних фінансових центрів є:

- нормативно-правова база (нормативні акти країни базування, стратегії та концепції розвитку, статuti фінансових корпорацій, правові акти, які регламентують діяльність фінансових інститутів МФЦ);
- суб'єкти формування та функціонування фінансових центрів;
- інструментарій, який використовується МФЦ для впливу на глобальну економіку (фондові індекси, валютні інтервенції, потоки капіталу, конкурентні девальвації тощо).

Зупинімося докладніше на другому складнику інституційного забезпечення МФЦ – суб'єктах (рис. 3).

Метою будь-якого фінансового центру є керування фінансовими потоками. Вони є центрами зосередження банків і спеціалізованих кредитно-фінансових інститутів, що здійснюють міжнародні валютні, кредитні й фінансові операції, угоди із цінними паперами, дорогоцінними металами, деривативами [10, с. 75]. На нашу думку, вирішальну роль у розвитку міжнародних фінансових центрів відіграли процеси інтеграції та консолідації на фінансових ринках та поява інтегрованих фінансових посередників. Фінансові посередники становлять інституційну основу фінансових центрів.

Ключове місце у цій системі займають комерційні банки, біржі, банкострахування. Перевага останнього в тому, що воно може запропонувати своїм клієнтам повний пакет фінансових послуг, який охоплює як основні банківські, так і страхові послуги.

Банки й страхові компанії, що належать до таких груп, розв'язують проблеми з капіталізацією за рахунок перерозподілу коштів усередині групи. Банківські послуги та послуги зі страхування чудово доповнюють один одного в пропонуваному єдиному продуктовому ряді, тобто клієнтові пропонують усі види фінансових послуг в одному місці. Сьогодні банки контролюють від 20% до 40% страхового ринку в Європейському Союзі (у США – 1%). Великими банкостраховими групами є: The Bank of Tokyo-Mitsubishi Ltd., Credit Agricole Indosuez, The Dai-Ichi Kangyo Bank Limited, Fortis Group, MeritaNordbanken, ING Barings, Lloyds TSB, Den Danske Bank, шведський SEB Banken. Банк Lloyds

TSB, як видно з його назви, належить до страхового конгломерату Ллойда [10, с. 76].

Найбільшою банкостраховою групою у США є Citi Group на чолі із Citibank, яка створена в 2013 р. в результаті злиття Citibank та фінансового холдингу Travelers Group. Страховий підрозділ Travelers-Primerica Financial Services є найбільшим продавцем страхових полісів у США з обсягом продажів 52,6 млрд. дол. тільки за 2013 р. Такі групи створюють навколо себе сприятливе бізнес-середовище та утворюють так звані «фінансові центри» [10, с. 76].

Основним ядром міжнародних фінансових центрів є фондові біржі. За офіційними даними, станом на 01.01.2017 у світі існувала 241 фондова біржа. Основну увагу концентрують фондові біржі – члени Світової федерації фондових бірж (World Federation of Exchanges – WFE). Так, на кінець 2016 р. WFE об'єднувала 57 фондових бірж – прямих членів федерації, 17 афілійованих учасників (у т. ч. Українську біржу) та 29 членів-кореспондентів [11, с. 554].

Десятка лідерів за рівнем капіталізації бірж світу залишається незмінною протягом останніх років. Рейтинг найбільш популярних світових фондових бірж, а також рівень їх капіталізації у 2016-2017 рр. наведено в табл. 1.

Оцінка сучасного стану світового біржового фондового ринку вказує на незначне падіння вартості торгів за останні три роки. Зокрема, у 2015 р. зафіксовано найбільші вартісні показники обсягів торгівлі на світових фондових біржах – 114 трлн. дол. США. У 2016 р. обсяги торгів знизилися на 26,9%.

Окрім того, статистичні дані Світової федерації бірж свідчать, що в I півріччі 2017 р. обсяги торгів

Рис. 3. Суб'єкти міжнародного фінансового центру

Джерело: складено автором

ТОП-10 найбільших за капіталізацією ринку акцій бірж світу

№	Назва біржі	2016 р.		2017 р.		Приріст капіталізації ринку акцій, %
		Млрд. дол. США	Частка у світовій капіталізації, %	Млрд. дол. США	Частка у світовій капіталізації, %	
1	NYSE Euronext (США)	11796	24,9	14086	25,8	19,4
2	NASDAQ OMX (США)	3845	8,1	4582	8,4	19,2
3	Токійська фондова біржа (Японія)	3325	7,0	3479	6,4	4,6
4	Лондонська фондова біржа (Велико-британія)	3266	6,9	3397	6,2	4
5	NYSE (США)	2447	5,2	2832	5,2	15,7
7	Гонконгська фондова біржа (Гонконг)	2258	4,8	2832	5,2	25,4
6	Фондова біржа Шанхаю (Китай)	2357	5,0	2547	4,7	8,1
8	TSX Group (Канада)	1912	4,0	2059	3,8	7,7
9	Deutsche Borse (Німеччина)	1185	2,5	1486	2,7	25,4
10	Australian SE	1198	2,5	1387	2,5	15,8
-	Усього по світу	47401	100	54570	100	15,1

Джерело: складено автором на основі даних [13]

гівлі скоротилися порівняно з 2016 р. на 9% [13]. Передусім це призвело до скорочення показників в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні на 47,2% (30,8 трлн. дол. США).

В останнє десятиліття Азіатсько-Тихоокеанський регіон став вагомим на світовому біржовому фондовому ринку (35%). Він охоплює 21 фондову біржу, серед яких найбільшими за обсягами торгівлі є китайські фондові біржі, Корейська біржа, Національна фондова біржа Індії, Японська біржова група [12, с. 87].

Ключовими чинниками зниження вартості біржової торгівлі на фондових біржах Азіатсько-Тихоокеанського регіону в 2016 р. стали: зниження обсягів торгівлі на китайських біржах; стурбованість інвесторів щодо можливості збільшення процентної ставки у США; невизначеність майбутньої торговельної політики зі США; інші політичні та економічні події в регіоні.

Фінансові інститути МФЦ займаються також керуванням міжнародної заборгованості та реструктуризують міжнародні борги так, щоб забезпечити перспективи майбутніх платежів, а також надходження максимально можливого обсягу поточних платежів. МФЦ, концентруючи кошти, спрямовують їх у периферійні країни, які все більше залежать від надходження нових позик та іноземних інвестицій. Національні регулюючі органи виробляють узгоджені заходи для впливу на поточну ситуацію і координують діяльність щодо формування нового світового фінансового порядку. Нині їхні зусилля зосереджені на створенні нової системи управління та контролю, у т. ч. на підготовці відповідної законодавчої бази, уніфікації системи звітності й аудиту, забезпеченні її прозорості та доступності.

Висновки з проведеного дослідження. Наприкінці відзначимо, що міжнародні фінансові

центри відіграють вирішальну роль у фінансовій системі світу, визначаючи напрями її розвитку та слугуючи яскравим індикатором її стану. Збільшенню фінансових потоків сприяли активний розвиток інтегрованих фінансових посередників та виникнення перших транснаціональних корпорацій. Дослідження підтверджує тезу стосовно появи МФЦ через об'єктивну необхідність для функціонування потужних фінансових конгломератів і транснаціональних корпорацій.

Ключовим критерієм розвиненості міжнародних фінансових центрів є стабільність інституційного регулювання, тобто спроможність виконувати функції регулювання впродовж тривалого часу. Сьогодні потрібно зважати і на фінансову глобалізацію, яка дає новий поштовх розвитку міжнародних фінансових центрів, призводить до формування нового світового порядку і його інституційних інновацій. Від того, яким буде інституційне середовище та забезпечення МФЦ, залежатимуть швидкість інтеграції економіки країни до світового економічного простору та ефективність реформ у цілому.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Коваленко Ю.М. Сутність інституційного середовища фінансового сектора економіки. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 1(23). С. 92-97.
2. Войтик О.Є. Інституційне забезпечення державного управління регіональним розвитком. Теорія та практика державного управління. 2016. № 1(52). С. 1-8.
3. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки; пер. з англ. І. Дзюб. К.: Основи, 2000. 198 с.
4. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. P. 51.
5. Furubotn E.G., Richter R. Institutions and Economic Theory. The Contribution of the New

Institutional Economics. Michigan: The University of Michigan Press, 1998. P. 6.

6. Силин В.В., Улицкая Н.М. Институциональная экономика. М.: Московская академия рынка труда и информационных технологий, 2012. 82 с.

7. Kasper W. Institutional economics: social order and public policy. Bodmin, Cornwall, 1999. P. 30.

8. Campbell J.L. Institutional Change and Globalization. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004. P. 1.

9. Williamson O. The Evolving Science of Organization. Journal of Institutional and Theoretical Economics. 1993. vol. 149. № 1. P. 36-63.

10. Козирев В. Влияние финансовых конгломератов на развитие международных финансовых центров. Украинська наука: минуле, сучасне, майбутнє. 2014. Вип. 19. Ч. 2. С. 74-83.

11. Назарова О.Ю. Сучасні тенденції розвитку біржової діяльності. Молодий вчений. 2017. № 9(49). С. 554-557.

12. Яворська В.О. Аналітична оцінка стану світового біржового фондового ринку. Інфраструктура ринку. 2017. Вип. 10. С. 86-91.

13. World federation of exchanges publishes 2016 market highlights. URL: <http://www.world-exchanges.org>.

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ В ГЛОБАЛЬНОМ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОМ ЛАНДШАФТЕ¹

INTELLECTUAL PROPERTY IN GLOBAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL LANDSCAPE

УДК 339.9

Медведкин Т.С.
ведущий научный сотрудник
ФИЦ ЮНЦ РАН,
профессор кафедры
«Мировая экономика»,
д.э.н., доцент,
Ростовский государственный
экономический университет
Медведкина Е.А.
и.о. зав. кафедрой
«Мировая экономика»,
д.э.н., доцент,
Ростовский государственный
экономический университет

В статье рассмотрены современные тенденции развития мирового рынка интеллектуальной собственности. Отмечено, что глобальный научно-технический ландшафт является динамичным, быстро меняющимся и взаимозависимым, претерпев значительные изменения с начала XXI века. Сделан вывод о взаимосвязанном характере и расширении международного сотрудничества и конкуренции в области интеллектуальной собственности.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, научно-техническое сотрудничество, инновационное развитие национальной экономики, научно-исследовательская деятельность, глобальный научно-технический ландшафт.

У статті розглянуто сучасні тенденції розвитку світового ринку інтелектуальної власності. Відзначено, що глобальний науково-технічний ландшафт є динамічним, швидко мінливим і взаємозалежним, зазнавши значних змін із початку XXI століття. Сформульовано висновок про

взаємопов'язаний характер і розширення міжнародного співробітництва та конкуренції у сфері інтелектуальної власності.
Ключові слова: інтелектуальна власність, науково-технічне співробітництво, інноваційний розвиток національної економіки, науково-дослідницька діяльність, глобальний науково-технічний ландшафт.

The modern tendencies of development of the world market of intellectual property are considered in the article. It is noted that the global scientific and technological landscape is dynamic, rapidly changing and interdependent, having undergone significant changes since the beginning of the 21st century. The conclusion is made about the interrelated nature and expansion of international cooperation and competition in the field of intellectual property.

Key words: intellectual property, scientific and technical cooperation, and innovative development of the national economy, scientific research activity, and global scientific and technical landscape.

Постановка проблемы. Возрастающая ценность информации и знаний – тенденция, наблюдаемая во всем мире, связанная с переходом от индустриальной к постиндустриальной стадии развития экономики и становлением инновационной экономики, обуславливает необходимость изучения интеллектуальной собственности как одной из основополагающих экономических категорий современной науки и анализа ее экономической природы с целью формирования научной базы для прора-

ботки практических вопросов функционирования интеллектуальной собственности и формирования инновационной направленности экономики страны.

Концентрация НИОКР и деятельность, связанная с интеллектуальной собственностью, становятся все более многополярными. Производство и торговля РИС обуславливают увеличение доли мирового производства и тесно связаны с мировыми и региональными инвестициями в научно-техническое образование и в научно-исследовательскую деятельность [1; 3].

Анализ последних исследований и публикаций. Базовые принципы теории интеллектуальной собственности были заложены в трудах французских философов эпохи просвещения:

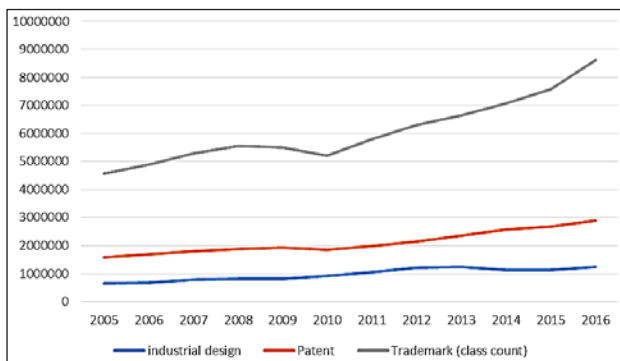
¹ Работа выполнена в рамках Программы фундаментальных исследований Президиума РАН по теме «Научно-техническое обеспечение инновационного развития Юга России: взаимодействие образования, науки и производства» (00-18-22, No госрегистрации АААА-А18-11801990280-4, 0256-2018-0016).

М. Вольтера, К. Гельвеция, П. Гольбаха, Д. Дидро, Ж. Руссо, разрабатывавших «теорию естественного права». Интеллектуальная собственность, ее сущность, структура и формы исследованы весьма слабо и в отечественной, и в зарубежной литературе. Преимущественно анализируются правовые вопросы интеллектуальной собственности, которые, безусловно, должны базироваться на изучении ее экономического содержания.

Постановка задачи. Целью исследования является изучение мировой динамики развития рынка интеллектуальной собственности в контексте трансформации глобального научно-технического ландшафта.

Изложение основного материала исследования. Интеллектуальная собственность весьма неоднородна по своему составу, характеру использования или эксплуатации в процессе производства, степени влияния на финансовое состояние и результаты хозяйственной деятельности. Интеллектуальная собственность представляет собой продукт интеллектуального творчества членов общества (населения), а также интеллектуальный, профессиональный потенциал страны. С экономической точки зрения, это рыночный ресурс, способный обеспечить ее финансовую независимость и стратегические преимущества на рынке. С точки зрения права – совокупность исключительных прав организации на результаты интеллектуальной деятельности, а также средства индивидуализации.

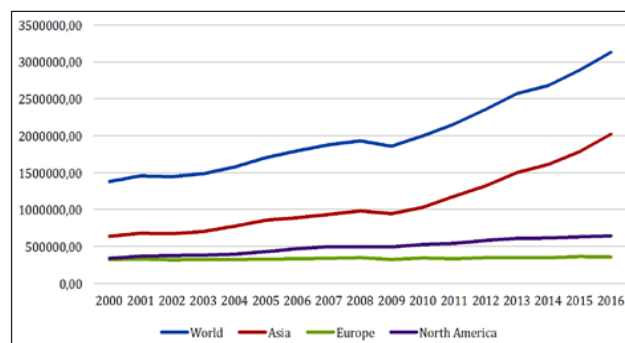
За последние 6-7 лет наблюдается мировой восходящий тренд по количеству поданных заявок на товарные знаки, тогда как количество заявок на патенты и промышленные образцы демонстрируют более горизонтальный тренд, без резких колебаний (рис. 1). Рассмотрев темпы роста поданных заявок на патенты (рис. 2), можно утверждать, что развитие составляющих показателей ИС в Азии набирает стремительные обороты после 2009 года, в то время как показатели Европы и Америки демонстрируют пологий темп [2; 5].

Рис. 1. Мировые показатели количества поданных заявок в системе ВОИС в 2005-2016 гг.

Но, несмотря на высокие темпы общего роста количества поданных заявок в Азии, в 2016 г. заявители в США подали по процедуре РСТ (патент-

ные заявки) 56 624 заявок, опережая заявителей в Китае (48 882 заявки) и Японии (48 208 заявок). Германия и Республика Корея заняли четвертое и пятое места, имея в своем активе, соответственно, 18 982 и 15 763 заявки. Китай и Индия являются единственными двумя странами со средним уровнем дохода, входящими в рейтинг 15 ведущих стран по числу поданных по процедуре РСТ заявок. В 2016 г. почти половина всех заявок по процедуре РСТ была подана в странах Азии (49,1%), в то время как на Европу (24,9%) и Северную Америку (24,2%) пришлось по четверти от всех заявок. Среди 15 ведущих стран Китай является единственной страной, в которой темпы роста числа заявок измеряются двузначным показателем (+13,4%). В Китае темпы роста ежегодно превышают 10% начиная с 2003 г. Сильный рост числа заявок также отмечен в Швеции (+7%) и Японии (+6,6%). Однако число поданных заявок сократилось в Нидерландах (-5,2%) и Италии (-4,5%).

Рис. 2. Темпы роста количества заявок на патенты в мире с 2000 по 2016 г.

Исследуя тренд поданных заявок на товарные знаки (рис. 3), следует отметить, что Азия показывает масштабный темп роста числа заявок на товарные знаки. 2014 год становится пиком количества заявок, после чего наблюдается резкий спад, наблюдавшийся до 2015 года, а далее – небольшие обороты подъема. Темпы роста числа количества заявок на товарные знаки также не демонстрируют резких колебаний. Анализ количества поданных заявок на промышленные образцы (рис. 4) дает возможность сделать вывод, что число промышленных образцов из Азии снова показывает восходящий тренд с небольшим падением в 2014 году, но затем восстанавливает свой восходящий тренд. Что касается Европы и Америки, то темпы их роста также демонстрируют пологость и даже небольшое падение в начале 2000-х годов [2, 5].

В 2016 г. наибольшее число международных заявок на товарные знаки в рамках администрируемой ВОИС Мадридской системы международной регистрации товарных знаков подали заявители в США (7884 заявки), за которыми неотступно следовали заявители в Германии (7316 заявок), Китае (5230 заявок), Франции (4261 заявка)

и Соединенном Королевстве (3292 заявки). Среди 15 ведущих стран по происхождению заявок наиболее высокие темпы роста с 2000 по 2016 г. были зафиксированы в Китае (+36,3%), за которым следовали Российская Федерация (+23,9%), Республика Корея (+9,8%) и Соединенное Королевство (+9,3%). В то же время темпы роста числа заявок сократились в Австрии (-4,9%), Италии (-6,6%) и Нидерландах (-5,8%).

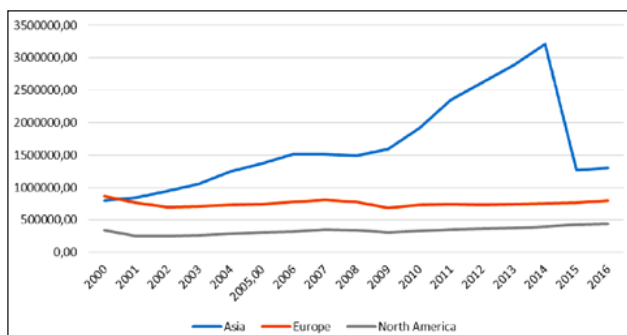

Рис. 3. Динаміка кількості поданих заявок на товарні знаки в 2000-2016 гг.

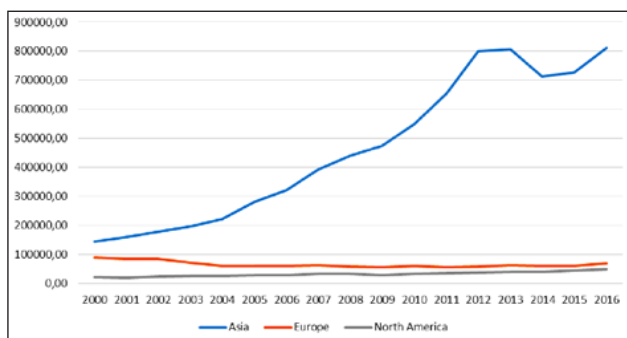

Рис. 4. Динаміка кількості поданих заявок на промислові образці з 2000 по 2016 г.

Общее число образцов, содержащихся в заявках, поданных в рамках Гаагской системы, в 2016 г. выросло на 3,8%, достигнув 19 429 образцов, хотя собственно число заявок – 5213 заявок – сократилось на 6,3% по сравнению с прошлым годом. Период непрерывного роста числа образцов в рамках Гаагской системы составил 11 лет. Заявители в Германии (4261 образец, содержащийся в поданных ими заявках) остаются крупнейшими пользователями международной системы регистрации образцов, и далее за ними следуют заявители в Швейцарии (2935 образцов), Республике Корея (1742 образца), США (1661 образец) и Франции (1396 образцов). Среди 10 ведущих стран по числу образцов наиболее высокие темпы роста были достигнуты в Бельгии (+189,2%), за которой следуют США (+17,8%), Франция (+15,2%) и Швейцария (+14,9%).

В 2016 году в развитых странах было произведено около 1,4 млн публикаций о науке и технике, тогда как в развивающихся – более 900 000 публикаций S&E. Однако за последнее десятилетие публи-

кации из развивающихся стран росли быстрее, чем из развитых стран (8,9% против 1,7%). Производство публикаций в США выросло с чуть более 383 000 в 2006 году до почти 410 000 в 2016 году, увеличившись всего на 0,7%. По мере того как объем публикаций в США снижался, а в развивающихся экономиках объем публикации увеличился более быстрыми темпами, глобальная доля публикаций США упала с 24,4% в 2006 году до 17,8% в 2016 году. В первую пятерку стран, выпускающих публикации S&E в 2016 году, входят Китай (18,6% мирового объема производства), США (17,8%), Индия (4,8%), Германия (4,5%) и Великобритания (4,3%). При рассмотрении как одного субъекта Европейский Союз (ЕС) составляет 26,7% от общемировых публикаций в области науки и техники в 2016 году. В 2016 году Япония стала шестым по величине глобальным производителем публикаций S&E. В совокупности Соединенные Штаты, Китай и ЕС составляли почти две трети мирового S&E публикаций (рис. 5).

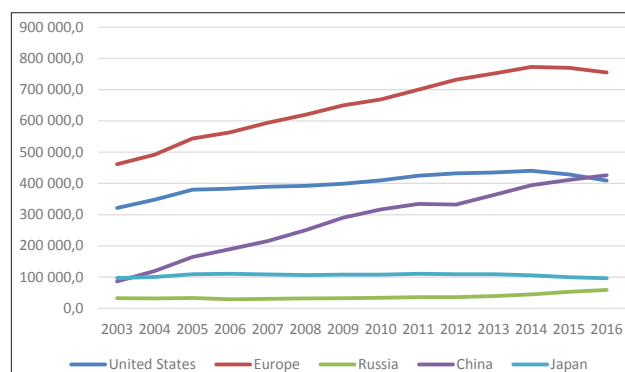

Рис. 5. Темпы роста числа публикаций по ведущим мировым центром в 2003-2016 гг. [5]

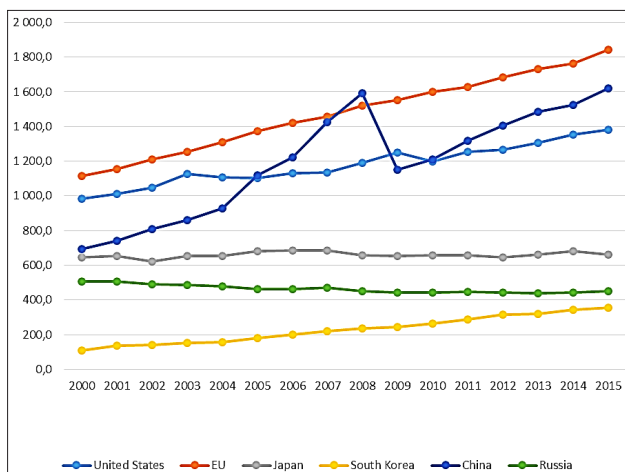
В период с 2006 по 2016 год общий объем выпуска публикаций S&E в мире вырос со средней годовой ставкой 3,9%; рост для развивающихся стран был более чем в два раза быстрее (около 8,6%). Темпы роста в Китае на 8,4% способствовали этому. Развивающийся мир показывает быстрый рост научно-технических возможностей, которые доступны всему миру. Абсолютное увеличение числа публикаций за период с 2006 по 2016 год намного больше для Китая (236 406) и Индии (71 729), чем для Бразилии (25 447). Быстрый рост публикаций S&E в Бразилии, Индии и Китае совпал с увеличением расходов и роста НИОКР. Выпуск в Европе, крупнейшем в мире производителе, вырос до 2,5% в 2006 году до 2016 года, что выше среднего показателя (1,7%). Среди стран-членов ЕС темпы роста были ниже для трех крупнейших производителей – Франции (1,1%), Германии (2,0%) и Соединенного Королевства (1,0%) – и, как правило, намного выше в меньших странах-членах. В Японии абсолютное число публикаций сократилось со средней скоростью

1,3% в течение 2006-2016 гг., уменьшив глобальную долю с 7,0% до 4,2% за этот период.

Увеличение международного соавторства происходит во всех широких областях науки. Астрономия – самая международная область с более чем половиной своих публикаций на международном уровне соавторами (54,0%) в 2016 году. Геонауки, математика, биологические науки и физика также имеют процент международного сотрудничества, превышающий в среднем 24,2%. Факторы, влияющие на различия между областями, включают наличие официальных международных совместных программ и использование дорогостоящего исследовательского оборудования (например, атомных коллайдеров, телескопов), в результате чего происходит разделение затрат.

Во всем мире количество занятых исследованиями быстро растет. Наиболее быстрый рост пришелся на Южную Корею, что почти удвоило число исследователей за период между 2000 и 2006 гг. Продолжался рост, и в Китае – в два раза больше исследователей в 2008 году по сравнению с 2000 годом, а также значительный рост в последующие годы. Соединенные Штаты и ЕС наблюдали устойчивый рост по более низким ставкам. Исключения из мировой тенденции включали Японию (которая оставалась относительно плоской) и Россию (которая испытала снижение) (рис. 6).

Рис. 6. Количество научных сотрудников по ведущим странам мира в 2000-2015 гг. [2, 5]

Еще одна сложность, как показывают данные из Соединенных Штатов, заключается в том, что часто существует прямая корреляция между степенью и профессией человека. Держатели степени S&E сообщают о применении своей экспертизы S&E в самых разных областях, включая рабочие места S&E и не S&E. Это указывает на то, что применение знаний и навыков в области науки и техники широко распространено в технологически сложной экономике США и не ограничивается только работами, классифицированными

как S&E. Возрастающее число исследователей и расширение образования в области науки и техники сопровождалось сильным и широкомасштабным ростом расходов на НИОКР.

Выводы из проведенного исследования. Глобальный научно-технический ландшафт является динамичным, быстро меняющимся и взаимозависимым, претерпев значительные изменения с начала XXI века. Экономике все чаще полагаются на квалифицированную рабочую силу и устойчивые инвестиции для создания потоков знаний, новых технологий и открытий [4]. Полученные знания и открытия приводят к новым или улучшенным продуктам и процессам, а также к росту производства во многих отраслях, в частности в обрабатывающих, которые производят космические аппараты, фармацевтические препараты и компьютеры, или в значительных финансовых, деловых, образовательных и медицинских секторах.

За последние четверть века страны стали все чаще рассматривать научно-технический потенциал как двигатель экономического роста. Многие страны активизировали усилия по наращиванию своего научно-технического потенциала в самых различных областях, стали частью формирующегося глобального научно-технического ландшафта и извлекли из этого выгоду. Следовательно, этот ландшафт претерпел драматические изменения: традиционно сосредоточенный вокруг Соединенных Штатов, Западной Европы и Японии, ландшафт ИС теперь становится все более многополярным. Укрепление потенциала и совершенствование НИОКР, человеческого капитала, глобальных цепочек поставок и другой глобальной инфраструктуры наряду с резкими изменениями в коммуникационных технологиях способствовали взаимосвязанному характеру и расширению международного сотрудничества и конкуренции в области ИС.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Медведкин Т.С. (2017). Ирландия: технологический офшор или лидер европейской инновационной системы / Т.С. Медведкин, Е.А. Медведкина // Современная Европа. № 2 (74) март-апрель 2017 г. С. 90-100.
2. Официальный сайт ВОИС / World Intellectual Property Organization: <http://www.wipo.int/>
3. Тодосийчук А.В. (2010). Интеллектуальный потенциал общества, результативность науки и экономический рост. Инновации № 1, 2012. URL: <http://www.ecolife.ru/zhurnal/articles/10472>
4. Finne T. R&D Collaboration: The Process, Risks and Checkpoints // Information Systems Control Journal, Volume 2, 2003. URL: <http://www.isaca.org/Journal/Past-Issues/2003/Volume-2/Documents/jpdf032-RDCollaboration.pdf>
5. National Science Board | Science & Engineering Indicators 2018. URL: <https://nsf.gov/statistics/2018/nsb20181/assets/nsb20181.pdf>

РОЗДІЛ 2. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

STRATEGY OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN THE LONG TERM

СТРАТЕГІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В ДОВГОСТРОКОВІЙ ПЕРСПЕКТИВІ

The article deals with the issues concerning the economic security of Ukraine in the strategic perspective. It is concluded that the alarming trends of deterioration of the socio-economic situation are extremely relevant to the development and implementation of the strategy of economic security of Ukraine. Economic security guarantees the state independence of Ukraine and is a condition of its progressive economic development and growth of citizens' welfare. The state strategy in the field of economic security is being worked out and implemented within the framework of the economic policy, the main priorities of which are to achieve sustainable economic status of the individual, social and economic stability of the society, the state, respect for the constitutional rights and freedoms of citizens, the rule of law and law-abiding of all without exception, including public authorities.

Key words: economic security, state, strategic perspective, economic development, welfare.

У статті розглянуто питання забезпечення економічної безпеки України в стратегічній перспективі. Зроблено висновок, що тривожні тенденції погіршення соціально-економічної ситуації надзвичайно актуалізували питання розроблення та реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки України. Економічна безпека гарантує державну незалежність України й є умовою її прогресивного економічного розвитку та зростання добробуту громадян. Державна стратегія у сфері забезпечення економічної безпеки опрацьовується і реалізується у рамках здійснюваної економічної політики, основними пріоритетами якої є досягнення стійкого економічного становища особис-

тості, соціально-економічної стабільності суспільства, держави, дотримання конституційних прав і свобод громадян, законності і законослухняності всіх без винятку, включаючи органи державної влади.

Ключові слова: економічна безпека, держава, стратегічна перспектива, економічний розвиток, добробут.

В статье рассмотрены вопросы обеспечения экономической безопасности Украины в стратегической перспективе. Сделан вывод, что тревожные тенденции ухудшения социально-экономической ситуации чрезвычайно актуализировали вопрос о разработке и реализации стратегии обеспечения экономической безопасности Украины. Экономическая безопасность гарантирует государственную независимость Украины и является условием ее прогрессивного экономического развития и роста благосостояния граждан. Государственная стратегия в области обеспечения экономической безопасности прорабатывается и реализуется в рамках осуществляемой экономической политики, основными приоритетами которой являются достижение устойчивого экономического положения личности, социально-экономической стабильности общества, государства, соблюдение конституционных прав и свобод граждан, законности и законопослушности всех без исключения, включая органы государственной власти.

Ключевые слова: экономическая безопасность, государство, стратегическая перспектива, экономическое развитие, благосостояние.

UDC 33.338.24

Avanesova N.E.

Doctor of Economic Sciences, Professor
at Department of Finance and Credit
Kharkiv National University
of Construction and Architecture

Formulation of the problem. The economic security of Ukraine is an integral part of the national security of our state. It is aimed at realizing the economic transformations that are being carried out in Ukraine over three to five years. Over the past time, significant changes have taken place in our country and in the world that significantly affect the international situation of any state, its economy, affecting national interests and presenting new requirements for ensuring the economic security of the country. The number and speed of ongoing processes increased, and the diversity of the socio-economic and cultural-political world increased. Part of the spheres of the world community and its spheres of activity live, figuratively speaking, in the future (state-of-the-art technologies, while unattainable level of well-being, cyberworld, etc.), some in a world where the achievements of the present, part – in the Middle Ages (religious wars, piracy, kidnapping, slavery, etc.).

And Ukraine in its foreign economic activities in varying degrees interacts with different parts of the world community.

Disturbing trends in the deterioration of the social and economic situation have greatly actualized the issue of developing and implementing a strategy for ensuring Ukraine's economic security. Now this task is one of the most important national priorities, which requires increased attention from the authorities, political parties, scientists and the public. Economic security guarantees the state independence of Ukraine and is a condition for its progressive economic development and the growth of the well-being of citizens. The policy of economic security will become effective only if its strategy and tactics are flawlessly developed.

Analysis of recent research and publications. The works of a large number of scientists are devoted

to the issues of ensuring economic security on different levels of economic systems. They directed their research both to studying the global characteristics of economic security and studied the «narrow» specialized aspects of economic security. In particular, I would like to note the works of such researchers as W. Geith, M. Kizim, T. Klebanova, O. Chernyak, J. Zhalilo, S. Kavun, A. Fedorisheva, O. Ralchuk, V. Senchagova, and others.

Formulation of the problem. Proceeding from the above, in the near future the important task of developing an effective strategy for ensuring the economic security of the state is actualized. This article is devoted to the investigation of the theoretical features of the solution of the problem posed.

The main material of the article. The strategy of economic security presupposes the definition of the goals and objectives of the economic security system, the directions for their solution, as well as the forms and methods of using the respective forces and means, the possibility of regrouping them, and the creation of reserves to neutralize and localize possible threats.

The Constitution of Ukraine clearly states that, together with the protection of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine, ensuring its economic security is the most important function of the state, the cause of the entire Ukrainian people. Economic security is inherent in integrative nature, because it is the result of joint efforts of the whole nation, is due to the actions of all branches of power

(from the all-Ukrainian level to the local level), the forces and means available in the state, associations of citizens and individuals.

At the same time, the economic security of Ukraine is understood as the protection of the economy of the country and its regions, economic entities from internal and external threats, allowing to ensure sustainable social and economic development of the state, decent quality and standard of living, sovereignty, independence, territorial integrity and reliable defense capability of the country. The security of the Ukrainian economy is a state that excludes (in whole or in part) the possibility of damage to the economy of the state, its financial and economic system, the quality and standard of living of citizens, sovereignty, territorial integrity and sustainable development of the country, its defense capability. The threat to the economic security of Ukraine is the state and changes in the international situation and the situation within the country, interstate and intra-state relations that can damage the country's economy, its financial and economic system, the quality and standard of living of citizens, sovereignty, territorial integrity and sustainable development of the state, its defense.

It is important that the strategy for ensuring economic security is based on the many variants of the forecasts of Ukraine's socio-economic development and adjusted depending on the development of events for one or another option. Advantages of the multivariate strategy is that it becomes possible to choose different measures instead of urgent

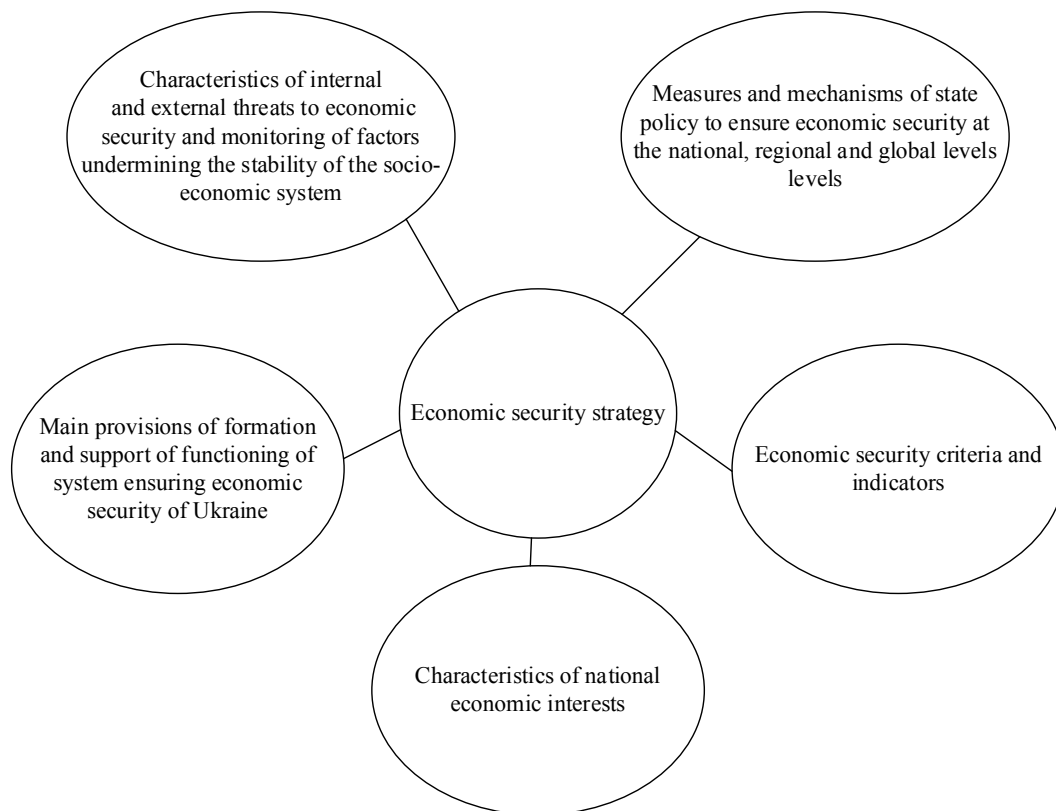

Fig. 1. Components of the strategy of economic security of Ukraine

application of emergency and imperfectly processed solutions, as often happens in practice.

The fulfillment of the constitutional requirements for the implementation of state functions related to ensuring economic security requires the development and adoption of such an extremely important document for the state as the Strategy for Economic Security of Ukraine. This document is intended to become a strategic reference point for the next 10-15 years and lay the foundations of economic security for a longer period.

When developing such a strategy, it is necessary to take into account the global trends of transition to the postindustrial direction of development and the formation of the so-called information society. Ignoring these trends, conditioned by technological progress and information revolution, is dangerous because Ukraine can become a victim of information and technological colonialism, which is much more threatening statehood than raw material colonialism.

The strategy of economic security of Ukraine, in particular, contains (Figure 1).

For the successful implementation of measures provided for by the state economic security strategy, adjusting economic policies, implementing measures for social and economic growth, determining economic, creating a reliable system of economic security and its effective functioning, monitoring their implementation should be entrusted to the Economic Security Administration of the National Security Council and defense of Ukraine.

The tendency to deepen the imbalances in the economic development of rich and poor countries threatens to grow at the beginning of the 21st century in the global crisis of the world economy and in destructive economic wars of global and regional scale. The strategy of economic security of Ukraine can be absolutely ineffective if the state apparatus is obligated to implement it, it will not be qualitatively renewed and guided by national interests. Now, regrettably, it is the officials, who are called upon to guarantee economic security, are almost the greatest threat to it.

What should be the strategy of economic security in the transition period and in the future? Some argue

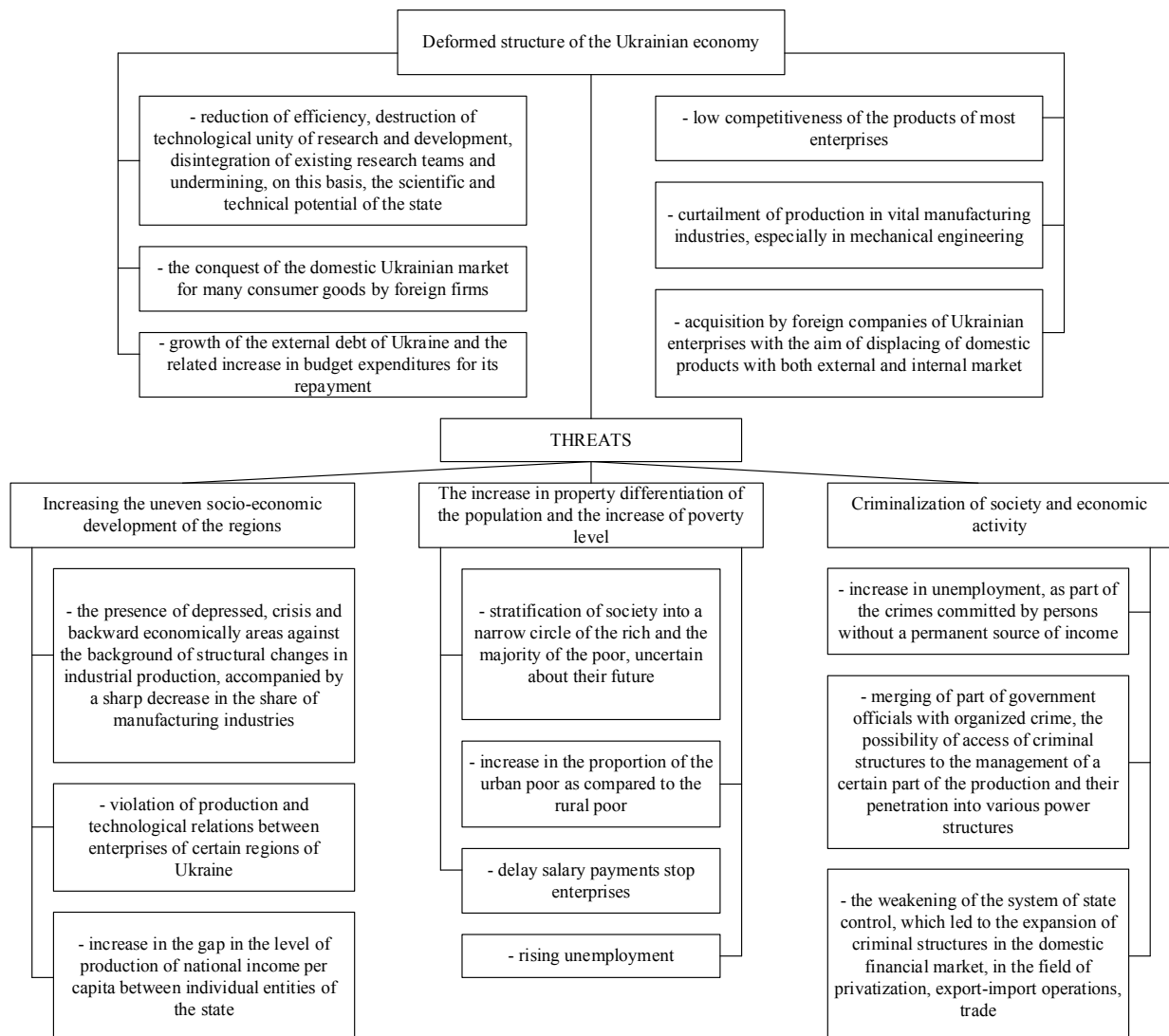

Fig. 2. Grouping of threats to economic security of Ukraine

that during the transition period the main thing is to ensure the survival of the economy and the whole country, then – its stabilization and in the future – development. In fact, the criterion of survival is very vague, because no one can confidently determine when the reduction in production reaches its limit and stabilization comes. For many years, the recession has continued, and according to this, our view of the possibilities of the survival of the economy and its stabilization is changing.

At the same time, one should not forget about the growing threats to Ukraine's economic security, which arise and multiply both in the internal and external environment (Figure 2).

The market system of management has a huge potential for resilience, but its capabilities can not be successfully implemented without an economic strategy.

The state economic strategy and, in general, national security should be based on the ideology of development (the system of scientific views, including not only the economy, but also philosophy, sociology, informatics, law, political science, geopolitics, etc.), take into account strategic priorities and national interests, that security threats are minimized. If market forces can not themselves lead the country into the orbit of development, then it is necessary to lay the foundations for raising production on the basis of a deep analysis of the market situation. Consequently, without the ideology of development, without cultivating industrial and scientific and technological advancement, economic security can not be guaranteed.

The state strategy in the field of ensuring economic security of Ukraine should focus, first of all, on maintaining a sufficient level of production, scientific and technical capacity, to prevent a decline in the standard of living of the population at the extreme values, which can cause social tension, to prevent conflicts between individual strata and population groups, different nations and nationalities. This strategy must be implemented before, thanks to the security system, which is formed by legislative, executive and judicial authorities, public and other organizations and unions.

Social state policy should contribute to the consolidation of society in the conditions of stable economic status of citizens and increase their standard of living. The stratification of society into the rich and poor continues, which is a destabilizing factor and creates a potential threat of social conflict. Meanwhile, the implementation of economic policy should accompany not a deepening of the polarization of society, but a uniform, fair distribution of the burden of the crisis period between different social groups of the population.

In order to preserve and develop the scientific and technological potential that ensures the strategic interests and scientific and technical independence of Ukraine, it is necessary, in our view, to determine the priorities of the state scientific and technical policy, coordinated with the tasks of ensuring the economic

security of the country. It is very necessary today to develop state programs in the areas of fundamental research, to create a favorable innovative climate in the economy, using various forms of state incentives for advanced technologies and protecting domestic producers of high technology competitive products.

The main direction of the investment policy for the transition period should be the formation of a favorable environment for increasing investment activity, attracting private domestic and foreign investment for the reconstruction of the Ukrainian economy.

It is necessary to take measures to strengthen the financial and credit system, should provide for: increasing the effectiveness of the tax system; reduction of the number of taxes and improvement of the system of their collection; optimal redistribution of financial resources based on national priorities; rationalization of expenditures on national defense.

To overcome possible secessionist tendencies and ensure unity in solving these problems, it is necessary to develop a strategy for rational combination of interests of the state and regions. This strategy should be based on limiting the role of central authorities in regional and local economic processes and focusing their efforts on creating and supporting market mechanisms and implementing a unified economic policy.

In the sphere of combating the criminalization of the economy, it is necessary to intensify the counteraction to organized crime, the violation of the rights of citizens in the sphere of economic activity. At the state and regional levels, measures should be taken, primarily aimed at combating the threats of economic crime, which harms the constitutional order, the social stability of economic activity.

Very important tasks should be solved in the field of economic management. Improving the system of economic management requires, first of all, a clear definition of the objectives of the national, regional and local levels and the appropriate delineation of state administration between the executive bodies of the subjects subject to ensuring the unity of the executive system. To maintain economic security, it is necessary to intensify actions in all areas of economic reforms, in particular: the creation of a regulatory and legal space, new institutions of governance and the implementation of institutional reforms; the development of a mechanism for resolving disputes and conflict situations arising in the sphere of economic relations; harmonious development of economic and political relations with the countries of near and far abroad taking into account mutual interests and ensuring economic security of Ukraine; strengthening the state power, increasing confidence in its institutions, as well as streamlining the mechanisms for developing and shaping economic policies.

Conclusions from the study. The state strategy in the field of ensuring economic security is worked

out and implemented within the framework of the current economic policy, the main priorities of which are to achieve a sustainable economic position of the individual, socio-economic stability of society, the state, respect for constitutional rights and freedoms of citizens, law and order of all, without exception state power. Uneasy tasks are to be solved in the field of structural policy. At the macroeconomic level, the main tasks are: increasing aggregate demand; an increase in the savings rate and the formation of a favorable investment climate for the transformation of savings into investment; ensuring the flow of financial and production resources from non-viable enterprises and sectors to efficient producers and to the growth sector; stimulation of export and its diversification; regulation of imports to protect domestic producers in the framework of generally accepted procedures. At the microeconomic level, during implementation of the structural policy, the tasks of supporting and stimulating the development of economically efficient enterprises and organizations, the liquidation or reorganization of inefficient economic structures, the introduction of market norms for the behavior of economic entities come to the fore.

Further development of theoretical and practical issues of improving the mechanism for ensuring the economic security of the country should be based on the National Security Concept of Ukraine.

REFERENCE:

1. Zhalilo, Ya.A. Theory and Practice of Forming an Efficient and Economical Strategy of Power [Text]: monograph / Ya.A. It's a pity. – K.: NISS 2009. – 336 c.
2. Senchagov, V. Economic security: geopolitics, globalization, self-synchronization and development [Text] / V. Senchagov. – M.: ZAO Finstatinform, 2002. – 128 p.
3. Kavun, S.V. System of economical carelessness: methodological and methodical zasady [Text]: monograph / S.V. Kovun. – Kharkiv: KhNEU Publishing House, 2009. – 300 c.
4. Geets, V.M. Modeling Economic Security: State, Region, Enterprise [Text]: monograph / B.M. Geets, M.O. Kizim, T.S. Klebanova, O.I. Chernyak ta in.; For Ed. V.M. Geytsya. – Kharkiv: VD «INZHEK» 2006. – 240 with.
5. Fedorisheva, A. Bezpeka yak rozvitok and security as stability – synergy socio-natural systems [Text] / A. Fedorisheva, O. Ralchuk // Regionalnoy ekonomika. – 2002. – № 4. – P. 19-26.

РОЛЬ БІОЕНЕРГЕТИКИ У РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

THE ROLE OF BIOENERGY IN THE DEVELOPMENT OF AGRARIAN SECTOR OF UKRAINE

Статтю присвячено актуальності використання екологічно чистих джерел енергії в Україні як альтернативу традиційним видам палива. На основі праць вітчизняних науковців висвітлено проблеми та перспективи енергетичного розвитку України. Проаналізовано перспективність біоенергетики та її вплив на сталий розвиток аграрного сектору, економіки та країни. Розкрито тісний взаємозв'язок між аграрним сектором та біоенергетикою. У результатах дослідження визначено, що Україна має значний енергетичний потенціал відновлюваних джерел енергії, а найбільша частка його належить енергії біомаси. Розглянуто важливість та необхідність освоєння типів для України видів біомаси, що дасть змогу економічно вигідно розвивати біоенергетику, а також позитивно вплине на соціальну, економічну та екологічну сфери. Визначено доцільність вирощування енергетичних культур на малородючих сільськогосподарських землях.

Ключові слова: біоенергетика, енергоресурси, відновлювані джерела енергії, біопаливо, біомаса, традиційні види палива.

Статья посвящена актуальности использования экологически чистых источников энергии в Украине как альтернативы традиционным видам топлива. На основе трудов отечественных ученых описаны проблемы и перспективы энергетического развития Украины. Проанализированы перспективность биоэнергетики и ее влияние на устойчивое развитие аграрного сектора, экономики и страны. Раскрыта тесная взаимосвязь между аграрным сектором и биоэнергетикой. В результатах исследования определено, что Украина имеет значитель-

ный энергетический потенциал возобновляемых источников энергии, а наибольшая его часть принадлежит энергии биомассы. Рассмотрены важность и необходимость освоения типичных для Украины видов биомассы, что позволит экономически выгодно развивать биоэнергетику, а также положительно повлияет на социальную, экономическую и экологическую сферы. Определена целесообразность выращивания энергетических культур на малоплодородных сельскохозяйственных землях.

Ключевые слова: биоэнергетика, энергоресурсы, возобновляемые источники энергии, биотопливо, биомасса, традиционные виды топлива.

The article is sanctified to actuality of the use ecologically of clean energy sources in Ukraine, as an alternative the traditional types of fuel. Problems and prospects of power development of Ukraine are reflected, on the basis of labors of home scientists. Perspective of bioenergetics and her influence are analyzed on steady development agrarian to the sector, economies and countries. Close intercommunication is exposed between an agrarian sector and bioenergetics. In the results of research certainly, that Ukraine has considerable power potential of refurbish able energy sources, and most part him it is fixed to energy of biomass. Importance and necessity of mastering of typical for Ukraine types of biomass that will allow it is economically advantageous to develop bioenergetics are considered, and also positively will influence on social, economic and ecological spheres. Expediency of growing of power cultures is certain on poor agricultural earth.

Key words: bioenergy, energy, renewable energy, biofuels, biomass, traditional fuels.

УДК 338.4:633:504

Бабина О.М.

аспірант кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії
Вінницький національний аграрний університет

Постановка проблеми. Використання відновлюваних джерел енергії для України є надзвичайно важливою умовою сталого розвитку економіки, сільського господарства та країни у цілому.

Загроза глобального потепління, вичерпність викопних палив та висока ціна на них, а також низка інших суттєвих факторів спонукають до необхідності пошуку та використання екологічно чистих джерел енергії, таких як біопаливо.

Використання ВДЕ, зокрема біопалива, дасть змогу вирішити низку стратегічно-важливих державних завдань, таких як: зменшення забруднення навколишнього середовища; енергетична безпека та незалежність від імпортованих енергоресурсів; розвиток сільських територій, збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та, відповідно, попиту на неї; створення нових робочих місць, а також збільшення фінансових надходжень у бюджет країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх працях значну увагу приділяють питанням біоенергетики та її впливу на сталий розвиток аграрного сектору України такі вчені, як: Г. Геле-

туха, Г. Калетнік, С. Білик, Є. Олійник, В. Антоненко, В. Носко, В. Зубенко, В. Пришляк, С. Чаплигін, Ю. Шафаренко та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування економічної та екологічної доцільності переходу від традиційних джерел енергії до відновлюваних, здійснення аналізу біоенергетичних можливостей та перспектив їх використання для ефективного розвитку аграрного сектору країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для України біоенергетика є одним зі стратегічних напрямів розвитку сектору відновлюваних джерел енергії, оскільки вона має високий рівень залежності від імпортованих енергоносіїв, зокрема природного газу [1].

Біоенергетика – це галузь енергетики, що як енергоресурс використовує органічні речовини рослинного або тваринного походження (біомасу), котрі мають енергетичну цінність і можуть бути використані як паливо [2].

До біомаси належить уся рослинна і вироблена тваринами субстанція. Під час використання біо-

маси в енергетичних цілях для виробництва тепла, електроенергії і палива розрізняють енергетичні рослини й органічні відходи.

Енергетичними рослинами вважаються:

- сорти дерев, що швидко ростуть, і спеціальні однорічні рослини з високим умістом сухої маси (верба, тополя, міскантус) – для виробництва твердого палива;
- цукровмісні та крохмалевмісні польові культури (зернові, картопля, буряки, кукурудза на зерно) – для переробки на етанол;
- маслянисті культури (ріпак, соняшник) – для виробництва біодизеля;
- польові культури, придатні для силірування і використання у виробництві біогазу (силосна кукурудза, сільфій) [3].

До органічних належать відходи, що виникають у сільському, лісовому, домашньому господарстві і промисловості, тобто відходи деревообробки, солома, трава, листя, гній, органічні відходи домашнього господарства тощо [3].

До біогенного твердого палива належать усі невикопні види палива органічного походження, які до моменту їх використання знаходяться у твердому стані, наприклад: деревина всіх видів й у будь-якій формі, солома, макуха, зерно, кукурудза, злаки, цукровий буряк, ріпак, рослинні олії, біологічні відходи, екскременти, водорості тощо [3].

Біомаса поділяється на первинну (рослини, тварини, мікроорганізми) і вторинну (відходи від переробки первинної біомаси і продуктів життєдіяльності людини і тварин). Остання група досить різноманітна і включає у себе:

- біологічні відходи тварин (гній великої рогатої худоби, послід домашніх птахів та ін.);

- залишки від зберігання врожаю сільськогосподарських культур і побічні продукти їх переробки: солома, стебла та качани кукурудзи, стебла бавовни, шкаралупа арахісу, відходи картоплі, рисове лушпиння і солома тощо;

- відходи лісопереробної промисловості: кора, листя, гілля, тирса, стружки, щепи;

- промислові стічні води (зокрема, текстильних, а також молочних, цукрових та інших підприємств із переробки харчових продуктів);

- тверді побутові відходи та стічні води [2].

Одним із найбільш перспективних видів ВДЕ є біомаса – вуглецеві органічні речовини рослинного та тваринного походження (деревина, солома та інші рослинні залишки сільськогосподарського виробництва, гній, спеціально вирощувані енергетичні культури, органічна частина твердих побутових відходів та іноді торф).

Для виробництва енергії застосовують тверду біомасу, а також отримані з неї рідкі та газоподібні палива: біогаз, біодизель, біоетанол та ін. [4].

Також біомасу можна використовувати в енергетичних цілях шляхом безпосереднього спалювання (деревини, соломи, стічних відкладень), а також у переробленому вигляді рідких (ефіри ріпаків, спирти, рідкі продукти піролізу) або газоподібних біопалив (біогазу з відходів сільського господарства та рослинництва, осаду стічних вод, твердих побутових відходів, продуктів газифікації твердих палив) (рис. 1).

Виробництво енергії з відновлювальних джерел стрімко розвивається у більшості європейських країн і США. В Україні ж сьогодні частка біомаси у валовому кінцевому енергоспоживанні становить 1,78%. Щорічно для виробництва енергії використовується близько 2 млн. т у. п./рік біо-

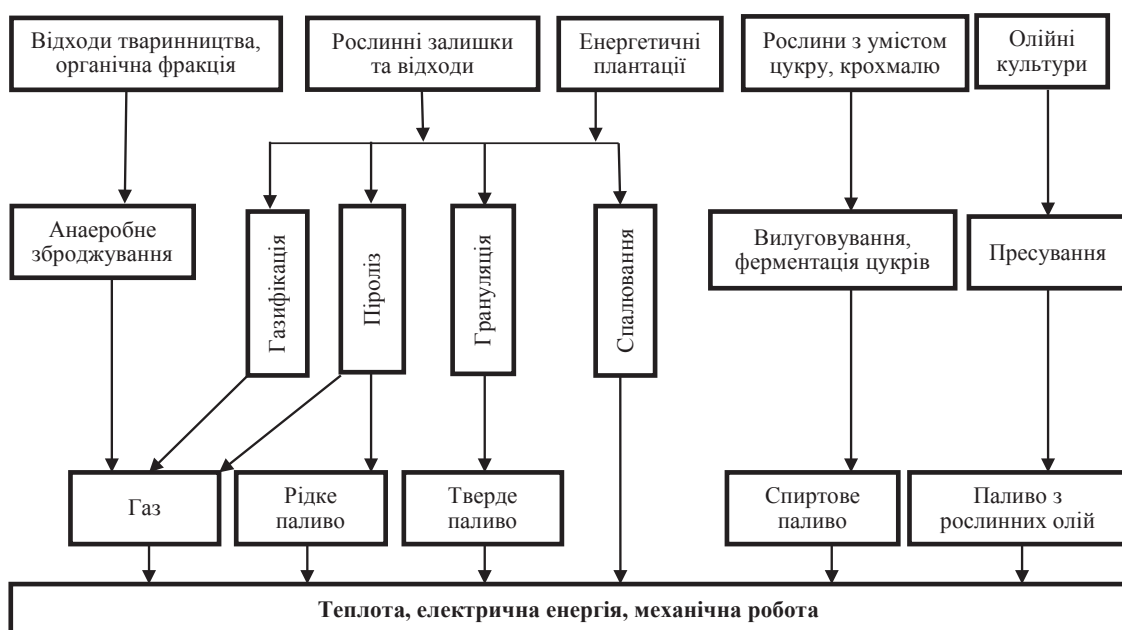

Рис. 1. Способи виробництва енергії з біомаси [5]

Енергетичний потенціал біомаси в Україні, 2016 р. [7]

Вид біомаси	Теоретичний потенціал, млн. т	Частка, доступна для енергетики, %	Економічний потенціал, млн. т н. е.
Солома зернових культур	36,1	30	3,75
Солома ріпаку	2,1	40	0,29
Побічна продукція виробництва кукурудзи на зерно (стебла, стрижні)	36,5	40	2,79
Побічна продукція виробництва соняшника (стебла, корзинки)	25,9	40	1,48
Вторинні відходи с/г (лушпиння соняшника)	2,0	86	0,71
Деревна біомаса (дрова, порубкові залишки, відходи деревообробки)	6,6	94	1,55
Деревна біомаса (сухостій, деревина з лісо-смуг, відходи ОБСН)	8,8	44	1,03
Біодизель (із ріпаку)	-	-	0,16
Біоетанол (із кукурудзи і цукрового буряку)	-	-	0,66
Біогаз із відходів та побічної продукції АПК	1,6 млрд. м ³ CH ₄	50	0,68
Біогаз із полігонів ТПВ	0,6 млрд. м ³ CH ₄	34	0,18
Біогаз зі стічних вод (промислових та комунальних)	1,0 млрд. м ³ CH ₄	23	0,19
Енергетичні культури:			
– верба, тополя, міскантус (1 млн. га)	11,5	100	4,88
– кукурудза на біогаз (1 млн. га)	3,0 млрд. м ³ CH ₄	100	2,57
Торф	-	-	0,28
Всього	-	-	21,22

маси різних видів. На деревину припадає найвищий відсоток використання економічно доцільного потенціалу – 80%, тоді як для інших видів біомаси (за винятком лушпиння соняшника) цей показник на порядок нижче. Найменш активно (на рівні 1%) реалізується енергетичний потенціал соломи зернових культур та ріпаку [6].

Україна володіє достатнім потенціалом біомаси, доступної для виробництва енергії, – більше 21 млн. т н. е./рік за оцінками 2016 р. (табл. 1). Основними складниками енергетичного потенціалу є відходи сільськогосподарського виробництва (солома, стебла кукурудзи, стебла соняшнику тощо) – близько 9 млн. т н. е./рік та енергетичні культури – близько 8 млн. т н. е./рік (за умови вирощування на 1 млн. га незадіяних сільськогосподарських земель).

При цьому сільськогосподарські відходи є реальною частиною потенціалу біомаси, а дані щодо енергетичних культур відображають обсяг біомаси, який можна отримати під час вирощування цих культур на вільних землях.

В Україні з 32 млн. га сільськогосподарських земель близько 4 млн. га малородючих, які можна задіяти для вирощування саме енергетичних культур [8].

У країнах ЄС використання енергетичних культур дуже популярне. Наприклад, у Данії верба вирощується на 500 га сільськогосподарських земель, а у Швеції плантації верби займають площі до 20 тис. га [9].

Досвід ЄС показує, що біоенергетика може стати вагомим чинником зростання аграрного сектору та економіки країни у цілому [10].

Нині в Україні біоенергетика інтенсивно розвивається. У західних регіонах країни (Волинська та Львівська області) розташовані плантації енергетичної верби (компанія SalicsEnergy), у Полтавській області вирощують просо прутоподібне, міскантус, вербу, сорго цукрове (компанія Phytofuels), а у Дніпропетровській області агрохолдинг KSYAgro спеціалізується на вирощуванні міскантусу (до 2 тис. га). Є компанії, які займаються тополею, міскантусом, але поки що немає досвіду вирощування кукурудзи під енергетичні потреби.

Біоенергетичні рослини мають низку переваг:

- вони продукують високі врожаї біомаси, яка може бути сировиною для отримання біопалива на неродючих, схильних до ерозій землях;
- біоенергетичні рослин за короткий період дають високий приріст біомаси, вони не вибагливі до ґрунтів, стійкі до шкідників і хвороб, мають низьку собівартість вирощування;
- вони є абсорбентами вуглекислого газу з повітря та важких металів із землі, тим самим поліпшують стан атмосфери.

Враховуючи думку вітчизняних та закордонних учених, можна зауважити, що найбільш енергетично ефективними є три види енергетичних культур: швидкоростуча верба прутувидна з урожайністю 30 т/га/рік, міскантус – 20 т/га/рік, сорго – 25 т/га/рік (табл. 2).

Таблиця 2

**Енергоефективність
енергетичних культур [10]**

Вид	Врожай- ність, т/га/рік	Теплот- ворна здат- ність, ГДж/сухої т	Енергетич- ний вихід, ГДж/га/рік
Верба пру- товидна (<i>Salix viminalis</i>)	30	16	480
Міскантус (<i>Miscanthus</i>)	20	18	360
Сорго (<i>Sorghum</i>)	25	18	450

Енергетичні рослини є джерелом біомаси, що використовується для заміщення газу. Так, за вирощування на 1 млн. га енергетичних культур та середній їх урожайності 11,5 млн. т/рік можна замінити до 5,5 млрд. м³ газу на рік. Отже, потенційно Україна може замінювати енергетичними культурами близько 20 млрд. м³ газу, що сприятиме досягненню енергонезалежності [8].

Крім того, у нашій країні щорічно збирається понад 50 млн. т зернових культур, що дає можливість одержання у значних обсягах соломи і рослинних відходів як побічних продуктів сільськогосподарського рослинництва. Таким чином, можна сказати, що річний технічно досяжний енергетичний потенціал твердої біомаси в Україні є еквівалентним 18 млн. т н. е., а його використання дає змогу щорічно заощаджувати близько 22 млрд. м³ природного газу. Найбільший потенціал твердої біомаси зосереджений у Полтавській, Дніпропетровській, Вінницькій та Кіровоградській областях і становить понад 1,0 млн. т н. е./рік [6].

Проведені розрахунки спеціалістів та науковців дають змогу стверджувати, що на кожну тонну зерна можна отримати 1,5-2,0 т соломи або рослинних залишків, з яких 50-60% соломи використовується для утримання худоби та удобрення ґрунтів, а стебла кукурудзи та соняшнику залишаються на полях після збирання врожаю.

Сьогодні в Україні вже почалася робота щодо використання рослинних відходів для вироблення твердої біомаси. Так, значна частина соломи після збирання пресується у тюки, брикети та пелети і використовується для опалення; на 14 підприємствах олійної промисловості спалюється понад 500 тис. т лушпиння соняшнику і 120 тис. т його гранулюється; близько 70% відходів деревини у вигляді тирси, трісок, пелет і брикетів використовується як біопаливо [6].

За оцінками вітчизняних учених, відсоток використання деревини нині становить 80-90%, лушпиння – фактично 100%, із них приблизно 50% спалюється у котлах маслоекстракційних заводів, інші 50% йдуть на виготовлення пелет, соломи використовується 1%, а кукурудзи – 0% [12].

Отже, на нашу думку, сьогодні в Україні важливо починати освоювати типові для нашої країни види біомаси: кукурудзу, соломі та інші рослинні залишки, що дасть змогу економічно вигідно розвивати біоенергетику й є важливим стимулом подальшого розвитку цієї галузі.

Для соціальної сфери – це:

- диверсифікація сільської економіки;
- створення нових робочих місць;
- розвиток сільських територій;
- поліпшення здоров'я населення;
- забезпечення добробуту та якості життя сільського населення.

Для сфери економіки – це:

- зниження собівартості сільськогосподарської продукції;

- скорочення залежності від імпорту енергоносіїв;
- освоєння виробництва нових видів продуктів;
- ретельний контроль над якістю продукції;
- вихід на нові ринки агропродовольчої продукції.

Для екологічної сфери – це:

- створення нових продуктів та палива з біомаси;
- запобігання забрудненню довкілля;
- використання продуктів переробки сільського господарства тощо.

Отже, зазначене вище дає підстави стверджувати, що сільське господарство має всі шанси стати ефективним сектором національної економіки країни [13].

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши ситуацію в аграрному секторі, можна підсумувати, що біоенергетика займає чи не одне з найбільш вагомих місць у його подальшому розвитку та перспективах.

Україна – аграрна країна, що володіє значним енергетичним потенціалом біомаси, наявними трудовими, матеріальними та земельними ресурсами, тобто всім необхідним для розвитку біоенергетики і, відповідно, сільського господарства.

Результати досліджень свідчать, що сталий розвиток аграрного сектору та біоенергетика тісно пов'язані між собою, ефективність їх взаємодії дасть змогу вирішити такі стратегічно-важливі державні завдання для України, як: зменшення забруднення навколишнього середовища; енергетична безпека та незалежність від імпортованих енергоресурсів; збільшення виробництва сільськогосподарської продукції та, відповідно, попиту на неї; зниження виробничих витрат у сільському господарстві; створення нових робочих місць, а також збільшення фінансових надходжень у бюджет країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Калетнік Г.М., Пришляк В.М. Біопалива: ефективність їх виробництва та споживання в АПК України: навч. посіб. К: Аграрна наука, 2010. 327 с.

2. Біоенергетика. URL: <https://formula.kr.ua/bioenergetika/bioenergetika.html>.
3. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%BE%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>.
4. Білик С. Дослідження оцінки енергетичного потенціалу біомаси України. URL: http://econf.at.ua/publ/konferencija_2016_12_8_9/sekcija_1_silskogospodarski_nauki/doslizhennja_ocinki_energetichnogo_potencijalu_biomasi_ukrajini/57-1-0-1339.
5. Олійник Є., Антоненко В., Чаплигін С., Зубенко В. Підготовка та впровадження проектів заміщення природного газу біомасою при виробництві теплової енергії в Україні: практичний посібник; за ред. Г. Гелетути. К.: Поліграф плюс, 2016. 104 с.
6. Біоенергетика. URL: <http://saee.gov.ua/uk/ae/bioenergy>.
7. Гелетути Г. Сучасний стан та перспективи розвитку біоенергетики в Україні. URL: <http://biomass.kiev.ua/images/projects/general/pdf/2-Geletukha-Bioenergy-Ukraine-2nd.pdf>.
8. Шафаренко Ю. Енергетичні культури в Україні – цінне джерело біомаси та значний потенціал для заміщення газу; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249240886&cat_id=244277212.
9. Біоенергетика. Навчальні матеріали онлайн. URL: <http://pidruchniki.com/1164071137972/ekologiya/bioenergetika>.
10. Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/node/16025>.
11. Перспектива розвитку енергетичних культур в Україні / В.Л. Носко, І.Є. Бойко, В.В. Камишанов, Ю.І. Лещук. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Біологія, біотехнологія, екологія». 2015. Вип. 214. С. 216-222.
12. Г. Гелетути. Ми позбудемося газової залежності від Росії, якщо вирощуватимемо енергетичні культури на 2 млн. га земель. URL: <https://agropolit.com/interview/150-georgiy-geletuha-mi-pozbudemosya-gazovoyi-zalejnosti-vid-rosiyi-yakscho-viroschuvatimemo-energetichni-kulturi-na-2-mln-ga-zemel>.
13. Підготовка проекту розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Національного плану дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року». URL: http://bioenergy.in.ua/media/filer_public/33/dd/33dd78f1-79f1-43b6-8c25-b7c14c863359/swot_natsplan.pdf.

ЕКОНОМІЧНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ ІНТЕГРАЛЬНА ДИНАМІЧНА КАПІТАЛІЗАЦІЙНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

ECONOMIC SYSTEMS AND THEM INTEGRATED DYNAMIC OF CAPITALIZATION EFFICIENCY

УДК 330.43

Башнянин Г.І.

д.е.н., професор,
завідувач кафедри теоретичної
та прикладної економіки
Львівський торговельно- економічний
університет

Паласевич М.Б.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
економіки та менеджменту
Дрогобицький державний університет
імені Івана Франка

Лапчук Я.С.

к.е.н., доцент, доцент кафедри
економіки та менеджменту
Дрогобицький державний університет
імені Івана Франка

У статті розглянуто сутність інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності економічних систем. Досліджено інтегральну динамічну капіталізаційну ефективність економічних систем та її основних типів за параметром ступеня точності відображення впливу капіталізації на економічний розвиток. Обґрунтовано необхідність використання формули метагіпердинамічної інтегральної капіталізаційної ефективності під час розроблення державної політики приватизації та інвестування, а також визначення інвестиційної поведінки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: інтегральна динамічна капіталізаційна ефективність, капіталізація, економічні системи, метрологічний аналіз.

В статье рассмотрена сущность интегральной динамической капитализационной эффективности экономических систем. Исследованы интегральная динамическая капитализационная эффективность экономических систем и ее основные типы за параметром степени точности отображения влияния капитализации на экономическое развитие. Обоснована необ-

ходимость использования формулы метагипердинамической интегральной капитализационной эффективности при разработке государственной политики приватизации и инвестирования, а также определении инвестиционного поведения субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: интегральная динамическая капитализационная эффективность, капитализация, экономические системы, метрологический анализ.

The essence of integrated dynamic of capitalization efficiency of economic systems has been considered. Investigational integral dynamic capitalization efficiency of the economic systems and its basic types after the parameter of degree of exactness of reflection of influence of capitalization on economic development. The necessity of using the metahyperdynamic integral formula of capitalization efficiency has been proved when developing state privatization and investment policy, as well as determining the investment behavior of business entities.

Key words: integrated dynamic capitalization efficiency, capitalization, economic systems, measurement analysis.

Постановка проблеми. На ефективність функціонування господарських систем впливають чимало чинників, у тому числі й капіталізація. Для визначення її впливу на економічний розвиток використовують поняття капіталізаційної ефективності. Основна особливість аналізу капіталізаційної ефективності полягає у тому, що відповідні капіталізаційні ефекти досліджуються як такі, що формуються через відповідний проміжок часу, тобто ми виходимо з того, що динамічний капіталізаційний ефект – це та складник зміни загального рівня економічної ефективності функціонування певних господарських систем, яка формується у віддаленому відрізку часу. Такий аналіз указаних типів капіталізаційної ефективності можна кваліфікувати як чистий чи спеціальний. З іншого боку, він виступає як елементарний аналіз указаних процесів. У цьому дослідженні ми робимо спробу вийти за межі елементарного й увійти у сферу вищого аналізу інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності економічних систем та її основних типів, використовуючи новий підхід до трактування ринкового періоду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти капіталізації економічних систем розглянуто у працях як зарубіжних, так і вітчизняних економістів, серед яких: Г.І. Башнянин, Р. Барр, В.Ф. Горячук, Н.П. Федоренко, С. Фишер, І.О. Чупик, С.С. Шумська та ін.

Однак здебільшого її досліджували в контексті становлення та розвитку капіталістичних еконо-

мічних систем змішаного та чистого типу. Усе це свідчить про актуальність теми, а отже, зумовило вибір напряму дослідження у науковому і практичному аспектах.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності економічних систем та її основних типів за параметром ступеня точності відображення впливу капіталізації на економічний розвиток.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтегральна динамічна капіталізаційна ефективність відображає вплив капіталізації на економічну ефективність функціонування господарських систем за значний чи осяжний період часу.

Зауважимо, що в процесі визначення інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності ми повинні взяти до уваги не один із типів динамічного капіталізаційного ефекту, що формується у певній господарській системі у відповідному проміжку часу, а весь капіталізаційний ефект, який є наслідком розвитку капіталізаційних процесів або за весь період функціонування певної системи (такий період дуже часто неможливо визначити практично, бо не можемо передбачити, коли зупинить своє існування та чи інша економічна система), або за осяжний період (який може бути визначений практично і за основу такого його визначення можна, наприклад, узяти активний період життя господарюючих суб'єктів: підприємців, бізнесменів, державних діячів, тобто при-

близко 30-40 років), або за значний період, який у різних економічних системах може мати різну астрономічну тривалість (наприклад, від 10 до 30 років). Можна, звичайно, цю проблему аналізувати й за значніший період часу, який явно виходить за межі активного ділового життя суб'єктів господарювання (наприклад, 60-100 років), але тоді результати такого аналізу будуть малопрактичними, вони матимуть низьку цінність під час формування певної інвестиційної поведінки тих чи інших суб'єктів господарювання. Тобто якщо ми в результаті емпіричного і прогнозного аналізу вказаної проблеми виявимо, наприклад, що капіталізація через 100 років буде дуже й дуже ефективною, то це ніяк не вплине, наприклад, на реальну інвестиційну політику на певний і навіть значний, але осяжний проміжок часу.

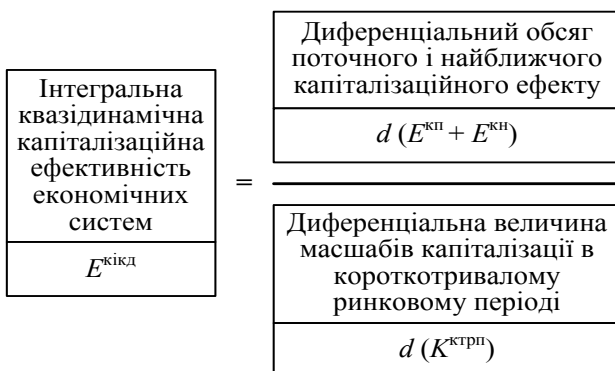
Із кількісного погляду визначити інтегральну динамічну капіталізаційну ефективність досить просто, достатньо співставити величини приросту капіталізаційних ефектів відповідних типів і змін масштабів капіталізації, тобто:

$$E^{kid} = d \sum E_i^k : d \sum K_i, \quad (1)$$

де E_i^k – капіталізаційний ефект періоду часу i ($i = 1, n$); K_i – масштаби капіталізації періоду часу i ($i = 1, n$).

Вищий, або високий, аналіз інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності передбачає опору на вищі методологічні підходи і відповідну типологізацію зазначеного економічного параметра, а саме ми маємо принципову можливість виділити принаймні чотири його типи.

Тип 1. Інтегральна квазідинамічна капіталізаційна ефективність, яка відображає загальний вплив капіталізації на економічний розвиток за весь короткотривалий ринковий період. Якщо у цьому періоді виділити гіперкороткотривалий і власне короткотривалий, зважаючи, що останній «поглинає» перший, то тоді квазідинамічну інтегральну капіталізаційну ефективність вирахувати можна за схемою, яка зображена на рис. 1.

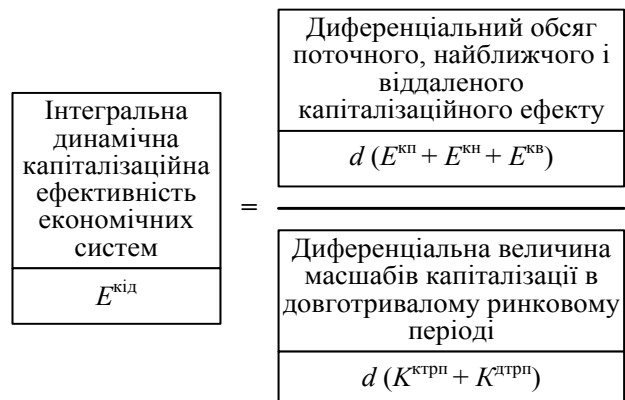
Рис. 1. Загальна формула інтегральної квазідинамічної капіталізаційної ефективності економічних систем

Джерело: складено на основі [1; 2; 5; 8]

$$E^{kid} = d(E^{kp} + E^{kn}) : d(K^{ktrp}), \quad (2)$$

де E^{kid} – квазідинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність економічних систем; E^{kp} – поточний капіталізаційний ефект, що проявляється у гіперкороткотривалому ринковому періоді; E^{kn} – найближчий капіталізаційний ефект, що формується за межами гіперкороткотривалого періоду, але в рамках власне короткотривалого; K^{ktrp} – масштаби капіталізації у короткотривалому ринковому періоді.

Тип 2. Інтегральна динамічна капіталізаційна ефективність, яка відображає загальний вплив капіталізації на економічний розвиток за весь довготривалий ринковий період. Із суто кількісного боку вона може бути визначена не співвідношенням віддаленого капіталізаційного ефекту і відповідних масштабів капіталізації, як це мало місце за умови елементарного трактування даного типу капіталізаційної ефективності, а як співвідношення величин приросту арифметичної суми поточного, найближчого і віддаленого капіталізаційних ефектів і відповідних масштабів капіталізації у короткотривалому і довготривалому ринкових періодах (рис. 2), тобто:

Рис. 2. Загальна формула інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності економічних систем

Джерело: складено на основі [1; 4; 9]

$$E^{kid} = d(E^{kp} + E^{kn} + E^{kv}) : d(K^{ktrp} + K^{dtrp}), \quad (3)$$

де E^{kid} – динамічна інтегральна капіталізаційна ефективність економічних систем; E^{kp} , E^{kn} , E^{kv} – капіталізаційні ефекти, відповідно поточний, найближчий і віддалений; K^{ktrp} і K^{dtrp} – масштаби капіталізації у короткотривалому і довготривалому ринкових періодах відповідно.

Тип 3. Інтегральна гіпердинамічна капіталізаційна ефективність, що відображає загальний вплив капіталізації на економічний розвиток за весь гіпердовготривалий ринковий період (у його високому чи вищому розумінні). Визначається вона в метрологічному плані також дуже просто (рис. 3).

$$E^{kid} = d(E^{kp} + E^{kn} + E^{kv} + E^{kvb}) : d(K^{ktrp} + K^{dtrp} + K^{tdtrp}), \quad (4)$$

де $E^{кид}$ – гіпердинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність економічних систем; $E^{кп}$, $E^{кн}$, $E^{кв}$, $E^{кгв}$ – капіталізаційні ефекти, відповідно поточний, найближчий, віддалений і гіпервіддалений; $K^{ктрп}$, $K^{дтрп}$, $K^{гдтрп}$ – масштаби капіталізації у короткотривалому, довготривалому і гіпердовготривалому ринкових періодах відповідно.

Інтегральна гіпердинамічна капіталізаційна ефективність економічних систем $E^{кид}$	=	<table border="1" style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="text-align: center;"> Диференціальний обсяг поточного, найближчого, віддаленого і гіпервіддаленого капіталізаційного ефекту $d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв})$ </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;"> Диференціальна величина масштабів капіталізації в гіпердовготривалому ринковому періоді $d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп})$ </td> </tr> </table>	Диференціальний обсяг поточного, найближчого, віддаленого і гіпервіддаленого капіталізаційного ефекту $d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв})$	Диференціальна величина масштабів капіталізації в гіпердовготривалому ринковому періоді $d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп})$
Диференціальний обсяг поточного, найближчого, віддаленого і гіпервіддаленого капіталізаційного ефекту $d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв})$				
Диференціальна величина масштабів капіталізації в гіпердовготривалому ринковому періоді $d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп})$				

Рис. 3. Загальна формула інтегральної гіпердинамічної капіталізаційної ефективності економічних систем

Джерело: складено на основі [1; 6]

Тип 4. Метагіпердинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність, що відображає вплив капіталізації на економічний розвиток за весь метагіпердовготривалий ринковий період (у його, звичайно, високому чи вищому трактуванні). Вона визначається за такою схемою, як і попередні три типи інтегральної капіталізаційної ефективності (рис. 4), тобто:

Інтегральна метагіпердина- мічна капіталізаційна ефективність економічних систем $E^{кмгд}$	=	<table border="1" style="border-collapse: collapse; width: 100%;"> <tr> <td style="text-align: center;"> Диференціальний обсяг поточного, найближчого, віддаленого, гіпервіддаленого і метагіпервіддаленого капіталізаційного ефекту $d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв} + E^{кмгв})$ </td> </tr> <tr> <td style="text-align: center;"> Диференціальна величина масштабів капіталізації в метагіпердовготривалому ринковому періоді $d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп} + K^{мгдтрп})$ </td> </tr> </table>	Диференціальний обсяг поточного, найближчого, віддаленого, гіпервіддаленого і метагіпервіддаленого капіталізаційного ефекту $d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв} + E^{кмгв})$	Диференціальна величина масштабів капіталізації в метагіпердовготривалому ринковому періоді $d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп} + K^{мгдтрп})$
Диференціальний обсяг поточного, найближчого, віддаленого, гіпервіддаленого і метагіпервіддаленого капіталізаційного ефекту $d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв} + E^{кмгв})$				
Диференціальна величина масштабів капіталізації в метагіпердовготривалому ринковому періоді $d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп} + K^{мгдтрп})$				

Рис. 4. Загальна формула інтегральної метагіпердинамічної капіталізаційної ефективності економічних систем

Джерело: складено на основі [1; 8]

$$E^{кмгд} = d(E^{кп} + E^{кн} + E^{кв} + E^{кгв} + E^{кмгв}) : d(K^{ктрп} + K^{дтрп} + K^{гдтрп} + K^{мгдтрп}), \quad (5)$$

де $E^{кмгд}$ – метагіпердинамічна капіталізаційна ефективність економічних систем; $E^{кп}$, $E^{кн}$, $E^{кв}$, $E^{кгв}$, $E^{кмгв}$ – капіталізаційні ефекти, відповідно поточний, найближчий, віддалений, гіпервіддалений і мета-

гіпервіддалений; $K^{ктрп}$, $K^{дтрп}$, $K^{гдтрп}$, $K^{мгдтрп}$ – масштаби капіталізації у ринкових періодах, відповідно у короткотривалому, довготривалому, гіпердовготривалому і метагіпердовготривалому.

Перехід від нижчого до вищого типу інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності (від квазідинамічної до динамічної, гіпердинамічної і метагіпердинамічної) означає одночасно і перехід від неточного до точного метрологічного відображення даного параметра (від менш точного до більш точного). Це дає підстави виділити ще й так звані метрологічні типи інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності економічних систем (рис. 5).

По-перше, це гіпоточна (незначна чи слабо точна, дуже неточна чи гіпернеточна) капіталізаційна ефективність, яка має місце тоді, коли під час визначення її рівня ми враховуємо поточний і найближчий капіталізаційні ефекти, а всі інші, віддаленіші в часі, упускаємо. Такою гіпернеточною (чи гіпоточною) є квазідинамічна капіталізаційна ефективність. По-друге, це квазіточна (або квазінеточна) капіталізаційна динамічна ефективність, під час визначення якої ми ще не враховуємо капіталізаційні гіпервіддалені і метагіпервіддалені ефекти, однак уже враховуємо власне віддалені ефекти. По-третє, це умовно точна (або майже точна) капіталізаційна ефективність, коли вже враховується і гіпервіддалений капіталізаційний ефект, але ще не враховується ефект метагіпервіддаленого порядку. Такою умовно точною є, звичайно, гіпердинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність. І, по-четверте, точна або гіперточна капіталізаційна ефективність, під час метрологічного визначення якої враховується метагіпервіддалений ефект, тобто практично весь ефект капіталізації за осяжний період часу. Гіперточним може вважатися параметр метагіпердинамічної капіталізаційної ефективності.

Щоб регуляційна політика держави та інвестиційна поведінка суб'єктів господарювання були оптимальними чи раціональними, слід, щоб вони базувалися на визначенні параметра гіперточної капіталізаційної ефективності динамічного порядку. В усіх інших випадках вона буде оптимальна лише в межах певного ринкового періоду, а за його межами – неоптимальною, незбалансованою. Крім того, щоб метрологічне відображення інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності було максимально точним для її відповідного типу, слід дотримуватися високої (вищої) методології її визначення (тобто капіталізаційні ефекти сумувати з наростаючим підсумком). А під час використання елементарної методології похибка для відповідних типів інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності становитиме:

- для квазідинамічної інтегральної капіталізаційної ефективності:

$$\Pi = E^{кид} - E^{к-ктрп}, \quad (6)$$

де Π – похибка у кількісному визначенні квазідинамічної інтегральної капіталізаційної ефективності за умови використання елементарної (нижчої) методики її виміру; $E^{кід}$ – квазідинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність, вирахована за вищою методикою; $E^{к-ктрп}$ – короткотривала капіталізаційна ефективність (обрахована за нижчою методологією);

- для динамічної інтегральної капіталізаційної ефективності:

$$\Pi = E^{кід} - E^{к-дтрп}, \quad (7)$$

де Π – похибка у кількісному визначенні динамічної інтегральної капіталізаційної ефективності за умови використання елементарної (нижчої) методології її виміру; $E^{кід}$ – динамічна інтегральна капіталізаційна ефективність, вирахована за високою методологією; $E^{к-дтрп}$ – довготривала капіталізаційна ефективність, обрахована за нижчою методологією;

- для гіпердинамічної капіталізаційної ефективності:

$$\Pi = E^{кідгд} - E^{к-гдтрп}, \quad (8)$$

де Π – похибка у кількісному визначенні гіпердинамічної інтегральної капіталізаційної ефективності за умови використання елементарної (нижчої) методології її виміру; $E^{кідгд}$ – гіпердинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність, вирахована за вищою методологією; $E^{к-гдтрп}$ – гіпердовготривала капіталізаційна ефективність, обрахована за нижчою методологією;

- для метагіпердинамічної капіталізаційної ефективності:

$$\Pi = E^{кідгд} - E^{к-мгдтрп}, \quad (9)$$

де Π – похибка у кількісному визначенні метагіпердинамічної інтегральної капіталізаційної ефективності за умови використання елементарної

(нижчої) методології її виміру; $E^{кідгд}$ – метагіпердинамічна інтегральна капіталізаційна ефективність, вирахована за вищою методологією; $E^{к-мгдтрп}$ – метагіпердовготривала капіталізаційна ефективність (обрахована за нижчою методологією).

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, метрологічне визначення інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності може відбуватися за двома різними методиками: елементарною (нижчою) і вищою (високою). За умов використання елементарної методики виміру вказаного вище економічного параметра слід виходити з таких передумов: по-перше, короткотривалий, довготривалий і гіпердовготривалий ринкові періоди розглядати як такі, що слідує один за одним у вказаному вище порядку; по-друге, відповідні капіталізаційні ефекти також розглядати як такі, що формуються у відповідних ринкових періодах. Якщо такі передумови беруться за основу визначення величини капіталізаційних ефектів і капіталізаційної ефективності загалом (як співвідношення перших і масштабів капіталізації у відповідному ринковому періоді), тоді капіталізаційна ефективність будь-якого динамічного порядку – квазідинамічна, динамічна, гіпердинамічна і метагіпердинамічна – визначається як просте арифметичне співвідношення відповідного капіталізаційного ефекту і відповідних масштабів капіталізації (у їх диференціальній формі найчастіше). Коли метрологічний аналіз інтегральних динамічних типів капіталізаційної ефективності базується на вищій (чи високій) методології, враховують таке: по-перше, різні періоди часу розглядаються як такі, що не слідує один за одним, а довгий поглинає короткий період (довготривалий період починається не після завершення короткотривалого, а з моменту початку останнього, який є його складником); по-друге, відповідні капіталізаційні ефекти (чисельник формули капіталізаційної ефективності відповідного динамічного типу) визначаються за правилом наростаючого підсумку, тобто, наприклад, довготривалий капіталізаційний ефект виступає як проста арифметична сума короткотривалого і власне довготривалого ефекту. Якщо таку високу методологію виміру інтегральної динамічної ефективності взяти за основу метрологічного відображення вказаного економічного параметра, то динамічна інтегральна капіталізаційна ефективність більш високого динамічного типу визначається як співвідношення сумарного

Рис. 5. Основні типи інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності економічних систем за параметром ступеня точності відображення впливу капіталізації на економічний розвиток

Джерело: складено на основі [1; 3; 5]

капіталізаційного ефекту за значний період часу і вказаних масштабів капіталізації.

На основі теоретичного узагальнення практики метрологічного аналізу чи виміру інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності можна виділити принаймні чотири її форми: квазідинамічну, власне динамічну, гіпердинамічну, метагіпердинамічну. Вони відрізняються не тільки формулою, а й точністю виміру, вони співвідносяться як відповідно гіпоточна (гіпернеточна), квазіточна (квазінеточна), умовно точна і точна (гіперточна) інтегральна динамічна капіталізаційна ефективність. Державна політика приватизації та інвестування, а також інвестиційна поведінка суб'єктів господарювання будуть оптимальними (раціональними, ефективними) лише тоді, коли базуватимуться на найточнішій формулі виміру інтегральної динамічної капіталізаційної ефективності, а саме на формулі метагіпердинамічної інтегральної капіталізаційної ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Барр Р. Политическая экономия. Т. 2. М.: Международные отношения, 1995. 752 с.
2. Капіталізація економічних систем: поняття, типи, ефективність / Г.І. Башнянин, Ю.І. Турянський, Н.Я. Юрків. Науковий вісник НЛТУ України. 2012. Вип. 22.1. С. 148-154.
3. Горячук В.Ф. Системний аналіз процесу капіталізації економіки країни та визначення його як системи. Теорія та практика державного управління. 2010. № 1(28). С. 270-278.
4. Економічні системи / за ред. Г.І. Башнянина. Т. 2. Львів: ЛКА, 2011. 496 с.
5. Капитализация предприятий: теория и практика: монография / под ред. И. Булеева, Н. Брюховецкой. Донецк, 2011. 328 с.
6. Макконнелл К.Р., Брю С.Л. Экономикс. Принципы, проблемы и политика. Т. 2. М.: Республика, 1992. 400 с.
7. Методологічні основи оцінки рівня капіталізації суб'єктів господарювання: монографія / М.А. Козоріз, С.А. Давимука, О.М. Люткевич та ін.; за ред. М.А. Козоріз. Львів: ІРД НАНУ, 2008. 290 с.
8. Федоренко Н.П. Вопросы оптимального функционирования экономики. М.: Наука, 1980. 200 с.
9. Экономика / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. М.: Дело ЛТД, 1995. 864 с.
10. Чупик І.О. Загальна формула економічної ефективності функціонування мікроекономічних систем та її типи. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. 1998. Вип. 6. С. 132-145.
11. Шумська С.С. Методологічні аспекти оцінки капіталізації. Капіталізація економіки України: наук. доп.; за ред. В.М. Геєця, А.А. Гриценка. К.: Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. С. 36-41.

ШЛЯХИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ НЕЗАКОННИМ ШЛЯХОМ, ТА ЗАХОДИ ЇХ ПРОТИДІЇ

WAYS OF WITHDRAWAL OF FUNDS RECEIVED BY INDEPENDENT POWER AND THEIR ACTIONS

УДК 343.98:343.47

Ільяшова В.В.

судовий експерт відділу економічних досліджень
Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
Помірча О.М.
к.е.н., доцент,
головний судовий експерт відділу економічних досліджень
Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

У статті досліджено питання легалізації грошових коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом. Розглянуто схеми відмивання «брудних» грошей та їхній вплив на сучасний стан розвитку окремих суб'єктів господарювання та національної економіки у цілому. Запропоновано заходи щодо протидії цим процесам.

Ключові слова: відмивання доходів, банкрутство, гроші, легалізація, тіньова економіка, неплатоспроможність, фінансовий стан.

В статье исследованы вопросы легализации денежных средств и другого имущества, полученного преступным путем. Рассмотрены схемы отмыывания «грязных» денег и их влияние на современное состояние развития отдельных субъектов

хозяйствования и национальной экономики в целом. Предложены меры по противодействию этим процессам.

Ключевые слова: отмыывание доходов, банкротство, деньги, легализация, теневая экономика, неплатежеспособность, финансовое положение.

The article explores the issues of legalization of money and other property obtained by criminal means. The schemes of laundering of «dirty» money and their influence on the current state of development of separate economic entities and the national economy as a whole are considered. Measures to counteract these processes are proposed.

Key words: money laundering, bankruptcy, money, legalization, shadow economy, insolvency, financial status.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної національної економіки України є її тінізація. У цьому або безпосередньо, або опосередковано приймають участь різні суб'єкти економічної діяльності, а саме підприємства, фірми, фінансові установи, конвертаційні центри тощо. Найбільш розповсюдженим прикладом є переведення безготівкових грошей у готівку через фіктивні фірми, що спричиняє подальшу тінізацію економіки.

Ефективність боротьби з відмиванням грошових коштів неможлива і без з'ясування контролюючими і правоохоронними органами форм і методів, які використовує криміналітет. Ці операції залежать від рівня взаємодії слідчих підрозділів та підрозділів Експертної служби МВС України.

Одними зі шляхів зменшення кількості нерозкритих злочинів у напрямі відмивання коштів незаконним шляхом є підвищення професійного рівня органів досудового розслідування та розроблення міжнародних програм протидії відмиванню коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні проблема боротьби з організованою злочинністю та її фінансовим підґрунтям – легалізацією грошових коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом, також стала предметом уваги багатьох учених. Проблему легалізації досліджували такі вчені, як: Є.В. Невмержицький, В.Г. Боронос, О. Барановський, А.А. Шустіков, В.Г. Гончаренко, Н.І. Синькевич, О.О. Непочатенко.

Незважаючи на вагоме дослідження науковців та значний інтерес до цієї проблеми, науковий аналіз взаємозв'язку та розв'язання проблемних питань запобігання відмиванню грошей і корупції потребує самостійного комплексного дослідження.

У Тлумачному словнику юридичних термінів відмивання (легалізація) грошей визначається як

проведення фінансових операцій та інших угод із грошовими коштами та іншим майном, здобутими свідомо злочинним шляхом, використання цих коштів і майна в підприємницькій та іншій господарській діяльності [8].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз тіньової економіки, причин та наслідків існування останньої для держави і права як на теренах України, так і на міжнародному рівні. Зважаючи на актуальність цієї проблеми та її вплив на зростання національної економіки, постає питання щодо пошуку ефективних заходів протидії процесам відмивання (легалізації) грошей, які зумовлюють поглиблення тінізації економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Слід відзначити особливості існування тісних зв'язків між злочинами, що поєднує їх в єдине коло протизаконної поведінки і характеризується наявністю як основних, так і супутніх злочинів, які є основними по відношенню до шляхів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Причому супутні злочини виступають формою, способом або ж необхідною умовою для вчинення основних злочинів.

До основних злочинів, з якими тісно пов'язане відмивання доходів, належать ті, які безпосередньо спрямовані на заволодіння чужим майном чи одержання іншої незаконної вигоди: шахрайство (ст. 190 КК); привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК); злочини у сфері господарської діяльності (ст. ст. 202, 204, 222 КК); службові злочини (ст.ст. 364, 365 КК) тощо. До супутніх злочинів можуть бути віднесені: незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банків-

ських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК); службове підроблення (ст. 366 КК); доведення до банкрутства (ст. 219 КК) [1].

До легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані з учиненням фінансових операцій чи правочину з активами, одержаними внаслідок учинення злочину, а також учиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних унаслідок учинення злочину [1].

Під відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, фахівці розуміють процес легалізації протиправно отриманих грошових коштів і майна, який здійснюється шляхом різних маніпуляцій із «брудним» капіталом, унаслідок чого останній набуває статусу законного (легального). За допомогою складних операцій із капіталами злочинці приховують дійсні джерела походження своїх доходів. Відмивання грошей – це процес, за допомогою якого приховуються існування, незаконне походження доходів, а також їх використання шляхом перетворення їх таким чином, щоб вони не піддавалися ідентифікації як отримані незаконним шляхом.

Українські дослідники цієї проблеми під відмиванням тінювих капіталів розуміють учинення будь-яких дій власників «коштів незаконного походження» чи «фіктивних коштів» за рахунок емісії фінансових засобів, а також дії чи бездіяльності працівників фінансових установ, інших суб'єктів фінансово-господарських інститутів, реєстраційних та інших організацій, спрямованих на приховування джерел походження капіталу, тобто це складова частина процесу легалізації тінювого капіталу.

«Чорні» гроші використовуються переважно для виплати зарплат «у конвертах», дачі хабарів, цінних подарунків, сплати кримінальним структурам, придбання предметів розкоші та ін.

Щодо самих схем відмивання, то вони можуть бути виявлені під час проведення виїзних перевірок, оперативних заходів, аналізу звітності, дослідження фінансової операції та ін.

В Україні основний спосіб отримання «брудних» грошей – це ухилення від податків. Виділяють два напрями ухилення від сплати податків в державі.

Перший пов'язаний із кримінальною діяльністю або використанням таких незаконних методів приховування доходів, як: фабрикавання та завищення витрат, шахрайство і підробка документів, підкуп державних посадових осіб тощо.

Другий, легальний, базується на використанні лазівок у податковому законодавстві. З юридич-

ного погляду таке ухилення не є протиправним діянням. Скоріше це стосується недоліків чинного вітчизняного законодавства. Існує безліч легалізованих методів ухилення від податків:

- штучне збільшення витрат виробництва;
- прискорена амортизація;
- пільгове оподаткування приросту капіталу;
- використання знижок на вичерпання надр;
- вкладання коштів в облігації місцевих органів влади, а також у благодійні і довірчі фонди;
- розщеплення доходів і родинне партнерство;
- застосування ліберальних правил списання «безнадійних» боргів;
- сплата великих утримань працівникам системи опціону тощо.

Аналіз порушень у вітчизняній банківській сфері дає змогу виділити найбільш розповсюджені схеми ухилення від сплати податків:

- використання депозитних сертифікатів на пред'явника;
- зняття готівки через касу банку від імені фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності;
- маніпуляція з векселями;
- використання рахунків типу «лоро» з метою купівлі валюти для «удаваного» нерезидента;
- неправомірне віднесення на витрати коштів, використаних на особисті потреби або неповернені кредити.

Схеми ухилення від податків стають більш складними, а отже, такими, що важче розкриваються. Умовно такі прийоми можна розбити на великі групи:

- операції, які повністю не відображаються у бухгалтерських документах;
- операції, які відображаються у бухгалтерії лише частково, завдяки чому створюється необлікована продукція;
- так звані псевдооперації, щодо яких укладаються фіктивні контракти.

Таким чином, «брудні» гроші тією чи іншою мірою можуть продукуватися практично в усіх сферах виробництва, оскільки поряд з явно протизаконними діями в них використовуються численні прийоми ухилення від податків [5].

Схемами ухилення від сплати податків є юридичні методи фальсифікації:

- удавані угоди (удавані трудові договори, договори купівлі-продажу, про надання послуг, про кредит, ліцензійні та орендні договори);
- фіктивні дії (маніпуляція з доходами, фальсифікація виробничих витрат, маніпуляція зі збитками та шкодою, маніпуляції з активами і пасивами).

Бухгалтерські методи фальсифікації [7]:

- заниження доходів за допомогою реалізації угод без оформлення рахунку (невиставлення рахунку, розписки, квитанції або іншого документа);
- фальсифікація контування шляхом створення фіктивних рахунків у власній бухгалтерії;

– фальсифікація контування шляхом ланцюгових бухгалтерських записів;

– системні помилки подвійної бухгалтерії (самочинне ведення підсумкового та інвентарного рахунків шляхом внесення свідомо викривлених записів у дебет і кредит).

Також актуальними проблемами сьогодення є навмисне доведення підприємств до банкрутства, фіктивне банкрутство та неправочинні дії у разі банкрутства, що в значенні специфічного правопорушення у сфері банкрутства (кримінального банкрутства) сформувалися в ХХ ст. Протиправні банкрутства є результатом злого наміру і навмисних дій із боку тих чи інших осіб. Метою реалізації шахрайських схем є відхід від сплати боргів або відстрочка термінів їх сплати, захоплення майна або зміна керівництва організації. Подібні схеми найчастіше реалізуються за допомогою операцій із майном підприємства та сумами його кредиторської заборгованості. Інформацію про схеми протиправних дій у разі банкрутства представлено в табл. 1.

Таблиця 1
Типи схем протиправних дій у разі банкрутства

Протиправне банкрутство	Ініціатори банкрутства	
	Зовнішні	Внутрішні
Навмисне доведення до банкрутства	зацікавленими особами для захоплення майна підприємства та перерозподілу власності	власниками підприємства для уникнення від погашення боргів і сплати податків
Фіктивне банкрутство	зацікавленими особами для зміни власників підприємства	власниками підприємства для отримання відстрочки платежів
Приховування банкрутства		власниками підприємства для отримання окремих вигід

Подібна характеристика банкрутства підкреслює значну соціальну небезпеку цього явища, тому що порушує такі важливі ринкові принципи, як добропорядність і заборона кримінальних форм поведінки в економічній діяльності.

Встановлені фінансові схеми дадуть змогу оцінити сукупність критеріїв фінансової діагностики умисного банкрутства. При цьому варто виходити з передумови, що неправочинні дії мають типовий характер, для них характерні стабільність і повторюваність.

Для забезпечення однозначності підходів до оцінки фінансово-господарського стану підприємств і виявлення ознак імовірності банкрутства Міністерством економіки України розроблені «Методичні рекомендації з виявлення ознак неплатоспроможності підприємств і ознак дій із

прихованого банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [4].

Методичними рекомендаціями передбачено такі заходи:

1. Оцінка підприємства з позиції неплатоспроможності та наявності ознак банкрутства.

2. Аналіз факторів, що призвели до неплатоспроможності, та визначення доцільності санації підприємства (аналіз основних засобів та інших необоротних активів, оцінка структури оборотних активів, аналіз власних оборотних коштів, аналіз стану дебіторської заборгованості, аналіз кредиторської заборгованості, аналіз прибутковості, аналіз трудових ресурсів, аналіз витрат виробництва, аналіз інвестицій та інновацій).

Основною складовою частиною експертизи протиправних банкрутств є фінансовий аналіз діяльності суб'єктів господарювання. У традиційному розумінні фінансовий аналіз прийнято розглядати як метод оцінки і прогнозування фінансового стану підприємства на основі бухгалтерської звітності та облікової інформації, під час реалізації якого переслідуються цілі ідентифікації змін у фінансовому стані в просторово-часовому розрізі та виявлення чинників, що викликали ці зміни.

Основні заходи протидії незаконним діям у сфері банкрутства:

1. Організаційні заходи:
– створення спеціалізованих державних органів;
– створення громадських організацій для протидії рейдерству;
– розроблення спеціальних методологічних рекомендацій для оцінки фіктивного банкрутства.

2. Заходи фінансового характеру:
– суворий фінансовий контроль виконання рішень;
– позаплановий аудит діяльності підприємств.
– інвентаризація власності боржника.

За наявними оцінками, майже третина всіх справ про банкрутства є замовними, тобто протизаконними, і найчастіше завершуються переділом власності. Сприяє практиці фіктивного банкрутства недосконалість правового законодавства у цьому питанні. Методи доведення сучасних підприємств до банкрутства різноманітні. Так, щоб довести підприємство до банкрутства, достатньо перевести на рахунок підприємства певну суму, яка йому не належить (навіть у тому разі, якщо підприємство поверне борг кредитору, а той із цим не згоден). Одним із методів доведення до банкрутства є умисне створення або збільшення неплатоспроможності, що здійснюється шляхом розтрати (розбазарювання) боржником свого майна і майна, наданого йому іншими особами. Дуже серйозні наслідки для економіки має банкрутство містоутворюючих та бюджетонаповнюючих підприємств. Тут також можуть бути використані різні методи доведення до банкрутства, прикриті легальними, на перший погляд, мотивами [6].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, предметом легалізації насамперед є майно, отримане в результаті вчинення таких злочинів, як розкрадання, контрабанда, незаконне підприємництво і банківська діяльність, ухилення від сплати податків, корупційні дії та ін. Протидією цим процесам може бути впровадження таких заходів:

- запровадження чітких правил обміну іноземної валюти, обмеження використання готівки, посилення нагляду за офшорним сектором економіки;
- створення електронного архіву міжнародних грошових переказів;
- виявлення суб'єктів відмивання грошей;
- запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та механізмів контролю над їх дотриманням;
- обмін інформацією між прокуратурами різних країн про людей і організації, що підозрюються у причетності до організованої злочинності та відмивання грошей, які мають кримінальне походження;
- блокування підозрілих банківських активів;
- судові прецеденти розгляду справ щодо відмивання грошей;
- проведення спеціальних наукових досліджень щодо відмивання грошей;
- пропагандистське забезпечення, спрямоване на значне скорочення тіньового бізнесу;
- прийняття відповідних міжнародних і національних нормативно-правових актів;
- укладання дво- і багатосторонніх угод (договорів) про правову допомогу в боротьбі з відмиванням «брудних» грошей;
- розроблення міжнародних програм протидії відмиванню грошей;
- прийняття відповідних документів міжнародними економічними, фінансовими, політичними і правоохоронними організаціями, економічними союзами;
- створення спеціальних міжнародних та національних правових і силових структур;
- запровадження зобов'язань щодо збирання і передачі спеціальної інформації компетентним органам;
- запровадження чітких правил обміну іноземної валюти;
- посилення нагляду за офшорним сектором економіки;
- дотримання окремими країнами міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням грошей;

– розширення програми навчання відповідних фахівців банківської сфери, правоохоронних органів тощо;

– публікація «чорного» списку країн, які потурають відмиванню грошей на своїй території.

Разом із тим розроблення та прийняття узгоджених процедур попередження окремих видів злочинів, боротьба з якими належить до міжнародних пріоритетів, може набути необхідного рівня ефективності лише за умови прийняття спеціальних міждержавних договорів боротьби зі злочинністю, що мають статус нормативного правового акта.

Не менш важливим є впровадження ефективної системи підготовки кваліфікованих фахівців, які володіють технологіями виявлення розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, включаючи навички пошуку та ідентифікації коштів, розміщених в офшорних зонах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 06.02.2003 № 485-IV.
3. Наказ Держфінмоніторингу від 25.12.2009 № 182 Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних із відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування».
4. Методичні рекомендації з виявлення ознак неплатоспроможності підприємств і ознак дій із прихованого банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361, зі змінами та доповненнями.
5. Барановський О.І. Відмивання грошей: сутність та шляхи запобігання. Харків: Форт, 2003. 472 с.
6. Невмержицький Є.В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: навч. посіб. К.: АПСВ, 2005. 415 с.
7. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2013. 504 с.
8. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка; 2-е вид. К.: Либідь, 2004. С. 49.

ФАКТОРИ ТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В КОНТЕКСТІ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯTHE FACTORS OF SHADOWING OF NATIONAL ECONOMICS
IN THE CONTEXT OF RESOURCE-SAVINGS

У статті розглянуто чинники та ключові детермінанти тінізації національних економічних систем, виділено та систематизовано головні причини функціонування тіньового сектору економіки. Проаналізовано групу країн із перехідною економікою за 1999-2013 рр. щодо причинності функціонування тіньового сектору. Встановлено, що зростання випуску ВВП у розрахунок на 1 кг енергоресурсів (у нафтовому еквіваленті) на 10% збільшує частку тіньового сектору на 1,6%. Серед чинників, що зменшують рівень тіньового сектору, варто відзначити зростання доходів на душу населення, прямі іноземні інвестиції та інституційну належність до ЄС. Зростання доходів на душу населення на 10% у групі вибраних країн зменшує частку тіньового сектору на 1,2%, а зростання прямих іноземних інвестицій на 10% зменшує частку тіньового сектору на 0,5%.

Ключові слова: тіньова економіка, ресурсоефективність, національна економічна система, транзитивна економіка, фискальна політика.

В статье рассмотрены факторы и ключевые детерминанты тенизации национальных экономических систем, выделены и систематизированы основные причины функционирования теневое сектора экономики. Проанализирована группа стран с переходной экономикой за 1999-2013 гг. по причинности функционирования теневое сектора. Установлено, что рост выпуска ВВП в расчете на 1 кг энергоресурсов (в нефтяном эквиваленте) на 10% увеличивает долю теневое сектора на 1,6%. Среди

факторов, уменьшающих уровень теневое сектора, следует отметить рост доходов на душу населения, прямые иностранные инвестиции и институциональную принадлежность к ЕС. Рост доходов на душу населения на 10% в группе выбранных стран уменьшает долю теневое сектора на 1,2%, а рост прямых иностранных инвестиций на 10% уменьшает долю теневое сектора на 0,5%.

Ключевые слова: теневая экономика, ресурсоэффективность, национальная экономическая система, транзитивная экономика, фискальная политика.

The article analyses the factors and key determinants of shadowing of national economic systems. The main causes of functioning of the shadow sector of economy are systematized and highlighted. A group of countries with economies in transition for 1999-2013 has been analyzed concerning the causality of the functioning of the shadow sector. It is established that the growth of GDP output is calculated on the basis of 1 kg energy resources (in oil equivalent) by 10% increases the share of shadow sector by 1,6%. Among the factors that reduce the level of the shadow sector the following ones should be noted: per capita income growth, foreign direct investment and institutional membership of the EU. Per capita income growth by 10% in the group of selected countries reduces the share of the shadow sector by 1,2%; the corresponding increase in direct foreign investment by 10% reduces the share of the shadow sector by 0,5%. **Key words:** shadow economy, resource efficiency, national economic system, transition economy, fiscal policy.

УДК 330.55:502.1

Кубатко В.В.

асистент кафедри управління
Сумський державний університет

Постановка проблеми. Тіньова економіка сьогодні є одним із важливих факторів, що гальмує розвиток держави. Її вплив простежується в усіх сферах національної економіки та є причиною значних утрат державного бюджету та економіки країни у цілому. Сучасні економічні дослідження засвідчують поширення масштабів тіньового сектору України за межі порогових значень. Такий стан речей зумовлює необхідність проведення теоретичних та практичних досліджень причин виникнення тіньового сектору національної економіки для формування ефективного механізму її детінізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування тіньового сектору економіки відображена в наукових працях таких провідних зарубіжних та вітчизняних учених, як: З. Варналій, П. Гутман, Г. Гросман, С. Роттенберг, В. Танзі, Е. Фейге, В. Базилевич, О. Головатюк, В. Засанський, І. Мазур, В. Мандибура, С. Огреба, Ф. Шнайдер та ін. Проте подальшого дослідження потребують методичні підходи до класифікації та оцінювання внеску окремих факторів до визна-

чення розміру тіньового сектору національних економік для транзитивних країн з урахуванням енергетичної безпеки їх функціонування.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення чинників та причин функціонування тіньового сектору національних економічних систем у контексті забезпечення ресурсозбереження.

Виклад основного матеріалу дослідження. У країнах, які перебувають на стадії трансформації, тіньовий сектор не лише становить значну частину економічної діяльності, а й продовжує розширюватися. Але, незважаючи на спільні риси соціально-економічного стану, тіньові економіки значно відрізняються за структурою (частка кримінальної діяльності в сукупному обсязі виробництва, обсяг роздрібної торгівлі, прихованої від фінансового контролю держави, та ін.), основними проблемами (розвиток криміногенних економічних зв'язків, недоотримання коштів бюджетом), впливом на економічні відносини. Це пов'язано з різними причинами, що стали передумовами виникнення тіньової економіки в країні.

У сучасних економічних дослідженнях виділяють такі групи причин виникнення тіньового сектору економіки: економічні, правові, соціальні, політичні, антропологічні, соціокультурні. Перша група причин пов'язана з нерівномірним розвитком різних секторів економіки, різними коливаннями обмінних курсів, інфляцією тощо. Усі ці фактори створюють сприятливе підґрунтя для функціонування прихованої економічної діяльності. В умовах неспроможності держави регулювати ці явища та створювати відповідні умови для діяльності підприємців тіньовий сектор розширює свої масштаби. Другу групу чинників утворюють чинники політичного характеру, виникнення яких зумовлене невідповідністю державного законодавства новим реаліям економічного життя. Суб'єкти тіньового сектору користуються огріхами, що виникають у правовій сфері. Чинники соціаль-

ного змісту виникають у результаті загострення соціальних проблем, центральною з яких залишається соціальна диференціація суспільства. Суперечності в політичній системі, злиття влади та великого капіталу посилюють олігархію, під тиском якої в подальшому ухвалюються закони, що сприяють розширенню масштабів її економічної діяльності. Результатами є недоотримання державною казною великої кількості капіталу, створення нерівноправних умов для малого бізнесу та процвітання корупції державного чиновництва. Антропологічні чинники пов'язані з виникненням суперечностей між особистим інтересом людини та інтересами суспільства. Наявність розбіжностей між законодавством та морально-етичним складником бізнесу є основою виникнення соціокультурних причин формування тіньового сектору економіки. Таким чином, наявність низки причин,

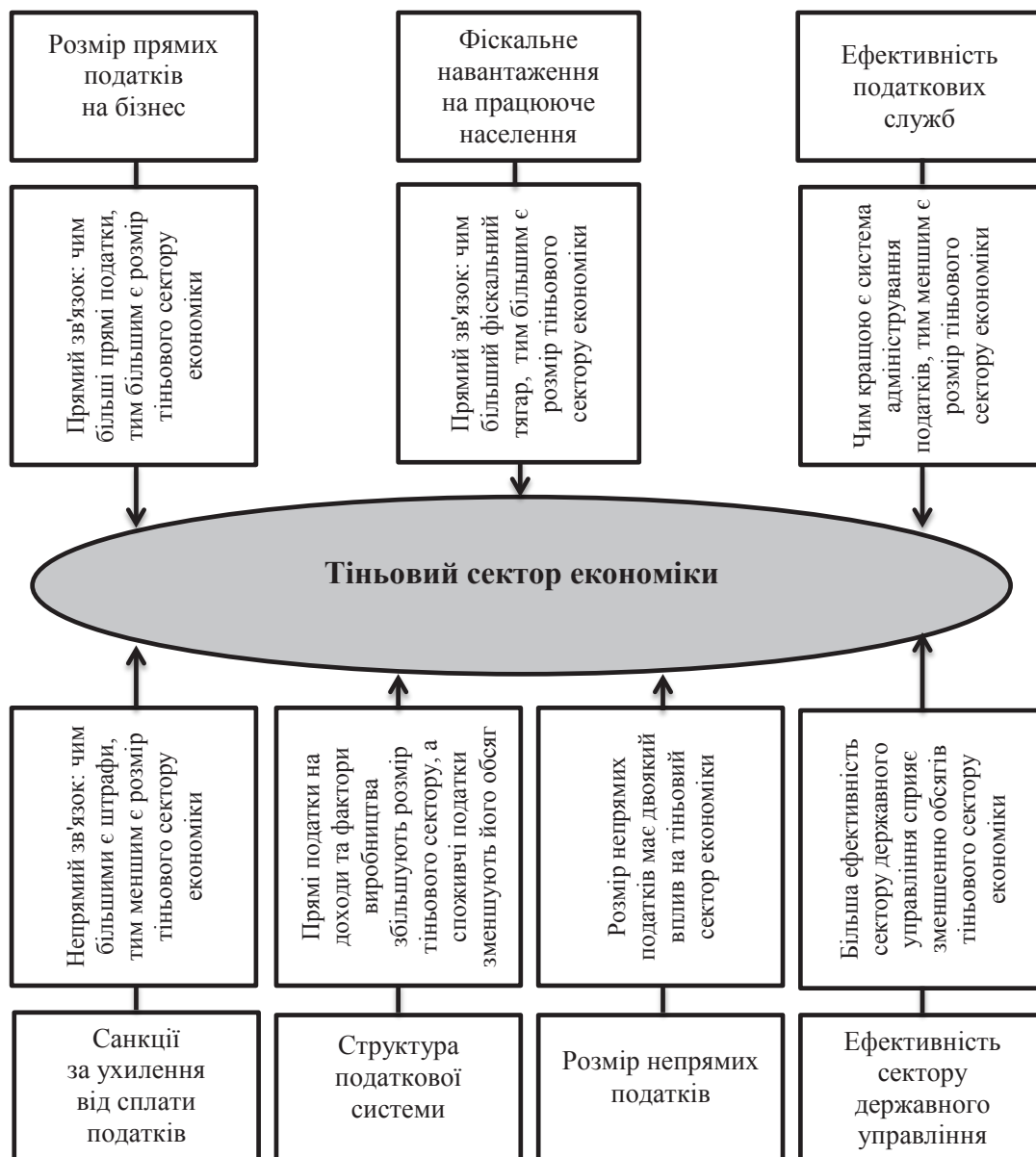

Рис. 1. Групи детермінант тіньового сектору національних економік

що сприяють виникненню тіньової економіки, дає змогу говорити про неї як про одну з підсистем ринкового господарства.

Основними причинами значної тінізації економіки України є [1, с. 76-77; 2, с. 280]:

- зацікавленість окремих представників державного апарату в існуванні тіньової економіки та отриманні тіньових доходів;
- потужний податковий прес, що призводить до зменшення зацікавленості юридичних і фізичних осіб у легальній економічній діяльності;
- правовий нігілізм значної частини представників державної влади і соціальних верств населення, відсутність стабільного й збалансованого законодавства;
- посилення діяльності кримінальних структур, інтеграція організованої злочинності із суб'єктами економічної діяльності;
- незахищеність громадян та підприємств від посягань злочинних формувань і встановлення контролю кримінальних структур над їхньою діяльністю;
- правова незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії та вимагань із боку представників різних структур і рівнів держапарату;
- низький рівень оплати праці всіх категорій держслужбовців і працівників бюджетної сфери;
- соціально-економічна криза, неритмічна робота великої кількості підприємств, затримки щодо оплати праці, зростання безробіття, відсутність соціального захисту населення;
- відсутність інвестиційної альтернативи тіньовим капіталом;
- міждержавна інтеграція тіньового сектору економіки і суб'єктів тіньової економічної діяльності;
- келійність організації та здійснення приватизації економічно перспективних об'єктів, ігнорування конкурентності та доступності приватизації для легальних капіталів (зокрема, іноземних);
- утрата історичних традицій, недодержання моральних та етичних норм кодексу підприємницької й робочої честі, неповажання приватної власності.

Вищеназвані фактори можна згрупувати та подати графічно (рис. 1).

Виділяють такі приклади форм прояву тіньових доходів у сучасній Україні [3, с. 257]: нелегальне виробництво товарів та послуг; тіньова зайнятість; розкрадання державної власності; кримінальний промисел (рекет, розкрадання та грабежі); комп'ютерна злочинність; відмивання «брудних» грошей; корупція; нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції (контрабанда); приховування як реальних доходів громадян, так і доходів підприємств від сплати податків; нелегальний експорт капіталів; необґрунтовані податкові пільги, ухи-

лення від сплати податків; шахрайство у ціноутворенні (вилучення з обігу на власну користь різниці між офіційними та реальними цінами на товари і послуги); незаконна торгівля, зокрема зброєю, наркотиками, інтелектуальною власністю тощо.

Попри загальноприйняте твердження стосовно того, що тіньова економіка має лише деструктивний характер своєї діяльності, варто відзначити її позитивні сторони. У результаті інституціоналізації тіньової діяльності на макрорівні тіньові інститути заміщують державні, внаслідок чого тіньова економіка виконує компенсаційну функцію, що полягає у підтримці зайнятості певних категорій громадян, які виявилися «зайвими» в легальному секторі. У тіньовому секторі економіки відбувається досить ефективний розподіл ресурсів, що певним чином сприяє економічному зростанню. З іншого боку, тіньовий сектор, збільшуючи обсяги свого виробництва, створює значну конкуренцію легальним підприємствам, що, своєю чергою, для них є стимулом підвищення своїх конкурентних переваг [4, с. 49].

Незважаючи на певні позитивні моменти функціонування тіньового сектору економіки, ефект від них є просто мізерним порівняно з тією шкодою, якої він завдає економіці держави.

Проаналізувавши теоретичний складник формування тіньового сектору національних економік, проведемо емпіричні дослідження цього явища з урахуванням факторів ресурсозбереження. Так, нашою базовою теоретичною моделлю є така:

$$CT_t = F(Y_t, FI_t, EE_t, T_t, PT_t, CH_t, LSPR_t, SSPR_t, EC_t), \quad (1)$$

де CT – частка тіньового сектору як відсоток ВВП;

Y_t – ВВП на душу населення у постійних цінах;

FI_t – прямі іноземні інвестиції;

EE_t – енергоефективність ВВП у розрахунку на 1 кг нафтового еквівалента;

T_t – податковий тягар (відсоток ВВП);

PT_t – прямі податки на доходи (відсоток від доходів);

CH_t – ціна нафтових енергоресурсів, дол. США;

$LSPR_t$ – інституційний показник ефективності «великої» приватизації (дані ЄБРР);

$SSPR_t$ – інституційний показник ефективності «малої» приватизації (дані ЄБРР);

EC_t – фіктивна змінна ЄС (дорівнює 1 для країн – членів ЄС, 0 – в іншому разі).

Для того щоб оцінити емпірично зв'язки, трансформуємо всі змінні в логарифми і будемо працювати з еластичностями. Результуюча log-log функціональна форма рівняння (1) матиме такий вигляд:

$$\ln ct_t = \beta_0 + \beta_1 \ln y_t + \beta_2 \ln fi_t + \beta_3 \ln ee_t + \beta_4 \ln tax_t + \beta_5 \ln n\_tax_t + \beta_6 \ln LSPR_t + \beta_7 \ln SSPR_t + \beta_8 \ln ch_t + \beta_9 EC_t + \varepsilon_t, \quad (2)$$

де $\ln$ – натуральний логарифм частки тіньового сектору як відсоток ВВП;

y_t – натуральний логарифм ВВП на душу населення в постійних цінах (Y_t);

f_{it} – натуральний логарифм прямих іноземних інвестицій (F_{it});

ee_t – натуральний логарифм енергоефективності ВВП у розрахунку на 1 кг нафтового еквівалента (ВВП/кг нафти);

tax_t – натуральний логарифм податкового тягаря (% ВВП);

$\ln\_tax_t$ – натуральний логарифм прямих податків на доходи (відсоток від доходів);

$\ln\_c$ – натуральний логарифм ціни нафтових енергоресурсів, в дол. США.

Для того щоб оцінити ступінь впливу окремих факторів на рівень тіньової економіки, візьмемо дані для декількох країн із перехідною економікою на основі баз даних (EBRD, 2018; The World Bank, 2018) [5; 6]. Вибраними країнами є Азербайджан, Болгарія, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія та Україна.

Ми вибрали ці країни, тому що були наявні відповідні дані для проведення кореляційного аналізу і не було достатніх даних, щоб включити повну вибірку посткомуністичних країн. Період дослідження – 1999-2013 рр., тобто починається у 1999 р., коли більшість країн із перехідною економікою почала зростати, і закінчується у 2013 р. (останнім роком перед початком бойових дій на території України). Відповідні результати наведено в табл. 1.

Із табл. 1 бачимо, що чим більше прямих податків, тим більшою є частка тіньової економіки. Робимо висновок, що для боротьби з тіньовою економікою потрібно вводити непрямі податки та збори для групи вибраних країн, що в минулому були пов'язані комуністичним блоком.

Цікавим виявився факт ресурсоефективності національних економік, зокрема зростання випуску ВВП у розрахунку на 1 кг енергоресурсів (у нафтовому еквіваленті) на 10% збільшує частку тіньового сектору на 1,6%. Цей факт ми можемо пояснити тим, що більш ресурсоощадні технології стають більш доступними і можуть використовуватися у виробництві ВВП. Серед чинників, що зменшують рівень тіньового сектору, варто відзначити зростання доходів на душу населення, прямі іноземні інвестиції та інституційну належність до ЄС. Так, зростання доходів на душу населення на 10% зменшує частку тіньового сектору на 1,2%, а зростання прямих іноземних інвестицій на 10% зменшує частку тіньового сектору на 0,5%.

Небезпека тіньового сектору полягає ще й у неконтрольованості засобами банківської системи значного обігу валютної та гривневої маси, грошово-кредитна політика у цій ситуації втрачає свої важелі впливу. Тіньова діяльність деформує структуру економіки [7, с. 52]. Через неадекватну звітність підприємств та неврахування тіньових доходів відбувається викривлення макроекономічних показників (передусім ВВП), унеможливорюється достовірний аналіз та прогнозування еконо-

Таблиця 1

Детермінанти тіньового сектору національних економік групи перехідних країн

Random-effects GLS regression		Number of obs = 105				
Group variable: id		Number of groups = 7				
R-sq:		Obs per group:				
within	= 0.1607	min	= 15			
between	= 0.9382	avg	= 15.0			
overall	= 0.3772	max	= 15			
corr(u_i, X) = 0 (assumed)		Wald chi2(9)	= 57.54			
		Prob > chi2	= 0.0000			
-----						
ln_shadow		Coef.	Std. Err.	z	P> z	[95% Conf. Interval]
-----						
yt		-.1203649	.0578092	-2.08	0.037	-.2336689 -.0070609
fit		-.0535558	.0309756	-1.73	0.084	-.1142669 .0071553
eet		.1649846	.0672096	2.45	0.014	.0332563 .2967129
taxes		.0016569	.0036922	0.45	0.654	-.0055797 .0088935
direct_taxes		.0033141	.0017403	1.90	0.057	-.0000967 .006725
lspr		-.0807547	.0693518	-1.16	0.244	-.2166818 .0551724
sspr		.1153293	.0918839	1.26	0.209	-.0647599 .2954185
opt		.4353152	.0807947	5.39	0.000	.2769605 .5936698
eu_ept		-.3363974	.1044507	-3.22	0.001	-.5411171 -.1316778
_cons		2.588324	.6138937	4.22	0.000	1.385115 3.791534
-----						
sigma_u		0				
sigma_e		.17445285				
rho		0	(fraction of variance due to u i)			

*Розрахунки автора на основі даних Світового банку та ЄБРР (2018)

мічної ситуації в державі. У зв'язку із цим значного впливу з боку тіньового сектору зазнають домогосподарства, які, з одного боку, мають вигоду за рахунок утворення додаткових робочих місць, а з іншого – програють через нерівномірний розподіл ресурсів, у результаті цього формується прошарок тіньової олігархії, члени якої збагачуються завдяки створеній ними системі кланового монополізму. Другим макроекономічним суб'єктом, що зазнає втрат від «тіні», є фірми, які, функціонуючи в легальному секторі, змушені конкурувати з нелегальними виробниками, які до того ж провадять нечесну цінову політику. Спостерігається також відплив капіталу, внаслідок цього знижується інвестиційний потенціал фірм. Третім суб'єктом є держава, її функціональність як макроекономічного суб'єкта зазнає чи не найбільшого впливу з боку тіньового сектору економіки. Фінансування державного бюджету підринається через низку незаконних фінансових операцій, збільшення експорту нелегально виготовлених товарів, незаконне привласнення державного майна та інші махінації. Держава не здатна виконувати повноцінно функцію забезпечення справедливості.

У цій ситуації для підприємців залишаються три можливі варіанти дій: припинити займатися виробничою діяльністю; вивезти капітал за кордон; за рахунок налагодження контактів із корумпованими чиновниками спробувати виграти для себе незаконні пільги щодо оподаткування; перейти до нелегального виробництва (піти «в тінь»), тим самим уникаючи сплати податкових зобов'язань.

Висновки з проведеного дослідження. Негативний вплив тіньового та неформального секторів економіки найбільшою мірою виявляється у функціонуванні економічної системи держави. Оскільки тіньовий сектор перебуває поза межами впливу фіскальної політики, держава розподіляє свої витрати за надані послуги на меншу кількість платників податків, тобто збільшується податковий тиск на підприємства, які займаються легальною діяльністю. Такий стан справ змушує останніх або банкрутувати, або йти «в тінь».

Серед ключових причин тінізації національних економічних систем варто виділити структуру податкової системи, ефективність державного

сектору, санкції та штрафи за ухилення від сплати податків, розміри прямих та непрямих податків, моральні принципи населення.

Проаналізувавши дані країн із перехідною економікою (Азербайджан, Болгарія, Білорусь, Грузія, Молдова, Росія та Україна) за період 1999-2013 рр., встановлено, що серед статистично значущих факторів є: ВВП на душу населення; прямі іноземні інвестиції; енергоефективність ВВП у розрахунку на 1 кг нафтового еквівалента; податковий тягар; ціна нафтових енергоресурсів; інституційні показники ефективності приватизації. Визначено, що зростання випуску ВВП у розрахунку на 1 кг енергоресурсів (у нафтовому еквіваленті) на 10% збільшує частку тіньового сектору на 1,6%. Серед факторів, що зменшують рівень тіньового сектору, виявлено зростання доходів на душу населення, прямі іноземні інвестиції та інституційну належність до ЄС.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Попова Л.М. Дослідження процесів тінізації в економіці України. Право і безпека. 2015. № 1(56). С. 76-80.
2. Тищук Т.А., Іванов О.В. Тінізація економіки України у контексті кризових тенденцій. Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. 2011. № 2. С. 279-291.
3. Ангелко І.В. Теоретико-методологічні проблеми дослідження тіньової економіки. Вісник Хмельницького національного університету. 2010. № 1. Т. 2. С. 254-259.
4. Баранов С.О. Тіньова економіка: сутність, причини, соціально-економічні наслідки та шляхи подолання в Україні. Вісник НАДУ. 2013. № 3. С. 47-54.
5. World Bank (2018). World Development Indicators database. URL: <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators> (актуально на 12 травня 2018 р.).
6. European Bank for Reconstruction and Development (EBRD) (2018). Transition indicators. URL: <http://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/data.html> (актуально на 12 травня 2018 р.).
7. Білоскурський О. Неформальна економічна активність: спроба оцінки її масштабів в Україні. Наукові записки НАУКМА. 2001. Т. 19: Соціологічні науки. С. 51-58.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-МОДЕЛЕЙ ПОРТІВ У ДЕРЖАВНІЙ МОРСЬКІЙ ПОЛІТИЦІ

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SEA TRADE PORTS IMPLEMENTATION IN THE STATE MARINE POLICY

У статті обґрунтовано впровадження результативного показника дієвості державної морської політики – спільної цінності, яка характеризується виникненням доданої вартості в морських портах України. На основі синтезу базових положень теорії стейкхолдерів, трудової вартості та граничної корисності обґрунтовано, що максимізація створення спільної цінності у процесі реалізації бізнес-моделей сталою розвинути морських портів України стає можливою шляхом ієрархізації теоретико-методологічних концептів, методичних, інструментальних та організаційних підходів до формування державної морської політики у формі цілісної наукової концепції.

Ключові слова: морський порт, бізнес-модель, державна морська політика, екстерналії.

В статье обосновано внедрение результативного показателя действенности государственной морской политики – совместной ценности, которая характеризуется возникновением добавленной стоимости в морских портах Украины. На основе синтеза базовых положений теории стейкхолдеров, трудовой стоимости и предельной полезности обосновано, что максимизация создания совместной

ценности в процессе реализации бизнес-моделей устойчивого развития морских портов Украины становится возможной путем иерархизации теоретико-методологических концептов, методических, инструментальных и организационных подходов к формированию государственной морской политики в форме целостной научной концепции.

Ключевые слова: морской порт, бизнес-модель, государственная морская политика, экстерналии.

The article substantiates the implementation of the effective indicator of the effectiveness of the state maritime policy, a joint value that is characterized by the emergence of value added in the seaports of Ukraine. Based on the synthesis of the basic provisions of stakeholder theory, labor value and marginal utility, it is justified that the maximization of the creation of a joint value in the process of implementing business models for the sustainable development of seaports in Ukraine becomes possible by hierarchizing the theoretical and methodological concepts, methodological, instrumental and organizational approaches to the formation of the state maritime policy in the form of a holistic scientific concept.

Key words: seaport, business-model, state marine policy, externalities.

УДК 330.33:330.44:656.615

Мінакова С.М.

д.е.н., член-кореспондент
Транспортної академії України,
Інститут проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень
Національної академії наук України;
Ненно І.М.
к.е.н., доцент кафедри економіки
та управління
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова

Постановка проблеми. Агресивна конкуренція у сфері логістичних послуг примушує державних урядовців звертати особисту увагу на реалізацію державної морської політики, щоб забезпечити підвищення конкурентоспроможності морської портової галузі. Необхідність активізації участі України в міжнародних транспортних коридорах, формування стійких засад залучення споживачів портових послуг набуває підвищеної актуальності в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади аналізу та управління в морській портовій галузі закладено у працях таких українських учених, як Б.В. Буркінський, С.М. Боняр, М.І. Котлубай, О.В. Меркт, О.В. Собкевич, а також таких закордонних учених, як П. Алдертон [P. Alderton], Л. Ван Дер Лугт [L. Van der Lugt], П. Верховен [P. Verhoeven], А. Лавіссієре [A. Lavissiere], К. Лампрідіс [C. Lampridis], П. Де Ланген [P. De Langen], Е. Хезендонк [E. Haezendonck], К. Хломудіс [C. Chlomoudis], Л. Фе́ді [L. Fedí], С. Шрікант [S. Srikanth] та ін. Хоча у більшості досліджень розглядається необхідність формування нових підходів до менеджменту порту, потребують поглиблення теоретичні засади вдосконалення морської портової галузі.

Постановка завдання. Метою цієї статті є формування теоретичних засад відтворення бізнес-моделей портів у морській політиці держави.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ефективне функціонування національної економіки та її галузей зумовлене розмаїттям чинників: взаємодією факторних і товарних ринків, інфраструктурним забезпеченням господарської діяльності, зовнішньоекономічними зв'язками та стабільністю процесів створення доданої вартості. Усталене в сучасному мейнстрімі дуалістичне трактування теорії вартості передбачає методологічний синтез витратних (трудових) постулатів і концепту граничної корисності. У цьому контексті доведено, що ринок як механізм взаємозв'язку компонентів соціально-економічної системи, по-перше, забезпечує формування умов включення індивідуальної господарської діяльності в суспільну працю. У зв'язку з цим суспільно необхідні витрати спричинені ефективністю функціонування зазначеного механізму. По-друге, ідентифікація суспільно необхідних витрат передусім спрямована на мінімізацію сукупних витрат суспільної праці, а отже, на максимізацію функцій корисності агентів ринкової системи. По-третє, активне залучення національної економіки України у глобальні ланцюги створення доданої вартості зумовлює тенденцію до зростання вагомості трансакційних витрат порівняно з факторними складниками. На підставі цих тез і результатів вивчення еволюції гносеологічного підґрунтя ство-

рення доданої вартості доведено доцільність формування неоінституційного методологічного конструкту дослідження (рис. 1).

Системне трактування постулатів неоінституціоналізму зумовлює обов'язкове врахування наявних прямих і зворотних взаємозв'язків у межах соціально-економічної системи. Негативні зв'язки спрямовані на збереження наявних структур і компонентів (реалізацію опортуністичної поведінки економічних суб'єктів) на підґрунті обмеженої раціональності, а позитивні забезпечують сприйнятливість до зовнішніх інформаційних та енергетично-матеріальних потоків (інституційного середовища функціонування). Діалектика зазначених взаємозв'язків приводить до сталості соціально-економічної системи, динаміки її кількісних та якісних параметрів.

Таким чином, онтологізація морського порту як суб'єкта господарювання передбачає його трактування як виробника матеріальних благ або послуг, з одного боку, і як форми координації та організації – з іншого. Бізнес-модель такого суб'єкта буде спрямована на формування оптимальних зворотних зв'язків у формі інституційних контрактів, що забезпечують мінімізацію трансакційних витрат та максимізацію корисності, отримуваної всіма стейкхолдерами. Запропонований методологічний конструкт зумовлює доцільність відмови від вико-

ристання дефініції «додана вартість» в усталеному розумінні та переходу до більш загальної категорії «спільна цінність». У роботі запропоновано ідентифікувати «спільну цінність» як результат підприємницької діяльності, спрямований на максимізацію отримуваної всіма стейкхолдерами корисності за умов збалансування економічних, екологічних та соціальних наслідків такої діяльності.

Спільна цінність, яку створюватиме морський порт, враховує те, що в результаті діяльності кожного суб'єкта має відбуватися максимізація корисності всіх стейкхолдерів шляхом ефективного виконання зазначених ролей. Цими стейкхолдерами є: держава, інвестори, власники, контрагенти портів, населення портового регіону, штатні робітники, запрошені фахівці. При цьому сталий розвиток морської портової галузі досягається за рахунок вбудови у глобальні ланцюги доданої вартості через міжнародну інтеграцію, злиття та поглинання портів, створення компаній із перехресним володінням зокрема.

Максимізація корисності стейкхолдерів можлива шляхом оптимізації впливу позитивних та негативних екстерналій у діяльності морської портової галузі. Позитивні екстерналії: інтернаціоналізація, розвиток морського туризму та дозвілля, оновлення берегової інфраструктури, спрощення митного оформлення, усунення адміністративних

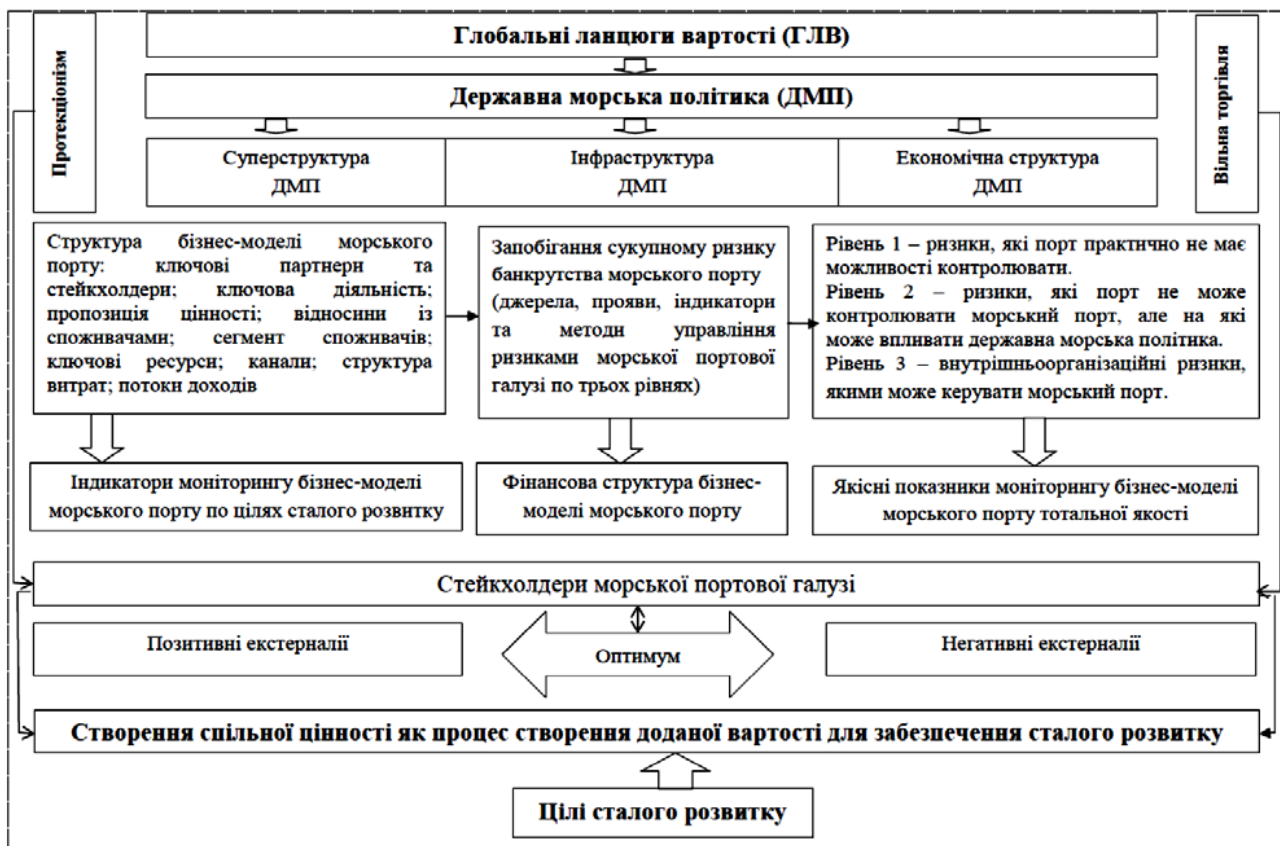

Рис. 1. Неоінституційний методологічний конструкт дослідження

Джерело: Авторська розробка

перешкод, розвиток торговельного мореплавства, суднобудівництва, судноремонту, приладобудування, будівництва судноплавних каналів, мостів, підвищення кваліфікації кадрів, підвищення рівня працевлаштування та заробітної плати. Негативні екстерналії: конкуренція в портах, підвищений рівень імовірності порушення екологічної та фізичної безпеки в порту, безпеки перевезення вантажів, пасажирів і багажу, складність координації роботи та взаємодії різних видів транспорту, власників вантажів, експедиторів, стивідорів у порту.

З погляду запобігання формуванню негативних екстерналій спільна цінність формує умови для досягнення високого екологічного статусу та захисту ресурсів, на яких базується економічна морська прибуткова діяльність. Таким чином, у межах концепції сталого розвитку портів необхідними елементами стають: економічний складник – регіональний та макроекономічний розвиток; соціальний складник – підвищення рівня життя населення робітників морської портової галузі; екологічний складник – виконання вимог екологіч-

них стандартів. Спільна цінність як процес створення доданої вартості для забезпечення сталого розвитку мотивує реалізацію інтегрованого підходу для всіх органів влади та менеджменту на галузевому й адміністративному рівнях у морській портовій галузі, що дає змогу систематично прагнути до синергії, ідентифікувати розбіжності та неефективність.

Орієнтацією державної морської політики стає вбудовування у глобальні ланцюги доданої вартості із забезпеченням відповідною суперструктурою, інфраструктурою та економічною структурою. Формування державної морської політики може здійснюватися шляхом ієрархізації теоретико-методологічних концептів, методичних, інструментальних та організаційних підходів (рис. 2). Реалізація державної морської політики відбуватиметься у вигляді способів впливу, якими є заходи протекціонізму чи вільної торгівлі залежно від наявності конкурентних переваг виробництва та надання послуг у морських портах. Структура бізнес-моделі може бути зорієнтована на інтегрований ризик-менеджмент, метою

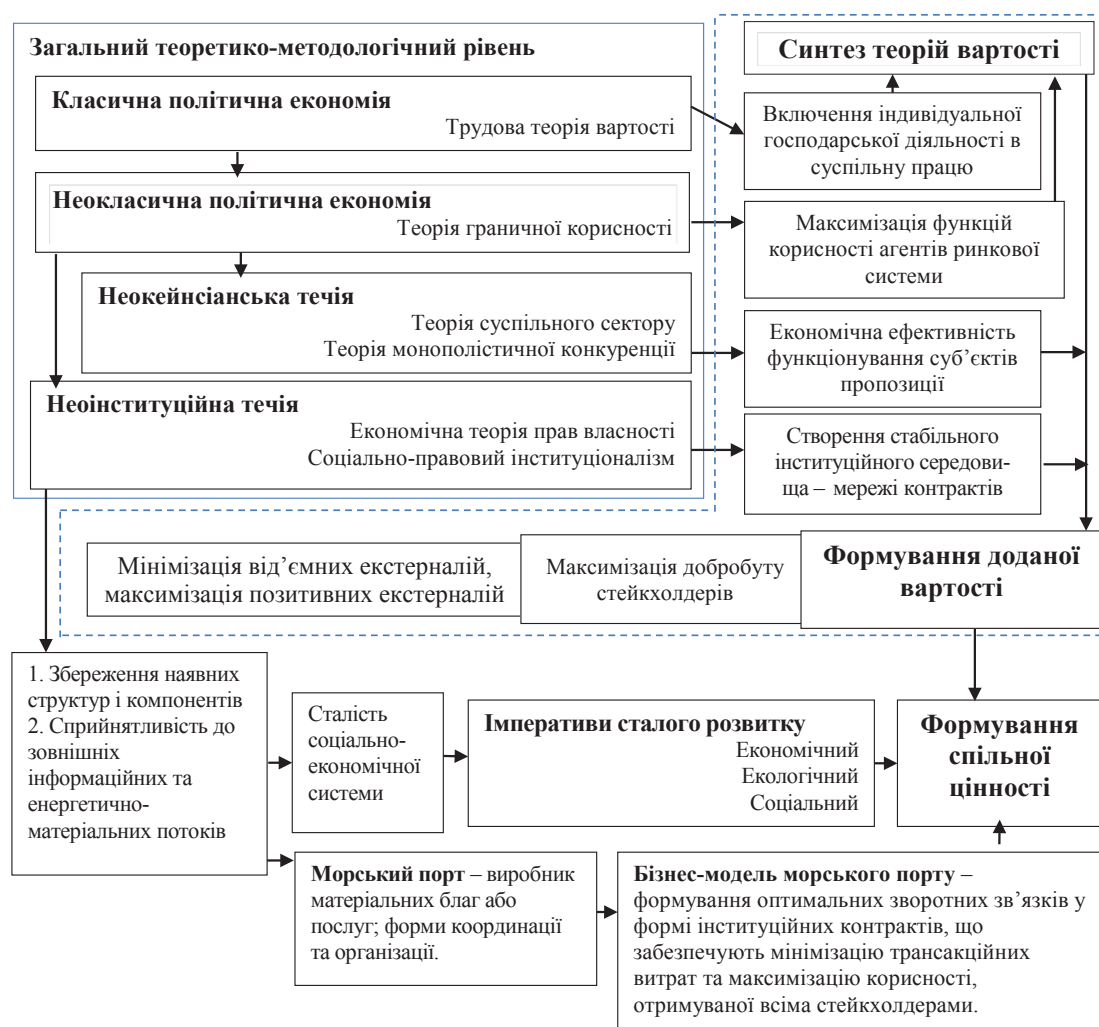

Рис. 2. Ієрархізація теоретико-методологічних концептів, методичних, інструментальних і організаційних підходів до формування державної морської політики

Джерело: Розроблено автором

якого є запобігання сукупному ризику банкрутства. Організаційним забезпеченням ризик-менеджменту порту є оцінка джерел, проявів та індикаторів ризик-менеджменту із застосуванням відповідних методів управління ризиками на трьох рівнях виникнення ризиків морської портової галузі. Пропонується здійснювати моніторинг бізнес-моделі за цілями сталого розвитку та якісними показниками розвитку морського порту тотальної якості. Логічним завершенням ієрархізації є виникнення оптимальної рівноваги позитивних і негативних екстерналій для всіх стейкхолдерів морської портової галузі. При цьому результативним показником дієвості державної морської політики є створення спільної цінності, яка характеризується виникненням доданої вартості в морських портах України.

В умовах мінливого бізнес-середовища будь-якої дії з організацією зводяться в загальному вигляді або до її перетворення, або до її ліквідації. Перехід до ринкових відносин, формування товарних і фінансових ринків, а також конкуренція висувають нові жорсткі вимоги до морських портів. Будучи потужним інструментом вирішення великих прикладних завдань, бізнес-модель виступає разом з тим лише як «оболонка» зі свого роду стандартних наборів функцій і процедур, для яких необхідно сформувати змістовну економічну інтерпретацію. Насамперед це пов'язано з формуванням мети, завдань і критеріїв створення бізнес-моделі.

Мета бізнес-моделі, по-перше, має формулюватися в контексті державної морської політики у відповідному секторі економіки; по-друге, враховувати ситуацію і тенденції відповідного сегменту ринку, у цьому разі – сегменту ринку портових послуг (у разі стивідорних послуг – ще й його відповідного сегменту); по-третє, формулюватися з урахуванням передбачуваних дій конкурентів.

З урахуванням викладеного доцільно розробити методологію декомпозиції мети створення бізнес-моделі морського порту за рівнями прийняття рішення щодо її здійснення. Крім того, необхідно обґрунтувати доцільність того чи іншого рівня централізації в управлінні на макро- та мікрорівнях економіки, щоб цей процес відбувався з урахуванням і економічної ситуації в країні, й умов міжнародних договорів, яких обов'язково має дотримуватися Україна, а також можливостей і доцільності розширення участі морської портової галузі країни в міжнародному розподілі цього виду економічної діяльності.

Із посиленням глобалізації економіки збільшується конкуренція на світових і регіональних ринках, у тому числі портових послуг, що потребують узгодженої та єдиної державної морської політики в усіх сферах економічної діяльності, політики, яка, реалізуючи принцип економічної доцільності, забезпечуватиме необхідну підтримку національному сектору економіки тими формами, методами і засобами, які передусім не суперечать принци-

пам світової інтеграції. Якщо йти таким шляхом, то для підвищення ефективності результату, економії коштів і скорочення термінів розвитку необхідно тимчасово усунути конкуренцію всередині самої морської портової галузі України. Відповідно, цілепокладання портової діяльності має починатися на рівні всієї морської портової галузі країни, що може здійснюватися від імені об'єднання портів (наприклад, асоціації, органів регулювання морської портової галузі).

Здійснювані в державі спроби створення державного портового концерну самі по собі вже показали його неспроможність, і реанімація не принесе позитивного результату. Це зумовлено тим, що завдання цілепокладання верхнього рівня полягає в обґрунтуванні мети організації всієї портової системи, що зумовлює можливість ефективної державної підтримки, її ув'язку та координацію з цілями нижчих рівнів.

Морській портовій галузі приділяють значну увагу деякі фінансові та консалтингові організації, у тому числі Світовий банк реконструкції та розвитку, який безпосередньо для вирішення таких завдань розробив так званий «інструментарій реформи портів». Особливість цього інструментарію полягає в комплексній оцінці необхідності здійснення відповідних дій, які дають змогу дійти позитивних або негативних висновків про наслідки трансформації власності порту. Особливе значення має встановлення функцій, які найбільш ефективно може виконувати приватний сектор.

Професіоналізм у виборі бізнес-моделі саме цієї частини функції полягає в об'єднанні комерційних інтересів приватного бізнесу з національними інтересами. Слід забезпечити і те, щоб обрані форма власності й тип організаційно-економічної структури підприємств давали змогу оперативно реагувати на мінливі внутрішні та зовнішні умови функціонування портів.

Після визначення приналежності функцій необхідно встановити ті експлуатаційні, технічні, економічні та фінансові умови, які мають бути досягнуті шляхом здійснення реструктуризації, та по-новому визначити місію порту як оновленої господарської структури. Слід також переконатися в тому, що бізнес-структури – це претенденти на виконання функцій, які повинні змінити організаційні форми, будуть у новій якості професійно та економічно здатні на належному рівні виконувати такі роботи. Ці суб'єкти насамперед повинні мати такий фінансовий стан, який давав би їм змогу інвестувати і реінвестувати частину прибутку в розвитку не тільки тієї функції, яку вони реалізовуватимуть, але і порту загалом, розширюючи сферу його функціонування.

Якщо приватний сектор не може в повному обсязі виконувати прийняті на себе зобов'язання, зокрема, здійснювати необхідні капіталовкладення, то задовільним тимчасовим заходом може

бути створення компаній за участю як держави, так і приватного капіталу. У разі, коли порту необхідно застосування дорогого обладнання, а приватні підприємства самі не в змозі вкладати кошти, для ефективного функціонування порту потрібна консолідація зусиль із державою або взагалі держава може взяти на себе деякі або всі портові функції.

Заслуговує на увагу варіант, за якого держава продає частину акцій (державного) портового підприємства. У цьому разі має бути прийняте рішення про збереження за державою протягом певного часу контрольного або блокуючого пакета акцій. Пропозиція акцій до продажу може бути орієнтована на відкритий ринок або окремі групи приватних осіб. В одних ситуаціях покупцями акцій можуть виступати лише національні інвестори, в інших – також іноземні. Держава може прийняти рішення про продаж приналежних їй активів порту, не втрачаючи прав власності на такі активи, як земля, споруди тощо, або може надати їх у концесію приватному сектору за умови дотримання деяких вимог щодо використання та відповідальності.

Не втрачаючи прав власності та прав на експлуатацію наявних портових споруд, держава може допустити приватний сектор до участі в реалізації деяких функцій на засадах загальної діяльності, договору підряду, оренди тощо. Наприклад, практика експлуатації контейнерних терміналів.

У межах цього дослідження виникає питання вибору бізнес-моделі під час денаціоналізації та приватизації портів із застосуванням таких принципів, як: денаціоналізація – порти і портові служби мають самостійне управління; комерціалізація – порти і портові служби управляються недержавними організаціями через створення акціонерних товариств, у яких за державою зберігається контрольний або блокуючий пакет акцій; приватизація – форма комерціалізації, за якої акції створюваної акціонерної компанії переважно або цілком належать приватним акціонерам. З погляду інтересів національної економіки під час здійснення розглянутих заходів мають бути досягнуті такі цілі, як підвищення конкурентоспроможності портів за рахунок високої продуктивності перевантажувальних комплексів; зростання норми прибутку на капітал шляхом підвищення ефективності діяльності за стабілізації або навіть зниження цін на портові послуги, безпека міжнародних перевезень, поліпшення умов праці та соціальної захищеності робітників, збільшення транзитних вантажопотоків.

Вимоги працівників порту (стейкхолдерів), які підлягають задоволенню під час формування бізнес-моделей портів, зводяться до поліпшення умов праці, рівня заробітної плати відповідно до кількості та якості праці, дотримання норм безпеки роботи, встановленого рівня соціальної захищеності, надання перспектив професійного зростання. Вимоги портової клієнтури (стейкхолдерів)

пов'язані зі зростанням якості послуг, які надаються портом, скороченням термінів проходження вантажів, обробки суден, стабільністю цін і тарифів, безпекою всіх видів діяльності.

З погляду підвищення ефективності роботи порту більш дієвим засобом є вільна конкуренція між приватними комерційними підприємствами з портової діяльності, ніж зовнішній контроль з боку адміністративних органів. Бізнес-моделі повинні передбачати принцип вільного встановлення цін на портові послуги для забезпечення динамізму комерційної діяльності з обов'язковим застосуванням запобіжних заходів проти недобросовісної конкуренції. Цей принцип допускає використання податкового режиму відповідно до загальноправових норм, оскільки в разі приватизації портова діяльність розглядається як звичайна комерційна діяльність. Здебільшого повноваження начальника приватного порту не поширюються на портовий нагляд, хоча найчастіше в його підпорядкуванні перебуває служба безпеки порту. І, врешті-решт, для компаній, які володіють або управляють портами, немає якогось спеціального правового режиму, до них застосовується режим, який поширюється на компанії з обмеженою відповідальністю, й у відповідних ситуаціях державні органи можуть брати участь у капіталі цих компаній.

Кожна країна має свої особливості, тому іноземний досвід реформування управління портами може бути використаний лише з урахуванням національних і місцевих відмінностей, умов функціонування кожного порту.

Висновки з проведеного дослідження. Перерозподіл портових функцій відповідає принципам ринкової економіки, однак під час їх здійснення необхідно встановити деякі обмеження, щоб уникнути появи монопольних утворень, що може негативно позначитися на інтересах суспільства. Таким чином, створення дієвих бізнес-моделей на цьому рівні слід також пов'язувати зі створенням державою сприятливих умов для розвитку портів та портової діяльності. З метою підвищення ефективності функціонування морських портів і державного стимулювання їхнього подальшого розвитку необхідно також вжити заходів щодо розроблення й упровадження відповідних нормативно-правових актів та галузевих нормативних документів (а інколи і щодо зміни наявних).

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буркинський Б., Котлубай О., Степанов В. Формування морської доктрини України. Вісник Національної академії наук України. 2008. № 9. С. 6-11.
2. Буркинський Б., Котлубай М., Котлубай О. Про роздержавлення морських торгових портів України. Економіка України. 2006. № 11. С.12-18.
3. Боняр С.М., Валявська Н.О. Зацікавленість підприємств у підвищенні конкурентоспроможності

внутрішніх водних шляхів України. Водний транспорт: зб. наук. пр. Київ: КДАВТ, 2015. Вип. 2 (23). С. 97-103. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2015_2_15 (дата звернення: 12.07.2016).

4. Alderton P. Lloyd's Practical Shipping Guide. Port Management and Operations. London: Informa, 2008. 429 p.

5. Chlomoudis C.I., Lampridis C. D. A Business Excellence Approach for the Port Industry. Paper Presented at the International Conference «Shipping

in the era of Social Responsibility» In Honour Of The Late Professor Basil Metaxas (1925-1996). Argostoli, Cephalonia, Greece, 2006, 14-16 September. p. 280 – 286.

6. Lavissiere A., Fedi L., Mandjak T. A The key role of infrastructure in backshoring operations: the case of free zones. URL: https://www.researchgate.net/publication/317671664_The_key_role_of_infrastructure_in_backshoring_operations_The_case_of_free_zones (дата звернення: 26.01.2017).

ПРОЕКТУВАННЯ СИСТЕМИ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РИНКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ ЛІСУ

DESIGNING THE INSTITUTIONAL FRAMEWORK SYSTEM FOR THE FOREST SOCIO-ECOLOGICAL SERVICES MARKET

У статті наводяться й обґрунтовуються пропозиції щодо проектування системи інституціонального забезпечення ринку соціально-екологічних послуг лісу. Визначається, що інститути нової для лісового сектора економіки України еколого-економічної системи повинні формуватися як ринково-екологічний розвиток наявних інститутів лісового господарства й охоплювати проблематику екологічного аудиту і сертифікації соціально-екологічного ресурсу лісу, формування сприятливого інвестиційного клімату, регулювати відносини суб'єктів ринку різних форм власності, формувати активне конкурентне середовище.

Ключові слова: ринок соціально-екологічних послуг, еколого-економічна система, інститут, система інституціонального забезпечення, екологічний аудит і сертифікація, екологічне інвестування, екологічне співробітництво, еколого-технічна конкуренція.

В статті приводяться й обґрунтовуються пропозиції по проектированию системы институционального обеспечения рынка социально-экологических услуг леса. Определяется, что институты новой для лесного сектора экономики Украины эколого-экономической системы должны формироваться как рыночно-экологическое развитие существующих институтов лесного хозяйства и охватывать проблематику

экологического аудита и сертификации социально-экологического ресурса леса, формирование благоприятного инвестиционного климата, регулировать отношения субъектов рынка различных форм собственности, формировать активную конкурентную среду.

Ключевые слова: рынок социально-экологических услуг, эколого-экономическая система, институт, система институционального обеспечения, экологический аудит и сертификация, экологическое инвестирование, экологическое сотрудничество, эколого-техническая конкуренция.

The paper presents and substantiates the proposal of the institutional framework project for the forest socio-ecological services market. It is determined, that the institutes of the new eco-economic system to the forest sector of Ukraine's economy should be created on the basis of existing forestry institutional market-ecological development, covering issues of the ecological audit and the certification of the forest socio-ecological resource, along with forming the favorable investment climate, regulating relations of market entities of different ownership forms, and forming an active competitive environment.

Key words: socio-ecological services market, eco-economic system, institute, institutional support system, ecological audit and certification, ecological investment, ecological cooperation, eco-technical competition.

УДК 630*6(477)

Суска А.А.

к.е.н., член-кореспондент
Академії економічних наук України,
завідувач кафедри
деревооброблювальних технологій
та системотехніки лісового комплексу
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
імені Петра Василенка

Постановка проблеми. Деформація потреб людини щодо корисностей лісу в бік нематеріального складника, соціально-екологічних, ініціює формування такої економічної системи, яка дасть змогу задовольнити ці потреби на рівні вимог концепції сталого розвитку природних систем і комфортних умов життя та діяльності людини. Економічною системою, що дасть змогу упорядкувати становлення і розвиток соціально-економічних відносин у сфері надання і споживання соціально-екологічних послуг лісу та лісових територій за наявних умов лісогоспо-

дарювання, може бути ринок соціально-екологічних послуг. Становлення й ефективне функціонування ринку соціально-екологічних послуг лісу та лісових територій значною мірою залежить від системи інституціонального забезпечення, яка дасть змогу узгоджувати інтереси бізнесу, суспільства і природи та еволюціонувати відповідно до умов, які склалися і прогнозуються.

Тобто проблема проектування системи інституціонального забезпечення ринку соціально-екологічних послуг лісу і лісових територій полягає

у формуванні таких інститутів, які дадуть змогу активізувати процеси надання і споживання соціально-екологічних користностей лісу як специфічного товару шляхом інтеграції соціальних і екологічних чинників в організацію виробництва та споживання цього товару. Проектування системи інституційного забезпечення ринку соціально-екологічних послуг лісу являє собою процес формування сукупності інститутів, які тісно взаємодіють між собою та охоплюють регулюючим і контролюючим впливом усі аспекти функціонування такої економічної системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Представники теорії інституціоналізму визначають інститути як рушійну силу розвитку економічних систем і як рушійну силу розвитку всього людського суспільства.

На думку Т. Веблена, інститути – це звичаї, традиції і способи мислення, які стали навичками окремої групи людей, більшості населення і навіть усього народу. Вони мають здебільшого психологічний характер і організовують та регулюють поведінку людей, формують їх духовний світ. Такі економічні категорії, як товар, гроші, кредит, відсоток, прибуток та інші, є простими формами вияву психології суспільства [1].

Разом з іншими засновниками інституціоналізму XIX ст., такими як американський вчений В.-В.-К. Мітчелл та англійський економіст Дж. Гобсон, Т. Веблен доводив неспроможність ринкової економіки за панування монополії, визначав необхідність державного втручання в господарську діяльність та соціального контролю над нею. Еволюція економічних інститутів визначалася як поступові еволюційні зміни звичаїв, моралі, суспільної психології. Класики теорії інституціоналізму відстоювали природний відбір інститутів у сфері психології, морально-етичних норм тощо [2].

На відміну від Т. Веблена, Дж. Коммонс, засновник іншої течії в теорії інституціоналізму, основою економічного розвитку вважав юридичні відносини, норми права, а економічні інститути – категоріями юридичного порядку, зводив сутність економічних відносин до угод із титулами власності. Конкретними формами таких інститутів Дж. Коммонс називав сім'ю, акціонерні компанії, тред-юніони, союзи підприємців, державу. Основними складниками інституціонального механізму, які регулюють відносини між такими формальними інститутами, він вважав закони, угоди, контракти, основою яких є конфлікти, взаємодія і вирішення [3].

Основоположники сучасної теорії неоінституціоналізму переконані, що на сучасному етапі світового економічного розвитку ринок як регулятор соціально-економічних відносин шляхом ринкового ціноутворення вже не діє.

Відомий представник цього напрямку Дж. К. Гелбрейт показав, що механізм вільного ринкового

ціноутворення в сучасних умовах вже не діє. Ціни зрівноважуються в результаті дії двох протилежних тенденцій: монополії та олігополії, які домінують в економіці країни і намагаються завищувати ціни, з одного боку; антимонопольна політика держави спрямована на зменшення цін, з іншого боку. В цьому самому напрямі діють профспілки і союзи споживачів, які стежать за динамікою цін. Особлива роль у сучасних умовах належить профспілкам, які контролюють ринок праці і також мають монопольне положення на ринку праці [4].

Відомий американський економіст Д. Норт, поєднуючи здобутки теорій інституціоналізму і неоінституціоналізму, стверджує, що інституціоналізація економіки – це процес становлення формальних інститутів, що обмежують поведінку економічних суб'єктів, і комплементарних до них добровільних неформальних угод, «правил гри», стереотипів поведінки, традицій ведення ділової практики, контрактних відносин [5].

Заслужують уваги дослідження німецького вченого К. Віттфогеля, який визначає, що країнам, які в минулому входили до складу Радянського Союзу, дісталася негативна спадщина – структуроутворюючим інститутом цих суспільств є деспотизм, що характеризується провідною роллю держави. За східного деспотизму держава спирається на бюрократичний апарат і пригнічує розвиток приватновласницьких тенденцій. Багатство панівного класу в цьому суспільстві зумовлено не власністю на засоби виробництва, а місцем в ієрархічній системі держави [6].

У дослідженнях О.І. Дребот визначається, що нині реформування лісового сектору України характеризується як період трансформації. Його також можливо визначити як період значних змін, що стосуються до всіх базових основ суспільства, в тому числі й до інституційних [7].

За дослідженнями британського економіста К. Кларка, в світовому економічному розвитку пріоритети буде мати «третій» сектор – сфера послуг. До «першого» сектору економіки К. Кларк відносив сільське господарство і видобувну промисловість, до «другого» сектору – переробну промисловість [8].

Постановка завдання. Метою статті є розроблення пропозицій щодо проектування системи інституціонального забезпечення ринку соціально-екологічних послуг лісу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Напрями проектування інститутів економічної системи визначаються за результатами дослідження та прогнозування проблематики, яка може спіткати становлення і функціонування такої системи. Інституціональні структури, механізм та інструменти, які в комплексі мають складати певні інститути, саме і повинні забезпечити рішення цих проблем.

Важливою проблемою інституціонального забезпечення становлення ринку соціально-еко-

номічних послуг лісу є необґрунтований розподіл на підприємствах лісового господарства і загалом у лісовій галузі матеріальних, фінансових ресурсів між промисловим зростанням і захистом та відновленням лісу і лісових територій з метою задоволення всебічних потреб суспільства в соціально-екологічних корисностях лісу, що постійно зростають як за обсягом, так і за асортиментом. Менеджери лісового господарства не можуть опанувати перспектив нового джерела доходів від використання соціально-екологічного ресурсу лісу і лісових територій та акцентують увагу на розвитку матеріального виробництва. Це може привести до негативного явища – «дефіциту ринку». Не отримавши на необхідному рівні послуги щодо оздоровлення, відпочинку, естетичного задоволення в Україні, споживачі вимушені задовольняти свої потреби в інших країнах, поповнюючи бюджет лісового сектору іншої держави.

Інституційне забезпечення рішення цієї проблеми можливе через формування в інституціональній структурі лісової галузі спеціальних екологічних інститутів, а саме інститутів екологічного аудиту й екологічної сертифікації соціально-екологічних властивостей лісу [9]. Практичними кроками щодо формування таких інститутів можуть бути:

- створення розгалуженої системи екологічних інституціональних структур у вигляді державного лісового екологічного бюро і регіональних лісових екологічних агенцій з визначеною процедурою їх акредитації та системою підготовки та атестації фахівців. Завданнями таких інституціональних структур повинні бути: розроблення критеріїв оцінки соціально-екологічного потенціалу лісів; безпосередня оцінка соціально-екологічного потенціалу лісів природних зон України й окремих лісових ділянок, визначення можливого матеріального навантаження на лісові ресурси, яке дає змогу лісу і лісовим територіям зберігати свої соціально-екологічні корисності на необхідному рівні;

- створення в структурі Державного агентства лісових ресурсів України спеціального центру стандартизації та сертифікації соціально-екологічних властивостей лісу та лісових територій. Завданнями такої інституціональної структури можуть бути розроблення підходів до оцінки якості соціально-екологічної послуги; розроблення пропозицій щодо створення державних стандартів якості; тісне міжнародне співробітництво в питаннях стандартизації та сертифікації, контроль за якістю соціально-екологічних послуг. Інституційним механізмом можуть бути законодавчо і нормативно упорядковані процеси сертифікації такої специфічної продукції. Інституційним інструментом повинні бути сертифікати якості для кожної соціально екологічної послуги, яка надається конкретним підприємством.

Серйозну проблему щодо ефективного функціонування ринку соціально-екологічних послуг лісу і лісових територій створюють протиріччя між закономірністю мінімізації часу знаходження капіталу сфері обігу й об'єктивно великими термінами реалізації проектів щодо відтворення лісу до стану, за якого він може набирати властивостей щодо надання соціально-екологічних послуг. Значні терміни реалізації інвестиційних проектів у лісовій галузі та загальноекономічна і політична нестабільність в Україні є основними факторами низької інвестиційної привабливості лісового сектору економіки. З огляду на скрутне фінансове становище держави, недостатність ресурсів у підприємств лісового господарства, питання формування сприятливого клімату для зовнішніх, недержавних інвестицій у лісове виробництво, зокрема в його екологічний складник, є питанням, бути ринку екологічних послуг в Україні чи такий ринок залишиться як цікавий, але не реалізований проект. Проблеми реалізації норм і правил забезпечення активізації зовнішнього інвестування в лісову галузь, зокрема в її еколого-ресурсний складник, можливо вирішити через формування в системі інституціонального забезпечення лісового сектору економіки України спеціальних інститутів екологічного інвестування.

Відомі базові інститути підприємництва, засновані на приватній власності, ринковій організації господарювання й обігу продукції, не можуть бути автоматично імпортовані в економіку України, зокрема в економіку лісового господарства, насамперед через домінуючу частку державної власності на лісові ресурси. Три форми власності на лісові ресурси, які визначені в Лісовому Кодексі України – державна, комунальна та приватна, породжують проблеми щодо упорядкування цих відносин на ринку соціально-екологічних послуг. Така ситуація може бути певним чином урегульована шляхом створення інституту екологічного співробітництва. Такий інститут повинен визначити порядок і правила взаємодії суб'єктів господарювання, особливо суб'єктів різних форм власності в ситуаціях, коли соціально-екологічна послуга генерується сумісними ресурсами цих суб'єктів або коли послуга, яку надає окремий суб'єкт може вплинути на стан соціально-екологічного ресурсу другого суб'єкта господарювання.

Важливою проблемою становлення і функціонування ринку соціально-екологічних послуг в Україні є така, що несе загрозу успадкувати ситуацію «в'ялої конкуренції», яка сьогодні панує на ринку деревини. Багато виробників цієї продукції навіть за умов конкурентоспроможної продукції з причин відсутності практики використання всього ресурсу інформаційного суспільства і комплексу маркетингу, а часто небажання, не можуть вигідно реалізувати таку продукцію. Враховуючи те, що

основною рушійною силою конкуренції є інновації, які включають у себе не тільки нові технології, нові методи і способи, а й нові товари і нові соціально-економічні відносини, ринок соціально-екологічних послуг повинен будуватися на підвалинах конкурентного ринку в найбільшому наближенні до ринку чистої конкуренції. Таку проблему можливо вирішити в площині інституту еколого-технічної конкуренції. Об'єктом такої конкуренції можуть бути затрати на реалізацію екологічних чи технічних проектів для вирішення тих чи інших соціально-екологічних проблем територій.

Наведені пропозиції дають змогу комплексно охопити проблематику інституційного забезпечення становлення і функціонування ринку соціально-екологічних послуг лісу і лісових територій у плані регулювання і мотивації таких основних ринкових процесів, як: обсяги й асортимент надання і споживання соціально-екологічних послуг – екологічний аудит і екологічна сертифікація; динамічний розвиток потенціалу ринку – екологічне інвестування; взаємодія ринкових суб'єктів різних форм власності – екологічне співробітництво; формування конкурентного середовища ринку – еколого-технічна конкуренція.

Висновки з проведеного дослідження. Соціально-економічні відносини у сфері надання і споживання екологічних і соціальних послуг лісу повинні базуватися на основних принципах ринку, таких як вільний вибір напряму бізнесу, ринкове ціноутворення, справедлива конкуренція. Водночас є певна специфіка і проблематика становлення нової для лісового сектору економіки України еколого-економічної системи – ринку соціально-екологічних послуг, яка викликає необхідність ринково-екологічної трансформації наявних інститутів лісового господарства. Така трансформація повинна полягати у формуванні таких інститутів, як: інститут еко-

логічного аудиту й екологічної сертифікації – дає змогу визначати обсяг і асортимент соціально-екологічних послуг і контролювати процеси їх надання і споживання; інститут екологічного інвестування – проводить заходи щодо формування сприятливого інвестиційного клімату і забезпечує динамічний розвиток потенціалу ринку; інститут екологічного співробітництва – регулює відносини суб'єктів ринку різних форм власності; інститут еколого-технічної конкуренції – формує і контролює конкурентне середовище ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен. Москва: Прогресс, 1984. – 394 с.
2. Mitchell K. What Happens During Business Cycles / K. Mitchell. Sheffield Greenleaf, 1951. – 318 p.
3. Коммонс Дж. Правовые основания капитализма / Коммонс Дж. Москва: НИУ-ВШЭ, 2011. 412 с.
4. Gaibraith J. The New Industrial State/ J. Gaibraith. Houghton Miffling, 1978. – 412 p.
5. Норд Д.С. Институты, идеология и эффективность экономики / Д.С. Норт // От плана к рынку: будущее постсоциалистических республик пер. с англ.; под ред. Б.С. Пинскера; сост. Л.И. Пяшева и Дж. Дорн. Москва, 1993. 307 с.
6. K.A. Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power // The Political and Economic Origins of Our Time. Boston: Beacon Press, 1957. P. 68-76.
7. Дребот О.І. Інституціоналізація лісового сектору економіки в контексті сталого розвитку України [монографія] / О.І. Дребот. Київ: ДІА, 2012. 336 с.
8. Кларк М. Теория экономического роста / М. Кларк. Москва: Прогресс, 1986. 312 с.
9. Suska A.A. Investigation of the institutional equilibrium of the market of social and environmental services of forest: conditions and development strategies // Technology audit and production reserves: International Journal. 2017, № 3/5(35). С. 26-31.

ТРАНЗИТНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМОК РОЗВИТКУ ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

TRANSPORTATION AS A STRATEGIC DIRECTION OF UKRAINE'S TRANSPORT DEVELOPMENT UNDER GLOBALIZATION CONDITIONS

В статті розглянуто питання транзитних перевезень автомобільним і залізничним транспортом в Україні. Сприятливе географічне положення України забезпечує її значний транзитний потенціал, основу якого складають залізничні перевезення. Однак цей потенціал реалізується далеко не в повному обсязі. Для цього необхідно провести ряд заходів для подальшої адаптації українського транспорту до транс'європейської мережі.

Ключові слова: транзит, міжнародний транспортний коридор, залізничний транспорт, вантажні перевезення, автомобільний транспорт, транзитний потенціал.

В работе рассмотрены вопросы транзитных перевозок автомобильным и железнодорожным транспортом в Украине. Благоприятное географическое положение Украины обеспечивает ее значительный транзитный потенциал, основу которого состав-

ляют железнодорожные перевозки. Но этот потенциал реализуется далеко не полном объеме. Для этого необходимо реализовать ряд мер для дальнейшей адаптации украинского транспорта в трансъевропейскую сеть.

Ключевые слова: транзит, международный транспортный коридор, железнодорожный транспорт, грузовые перевозки, автомобильный транспорт, транзитный потенциал.

The article deals with transit traffic by car and rail in Ukraine. The favourable geographical position of Ukraine provides its high transit potential, which is based on rail transport. However, this potential is not realized in full. To do this, a number of measures to further adapt to the Ukrainian transport trans-European network.

Key words: transit, international transport corridor, rail transport, freight transport, road transport, transit potential.

УДК 656:339.9

Цвірко О.О.

д.е.н.,
головний науковий співробітник
відділу макроекономіки
та державного управління
Причорноморський науково-дослідний
інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. Глобалізація економіки і супроводжуючі її процеси розвитку зовнішньоторговельного обміну вимагають нових підходів до розвитку транспорту, пошуку нових технологій і раціональних шляхів освоєння перевезень пасажирів і вантажів, зумовлює активізацію міждержавних господарських зв'язків, багаторазово посилюючи роль транспорту. З точки зору географічної перспективи ефективні перевезення сприяють вирівнюванню регіональних диспропорцій як між країнами, так і на рівні Транс'європейської транспортної мережі, що дозволяє розглядати транспортну систему в якості важливого фактора економічного зростання, створення конкурентних переваг для національних економік в рамках світового господарства, що особливо важливо з огляду на інтеграцію транспортних ринків в Європі і активізацію товарообміну між ЄС і Україною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням управління транспортними процесами і розвитку міжнародних транспортних коридорів присвячені роботи Ф.Г. Аракелова, В.І. Арсенова, І.І. Батіщева, І.В. Бєлова, Н.Н. Громова, А.А. Зенкіна, Д.В. Зеркалова, Л.В. Канторовича, Г.Н. Ковшова, Т.Ю. Кондратенко, Б.М. Лапидуса, В.Н. Лившица, С.В. Милославської, В.Ф. Митина, Б.Ф. Новосельцева, Ф.С. Пєхтерєва, Л.П. Рыжовой, В.А. Соболіна, В.Г. Фоміна, Ю.В. Шишкова та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення стратегічних напрямків розвитку автомобільного та залізничного транспорту України в контексті глобалізації економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна має в своєму розпорядженні розгалужену

систему шляхів сполучення. Так, в 2017 р. (без урахування тимчасово окупованої території АРК, м. Севастополь і частини зони проведення АТО) протяжність автодоріг склала понад 163 тис. км, з яких майже 98% (159462,1 км) з твердим покриттям. За щільністю автодоріг з твердим покриттям Україна займає перше місце серед країн СНД.

Експлуатаційна довжина залізничних шляхів загального користування склала 19790,9 км, з яких 47% (9349,7 км) електрифіковано. По довжині мережі залізниць Україна посідає третє місце в Європі. Крім того, роль залізничного транспорту в системі транспортних комунікацій України посилюється і тим, що через територію держави пролягають основні транспортні транс'європейські коридори.

У транспортній системі України залізничний транспорт тісно взаємодіє з різними видами транспорту: з автомобільним (траси Харків – Ростов-на-Дону, Харків – Севастополь та ін.), річковим (з портами на Дніпрі, Десні, Дунаї), морським (у портах Одеса, Миколаїв, Херсон) та ін. Скоординованість дій всіх видів транспорту забезпечує ефективні змішані зв'язки, в яких зростає роль контейнерних перевезень як самого прогресивного способу доставки продукції.

Тому слід оцінити стартовий потенціал транспортної галузі України.

Кожна суверенна держава зацікавлена в розвитку внутрішніх транспортних шляхів, кількість і якість яких багато в чому визначає стан економіки і оборони країни. Внутрішні транспортні магістралі об'єднуються в міжнародні транспортні мережі, які створюють єдину світову транспортну систему.

Фінансова криза в країні показала вразливість існуючої структури національної економіки, в якій домінуюче місце має одна, переважно сировинна галузь. З урахуванням того, що металурги більш 80% продукції вивозять за кордон, втрата ринків збуту ознаменувала практично 50% скорочення обсягів виробництва. І як наслідок – в занепаді виявилася вся економіка держави, валютна система, а також державне фінансування. Труднощі, з якими зіткнулася вітчизняна економіка, змушують задуматися над необхідністю перегляду макроекономічних галузевих пріоритетів. Стан справ вимагає диверсифікації економічної системи України, відхід від монопрофільності і залежності від ситуації в одній базовій галузі, яка орієнтована на експорт. Для рішення цієї проблеми можна змінити вектор на розвиток транспортної системи. Адже реалізація можливостей національної транспортної системи – одна з реальних альтернатив розвитку дійсно конкурентоспроможної на світовому ринку галузі, яка дозволить поставити на «стійкі рейки» всю вітчизняну економіку.

Особливу увагу при експлуатації транспортної системи України привертає можливість використання її транзитного потенціалу. В цьому зацікавлені не тільки українські учасники ЗЕД, а й іноземні партнери – найкоротші шляхи руху товарів проходять по території України. Через територію України проходять чотири з десяти міжнародних транспортних коридорів (МТК): № 3 Берлін – Вроцлав – Краків – Львів – Київ, № 5 Трієст – Будапешт – Львів, № 7 Дунайський, № 9 Гельсінкі – С.-Петербург – Київ – Александрополіс. Крім цього в 1996 р. країна приєдналася до міжнародного транспортного коридору Європа-Кавказ-Азія (TRACECA), а також спільно з Польщею почалося реалізація проектів МТК Гданськ – Одеса і Європа – Азія (через прикордонні переходи в Донецькій і Луганській областях з напрямком на Казахстан).

Найважливішим напрямком міжнародної інтеграції в галузі транспорту є розвиток співпраці з країнами ЄС і СНД з метою забезпечення ефективної взаємодії транспортних систем, формування та розвитку загального транспортного простору. Тому необхідно експорт транспортних послуг розглядати в якості важливої складової національного продукту України і розвивати в таких основних напрямках:

розвиток використання транзитного потенціалу української транспортної системи і реалізація геостратегічної місії України як природного моста між Європою та Азією;

збільшення частки участі українських транспортних організацій в поставці вітчизняних експортних вантажів на світові ринки, в доставці імпортованих вантажів, перевезення транзитних вантажів, вантажів третіх країн та іноземних фрахтувальників;

Тому, до основних напрямів підвищення рівня транзитного потенціалу України необхідно віднести:

участь України в розробці загальної стратегії розвитку мережі міжнародних транспортних коридорів, що проходять по європейським і азіатським напрямками, в рамках формування нових транзитних магістралей континентального значення;

сприяння реалізації інвестиційних проектів, в тому числі міжнародних, спрямованих на розвиток транзитних перевезень;

подальший розвиток логістичних технологій, інформаційних систем, всієї інфраструктури транзитних перевезень з метою прискорення доставки транзитних вантажів, забезпечення гарантій їх збереження, загального підвищення якості сервісу;

стимулювання створення українських мультимодальних транзитних операторів;

розробку економічних механізмів залучення суб'єктів України і приватних інвесторів до реалізації проектів, спрямованих на використання транзитного потенціалу, створення і розвитку транзитних коридорів, які доповнюють базові міжнародні транспортні коридори.

Саме транзитні перевезення можуть дозволити Україні зайняти гідне місце на економічній карті світу, забезпечити нове джерело надходження зовнішніх платежів в національну економіку і сформувати сталий фундамент для розвитку всієї економіки держави. Однак потенціал геополітичного положення України як транзитної держави використовується на даний момент не в повній мірі. Держави, з якими Україна може і повинна співпрацювати в сфері транзитних перевезень, все частіше вибирають для себе при проектуванні розподільчої мережі шляхи, які практично не проходять по території нашої країни.

Технологічні потужності національної транспортної інфраструктури дозволяють щорічно перевозити залізницями, внутрішнім водним та автомобільним транспортом і переробляти в портах понад 60-70 млн т вантажів, доставляти трубопроводами до 200 млн т. Однак фактичні обсяги транзиту становлять лише 200 млн т, тобто наявний транзитний потенціал України використовується на 40%, а транспорт загального користування без трубопроводів – тільки на 50%. (рис. 1).

Кожна країна-перевізник зацікавлена в кількості транзитних перевезень, так як доходи від транзиту і комплексу, пов'язаних з ним послуг, складають досить вагому суму. Наприклад, у країн Балтії ця сума дорівнює приблизно 30% ВВП.

За доходи від транзитних вантажопотоків відбувається постійна конкурентна боротьба між країнами-власниками шляхів сполучення. На території країн СНД основну конкуренцію в транзитних перевезеннях Україні становить Росія. Ця країна володіє готовим транспортним коридором

(Транссибом), активно розвиває коридор «Північ-Південь».

На сьогоднішній день основу транзитного потенціалу України становить залізниця. Без урахування трубопровідного транспорту на неї припадає майже 83% усього вантажообігу країни. При цьому більше половини всіх транзитних перевезень в Україні здійснюється саме залізницею. Майже 95% транзитних потоків входить в Україну через залізничні переходи. В основному це експортні вантажі з Росії, Білорусі, Казахстану (залізна руда – 36%, кам'яне вугілля – 16%, нафтопродукти – 10%), які направляються в Словаччину, Угорщину, Австрію, Чехію, Румунію, а так – через порти в інші країни світу. Автомобільні транзитні перевезення в основному здійснюються по автомагістралях, які проходять за напрямками: Північно-Східна Європа – захід України – Росія, Білорусь; морські порти України – Росія, Білорусь,

Кавказ, Молдова та інші країни. У номенклатуру вантажів, що перевозяться, входять продукти харчування, одяг, взуття, меблі, фармацевтична продукція, контейнерні вантажі, в тому числі ті, які прибули через морські порти.

Транзит для залізниці вкрай важливий, адже на сьогодні ці перевезення дають близько 12% всіх доходів галузі, частка яких при необхідних умовах може бути збільшена до 40%, тобто в своїй основі транспортна логістика будуватися саме на залізничному транспорті. На жаль, створити умови для сталого зростання обсягів транзиту ніяк не вдається. Навпаки – обсяги транзитних перевезень зменшуються (рис. 2).

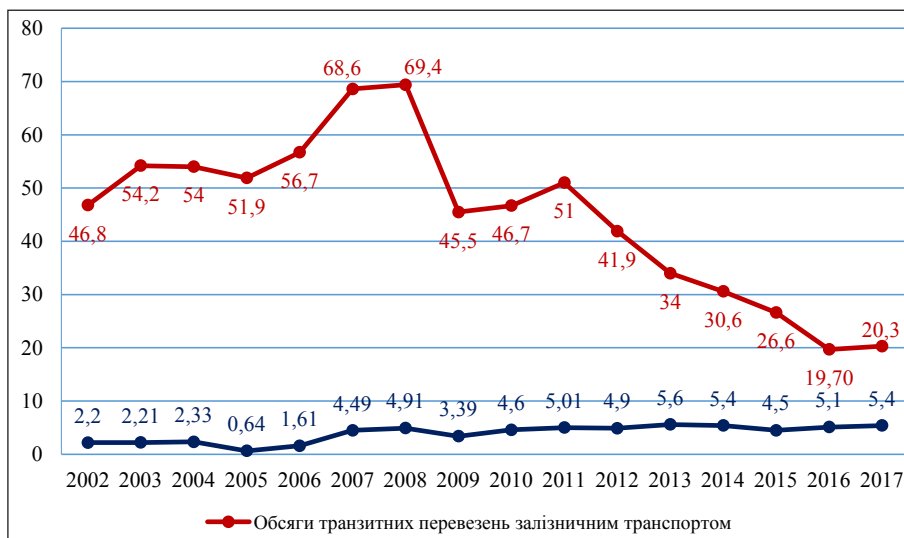
Дослідження Світового банку показали, що за індексом логістичної ефективності Україна посіла 66-е місце серед 160 країн. Оцінювали за такими критеріями: ефективність процедур митного оформлення, інфраструктура транспортної логістики, доступність і легкість організації міжнародних поставок. Тому країна – неконкурентний транзитер. За даними дослідження Світового банку: «Так як в Україні – непрозорі процедури митного контролю, значно зменшується попит на додаткові потужності. Все це не сприяє отриманню Україною в найближчому майбутньому статусу міжнародного транзитера» (рис. 3).

Причини, що обумовлюють скорочення транзитних перевезень через Україну:

- відсутність можливості перевізника надавати якісну послугу з перевезення;

- відсутність гнучкої тарифної політики та неузгодженість дій всіх учасників транзитного перевізного процесу;
- невиправдано великий документообіг і невпорядкованість процедури оформлення документів на транзитні вантажі;

- непрозорість процесу митного оформлення транзитних вантажів, відсутність термінів перебування вантажів під прикордонним і митним контролем і відповідальності зі сторони посадових осіб прикордонної та митної служб за перевищення цих строків;

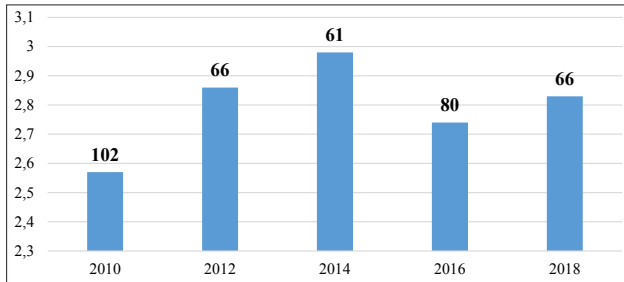

Рис. 1. Обсяги вантажних транзитних перевезень залізничним та автомобільним транспортом України за 2002-2017 рр., млн т

Рис. 2. Динаміка темпів змін обсягів вантажних транзитних перевезень залізничним та автомобільним транспортом України, % до 2002 р.

наявність корупційних схем в системі управління транспортом при організації транзитних перевезень.

Рис. 3. Індекс логістичної ефективності України серед країн світу за даними Всесвітнього банку 2010-2018 рр.

Висновки з проведеного дослідження. На жаль, характерними рисами сьогодишнього стану діяльності транспортної галузі України є критичний рівень фінансового стану і практично зношений рухомий склад та матеріально-технічна база.

Низький рівень техніко-технологічних і економічних параметрів більшості видів вітчизняних транспортних засобів, який не відповідає міжнародним стандартам, призводить до неминучого програву у світовій конкуренції на ринку транзитних послуг. Тому відбувається експансія іноземних транспортних та експедиційних компаній на український ринок перевезень. Особливо гостро зазначена ситуація відчувається на морському і повітряному транспорті.

Таким чином, для подальшої адаптації вітчизняного транспорту до транс'європейської мережі необхідно:

розробити заходи державної підтримки, спрямованої на регулювання міжнародної діяльності; гармонізувати нормативно-правову базу в сфері транспорту відповідно міжнародно-правовим нормам;

забезпечити техніко-технологічне зближення рухомого складу та транспортної мережі України з європейською транспортною системою;

зблизити технічні, технологічні та екологічні стандарти з європейськими;

привести у відповідність з європейськими стандартами шляхом модернізації та реконструкції основні маршрути, які можуть бути включені в загальноєвропейську транспортну систему;

розвинути систему інформаційного забезпечення залізничної галузі на основі сучасних інформаційних технологій;

встановити жорсткі терміни прикордонного і митного оформлення вантажів в пунктах їх пропуску за / на територію України;

ввести фінансову відповідальність в рамках адміністративного та кримінального кодексів для посадових осіб митниці за порушення термінів простою під митним контролем без достатніх на те підстав;

збалансувати тарифну політику всіх видів транспорту (залізничного, морського, автомобільного, трубопровідного);

активізувати введення електронних перевізних документів у міжнародному сполученні.

За прогнозами Асоціації європейських компаній – операторів вантажних перевезень (ERFA), до 2020 року частка залізничних перевезень в межах Євросоюзу зростає до 35%. Тому Україна може зайняти одне з провідних місць в розділі всього європейського або навіть євроазіатського простору транзитних залізничних перевезень.

Таким чином, подальший розвиток МТК на території України, які мають велике державне значення, є складною проблемою і включає в себе комплекс різних технічних, організаційних, економічних, юридичних та інших питань. Для досягнення узгодженості дій всіх структур, які беруть участь у формуванні коридорів і зацікавлених в їх ефективному функціонуванні, необхідні єдині методичні установки, що забезпечують максимальне врахування громадських інтересів та належну об'єктивність прийнятих рішень. І тут вважається за необхідне посилення регулюючої ролі держави.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна програма реформування залізничного транспорту (Проект) від 27 грудня 2006 року № 651-р / Кабінет Міністрів України. – Офіц. вид. – К: Парлам. вид-во, 2007. – 22 с.
2. А. Глonti. Международные транспортные коридоры Организации сотрудничества железных дорог / А. Глonti // Бюллетень ОСЖД. – 2009. – № 4-5. – С. 32 – 34.
3. Державний комітет статистики України. – Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. А. Арбузов. Украина стала «камнем на дороге» европейского транзита / А. Арбузов // Комментарии. – 2010. – № 6 (206). – 19 февраля.
5. Будущее украинской экономики – за транзитом. – Режим доступа: <http://uzinfo.net/ru/press/13967>
6. Таможенный Кодекс Украины: по состоянию на 11 июля 2002 г. N 92-IV / Верховная Рада Украины. – Офиц. изд. – К: Парлам. изд-во, 2002. – Раздел 6. – Глава 23.
7. Приказ ГТСУ от 17.04.2008 № 396 «Об утверждении Перечня товаров, к которым применяются меры гарантирования доставки при ввозе на таможенную территорию Украины» // Урядовый курьер. – 13.01.10. – № 5.
8. О предоставлении железным дорогам Украины статуса таможенного перевозчика. Распоряжение Кабинета министров Украины № 1556-р от 16.12.09 г. // Урядовый курьер. – 2010. – № 5. – 13 января.
9. Украина – лидер по мощности транзитного потенциала и аутсайдер по эффективности его использования. Режим доступа: <http://uzinfo.net/ru/press/13897>

10. Закон України «Про транзит вантажів» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 51, ст.446). Із змінами, внесеними згідно із Законами № 1297-IV (1297-15) від 20.11.2003, ВВР, 2004, № 14, ст.193 № 1721-IV (1721-15) від 18.05.2004, ВВР, 2004, № 36, ст.428 № 959-V (959-16) від 19.04.2007.

11. Прейгер Д.К. Реалізація транзитного потенціалу України як фактор зміцнення економічних зв'язків між Європою та Азією / Д.К. Прейгер, Я.І. Жаліло, О.В. Собкевич, О.Ю. Ємельянова // Економіка України. – 2012. – № 4. – С. 47- 59.

12. Пасічник А. М. Міжнародні транспортні коридори як основа реалізації транзитного потенціалу України / А. М. Пасічник, О. М. Клен // Вісник

СНУ ім. В. Даля. – 2011. – № 5 (159). – Ч. 1. – С. 218- 223.

13. Пасічник А.М. Аналіз та оцінка ефективності використання транзитного потенціалу української транспортної системи / А.М. Пасічник, О.М. Клен, С.В. Мирошниченко // Електромагнітна сумісність та безпека на залізничному транспорті. – 2016. – № 12. – С. 88-97.

14. Global Rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lpi.worldbank.org/international/global/>

15. Транспортна стратегія України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.

ОБОСНОВАНИЯ ПАРАМЕТРОВ ПРИОРИТЕТНОГО ПОЗИЦИОНИРОВАНИЯ СУДОВЛАДЕЛЬЧЕСКИХ СТРУКТУР В СИСТЕМЕ РЫНКА МОРСКОЙ ТОРГОВЛИ

JUSTIFICATION OF PARAMETERS OF PRIORITY POSITIONING OF SHIPOWNERS' STRUCTURES IN THE SYSTEM OF MARITIME TRADE MARKET

Рассматриваются важнейшие конкурентные параметры приоритетного вида деятельности судовладельческих подсистем по критериям перспективного развития торгового флота. При этом важно раскрыть условия эффективного функционирования рынка морской торговли. Обосновывается принцип определения основных параметров флота в соответствии с закономерностями развития основных составляющих судоходной индустрии. Рассматриваются условия выбора сегмента позиционирования в приоритетном сегменте рынка морской торговли. Особое внимание обращается на раскрытие принципа системной сбалансированности глобального рынка морского транспорта.

Ключевые слова: конкурентная устойчивость, судоходный комплекс, рынок морской торговли, стратегия, позиционирование, инвестиционные ресурсы, сегмент, операторские решения.

Розглядаються найважливіші конкурентні параметри пріоритетного виду діяльності судновласницьких підсистем за критеріями перспективного розвитку торгового флоту. При цьому важливо розкрити умови ефективного функціонування ринку морської торгівлі. Обґрунтовується принцип визначення основних параметрів флоту відповідно до закономірностей розвитку основних складників судноплавної індустрії.

Розглядаються умови вибору сегменту позиціонування у пріоритетному сегменті ринку морської торгівлі. Особлива увага звертається на розкриття принципу системної збалансованості глобального ринку морського транспорту.

Ключові слова: конкурентна стійкість, судноплавний комплекс, ринок морської торгівлі, стратегія, позиціонування, інвестиційні ресурси, сегмент, операторські рішення.

The most important competitive parameters of the priority type of activity of shipowners' sub-systems are considered under the criteria of the prospective development of the merchant fleet. Herewith, it is important to disclose the conditions for the effective functioning of the maritime trade market. The principle of determining the basic parameters of the fleet is substantiated in accordance with the patterns of development of the main components of the shipping industry. An emphasis is put on the strengthening of the volatility factor of the freight market when the parameters of the systemic balance of the maritime trade market are violated. Therefore, disclosure of the principle of systemic balance of the global maritime transport market becomes fundamental.

Key words: competitive stability, shipping complex, maritime trade market, positioning, strategy, investment resources, segment, operator decisions.

УДК 656.112:005.3324

Яворская А.Ф.

старший преподаватель
Национальный университет
«Одесская морская академия»

Постановка проблемы. В условиях постоянной дифференциации условий транспортного обслуживания международного разделения труда эффективная деятельность судоходного комплекса требует продуманной стратегии,

учитывающий высокий риск достижения устойчивого позиционирования. Для эффективной реализации поставленных целей необходимо систематизировать виды деятельности, обеспечивающие перспективное развитие судовла-

дельческих структур, и сконцентрировать на них все усилия.

При формировании стратегии активного позиционирования и реакции судовладельческих подсистем на характер динамичности рынка морской торговли важно соблюдение принципа непротиворечивости общим закономерностям и критериям достижения конкурентной устойчивости. В этом аспекте первостепенное значение приобретает критерий роста стоимости [1]. Именно такая позиция ведущих судовладельцев отражает как четкость проявления теоретических положений, так и ведущую роль морской индустрии. В конце XX века один из судовладельцев продал круизную компанию за 300 млн. долларов. С учетом новых тенденций в торговом судоходстве впоследствии был создан паромный комплекс SuperfastFerries, который оказался вне конкуренции в перевозке грузов, автомашин, контейнеров и пассажиров между Грецией и Италией.

Этот и другие примеры четкой реакции на условия рынка морской торговли позволяют использовать категорию не только экономической ценности, но и четкости решений, заключающейся в сосредоточении действий и ресурсов на целесообразности реализации проекта, наиболее полно учитывающего текущие потребности и характер изменения жизненного цикла корпорации [2]. В конкретной ситуации в любом сегменте рынка морской торговли значимость операционных решений определяется тем, насколько они отражают возникающие потребности. Конкурентоспособная судоходная компания отражает принцип соразмерности и взаимозависимости составляющих рынка транспортных услуг. Только при нацеленности на приоритеты позиционирования формируется сбалансированность и устойчивость морской транспортной индустрии в зависимости от инвестиционной программы.

С усилением роли морского транспортного комплекса в обеспечении устойчивости международного разделения труда возрастает конкурентное противостояние транспортного флота отдельных морских государств. Именно это положение в определенной степени предопределило потерю Украиной статуса морской державы. Тем не менее, важнейшей задачей становится выбор и реализация стратегии развития морского торгового флота страны. Именно в этом аспекте выделяется актуальность решений ряда теоретических и практических проблем адекватного развития национальных подсистем морской транспортной индустрии. Однако выделяются задачи нормализации провозной способности всех видов специализированного флота.

При выборе и удержании сегмента позиционирования в рынке морской торговли, несмотря на специфичность операторской деятельности,

необходимо учитывать основные закономерности развития:

- в краткосрочном периоде (до реализации инвестиционной программы) судовладелец получает только нормальную прибыль [3, с. 264];
- в долгосрочном периоде при оптимизации ввода в эксплуатацию новых судов относительно роста грузопотока наблюдается увеличение тарифных или фрахтовых ставок;
- при этом нормализуется наращивание эффективности функциональной деятельности судов вследствие роста общих затрат по регуляторным ограничениям со стороны международной морской организации;
- переоценка эффективности в краткосрочном периоде приводит к формированию избыточной провозной способности и усилению конкуренции.

Анализ последних исследований и публикаций. В отечественных и зарубежных научных публикациях широко освещены вопросы конкурентной устойчивости судоходных компаний. Однако выполненный анализ литературы [4, 5, 6] показал, что в текущем периоде времени недостаточно уделено внимания формированию стратегии устойчивости, которая обеспечивала бы эффективность процессов функционирования и развития судоходных компаний. К тому же, существующие показатели оценки конкурентных параметров не учитывали отраслевых особенностей деятельности судоходных компаний. Несмотря на обилие международных консалтинговых структур, проблемой остается обеспечение симметричности участия флота различных флагов в глобальном рынке морской торговли.

Тем не менее остается ряд проблем, предопределяющих целесообразность дальнейших исследований. Особо следует остановиться на ценности монографии [7, 8].

Постановка задач. В системе динамичного развития глобального рынка морской торговли проявление факторов асимметрии остается переменной проблемой управления сбалансированным развитием экономического потенциала торгового флота и грузопотока.

В этом аспекте в качестве основной **цели статьи** рассматривается систематизация закономерностей развития и устойчивого позиционирования подсистем национального транспортного комплекса.

Учитывая перманентные изменения глобального судоходного рынка, необходимо формировать стратегию эффективного функционирования каждым судоходным предприятием в соответствии с положением: «сбалансированная система показателей предполагает реализацию принципа последовательной связи цели и мероприятий» [9, с. 69]. При этом важно учитывать не только особенности предпринимательских структур, но

и особенно внешних условий формирования производственного потенциала и его использования.

Активизация экономической политики морского транспорта страны основывается на двух параметрах: количественного роста рынка морской торговли и эффективности инвестиционной деятельности. Последняя предполагает интенсификацию привлечения инвестиционных ресурсов для реализации конкурентных проектов.

Изложение основного материала исследования. Глобальной целью функциональной деятельности и развития морских транспортных предприятий, обслуживающих международные грузопотоки, является максимизация валютной выручки. Целью же участников морской торговли и расширения участия в международном разделении труда считается оптимизация товарно-денежного оборота на основе сравнительного преимущества. В конечном счете и здесь на первый план выходит денежный поток, основанный на товаро-обменных операциях. Поэтому как уровень развития морского транспорта, так и позиционирование страны в международной экономике обусловлены эффективностью экспорта товаров и транспортных услуг. Именно это позволяет государству с достаточной инвестиционной обеспеченностью формировать морскую транспортную политику.

В этом аспекте принцип эффекта масштаба при достижении определенного уровня научно-технического прогресса в судостроении предопределил основной путь повышения эффективности судоходства – переход на суда большой грузоподъемности. Сокращение затрат происходит по всем основным статьям.

В соответствии с этим в качестве показателей эффективности развития флота рассматривается прирост прибыли на единицу капитальных активов, предопределивших этот прирост. Общий прирост чистого результата должен учитывать не только изменения по флоту пополнения, но и динамичность трансформации влияния новых типов судов на структурные сдвиги в конечной результативности судоходного комплекса.

Поэтому одним из целевых показателей экономического развития морского государства следует считать оптимизацию экспортно-импортных перевозок и максимизацию экспорта транспортных услуг на основе конкурентоспособности продукции и технологии ее перевозки. Следует отметить особенности классификации затрат в системе инвестиционной оценки [1, с. 55], которая может быть использована при выработке долгосрочной стратегии позиционирования в секторе морской торговли на базе активной инвестиционной политики. Выделяется соотношение операционных затрат, финансового потока и капитальных активов.

К операционным отнесены те, которые «обеспечивают экономический эффект только на

текущий период». В их составе выделяются заработная плата и энергетические ресурсы. «Финансовые расходы связаны с привлечением капитала для ведения бизнеса». В их составе следует выделять выплаты процентов.

К капитальным активам, которые будут создавать экономический эффект на протяжении многих периодов, следует отнести денежные потоки, образуемые при использовании принципа рефлагирования. При этом учитывается создание денежных потоков на принципах эффекта масштаба. Например, в свое время регистр Гонконга, учитывая минимальные операционные затраты, снизил первоначальные регистрационные сборы и годовые тоннажные сборы в два раза, что и обусловило его позиции в этом виде бизнеса. Гонконг занял одно из ведущих мест среди мировых морских центров. К сожалению, Украина на протяжении всего периода государственного строительства не осознала роль морского транспорта в обеспечении позиции в международном разделении труда.

Параметры реализации стратегии расширения позиционирования в системе рынка морской торговли должны учитывать положение, что «основная функция логистики – совершенствование организационно-экономических потоков» [10, с. 345]. С учетом этого определения важно управление как потоками грузов и финансовых результатов, так и капитальными ресурсами предприятия. Динамичность состояния подсистем мировой морской индустрии, повышение роли конкурентоспособности судоходных компаний для реализации выбранной стратегии позиционирования предопределяют задачи и направления оптимизации развития производственного потенциала флота и портов. Важнейшим критерием выбора проекта развития становится интенсивность использования капитала и труда морского транспортного предприятия.

Это условие предопределяет изменения соотношения стоимости капитала и труда в структуре мер по повышению эффективности функциональной деятельности. При этом следует учитывать группу технических факторов, определяющих стоимость судна и рост его производительности, а также механизмы, формирующие политику судоходной компании относительно нормирования труда и затрат на его содержание.

При выборе стратегии экономического развития судоходной компании следует обратить внимание на особенность экономических процессов на современном этапе интеграции: «экономический рост состоит не в увеличении производства вещей, а в увеличении богатства» [11, с. 42]. Последнее для морских транспортных предприятий выступает, прежде всего, в форме рыночной стоимости флота и в постоянном формировании потока денег. В этом аспекте система принятия

экономических и инвестиционных решений по критериям предпринимательской эффективности и с учетом внешних условий должна учитывать определенные требования к состоянию рынка, которые выражены в характеристике: «эффективным считается рынок, на котором цена определяется путем непредвзятой оценки истинной ценности инвестиций» [1, с. 147]. Критерий экономической эффективности инвестиционных программ используется при обосновании стратегии устойчивого позиционирования в глобальном фрахтовом пространстве. При таком подходе критерий предопределяет поведение собственника ресурсов и систем максимизации результатов при сложившихся условиях реализации производственного потенциала. В качестве центрального критерия выбора экономической политики судоходной компании независимо от бизнес-цикла сохраняет свое значение максимальная отдача потенциала в сложившихся условиях. Это достаточно точно представлено в работе [1, с. 379], где отмечается, что предельный (приростный) доход на собственный капитал рассчитывается отношением прироста чистого дохода к приросту балансовой стоимости собственного капитала.

Оптимизация положения на фрахтовом рынке регулируется системой снижения риска. Эта стратегия реализуется на основе нормализации состава судоходных компаний. Так, несмотря на значимость сырьевых поставок, основными участниками рынка небольших балкеров класса Handysize являются японцы. Однако в этом секторе необходимо контролировать текущие колебания фрахтовых ставок. Но страна выигрывает на оптимизации потока оборотных средств. Кроме объективных факторов низкой эффективности национальной транспортной системы, существуют факторы риска использования недостаточно обоснованных позиций, не учитывающих реальный механизм инвестирования. В действительности инвестирование осуществляется дискретно на основе индивидуальных (взаимоисключающих) проектов, поэтому непрерывного движения эффекта и затрат не наблюдается. Инвестиции по отдельным проектам разорваны во времени, в течение которого происходят изменения в ценности ресурсов и формируются новые отношения между ценой и себестоимостью. В то же время в условиях интеграции мирового хозяйства любые локальные транспортные комплексы должны обеспечивать эффективность решения двух неразрывных задач. Первая нацелена на создание транспортной инфраструктуры, отвечающей требованиям конкурентной устойчивости относительно любых взаимодействующих подсистем. Вторая должна гарантировать любому адекватному транспортному предприятию равноправие доступа к транзитным грузопотокам.

В проектах развития необходимо учитывать то обстоятельство, что возрастает роль социальных критериев в системе экономического роста. Увеличение ценности труда вообще и свободного времени в информационных технологиях является следствием практической реализации основных положений экономической теории. Сложное техническое обеспечение важнейших экономических процессов требует соответствующего обеспечения человеческого капитала. Это положение в юридическом аспекте сформулировано в Конвенции о труде моряков.

Поэтому формирование торгового флота по требованиям надежности и безопасности гарантирует не только конкурентные преимущества судовладельцев, но и социально-экономические гарантии моряков. В дальнейшем вся система управления инвестиционными проектами и эффективностью предприятий морского транспорта должна просматриваться в этом аспекте.

Из-за множественности причин изменения параметров рынка морской торговли, сложности механизмов сбалансированности системы в воспроизводственных процессах часто теряются прямые связи между ресурсами и результатами. Однако множество факторов подтверждает необходимость наличия единого регулятора функциональной деятельности всех участников глобального рынка морской торговли. В периоды активных инвестиционных проектов нарушалось соотношение не только между грузопотоками и провозной способностью, но и между последней и качеством подготовки моряков.

Выводы из проведенного исследования. Для результативного позиционирования национального морского транспортного потенциала не только в глобальном, но и в региональном сегментах рынка морской торговли необходимо революционное совершенствование системы управления. В Украине, к сожалению, отмечается замедленная реакция на динамичность внешних изменений. Судоходные компании должны выработать позицию управления эффективностью в условиях жесткой конкуренции со стороны японских и корейских компаний, которые позволяют добиться обеспечения преимуществ, а также нормального функционирования и развития на потенциале отечественного судостроения.

Не стоит забывать о недопустимости ограничения нормальной предпринимательской деятельности судоходных компаний и портов, подчиненных профильному министерству, ибо это усложняет их конкурентоспособное развитие. В этом отношении ошибочно ограничение, предусматривающее низкий предел реализации капитальных проектов, продажу и списание имущества. Подобным образом в краткосрочном периоде достигается увеличение поступлений в бюджет, но в долгосрочном периоде ограничивается инновационное развитие.

Это положение усугубляет известное несовпадение экономического законодательства Украины и сопредельных транзитных государств, что ограничивает реализацию совместных инвестиционных проектов в украинских морских транспортных предприятиях и в оживлении кредитной составляющей инвестиционного процесса. Один из важнейших принципов устойчивости национального транспортного комплекса – это разделение ответственности между государством и предпринимателями. Инфраструктура должна находиться в государственной собственности, выполнение перевозочного и перегрузочного процесса целесообразно сосредоточить в предпринимательских структурах.

При выборе стратегии устойчивой функциональной деятельности в сфере деятельности и уровня конкурентоспособности мультимодальных интеграционных процессов следует учитывать многоаспектность категорий формирования результата, по совокупности составляющих международные транспортные коридоры.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов. М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. 1342 с.
2. Адизес И.К. Управление жизненным циклом корпораций / И. К. Адизес; пер. с англ. под ред. А.Г. Сеферяна СПб.: Питер, 2007. 384 с.
3. Гриффитс А. Экономика для бизнеса и менеджмент / А. Гриффитс, С. Уолл; пер. с англ. Я. И. Невмерджицкого. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. -944 с.
4. Примачев Н.Т. Принципы интеграции в торговом судоходстве: монография / Н.Т. Примачев, А.Н. Примачев. Одесса: Феникс; М.: Транслит, 2006. 360 с.
5. Котлубай О.М. Економічні механізми розвитку торговельного мореплавання в Україні. Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2004. 453 с.
6. Alderton, Patrick M Sea transport: operation and economics. London: Tomas Reed. 1998. 226 p.
7. Колегаєв І.М. Принципи конкурентного розвитку спеціалізованого судноплавства глобальної морської транспортної індустрії / І.М. Колегаєв. Моногр. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 332 с.
8. Фрасинюк Т.І. Система забезпечення стійкості розвитку підсистем морської транспортної індустрії / Т.І. Фрасинюк. Одеса: НУ «ОМА», 2017. 304 с.
9. Внедрение сбалансированной системы показателей / Horvath & Partners; Пер. с нем. 2-е изд. М.: Альпина Бизнес Бук, 2006. 478 с.
10. Семененко А.И. Предпринимательская логистика. СПб.: Политехника, 1997. 349 с.
11. Хейне П. Экономический образ мышления / П. Хейне, П. Боутке, Д. Причитко; пер. с англ. Т. А. Гуреш. [10-е изд.]. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. 544 с.

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ BACKGROUND TO THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

У статті розглянуто основні передумови сталого розвитку закладів вищої освіти в Україні, визначено сутність, завдання освіти й тенденції світового розвитку освіти та її кризового стану; визначено вимоги, яким повинна відповідати сучасна освіта. Розглянуто сутність та особливості діяльності закладів вищої освіти, охарактеризовано їх сучасний стан. Визначено основні прояви глобальної кризи в діяльності закладів вищої освіти. Визначено значення якості освіти у забезпеченні сталого розвитку українського суспільства. Розглянуто світові тенденції у забезпеченні розвитку освіти та світові глобальні цілі сталого розвитку на період із 2016 по 2030 р. Розглянуто вплив вищої освіти на сталий розвиток суспільства, визначено місце реформи освіти у пріоритетних напрямках Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020».

Ключові слова: освіта, вища освіта, сталий розвиток, сталий розвиток закладів вищої освіти.

В статье рассмотрены основные предпосылки устойчивого развития высших учебных заведений в Украине, определены сущность, задачи образования и тенденции мирового развития образования и его кризисного состояния; определены требования, которым должно соответствовать современное образование. Рассмотрены сущность и особенности деятельности высших учебных заведений, охарактеризовано их современное состояние. Определены основы проявления глобальной кризиса в деятельности высших учебных заведений. Определено значение качества образования в обеспечении устойчивого раз-

вития украинского общества. Рассмотрены мировые тенденции в развитии образования и мировые глобальные цели устойчивого развития на период с 2016 по 2030 г. Рассмотрено влияние высшего образования на устойчивое развитие общества, определено место реформы образования в направлениях Стратегии устойчивого развития «Украина – 2020».

Ключевые слова: образование, высшее образование, устойчивое развитие, устойчивое развитие высших учебных заведений.

The article considers the main preconditions of the sustainable development of institutions of higher education in Ukraine, defines the essence, the problem of education and the tendencies of world development of education and its crisis state; defined the requirements that modern education should meet. The essence and peculiarities of the activity of institutions of higher education are considered, their current state is characterized; is determined on the basis of the manifestation of the global crisis in the activities of higher education institutions. The importance of the quality of education in ensuring the sustainable development of Ukrainian society is determined. The world tendencies in the development of education and world global goals of sustainable development for the period from 2016 to 2030 are considered. The influence of higher education on sustainable development of society is considered, the place of education reform in the priority directions of the Strategy of sustainable development «Ukraine – 2020» is determined.

Key words: education, higher education, sustainable development, sustainable development of institutions of higher education.

УДК 378.014.54

Боровик М.В.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Постановка проблеми. Швидкий розвиток людського суспільства, який спостерігається останнім часом, сприяє зростанню важливості освіти в соціально-економічному житті, та в розвитку економічної науки поступово зростає інтерес до функцій і значення освіти. У сучасному суспільстві освіта, зокрема вища, вважається індикатором можливостей сталого соціально-економічного розвитку країни. Концепція сталого розвитку вважається найбільш перспективною парадигмою XXI ст., саме тому діяльність закладів вищої освіти також повинна бути спрямована на забезпечення їх сталого розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань управління, функціонування, діяльності та розвитку освіти, зокрема вищої, присвятили свої праці як українські, так і зарубіжні вчені, а саме: А. Сміт, В. Петі, Д. Рікардо, Р. Бірман,

А. Берец, Дж. Рейлі, Г. Беккер, Т. Шульц, А. Гальчинський, О.Б. Моргулець, Г.О. Ус, О.В. Куклін, С.О. Савченко, В.М. Огаренко, О.Е. Кулик, А.Б. Почтовюк, С.Г. Натрошвілі, А.А. Роскладка, М.М. Бурлай, В.В. Виноградня, М.М. Гладченко, А.Я. Дмитрів, В. Новіков, І.С. Каленюк, О.В. Красільник, В.Е. Луначек, І.А. Крупенна та ін. Більшість робіт присвячено дослідженню питань ефективного управління діяльністю закладів освіти, при цьому передумови сталого розвитку закладів вищої освіти та його забезпечення досі залишаються дискусійними та потребують проведення ґрунтовних досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення основних передумов сталого розвитку вищої освіти в Україні, сутності освіти, зокрема вищої, у забезпеченні сталого розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Становлення та прогрес людського суспільства сприяли зростанню важливості освіти в соціально-економічному житті, та в розвитку економічної науки поступово зростає інтерес до функцій і значення освіти.

Відомий економіст В. Петі прагнув оцінити людину та її корисні властивості та притримувався думки, що знання та навички індивідів є складниками їхнього багатства та багатства суспільства. А. Сміт наголошував про важливість освіти населення та стверджував, що витрати на освіту громадян призводять до зростання продуктивності праці й навіть відшкодовуються майбутнім прибутком. Д. Рікардо вивчав витрати на освіту і вважав, що заробітна плата працівника повинна залежати від рівня витрат на його освіту і навчання. Кваліфіковану працю робітників та її вартість досліджував К. Маркс. Він розглядав продуктивні здібності людини в системі капіталістичного виробництва, визначив цілу низку економічних понять, пов'язаних з освітою та її ефектами [1].

Сучасне вітчизняне законодавство визнає освіту як основу інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запоруку розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Основним завданням освіти є широкий розвиток людини як індивідуальності, розкриття її навичок, здібностей і талантів, інтелектуальних та фізичних умінь, засвоєння моральних та духовних цінностей, виховання громадян, які свідомо спроможні формувати

суспільну думку, підвищення розумового, культурного, творчого потенціалу суспільства, зростання інтелегентного рівня громадськості, забезпечення національної економіки висококваліфікованими та освіченими кадрами [2]. Однак сьогодні освіта перебуває у кризовому стані, це стосується як української, так і світової освіти. Основні тенденції світового розвитку у сфері освіти наведено на рис. 1.

Усе це висуває особливі вимоги до сучасної освіти. Передусім вона повинна: бути орієнтованою на потреби споживачів освітніх послуг; забезпечувати безперервне оновлення знань; бути вбудованою у систему професійної діяльності учнів; забезпечувати гнучкість у виборі темпу, форм і засобів навчання; давати змогу вибудовувати індивідуальні освітні стратегії; забезпечувати освоєння професійних компетентностей; забезпечувати механізми соціальної і психічної адаптації і механізми розвитку особистості; містити у собі інноваційні механізми.

У сучасному суспільстві освіта, зокрема вища, вважається індикатором можливостей сталого соціально-економічного розвитку країни. Саме тому сталий розвиток суспільства пов'язують із розвитком освіти і науки. Освіта сьогодні стає однією з основних цінностей, без яких неможливий подальший розвиток людини і суспільства.

Заклад вищої освіти як суб'єкт ринку освітніх послуг має низку особливостей, що зумовлені його особливим статусом. По-перше, заклад вищої освіти надає освітні послуги споживачам на основі різних програм фінансування (одні навчаються за рахунок коштів бюджетів, інші – за рахунок

грантів, треті – за рахунок власних коштів, четверті – за рахунок юридичних осіб тощо). Зважаючи на це, заклад вищої освіти змушений продукувати послуги, які продаються різним споживачам за різну ціну. По-друге, заклад вищої освіти – це установа з усталеними традиціями та певною репутацією, це установа не тільки комерційна, а й духовна, суспільна. По-третє, держава регулює освітню діяльність, оскільки відчуває свою відповідальність перед суспільством за професійну підготовку майбутніх фахівців, а тому заклади вищої освіти мають виступати провідниками державної освітньої політики [4].

Глобальна криза вищої освіти проявляється у: дефіциті державних коштів для фінансування закладів вищої освіти;

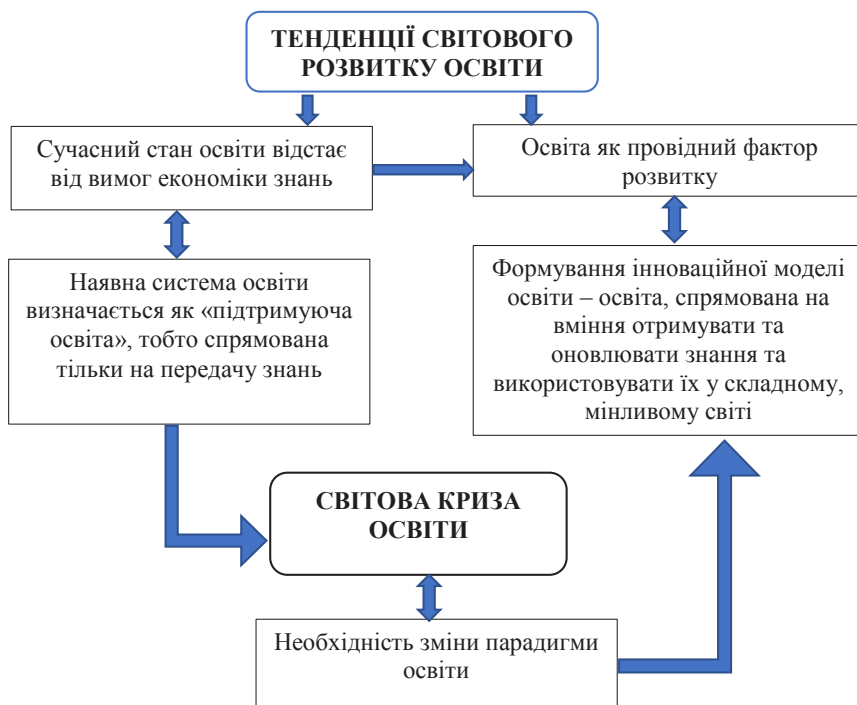

Рис. 1. Основні тенденції світового розвитку у сфері освіти

Джерело: складено за [3]

значних відмінностях між рівнем навчання у рейтингових та звичайних закладах вищої освіти; низькому рівні базової освіти абітурієнтів аж до відсутності елементарних знань; падінні авторитету і престижності професії викладача вищого навчального закладу; зменшенні кількості талановитих і амбіційних суб'єктів зі сфери вищої освіти; недостатньому рівні професійних та практичних знань викладачів тощо.

Однак, незважаючи на це, Українській державі необхідно спрямувати всі зусилля на підвищення якості освіти та наукових досліджень. Саме якість вищої освіти відіграє вирішальну роль у забезпеченні сталого розвитку українського суспільства. Через освіту наукові знання стають надбанням мільйонів людей, як фахівців різних професій,

галузей знань, рівнів управління, так і пересічних громадян. І від того, наскільки достовірні теоретичні знання входять у товщу суспільної свідомості, впливають на рівень загальної культури населення і спосіб мислення, значною мірою залежать обґрунтованість і адекватність управлінських рішень та стратегічних концепцій, повнота й глибина їх реалізації.

На відміну від емпіричних знань та таких, що існують на побутовому рівні, наука являє собою систему знань, створених теоретичним шляхом. Як система знань вона включає у себе наукові факти, поняття, закони, теорії. Їх створення є результатом багатопланової роботи за участі великої кількості спеціально підготовлених фахівців. Ця робота включає опис та аналіз великої кількості фактів

Таблиця 1

Глобальні цілі сталого розвитку 2016-2030

The global goals For Sustainable Development	Глобальні цілі сталого розвитку	
No poverty	Світ без бідності	Ціль 1. Побороти бідність у всьому світі та в усіх її проявах
Zero hunger	Світ без голоду	Ціль 2. Побороти голод, поліпшити доступність та якість харчування, а також стимулювати стале сільське господарство
Good health and well-being	Хороше здоров'я	Ціль 3. Забезпечити підтримку здоров'я та поширення здорового способу життя для всіх людей незалежно від віку
Quality education	Якісна освіта	Ціль 4. Забезпечити всеохоплюючий та справедливий доступ до якісної освіти та поширювати можливості для навчання протягом усього життя.
Gender equality	Статева рівність	Ціль 5. Досягнути гендерної рівності та посилити права жінок та дівчат
Clean water and sanitation	Чиста вода і санітарія	Ціль 6. Забезпечити доступність води та водоочищення, а також стале управління водними ресурсами
Affordable and clean energy	Відновлювана і недорога енергія	Ціль 7. Забезпечити можливість використання доступної, надійної, безпечної та сталої енергії для всіх мешканців
Decent work and economic growth	Хороша робота і економіка	Ціль 8. Стимулювати стале та всеохоплююче економічне зростання, повну та продуктивну зайнятість і гідні умови праці
Industry, innovation and infrastructure	Інновації і хороша інфраструктура	Ціль 9. Збудувати стійку інфраструктуру, поширювати всеохоплюючу та сталу індустріалізацію та пришвидшити інновації
Reduced inequalities	Зменшити нерівність	Ціль 10. Зменшити нерівність усередині країн та між ними
Sustainable cities and communities	Екологічно чисті міста і спільноти	Ціль 11. Зробити міста та інші поселення зручними, безпечними, стійкими та екологічно дружніми
Responsible consumption and production	Відповідальне використання ресурсів	Ціль 12. Забезпечити сталі практики споживання та виробництва
Climate action	Протидія зміні клімату	Ціль 13. Вжити негайних дій для боротьби зі зміною клімату та її наслідками
Life below water	Безпечне використання океанів	Ціль 14. Зберегти та стало використовувати ресурси океанів, морів та морських екосистем задля їх сталого розвитку
Life on land	Безпечне використання землі	Ціль 15. Зберегти, відновити та сприяти сталому використанню наземних екосистем, сталому управлінню лісами, боротьбі з опустелюванням, зупинити деградацію земель і забезпечити їх відновлення, а також зупинити втрату біорізноманіття
Peace and justice strong institutions	Мир і верховенство закону	Ціль 16. Сприяти сталому розвитку мирних та недискримінаційних спільнот, надавати рівний доступ до правосуддя та збудувати ефективні, підзвітні та рівні для всіх органи влади на всіх рівнях
Partnerships for the goals	Співробітництво заради сталого розвитку	Ціль 17. Посилити можливості для досягнення сталого розвитку та активізувати міжнародну співпрацю в даному напрямі

Джерело: складено за [7]

та явищ, узагальнення їх за специфічними ознаками. Добування наукових теоретичних і прикладних знань – довготривалий і масштабний процес, який потребує наполегливої, самовідданої творчої роботи багатьох людей, великих наукових колективів у всьому світі. Здобуття наукових знань – не самоціль, а відповідь на об'єктивну потребу практики суспільного розвитку [5].

Генеральна Асамблея ООН оголосила з 2005 р. початок Декади освіти в інтересах екологічно збалансованого розвитку. Це означає, що освіті в інтересах сталого розвитку належить зайняти чільне місце серед пріоритетів сталого розвитку в XXI ст. Відповідно до концепції сталого розвитку суспільства були сформульовані «Глобальні цілі сталого розвитку 2016-2030» [6], які були прийняті світовими лідерами на Саміті ООН у вересні 2015 р. (табл. 1). Забезпечення всеохоплюючою й справедливою якісною освітою та заохочення до навчання впродовж усього життя є одними з пріоритетних цілей розвитку світового суспільства.

Освіта для сталого розвитку (ОСР) і наука стають одними з основних важелів сталого розвитку, інструментами збалансованої діяльності людини, вдосконалення науково-технічної бази і технологій виробництва та природокористування з урахуванням можливостей біосфери та необхідності збереження її параметрів [3].

Особлива роль у цій справі належить вищій школі, де наукова робота поєднана з освітньою, наявні потужний кадровий науково-педагогічний потенціал, відповідна навчальна база. Саме у закладах вищої освіти підготовка нової генерації фахівців повинна разом із засвоєнням суто професійних знань орієнтувати і світоглядно, і стосовно конкретної галузі діяльності на віднайдення шляхів і засобів сталого розвитку. У процесі навчання формується та розвивається система знань, цінностей і навичок. Засвоєння інформації призводить до відносно стійких змін у поведінці індивідуума або групи осіб. Навчання являє собою комунікаційний процес, у межах якого відбувається поглинання інформації, її засвоєння для формування мислення та знань, щоб це створювало можливості для свідомого вибору і поведінки індивідуума. Інформація, яка що складається з окремих взаємозв'язаних елементів, базової інформації, певним чином пов'язана з нашими знаннями, досвідом, нормами і цінностями, світоглядом а також зі способом життя, розумінням його сенсу.

Одним з основних завдань науки у сприянні розробленню політики сталого розвитку в межах процесу прийняття управлінських рішень є надання повної й об'єктивної інформації. Виконання цього завдання вимагає поглиблення наукового розуміння світу, вдосконалення довгострокових наукових оцінок, посилення наукового потенціалу в усіх

країнах світу, задоволення потреб наукових установ, що виникають у процесі їхньої роботи [3].

Україна, як і багато інших країн світу, також приєдналася до реалізації програми «Глобальні цілі сталого розвитку 2016-2030». Відповідно до цього, були визначені цілі сталого розвитку України [8], реалізація яких повинна відбутися завдяки «Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» [9]. Відповідно до цієї стратегії, одним із першочергових пріоритетів її реалізації (за вектором відповідальності) є реформа освіти.

Реформування освіти пов'язане передусім зі змінами в процесах управління навчальними закладами. В умовах переходу закладів освіти до автономії їхня діяльність повинна бути спрямована на здійснення ефективної організації системи управління ними для забезпечення сталого розвитку. Складність організації цих процесів пов'язана з бурхливими змінами, що відбуваються у політичному, економічному, соціальному на інших видах суспільного життя країни, які є зовнішніми по відношенню до закладів вищої освіти та характеризуються високим ступенем невизначеності.

Для сучасних закладів вищої освіти України внаслідок таких змін значно підвищуються ризики реалізації функціональної і забезпечувальної діяльності, пов'язані з підготовкою студентів, аспірантів, докторантів та науково-технічної продукції для економіки країни. Однак із погляду стратегічного управління заклади вищої освіти повинні орієнтуватися не стільки на підвищення своєї конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг за рахунок підтримання високого кількісного рівня цільових показників (кількості студентів, отримання фінансування), скільки на збереження їхнього високого потенціалу в майбутньому.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, освіта сьогодні перебуває у кризовому стані, однак саме їй в інтересах сталого розвитку належить зайняти чільне місце серед пріоритетів сталого розвитку в XXI ст. Забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення до навчання впродовж усього життя є одними з пріоритетних цілей розвитку світового суспільства. Це потребує розроблення механізму ефективного управління освітою і закладами освіти як суб'єктами ринку освітніх послуг для забезпечення їхнього сталого розвитку. Саме це дасть змогу забезпечити сталий розвиток усього українського суспільства, оскільки саме освіта, зокрема вища, сьогодні стає однією з основних цінностей, без яких неможливий подальший розвиток людини і суспільства.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Історія економічних учень: хрестоматія: навч. посібник / уклад.: В.Д. Базилович, Н.І. Гражевська,

А.О. Маслов та ін.; за ред. В.Д. Базилевича. К.: Знання, 2011. 1198 с.

2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.

3. Степанова Т.Е., Манохина Н.В. Экономика, основанная на знаниях (теория и практика): учебное пособие. М.: Гардарики, 2008. 238 с.

4. Натрошвілі С.Г. Стратегічне управління вищим навчальним закладом: теорія, методологія, практика: монографія. К.: КНУТД, 2015. 320 с.

5. Сталий розвиток суспільства: навчальний посібник / А. Садовенко, Л. Масловська, В. Середа, Т. Тимочко; 2-е вид. К., 2011. 392 с.

6. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: <http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholitit/ua/tsili-staloho-rozvytku>.

7. The Global Goals For Sustainable Development. Global Goals. URL: <https://www.globalgoals.org/>.

8. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL: <https://menr.gov.ua>.

9. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020». URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ В ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТАХ RESOURCE MANAGEMENT IN INNOVATIVE PROJECTS

У статті розглянуто актуальні питання управління ресурсами під час здійснення інноваційних проектів. Приведено основні елементи управління постачаннями в проектах. Дано опис суті основних елементів. Показано значення логістичних інструментів для підвищення ефективності управління проектами. Розглянуто досвід застосування подібних інструментів і надано пропозиції щодо подальшого розширення їх використання.

Ключові слова: управління проектами, ресурси, логістика, ланцюги постачань, ефективність постачань.

В статье рассмотрены актуальные вопросы управления ресурсами при осуществлении инновационных проектов. Приведены основные элементы управления поставками в проектах. Дано описание сути основных элементов. Показано

значение логистических инструментов для повышения эффективности управления проектами. Рассмотрен опыт применения подобных инструментов и даны предложения по дальнейшему расширению их использования.

Ключевые слова: управление проектами, ресурсы, логистика, цепи поставок, эффективность поставок.

The article is about resource management implementation in innovative projects. The major elements of supply management are presented in this article. The essence of the major elements is described. The importance of logistics tools for improving the effectiveness of project management is shown. The experience of using such tools is discussed and suggestions are given for further expansion of their usage.

Key words: project management, resources, logistics, supply chain, supply efficiency.

УДК 658.589.00176

Герасимова Л.М.

к.е.н., доцент кафедри економіки підприємств Одеський національний політехнічний університет

Постановка проблеми. Модель економіки і принципи функціонування господарської системи країни змінилися під час переходу до ринкових відносин. Реформування економіки у зв'язку із цим зумовило розрив налагодженої системи коопераційних зв'язків, появу митних бар'єрів на кордонах між державами, розширення і поглиблення міжнародних зв'язків країни.

Важливим складником управління проектами є керування ресурсами проекту, коопераційними процесами (закупівлями і поставками) в процесі його впровадження. Для успішного здійснення інноваційних проектів потрібні тісна взаємодія і кооперація між різними фірмами та організаціями для забезпечення чіткості потоків постачань цих ресурсів.

Сучасною тенденцією розуміння ефективності поставок є проектування таких ланцюгів поставок, які б характеризувалися високим рівнем економічної ефективності та необхідним рівнем стійкості. Це поставило перед підприємствами завдання

самостійно відтворювати і налагоджувати систему коопераційних зв'язків, постійно вдосконалювати й трансформувати її за рахунок пошуку нових, найбільш вигідних партнерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняна наукова думка мала змогу познайомитися з терміном «управління ланцюгами поставок» на рубежі XX-XXI ст. У цей період з'явилися перші переклади книг таких відомих зарубіжних авторів, як Д. Бауерсокс, Д. Клосс, М. Крістофер [1], а пізніше – К. Ламберт, Д. Сток [2]. У цих працях представлений англо-американський погляд на управління ланцюгами поставок і, насамперед, його стратегічні аспекти.

Однак великого значення набувають питання практичної реалізації управління ланцюгами поставок, технологій, методів і моделей на тактичному та оперативному рівнях прийняття рішень.

Практичні питання побудови коопераційних зв'язків для окремо взятих підприємств в умовах ринку, оцінка ефективності коопераційних угод,

досвід кооперації в зарубіжних компаніях розглядаються, наприклад, у роботах таких авторів, як Х. Дидрих [3], Г. Вейе [4], Р. Бюнер [5], що може бути використано під час побудови коопераційних зв'язків для вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення досвіду та виявлення сучасних тенденцій управління поставками під час здійснення інноваційних проектів; виявлення сучасних тенденцій в управлінні для вдосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Управління поставками проекту включає у себе процеси управління контрактами на покупку необхідних продуктів, послуг та управління змінами, які необхідні для адміністрування цих контрактів або замовлень [6].

Основними елементами процесу управління поставками проекту є: планування покупок (придбать); планування контрактів; вибір продавців і запит інформації у продавців; адміністрування контрактів та їх закриття.

Розглянемо ці елементи детальніше.

Планування покупок і придбать – це визначення того, що і скільки необхідно купити (придбати), а також коли й на яких умовах. Цей процес також передбачає вивчення потенційних постачальників. Процес планування покупок включає у себе аналіз ризиків у процесі прийняття рішення «виробляти або купувати», а також аналіз виду контракту, який планується укласти, стосовно зниження ризиків. Застосований вид контракту, його положення та умови визначають ступінь ризику, що приймається як покупцем, так і продавцем.

План управління поставками містить опис управління поставками починаючи від розроблення документації щодо постачання і до закриття контракту. План управління поставками є допоміжним елементом плану управління проектом. У ході процесу поставки зміст роботи контракту може за необхідності переглядатися й уточнюватися до тих пір, поки воно не увійде до складу підписаного контракту. Планування контрактів – це представлення у документальному вигляді вимог до продуктів, послуг і результатів, які необхідно придбати, а також визначення потенційних продавців.

Запит інформації у продавців має за мету отримання від них інформації, розцінок, оферт або пропозицій (залежно від поставки).

Вибір продавців передбачає аналіз пропозицій продавців, відбір потенційних продавців згідно з певними критеріями, обговорення умов контракту з кожним продавцем.

Адміністрування контрактів включає у себе: управління контрактом і взаєминами між покупцем та продавцем; аналіз й документальне оформлення поточної та минулої діяльності продавця для визначення необхідних коригувальних дій і забезпечення основи для майбутніх відносин

із продавцем; управління змінами, пов'язаними з контрактом; управління контрактними взаємовідносинами зі стороннім покупцем проекту.

Закриття контрактів – це завершення кожного контракту, включаючи вирішення всіх відкритих питань, і закриття кожного контракту, що відноситься до проекту або до фази проекту. Ці процеси взаємодіють між собою і з процесами з інших сфер знань.

Створення інноваційно ефективної організації на сучасному етапі розвитку неможливе без використання логістичних інструментів, без упровадження власної логістичної системи, тобто бізнес-логістики. На практиці бізнес-логістика допомагає ефективно здійснювати: управління складами готової продукції і сировини; розраховувати запаси матеріалів (внесення кожної позиції в інформаційну базу і постійне оновлення інформації про її наявність на складі); виконувати перевезення товарів, матеріалів (забезпечення транспортом, оформлення термінів доставки замовлення, підготовка водіїв); оформляти товар (розроблення практичної упаковки); забезпечувати якісну систему зв'язку (для контролю процесу доставки).

У зв'язку із цим управління ланцюжками поставок в інноваційних проектах слід визначити як процес організації планування, виконання та контролю потоків сировини, матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції, а також забезпечення ефективного і швидкого сервісу за рахунок отримання оперативної інформації про переміщення товару.

Важливу роль у підвищенні ефективності управління логістичними ланцюгами поставок в інноваційних проектах відіграють саме зв'язки. Коопераційні зв'язки виникають під час спільної діяльності й формуються на основі взаємодії розподілу і спеціалізації праці. Особливість цих зв'язків у сучасних умовах інноваційної економіки полягає у тому, що вони вже не обмежуються поділом праці та відносинами обміну, а виходять за рамки чисто економічних і впливають на інформаційні потоки, розподіл ресурсів, на їх оцінку, систему інтересів.

Із реформуванням економіки відбувається зміна системних характеристик організаційних структур: збільшується складність зв'язків і функцій господарської системи, знижується керованість, організованість, порушується координація дій, ускладнюється функціонування системи у цілому, система не може досягти цільового бажаного результату, що викликає необхідність зміни її інтегративних якостей. Усе це, своєю чергою, призводить до зміни змісту і ролі основних інтегративних властивостей економічної системи у формуванні організаційно-економічних умов інноватизації системи.

Нині однією з найбільш уразливих ланок у компанії є управління ланцюжком поставок. Як пока-

зує практика, найбільші проблеми, наявні в ланцюзі постачань, належать до управління запасами, транспортування, інтеграції даних і недостатньої їх доступності, збору та аналізу інформації, досягнення максимальної точності.

Щоб в умовах жорсткої конкуренції бізнес був ефективним, необхідно вирішувати цілий комплекс завдань, пов'язаних з управлінням ланцюжком поставок: знижувати витрати на транспортування і дистрибуцію, оптимізувати ціни, мінімізувати запаси повільно реалізованих товарів, скорочувати витрати на їх зберігання.

Однак термін «ланцюг поставок» у цілому відображає схему взаємозв'язків усіх організацій, які беруть участь у переміщенні матеріалів, товарів, інформації. Дійсно, сьогодні практично жодна організація не може самостійно контролювати весь ланцюжок поставок – від видобутку сировини до продажу готового виробу кінцевому споживачеві. Цей складний цикл поділено на етапи, в яких беруть участь безліч організацій як постачальники і покупці (торгові партнери).

Управління ланцюжками поставок являє собою один із важливих інструментів оптимізації інноваційних процесів. Він передбачає координацію бізнес-процесів виробництва, збуту, постачання, ведення складського господарства, доставки товарів або послуг клієнтам і управління цими взаємопов'язаними процесами [7]. Також управління ланцюгами поставок включає у себе організацію ефективної взаємодії учасників процесів, підрозділів компанії, її постачальників, клієнтів.

Ланцюжок поставки, як правило, виконує дві основні функції: фізичну і посередницьку [2]. Фізична функція ланцюжків поставки – це послідовне перетворення матеріалів, напівфабрикатів на деталі, вузли, готові вироби, яке відбувається разом із переміщенням їх у просторі. Посередницька функція ланцюжків поставки не менш важлива – це завчасне забезпечення надходження на ринок тих товарів, послуг, що потрібні споживачам.

Під час виконання цих функцій, природно, виявляються деякі витрати. У ході виконання фізичної функції в компанії виникають витрати виробництва, зберігання і транспортування. За посередницької функції мають місце інші витрати. Так, коли пропозиція перевищує попит, компанія змушена знижувати ціни і продавати зі збитками, а коли попит перевищує пропозицію, з'являються упущені доходи і незадоволені клієнти.

В умовах передбачуваного попиту на товари з довгим життєвим циклом витрати посередництва відносно невеликі, тому компаніям, які їх виробляють, потрібно зосередити основну увагу на скороченні фізичних витрат, що особливо важливо за високої еластичності попиту на функціональні товари. Саме такі компанії зазвичай і застосовують ті інформаційні системи, які дають змогу здійсню-

вати планування виробничих ресурсів. Програмне забезпечення, що використовується для цих цілей, дає змогу керувати замовленнями ресурсів, виробництвом і поставками ресурсів, готової продукції так, щоб зменшити товарні запаси в усьому ланцюжку поставок і збільшити ефективність виробництва. Найважливіша в такому разі інформація – це відомості про події саме всередині ланцюжка поставок, які дають змогу постачальникам, виробникам і продавцям координувати свої дії, щоб задовольнити передбачуваний попит із найменшими можливими витратами.

Такий підхід, однак, абсолютно непридатний для продуктів, попит на які передбачити дуже складно або неможливо, а життєвий цикл набагато коротше. Саме інноваційні продукти можуть служити таким прикладом. У такому разі домінуючими виявляються витрати посередництва. При цьому критично важлива інформація знаходиться не в самому ланцюжку поставок, а на ринку. Найважливіші рішення, які необхідно приймати керівництву в цьому разі, стосуються не скорочення витрат і запасів, а того, в якому місці ланцюжка поставок слід помістити запаси, необхідні для найбільш повного задоволення слабо передбачуваного і швидко мінливого попиту.

На початку 80-х років XX ст. низка американських компаній запропонувала термін SCM (Supply Chain Management – управління ланцюгами поставок) [7]. У складі SCM можна умовно виділити дві підсистеми: SCP (Supply Chain Planning – планування ланцюжків поставок) і SCE (Supply Chain Execution – виконання ланцюжків поставок).

Основу SCP становлять системи для розширеного планування та формування календарних графіків. Сюди ж входять системи для спільного розроблення прогнозів попиту і наявності продукції від постачальників. Окрім вирішення завдань оперативного управління, SCP-системи дають змогу здійснювати стратегічне планування структури ланцюжка поставок: розробляти плани мережі поставок, моделювати різні ситуації, оцінювати рівень виконання операцій, порівнювати планові й поточні показники.

У підсистему SCE входять TMS (Transportation Management Systems – системи управління перевезеннями) і WMS (Warehouse Management Systems – системи управління складом). Перші дають змогу сформувати оптимальний план транспортування товарів та матеріалів (з урахуванням необхідних термінів поставок, можливих видів транспорту, графіків роботи і т. п.), підготувати оптимальну схему завантаження транспортних засобів, а також відстежувати вантажі, що знаходяться у дорозі. WMS-системи дають можливість контролювати заповнення складських площ, задавати правила сортування, пакування і складування вантажів, оцінювати стан запасів у режимі реального часу.

Таким чином, SCM-системи не тільки дають змогу вивчити попит і пропозицію на ринку, а й підтримують планування поставок так, щоб товар не залежувався на складі. SCM, ураховуючи сервісні вимоги клієнтів, дає змогу забезпечити наявність потрібного продукту в потрібний час у потрібному місці з мінімальними витратами.

Так, за оцінками експертів, унаслідок використання SCM-рішень вартість і час обробки замовлення скорочуються на 20-40%, час виведення товару на ринок – на 15-30%, закупівельні витрати зменшуються на 5-15%, складські запаси – на 20-40%, що дає змогу оцінити приблизний рост прибутку на рівні 5-15% [8].

Практика використання SCM-рішень дає можливість визначити на вітчизняному ринку таку еволюцію концепції SCM [9].

На початковому рівні компанія фокусується на вдосконаленні внутрішніх процесів і функцій. Практично всі аспекти вдосконалень знаходяться у двох основних сферах: закупівлях і логістиці. Результатами функціональної інтеграції є істотне скорочення кількості постачальників, раціоналізація продуктового портфеля й оптимізація витрат на закупівлі. Цей локальний ефект обмежується окремою функцією або бізнес-підрозділом і не має впливу на всю компанію.

На наступній стадії еволюція ланцюгів поставок в інноваційних проектах поширюється на міжфункціональному рівні. Якщо раніше логістика в компанії зводилася до складування та перевезень, то на новому етапі розвитку необхідний і новий погляд на логістику як комплексну систему планування, управління і контролю наскрізних матеріальних потоків. У цей період логістика починає брати на себе все більше функцій, якими раніше займався комерційний відділ. Це зумовлено ускладненням руху товаропотоку і необхідністю застосування спеціальних знань і логістичних методик. Менеджмент усвідомлює ефективність нової концепції та прагне розповсюдити її всередині компанії. Основний акцент робиться на поліпшенні процесів проходження продуктів і послуг по всьому ланцюжку поставок в інноваційних проектах, для чого окремі галузі діяльності автоматизуються, впроваджуються інформаційні технології (керування складом, транспортом). Закупівельна стратегія орієнтується на побудову стратегічних взаємин із вузьким колом постачальників. На цьому рівні важливим фактором стає управління попитом, оскільки компанія усвідомлює, що точні прогнози є запорукою ефективного планування продаж та операційної діяльності.

Перешкодою у переході на третій рівень є недовіра керівництва компанії до зовнішніх партнерів і небажання ділитися з ними інформацією. Подолав ці стереотипи, менеджмент переводить компанію на наступний новий рівень – максимальної

прозорості і співпраці. На цьому рівні закупівлі забезпечуються силами кількох найважливіших постачальників. Бізнес-партнери беруть участь у плануванні діяльності компанії і розробленні нових продуктів і послуг. Відділ логістики налагоджує стратегічне співробітництво з кваліфікованими провайдерами, у рамках якого впроваджуються інформаційні системи, поліпшуються обмін інформацією та прозорість переміщень товарів між партнерами в ланцюгах поставок проекту. Вони спільно беруть участь у формуванні ланцюга поставок в інноваційних проектах, забезпечуючи участь ключових споживачів у конфігуруванні послуг через інтерактивний online-портал. У цілому використання сучасних технологій співробітництва та обміну інформацією дає змогу компанії та її зовнішнім партнерам досягти високого рівня прозорості всього ланцюга поставок, наслідками чого стають скорочення часу обробки замовлень, термінів надання послуг та ефективне управління матеріальними ресурсами.

Наступний рівень для вітчизняного бізнесу є скоріше теоретичним аніж реальним. Він характеризується інформаційною поєднаністю всіх елементів ланцюга поставок. Взаємодія йде на рівні партнерських мереж. Компанії, які досягли такого рівня розвитку, претендують на домінуючу роль на ринку, оскільки якість обробки замовлень і терміни виходу нових продуктів або послуг на ринок досягли безпрецедентно високого рівня.

Нині більшість вітчизняних компаній балансує між першим і другим рівнями еволюції SCM-концепції. Практично всі розуміють важливість централізації закупівель та оптимізації логістичних функцій. Однак необхідність поширення нових концепцій на міжфункціональному рівні та впровадження інформаційної підтримки ключових функцій управління ланцюгами поставок в інноваційних проектах між контрагентами поки усвідомлюють далеко не всі.

Це частина бізнесу, пов'язана з оптимізацією переміщення продукту від моменту його появи (включаючи весь підготовчий період) до моменту його продажу або споживання, тому основним завданням вітчизняних компаній із погляду SCM-концепції є побудова довгострокових взаємин із членами ланцюга поставок.

Висновки з проведеного дослідження. Доведено, що в умовах ринку ефективним інструментом підвищення ефективності управління ресурсами в інноваційних проектах стає логістика, тому багато підприємств прагнуть оптимізувати управління своїми ланцюжками поставок. Однак з усього вищесказаного випливає, що для одних видів товару необхідно фізично ефективний ланцюжок поставок, а для інших – інновацій – ланцюжок поставок має бути здатний гнучко реагувати на умови ринку.

Основними проблемами ланцюга поставок в Україні є відсутність налагодженого обміну

інформацією і недостатній розвиток кооперації між окремими учасниками ланцюга поставок. Необхідна інтеграція окремих компонентів логістичних рішень у бізнес конкретного клієнта.

В інноваційних проектах управління ланцюгами поставок являє собою, як доведено, процес організації планування, виконання та контролю потоків сировини, матеріалів, незавершеного виробництва, готової продукції, а також забезпечення ефективного і швидкого сервісу за рахунок отримання оперативної інформації про переміщення товару. У цілому для успішної реалізації проекту необхідна, насамперед, побудова ефективних ланцюгів поставок в інноваційних проектах на основі використання сучасних технологій управління інтегрованою логістикою. Так, упровадження SCM-рішень забезпечує ефективне управління матеріальними, фінансовими та інформаційними потоками, їх синхронізацію у розподілених компаніях. Отже, підвищення ефективності ланцюжків постачань є запорукою подальшого інноваційного розвитку і конкурентоспроможності вітчизняних компаній.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дитхелм Г. Управление проектами. СПб.: Бизнес-пресса, 2004. Т. 1. 400 с. ; Т. 2. 288 с.
2. Сток Дж.Р., Ламберт Д.М. Стратегическое управление логистикой; пер. с 4-го англ. изд. М.: ИНФРА-М, 2005. 355 с.
4. Diederich F., Stang P.J., Tykwinsky R.R. (Eds.) Acetylene Chemistry. Wiley-VCH, Weinheim, 2004. 570 s.
4. Wohe G., Doring U. Einfuhrung in die Allgemeine Betriebswirtschaftslehre. Munchen: Verlag Franz Vahlem, 2000. 1260 s.
5. Buhner R. Personalmanagement. Landsberg: Verlag Moderne Industrie, 1997. 470 s.
6. Руководство к своду знаний по управлению проектами (Руководство РМВОК); 3-е изд. Американский национальный стандарт. Project Management Institute, 2004. 375 с.
7. Логистика и управление цепями поставок. Теория и практика: учебник / под ред. Б.А. Аникина и Т.А. Родкиной. М.: Проспект, 2013. 216 с.
8. Смирнов И. Эффект бычьего кнута. Дистрибуция и логистика. 2008. № 10. С. 81-88.
9. Проблеми підвищення ефективності інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств: монографія / за заг. ред. Є.А. Бельтюкова. О.: Інтерпрінт, 2015. 828 с.
10. Первушин В.А. Практика управления инновационными проектами. М.: Дело, 2014. 208 с.
11. Тихомирова О.Г. Управление проектом: комплексный подход и системный анализ: монография. М.: ИНФРА-М, 2014. 301 с.

ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ПІДПРИЄМСТВА

FOREIGN AND DOMESTIC EXPERIENCE OF PERSONNEL MANAGEMENT AT THE ENTERPRISE

УДК 331.108:005.95

Григор'єва О.В.

к.е.н., доцент кафедри економіки, підприємства та управління персоналом

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Неділько Н.В.

студентка

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

У статті розглянуто зарубіжний та вітчизняний досвід управління персоналом підприємства, зокрема досвід Японії, США, Франції, Чилі. Визначено найбільш доцільні методи управління персоналом на підприємствах України. Охарактеризовано та підкреслено необхідність запровадження на вітчизняних підприємствах системи «навчання впродовж життя».

Ключові слова: персонал, професійне навчання, навчання впродовж життя, формальне навчання, неформальне навчання, інформальне навчання.

В статье рассмотрен зарубежный и отечественный опыт управления персоналом на предприятии, в частности опыт Японии, США, Франции, Чили. Определены наиболее целесообразные методы управления персоналом на предприятиях Украины. Охарак-

теризована и подчеркнута необходимость внедрения на отечественных предприятиях системы «учеба на протяжении жизни».

Ключевые слова: персонал, профессиональное обучение, учеба на протяжении жизни, формальное обучение, неформальное обучение, информальное обучение.

In the article foreign and home experience of management a personnel is considered on an enterprise, in particular experience of Japan, USA, France, Chile. The most expedient methods of management a personnel are certain on the enterprises of Ukraine. The necessity of introduction is described and underline on the domestic enterprises of the system "LifeLong Learning".

Key words: personnel, professional studies, LifeLong Learning, formal learning, non-formal learning, informal learning.

Постановка проблеми. Нині внаслідок швидких змін створення ефективної кадрової політики в нашій країні – важливе завдання. Враховуючи намагання України інтегруватися в європейський та світовий простір, потрібно переймати найкращі практики управління персоналом на підприємствах, в установах та організаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління персоналу на підприємстві розглядалося різними вченими, як вітчизняними, так і зарубіжними, серед них: В. Вебер, Р. Марра, Г. Шмідт, О. Єгоршин, В. Савченко, А. Кібанов, Д. Богиня, М. Виноградський, В. Травін, Ф. Хміль, С. Дзин, Г. Десслер, Д. Коул, Е. Маслов та ін. Проте нові форми та сучасні вимоги щодо господарювання вимагають постійного вдосконалення відносин усередині підприємства, що робить актуальним вивчення та запозичення світового досвіду управління персоналом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Персонал – це головна ланка в діяльності будь-якого підприємства, тому в розвинених країнах приділяється велика увага людським ресурсам.

Під управлінням персоналу розуміють сукупність усіх управлінських рішень та видів діяльності, що безпосередньо пов'язані з організацією впливу на людей, які працюють на підприємстві чи установі. Також управління персоналом можна визначити як діяльність, що спрямована на досягнення найбільш ефективного використання працівників для досягнення цілей підприємства й особистих цілей самого працівника [1, с. 72].

Однією з важливих і ключових проблем ефективного функціонування будь-якого підприємства є високий рівень підготовки працівників та управ-

ління, бо саме він виступає рушійною силою будь-яких економічних зрушень та змін.

Сучасні концепції системи управління персоналом базуються, з одного боку, на різних принципах і методах адміністративного управління, а з іншого – на дотриманні концепції всебічного розвитку особистості та теорії людських відносин.

Передові розвинені країни світу вже давно досліджують вплив навчання на продуктивність праці людини. У США було встановлено, що інвестиції в людській капітал через навчання підвищують продуктивність праці робочої сили. За збільшення витрат на навчання на 10% продуктивність праці зростає на 8,5%, тому за кордоном на розвиток персоналу витрачають до 10% від фонду оплати праці. Навчання здійснюється зазвичай не рідше як через кожні три роки [2, с. 79].

У Японії надають перевагу колективній роботі та відповідальності, намагаються готувати працівника не вузького профілю, а такого, який буде фахівцем у декількох напрямках знань. У цій країні існує фонд страхування зайнятості, відрахування до якого здійснюють роботодавці в розмірі 0,01% від фонду оплати праці. Саме із цього фонду й беруться кошти на розвиток працівників фірми [3, с. 24].

Такий самий досвід навчання практикує Греція. Все навчання практично здійснюється на робочому місці (близько 80%). Порівнюючи системи професійного навчання Японії та США, можна зазначити, що Японія витрачає на навчання працівників утричі більше коштів. Тут кожен працівник у середньому на самоосвіту витрачає вісім годин на тиждень (половина навчання здійснюється у робочий час) [5, с. 29].

У Німеччині надають перевагу навчанню на робочому місці. Цікавим є такий факт: щоб працювати банку, в Німеччині не потрібно диплома про профосвіту, лише хороше здоров'я і бажання працювати. Всім необхідним навичкам навчають просто на робочому місці [5, с. 36].

У Франції професійне навчання персоналу на виробництві організоване на формальній основі, тоді як безпосередня підготовка на робочому місці не береться до уваги системою «податок плюс дотація». Однак заробітна плата учнів чи слухачів післядипломних навчальних закладів входить до складу витрат на професійну підготовку персоналу. Із загальної суми податку в розмірі 1,5% на професійне навчання персоналу від фонду оплати праці 0,2% використовується на індивідуальні навчальні відпустки, 0,3% – на навчальні схеми, що допомагають молодим людям розпочати трудову діяльність. Решта суми податку, тобто 1,0% призначається на професійне навчання за індивідуальним планом, який погоджується з радою працівників підприємства [5, с. 79].

У Чилі запроваджено знижки підприємствам промисловості та сфери послуг, сільськогосподарським фермам на їхні витрати на професійне навчання персоналу. Фірми можуть зменшити свій податок на прибуток в еквіваленті 1% їх фонду оплати праці. Зазначений стимул спрямований на заохочення попиту підприємств у навчанні персоналу для посилення його конкурентоспроможності на ринку праці та формування конкурентного ринку освітніх послуг. Цей механізм управляється та контролюється Національною службою підготовки і зайнятості, яка є складовою частиною Міністерства праці [5, с. 87].

Україна належить до того типу держав, де організації практично не мають юридичних зобов'язань щодо підготовки та підвищення кваліфікації персоналу і фінансування його професійного навчання. Через це для держави має практичний інтерес досвід тих країн, у яких для підприємств органи законодавчої влади запроваджують обов'язкові схеми професійного навчання персоналу або надають відчутні економічні стимули роботодавцям для професійного навчання кадрів [4].

Виходячи із цього, в Україні, на нашу думку, в основу механізму стимулювання персоналу і роботодавців для посилення їх зацікавленості в безперервному професійному навчанні слід покласти досвід Чилі. Своєю чергою, запровадження в організаціях дієвої системи професійного навчання персоналу зумовить активізацію роботи служби управління персоналу з виробничої адаптації працівників, планування їхньої трудової кар'єри та інших напрямів розвитку персоналу.

Існує також достатньо новий зарубіжний досвід професійного навчання – навчання протягом усього життя (LifeLong Learning).

В останнє десятиліття з розвитком технологій, збільшенням кількості персональних комп'ютерів та розширенням доступу до Інтернету в багатьох людей з'явилася можливість продовжити освіту. Це стосується не тільки людей, що живуть у віддалених районах або мають фізичні проблеми, а й тих, чий розклад не дає змоги особисто відвідувати традиційні заняття. Саме завдяки новітнім інформаційним технологіям у США виникла дистанційна форма навчання, яка поєднує у собі найкращі риси очного та заочного навчання, а також екстернату [2, с. 74].

Треба зауважити, що якісні програми дистанційної освіти потребують більш високого рівня самодисципліни і мотивації, ніж більшість традиційних форм навчання. Така освіта стане в нагоді мотивованим людям, які готові відповідально ставитися до самовдосконалення.

Освіта протягом життя в усьому світі й особливо в розвинених країнах стає все більш важливою сферою освітніх послуг. Сьогодні існують три основні форми освіти:

- формальна освіта – початкова, загальна середня освіта, середня професійна освіта, вища освіта, освіта після закінчення ВНЗ (аспірантура й докторантура), підвищення кваліфікації та перепідготовка фахівців і керівників із вищою і середньою професійною освітою в інститутах, на факультетах і курсах підвищення кваліфікації й професійної перепідготовки;

- неформальна освіта – професійно спрямовані й загальнокультурні курси навчання у центрах освіти дорослих, по телебаченню, на різних курсах інтенсивного навчання;

- інформальна освіта є загальним терміном для освіти за межами стандартного освітнього середовища – індивідуальна пізнавальна діяльність, що супроводжує повсякденне життя, реалізується за рахунок власної активності індивідів в оточуючому культурно-освітньому середовищі; спілкування, читання, відвідування установ культури, подорожі, засоби масової інформації тощо.

При цьому людина перетворює освітні потенціали суспільства в дієві чинники свого розвитку.

За цілями, що ставляться й реалізуються у системі неперервної освіти, її умовно можна поділити на три складники.

Перший складник системи неперервної освіти – додаткова професійна освіта – сприяє формуванню професійної основи кадрового потенціалу сучасної високотехнологічної економіки. Споживачами послуг цієї частини системи неперервної освіти є соціально адаптована частина населення, яка отримує освіту послідовно на всіх її рівнях.

Друга частина системи освіти протягом життя забезпечує різноманітним групам населення можливість адаптуватися до мінливих умов життя.

Ця підсистема передбачає освіту, спрямовану на адаптацію й реабілітацію соціальних і професійних груп, не здатних самостійно пристосуватися до швидкозмінного соціального середовища. Крім того, до цієї підсистеми залучаються громадяни, що не мають у силу різних причин доступу до формальної системи професійної освіти, що створює для них загрозу десоціалізації.

Третій складник системи освіти дорослих забезпечує задоволення різноманітних індивідуальних освітніх потреб громадян, наприклад, мовну підготовку, отримання психологічних, культурологічних та інших знань, комунікативних навичок, спеціальних умінь тощо [6, с. 74].

До формалізованих структур додаткової професійної освіти належать різні неформальні структури (тренінгові групи, підготовка й перепідготовка на підприємствах тощо), які іноді діють на базі формалізованих структур, а нерідко утворюються неформально, як правило, на короткий термін. Також до цієї системи належать відкрита освіта в різних її формах і дистанційне навчання. Ефективним засобом розвитку системи безперервної освіти є створення корпоративних університетів, що забезпечують чергування одержання фундаментальних знань із практичною діяльністю. Розвиток безперервної освіти дає змогу створювати умови для формування гнучких освітніх траєкторій і вирівнювання доступу до якісної освіти на всіх рівнях освітньої системи, забезпечує набір освітніх послуг, що відповідають динамічному розвитку потреб особистості, суспільства, економіки.

Зростаюче різноманіття пізнавально-інформаційних запитів різних верств населення неможливо задовольнити в рамках наявних форм традиційної освіти. Загострюється проблема невідповідності сформованої системи освіти новим потребам суспільства й людини. Це породжує вимогу іншого підходу до організації масової освітньої діяльності дорослих: навчання повинне відповідати різноманітним інтересам і можливостям громадян, органічно вписуватися в їхній спосіб життя, враховувати специфіку запитів того чи іншого контингенту й навіть окремих груп населення. Процеси безперервної освіти розуміються тепер не тільки як «навчання протягом життя» (lifelong learning), а й як «навчання шириною у життя» (lifewide learning). Останнє акцентує увагу на розмаїтості видів освіти – формальній, неформальній, інформальній, – які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини [1, с. 84]. Освіта протягом життя покликана підвищувати рівень загальних знань і розширювати можливості участі громадян у культурній, соціальній і політичній діяльності країни. Вона повинна робити внесок у подальшу демократизацію суспільства, а також сприяти посиленню позиції людини в професійній діяльності.

У цих умовах необхідний новий погляд на роль і значення неперервної освіти, яка відповідає сучасним освітнім потребам. Неформальна освіта хоча й може плануватися «зверху», але реально виникає й здійснюється тільки як відповідь на конкретний освітній запит «знизу». При цьому активність учнів підтримується «зсередини» за рахунок реалізації їхніх актуальних інтересів і потреб.

Поняття неформальної освіти дорослих частково збігається з такими поняттями, як «додаткова» і «продовжена» освіта. Однак саме неформальна освіта, як ніяка інша, безпосередньо відображає й задовольняє особистісні потреби і запити індивідуума, мобілізуючи тим самим його природну здатність до самовдосконалення, до духовного внутрішнього зростання. Таким чином, створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення за рахунок надання широких можливостей у виборі напрямку й форм освітньої діяльності, як у професійній сфері, так і в різних сферах дозвілля.

Назріла необхідність у розробленні теоретично обґрунтованих, практично значимих і переконливих концептуальних підходів до організації системи неперервної освіти в Україні. Однією з найбільш істотних проблем становлення системи неперервної освіти є подолання стереотипу ставлення до неформальної освіти як мало важливої й несуттєвої. Нерозуміння специфіки неформальної освіти та її соціального потенціалу (порівняно з традиційною шкільною або вищою освітою) породжується недостатньою увагою до вивчення проблем освіти дорослих. Необхідно в масштабах країни проаналізувати діяльність сформованої сфери нетрадиційних видів і форм освітньої діяльності дорослих. Це дасть змогу виявити специфіку неформальної пізнавальної й навчальної діяльності різного контингенту дорослих, мотиваційні особливості й механізми самоорганізації цієї діяльності [5].

На жаль, в Україні освіта протягом життя перебуває у зародковому стані. Існують поодинокі стохастичні явища, але будь-яка системність практично відсутня. Закон України «Про позашкільну освіту» жодним чином не вирішує цієї проблеми, оскільки не врегульовує питання інтеграції позашкільної освіти в загальну освітню систему країни, залишаючи осторонь ключові проблеми забезпечення і контролю якості та визнання неформальної освіти. Не існує офіційної статистики із цього питання, відсутні спеціальні концепції та програми.

Висновки з проведеного дослідження. На вітчизняних підприємствах нині все частіше намагаються впровадити закордонний досвід управління персоналом, але для цього потрібно враховувати, що український менталітет поєднує американський дух індивідуалізму та японські працездатність і прагнення до вдосконалення.

Впровадження на наших підприємствах закордонної системи управління персоналом повинне враховувати:

- довгострокове формування кадрів, що стосується ретельного підбору кваліфікованих працівників відповідного віку, стажу та професійних навичок;

- розроблення дієвої системи стимулювання та мотивації працівників, мотивування їх до безпосередньої участі в діяльності підприємства;

- послідовну діяльність HR-менеджерів у системі управління персоналом;

- встановлення гідних умов праці та відповідної заробітної плати, яка буде задовольняти співробітників підприємства;

- високу якість розроблення кадрової політики на підприємстві.

Чітко сформована система управління персоналом відповідно до стандартів Європи, куди найчастіше від'їжджають українські працівники, допоможе зберегти кваліфіковані кадри в Україні.

Нині «навчання протягом життя» (LifeLong Learning) виходить на чільні позиції у світових освітніх процесах, це диктується базовими тенденціями сучасного розвитку людства. На жаль,

цей метод на території нашої країни не дуже використовується, тому вкрай важливо найближчим часом ужити дієвих заходів для подолання відставання у цій сфері.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Жук Н. Дослідження особливостей зарубіжного досвіду здійснення кадрової політики. Галицький економічний вісник. 2015. № 1(30). С. 15-24.
2. Лисак У. Управління персоналом у Сполучених Штатах Америки Довідник кадровика. 2016. № 09(99). С. 78-80.
3. Вахрушев В. Принципы Японского управления. Москва, 2016. 32 с.
4. Фантаз С.М. Національні особливості систем управління персоналом: Японія, США, Росія, Україна. URL: <http://hrportal.ru/article/nacionalnye-osobennosti-sistemupravleniya-personalom-yaponiya-ssha-rossiya-ukraina> (дата звернення: 15.05.2016).
5. Журавлев П.В., Кулапов М.Н., Сухарев С.А. Мировой опыт в управлении персоналом: монография. Москва, 2015. 232 с.
6. Пługина Ю.А. Развитие персонала предприятия: подходы, суть, модели. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. Вип. 42. С. 323-327.

ОНЛАЙН-ОСВІТА В УМОВАХ РОЗВИТКУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

ON-LINE EDUCATION IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE INFORMATIONAL SOCIETY

У статті ідентифіковано відмінності між поняттями «дистанційна освіта» та «електронне навчання». Розкрито змістові характеристики онлайн-освіти, описано її переваги та недоліки порівняно з традиційною освітньою послугою. Представлено результати SWOT-аналізу впровадження онлайн-освіти та сформульовано умови її поширення в Україні. Охарактеризовано особливості організації онлайн-освіти в Україні.

Ключові слова: інформаційне суспільство, дистанційне навчання, електронне навчання, онлайн-освіта, Інтернет-ресурси.

В статье идентифицированы различия между понятиями «дистанционное образование» и «электронное обучение». Раскрыта содержательная характеристика онлайн-образования, описаны его преимущества и недостатки по сравнению с традиционной образовательной услугой. Представлены результаты SWOT-анализа

внедрения онлайн-образования и сформулированы условия его распространения в Украине. Охарактеризованы особенности организации онлайн-образования в Украине. **Ключевые слова:** информационное общество, дистанционное обучение, электронное обучение, онлайн-образование, Интернет-ресурсы.

The article identifies the differences between the concepts of «distance education» and «e-learning». The substantial characteristics of on-line education are disclosed, its advantages and disadvantages are described in comparison with the traditional educational service. The results of the SWOT-analysis of the introduction of on-line education are presented and conditions for its spread in Ukraine are formulated. Characteristics of the organization of on-line education in Ukraine are characterized.

Key words: information society, distance learning, e-learning, on-line education, Internet resources.

УДК 658.8

Дейнега І.О.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Рівненський державний
гуманітарний університет

Постановка проблеми. Світові трансформаційні процеси, спричинені глобалізацією ринків, інформатизацією господарських процесів і посиленням міжнародної міграції, динамічно відобразилися на всіх сферах діяльності українського суспільства. Вплив цих процесів на діяльність вітчизняних освітніх закладів, особливо закладів вищої освіти (ЗВО), проявився передусім у зростанні чутливості споживачів до параметрів якості освітніх послуг. Невідповідність якості освітніх послуг очікуванням споживачів є однією з основних причин міграції абітурієнтів на навчання за кордон та низького рівня присутності іноземних студентів в Україні. Новітні методи навчання, зокрема онлайн-освіта, є не тільки засобом, який дасть змогу підвищити рівень якісних параметрів освітніх послуг, ставши альтернативною формою передачі знань, а й одним із методів розширення обізнаності цільової аудиторії про заклад, що їх продукує, та за рахунок цього зростання кількості потенційних абітурієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням умов реалізації онлайн-освіти в середовищі отримання професійних знань займалася низка вітчизняних науковців, серед яких: О. Мамон [1], Н. Самолук, М. Швець [2], І. Іванюк [3], О. Вовк [4], К. Бугайчук [5].

Постановка завдання. Метою статті є виявлення специфіки реалізації технології онлайн-освіти та можливостей її адаптування під час надання послуг освітніми організаціями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея дистанційного навчання не є новою. Його практичне застосування відбулося майже 100 років тому. Спочатку дистанційне навчання

реалізовувалося через пошту за рахунок відправки закладом освіти дидактичних матеріалів, вправ і завдань учням та студентам. Такий спосіб організації освітнього процесу, пізніше підсилений записаними на аудіо- та відеокасетах навчальних занять, у деяких країнах використовується ще й сьогодні. У 1920-х роках з'явилося «освітнє радіо», а в 1945 р. за ініціативою Державного університету штату Айова було започатковано «освітнє телебачення» [6]. Інтенсивний розвиток дистанційного навчання розпочався лише в 90-х роках минулого століття і був зумовлений відкриттям і поширенням Інтернету. Саме це інформаційне середовище забезпечило дистанційному навчанню стійку позитивну динаміку.

Онлайн-освіта, або електронне навчання, – термін, що визначає метод викладання з використанням комп'ютерів та Інтернету. Він дає змогу навчатися, беручи участь у різноманітних курсах і тренінгах, не залишаючи власного помешкання.

У новому Законі «Про освіту» дистанційна освіта розглядається як «індивідуалізований процес здобуття освіти, який відбувається переважно за опосередкованої взаємодії віддалених один від одного учасників освітнього процесу у спеціалізованому середовищі, що функціонує на базі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій» [7]. Згідно із цим тлумаченням, важливими відмінностями такої форми освіти від інших є віддаленість учасників, використання інформаційно-комунікаційних технологій, процес навчання відбувається у комп'ютерній мережі, спілкування між окремими учасниками є двостороннім, викладання ґрунтується на відповідно під-

готовленій методології, система освіти підтримується дистанційною платформою навчання.

На противагу українській термінології у закордонній практиці організації освітнього простору розмежовуються поняття «дистанційна освіта» (Distance Education) та «електронне навчання» (Electronic Learning, E-learning), при цьому дистанційна освіта не передбачає обов'язкове використання онлайн-ресурсів на противагу електронному навчанню. Дистанційна освіта являє собою загальний всеосяжний термін, що використовується для визначення фізичної відстані між учителями та учнями під час освітнього процесу [3].

З іншого боку, науковці зазначають, що «електронне навчання» не обов'язково має здійснюватися на відстані (наприклад, воно може проходити у аудиторіях освітнього закладу). Тоді ж як дистанційне навчання як кореспондентська модель не обов'язково використовує можливості мережі Інтернет та комп'ютера [5]. У цьому й є принципові відмінності між зазначеними термінами. Проте якщо українське законодавство не розмежовує цих понять, то, відповідно, доречно використовувати їх як слова-синоніми.

У публікації термін «онлайн-освіта» використовується як форма освітнього процесу, що передбачає віддаленість викладача та учня (студента) у поєднанні з обов'язковим використанням онлайн-технологій.

Онлайн-освіта, як й електронне навчання, як інформаційні канали передачі знань може засто-

совувати засоби масової інформації, які забезпечують текст, аудіо, зображення, анімації, потокове відео, а також технологічні програми та процеси (відео- та аудіокасети, супутникове телебачення, CD/DVD-ROM, комп'ютерне навчання, інтранет/екстранет та веб-орієнтоване навчання) [4].

Сама можливість отримання знань без фінансових, часових, географічних обмежень, яка іноді присутня через віддаленість між джерелом та отримувачем навчальної інформації, є сильною конкурентною перевагою онлайн-освіти. Водночас така форма освіти має й окремі недоліки (табл. 1).

Імідж і репутація організації, що надає онлайн-освітні послуги, зростає за рахунок розширення цільового ринку, позиціювання її на ринку як постачальника широкого асортименту послуг і такої, що прагне максимально задовольнити потреби своїх клієнтів.

Американські дослідники вважають, що основною перевагою, що отримують ЗВО від упровадження онлайн-освіти, є можливість охоплення двох дуже важливих і перспективних цільових сегментів освітнього ринку: дорослих учнів та іноземних студентів [8]. Онлайн-освіта дає змогу залучити також в освітнє середовище верстви населення з обмеженими можливостями, що накладає на таку форму освіти додаткове соціальне навантаження.

На думку О. Мамона, такі технології навчання дають змогу підвищити результативність навчального процесу в умовах неухильного збільшення

Таблиця 1

Переваги та недоліки онлайн-освіти

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> • зниження витрат на реалізацію освітнього процесу; • підвищення стандартизації знань; • збільшення та спрощення контактів із викладачем, експертом або тренером; • підвищення якості навчання за рахунок можливості додаткового прослуховування незрозумілих фрагментів навчального матеріалу; • можливість швидкого осучаснення, доповнення змісту навчального матеріалу; • адаптація освітнього процесу під особливості ритму життя особи, що навчається; • контекстуальність, багатопоточність та індивідуалізація навчання; • цікава для молоді форма навчання; • можливість використання необмеженої кількості наочного матеріалу; • можливість більш ефективного використання людського капіталу освітньої організації; • можливість використання як ефективного доповнення до інших методів навчання; • навчальне середовище з мінімальними інституційними обмеженнями; • відсутність географічних кордонів; • підвищення іміджу та репутації освітньої організації; • зменшення міграції робочої сили 	<ul style="list-style-type: none"> • додаткові, часто великі початкові інвестиції для впровадження; • висока частка споживачів, які не завершують навчання; • обов'язкові комп'ютерні навички; • фрагментарність отримання знань не забезпечує комплексність засвоєння освітнього контенту; • низька достовірність процесу віддаленого спілкування; • необхідність залучення додаткових спеціалістів; • необхідність корегування організаційної структури освітньої організації, створення додаткових функціональних зв'язків між окремими структурними підрозділами; • значна вартість обслуговування контенту навчання; • необхідність адаптації корпоративної мережі до вимог онлайн-навчання; • відсутність особистого контакту з учителем (тренером, викладачем); • проблемність оцінювання знань або їх відсутності

Джерело: розроблено на основі [6]

обсягів навчальної інформації, яку має сприйняти та засвоїти студент. Нові технології виявляються ефективними для самостійного навчання, що є важливим на етапі переходу до неперервної освіти впродовж життя [1].

Всі недоліки онлайн-освіти лежать у площині необхідності високої самодисципліни та самоорганізації учасників такого навчального процесу, адже відсутність постійного контролю з боку викладача та можливість «розтягувати» навчальний процес на будь-який час, відсутність відповідальності з боку здобувача знань сприяють зниженню ефективності навчального процесу. Цей недолік частково можна усунути за рахунок використання таких мотиваційних факторів, як, наприклад, нагородження або заохочення до участі в конкретній діяльності.

Проте саме сьогодні налагодження онлайн-освіти є актуальним для України, оскільки вона має одну вагому перевагу над традиційною освітою – низьку вартість або взагалі можливість безкоштовного отримання знань. Така освіта може стати заходом, що дасть змогу нівелювати основні негативні тенденції, що притаманні вітчизняній освітній сфері, – брак коштів та низьку платоспроможність потенційних здобувачів знань.

Оцінити потенціал освітніх послуг, що отримуються он-лайн, можна за допомогою SWOT-аналізу (табл. 2). Його результати підтверджують тезу про те, що онлайн-освіта має вагомими сильні сторони та можливості реалізації в Україні. Причому слабкі сторони та зовнішні обмеження зумовлені передусім низьким фінансовим забезпечен-

Таблиця 2

SWOT-аналіз можливостей упровадження онлайн-освіти в Україні

Загрози	Можливості
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ймовірність тривалого подолання вхідних бар'єрів входу на ринок онлайн-освіти через присутність на ньому значної кількості провідних ЗВО. 2. Прийняття державних регуляторних актів, що стримуватимуть розвиток онлайн-освіти. 3. Технічні обмеження іншими державами доступу до їхніх цільових ринків. 4. Втрата авторських прав 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Навчання учнів або студентів з особливими потребами, вводячи їх до загального освітнього середовища за місцем проживання (інклюзивна освіта). 2. Збільшення цільового ринку за рахунок сільської молоді. 3. Оперативне усунення дефіциту методичного забезпечення як окремих курсів дисциплін, так і спеціальностей. 4. Залучення цільових сегментів «дорослі учні» та «іноземні студенти»
Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Кадровий потенціал. 2. Зростання рівня охоплення Інтернетом населення України, у тому числі й сільської місцевості. 3. Підвищення рівня комп'ютерної грамотності населення. 4. Зростання потреби в динамічному оновленні професійних знань. 5. Можливість зменшення витрат часу на освіту в бюджеті часу потенційного споживача освітніх послуг. 6. Відносно традиційної освіти нижчі питомі витрати на реалізацію освітнього процесу 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність можливостей швидкого доступу до 4G- та 5G-технологій. 2. Інституційне неприйняття зарубіжної практики дистанційної освіти. 3. Переважно низький рівень інноваційного мислення у викладачів ЗВО. 4. Відсутність фінансової підтримки державою. 5. Недостатній досвід потенційних викладачів у формуванні онлайн-курсів. 6. Відсутність довготривалих практик, верифікованих ринком методик дистанційного викладання. 7. Дефіцит інвестицій в онлайн-освіту. 8. Дефіцит науково-педагогічних кадрів, які володіють іноземними мовами на професійному рівні

Джерело: власне напрацювання

Таблиця 3

Розподіл домогосподарств за доступом до послуг Інтернету

	2010			2016		
	усі домогосподарства	у тому числі ті, які проживають		усі домогосподарства	у тому числі ті, які проживають	
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		у міських поселеннях	у сільській місцевості
Частка домогосподарств, які мають доступ до Інтернету вдома	22,9	30,4	5,9	54,0	65,5	30,6
Частка осіб, які за останній рік користувалися послугами Інтернету	22,0	28,9	7,5	53,0	62,7	34,1
у тому числі вдома	82,2	85,6	54,1	92,9	95,3	84,2

Джерело: складено за [9, с. 105]

ням освітніх закладів, їх технічною та методичною неготовністю, а також неприйняттям суспільством. Окрім того, як вважають вітчизняні науковці, розвиток дистанційного навчання в Україні не відповідає загальним тенденціям інформаційного суспільства, що, передусім, зумовлено недосконалим законодавчим і нормативним забезпеченням [2].

Важливою умовою реалізації онлайн-освітніх послуг є доступ потенційних користувачів до онлайн-середовища. Слід зазначити, що в Україні за останні шість років доступ користувачів до мережі Інтернет зріс у декілька разів, що свідчить про достатню технічну забезпеченість реалізації онлайн-освітніх послуг серед населення (табл. 3).

Дані, представлені в табл. 3, засвідчують, що традиційно користувачами Інтернет-послуг є міські жителі, що зумовлено як вищим рівнем їхнього матеріального забезпечення, більш сформованою культурою споживання таких послуг, так і кращими технічними можливостями їх отримання. Як сільське, так і міське населення користується Інтернет-послугами переважно вдома. Це більш характерно для міського населення (95,3% всіх опитаних), проте й частка сільського населення, якій притаманний такий підхід до отримання Інтернет-послуг, теж є високою (84,2%). Це свідчить про достатній рівень організаційних та технічних можливостей реалізації онлайн-освітніх послуг як серед міського, так і сільського населення України.

Відомі закордонні ЗВО вже давно використовують онлайн-освіту не лише як засіб додаткового заробітку, а й як форму ринкової комунікації, що дає можливість підвищити їх присутність на освітньому ринку. Сьогодні основний розвиток онлайн-освіта набула в розвинених країнах світу, зокрема у США та в деяких європейських країнах. Її базовими характеристиками є можливість вибору мови (переважає англійська, але можна знайти курси російською,

іспанською тощо); відсутність оплати; після закінчення навчання можна отримати сертифікат міжнародного зразка (Paid Certificate Available) [10].

Значна кількість американських ЗВО пропонують отримати он-лайн ступінь бакалавра, задовольняючи потреби різних студентів (традиційних, працюючих професіоналів, іноземців). При цьому застосовуються такі ж навчальні плани, що й за традиційної форми навчання [11]. До найкращих американських ЗВО, що пропонують онлайн-підготовку фахівців за різними освітніми програмами, належать: The University of Florida (рейтинг 89,79), University of Central Florida (75,49), Northeastern University Global Network (72,14), University of Alabama at Birmingham (71,99), Liberty University (71,63), Florida International University (71,46). Найпопулярнішими є бакалаврські програми з біології, англійської мови, інформатики, інформаційних технологій, менеджменту, медичних сестер. Менш представлені магістерські програми, що передбачають отримання диплому магістра за такими освітніми напрямками, як ділове адміністрування, служби пожежної й екстреної допомоги, геронтологія, аерокосмічна інженерія та механіка, бухгалтерський облік, криміналістика, інформатика [12].

У 2014 р. у США кожен із чотирьох студентів (28%) проходив принаймні один курс дистанційної освіти, що на 217 275 більше, ніж у 2013 р. Більшість американських ЗВО повністю орієнтовані на вітчизняних студентів, проте деякі з них просувають стратегії залучення іноземців [13], хоча частка іноземних студентів поки що є незначною (лише 0,7% всіх студентів). Дистанційну освіту традиційно реалізують державні американські освітні заклади. За статистичними даними, на осінь 2016 р. 1 147 028 (18,0%) студентів пройшли принаймні один дистанційний курс у приватних некомерційних, 831 673 (13,1%) – комерцій-

Таблиця 4

Характеристики українських онлайн-освітніх платформ

Платформа	Галузі знань	Умови проведення занять
Prometheus	економіка, управління, медицина, філософія, історія, політологія, культурологія, психологія, англійська філологія, програмування, юриспруденція, школа (підготовка до ЗНО)	відео лекцій, завдань, форумів; різні цільові аудиторії; базові знання – програма середньої школи
Студія онлайн-освіти EDERA	економіка, публічне управління, політологія, українська філологія, програмування, школа (для вчителів початкової школи)	відео лекцій, домашніх завдань, екзамнів, обговорення
Громадянська освіта Відкритого університету Майдану	економіка, публічне управління, психологія, юриспруденція, журналістика	відео лекцій, домашніх завдань, перевірка знань за допомогою тестів, форумів; отримання супровідної інформації здійснюється на e-mail слухача
Duolingo	англійська філологія	ігрова форма з елементами мотивування переходу на складніший рівень; письмові уроки та диктанти
Освіта онлайн	школа (підготовка до ЗНО)	відеоуроки, конспекти, тести, тренажери, вебінари, запитання

Джерело: власне напрацювання

них і 4 380 420 (68,9%) – у державних установах. Частка студентів дистанційної освіти, що навчаються у державних установах, трохи нижча за частку загального студентського складу (68,9% студентів дистанційної освіти проти 72,9% всіх студентів) [14].

Отже, поява онлайн-освіти сприяла розвитку концепції безперервного навчання, яка з кожним роком знаходить усе більше нових прихильників. З її допомогою можна швидко та зручно отримати ті чи інші навички або знання. Онлайн-формати дали змогу значно розширити спектр предметів, доступних для вивчення, їх зміст стає ширшим, а процес навчання – більш комфортним.

Вітчизняне освітнє онлайн-середовище поки що не настільки насичене, як, наприклад, США або країн Європи, проте присутні освітні платформи, котрі професійно та переважно безкоштовно пропонують широкий вибір освітніх програм (табл. 4).

Програми на вітчизняних онлайн-платформах є короткотерміновими, у вигляді курсів і поки що не можуть повноцінно замінити традиційну професійну або вищу освіту. Вони можуть використовуватися працевлаштуваннями для підвищення кваліфікації працівників і учнями чи студентами для підвищення власного рівня знань або викладачами освітніх закладів різних рівнів та вчителями шкіл як доповнення до основного курсу дисципліни. Менше 10 українських ЗВО пропонують дистанційне навчання за освітніми програмами економічного, технічного та комп'ютерного спрямування.

Висновки з проведеного дослідження.

Отже, в умовах глобалізації та інформатизації суспільних процесів нові форми освіти, до яких належить і онлайн-освіта, дають змогу створити сприятливі умови та можливості для інтегрування вітчизняної економіки у світовий простір. Світові тенденції, що яскраво проявляються у розвинених країнах світу і стосуються освітньої діяльності, зокрема навчання протягом усього життя за рахунок швидкого старіння знань, характерні й для України. Якщо врахувати типові для вітчизняної економіки у цілому та освітньої галузі зокрема проблеми низької платоспроможності потенційних здобувачів освітніх послуг, а також брак фінансування закладів освіти, то впровадження онлайн-освіти, крім іншого, може стати важливим джерелом економії державних коштів за незмінної якості навчання. До отримання освітніх послуг он-лайн потенційно готове більше 65% міського та 30% сільського населення, і його частка щороку зростає. Крім збільшення місткості ринку освітніх

послуг та підвищення їхньої якості, онлайн-освіта дає змогу підвищити рівень інформаційної присутності ЗВО в освітньому середовищі та, відповідно, рівень лояльності їхніх потенційних клієнтів та власний імідж.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Мамон О.В. Тенденції розвитку електронної освіти та ефективність впровадження e-learning у традиційну освіту. Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. 2014. Вип. 2(13). С. 302-307.
2. Самолук Н., Швець М. Актуальність і проблемність дистанційного навчання. URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/Npd_2013_1_50.pdf.
3. Іванюк І.В. Формування понятійно-термінологічного апарату з питань розвитку дистанційної освіти. URL: http://lib.iitta.gov.ua/740/1/%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8E%D0%BA_%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F.pdf.
4. Вовк О.Б. Системи електронного навчання – нові форми сучасної освіти. Математичні машини і системи. 2015. № 3. С. 79-86.
5. Бугайчук К.Л. Дистанційне та електронне навчання: сутність, особливості, співвідношення. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/1477/distanciyne_ta_elektronne_navchannya_sut.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
6. Smal T. Nauczanie na odległość (e-learning). URL: file:///C:/Users/Admin/Desktop/httpwww_wso_wroc_plw_ydzialywpikbnpid2009zn32009smale-learning.pdf.
7. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. С. 380.
8. Trends in Higher Education Marketing, Recruitment, and Technology. Hanover Research, March 2014. Washington: Academy Administration Practic. 26 p. URL: <http://www.washington.edu/.../hanover-research-executive-overvie>.
9. Статистичний щорічник України за 2016 рік. К.: Державна служба статистики України, 2017. 611 с.
10. Топ-25 безкоштовних бізнес-курсів усіх часів. URL: http://osvita.ua/abroad/higher_school/distance-learning/50673/.
11. Online Degree Programs. URL: https://www.internationalstudent.com/study_usa/online-degrees/.
12. Accredited online colleges your complete guide for 2018. URL: <https://www.bestcolleges.com/features/top-online-schools/>.
13. US universities recruiting online students from abroad? URL: <https://www.studyportals.com/blog/us-universities-recruiting-online-students-from-abroad/>.
14. Seaman J.E., Allen I.E., Seaman J. Grade Increase: Tracking Distance Education in the United States. URL: <https://onlinelearningsurvey.com/reports/gradeincrease.pdf>.

ЕКОНОМІКО-ПРАВОВА ПЛАТФОРМА ФУНКЦІОНУВАННЯ ВЕНДОРІВ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

ECONOMIC AND LEGAL PLATFORM OF SOFTWARE VENDOR FUNCTIONING IN UKRAINE

УДК 339.944:004

Дименко Р.А.

к.е.н., завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій
Литвинова О.В.

к.е.н., завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій
Лобань О.О.

старший викладач кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій

Стаття присвячена економіко-правовому аналізу відносин, які виникають з приводу розробки ПЗ, його продажу або виконання послуг з розробки програмних продуктів. Автори аналізують сутність CRM-систем. На основі статистичних даних аналізується діяльність Топ-50 розробників програмного забезпечення з материнською компанією в Україні для співставлення їх бізнес-моделей та структури процесу створення та передачі програмних продуктів у використання кінцевим споживачам. Визначаються складові відносин з приводу створення та передачі ПЗ у використання у відповідності до чотирьох бізнес-моделей. Надається визначення поняття вендора.

Ключові слова: розробники програмного забезпечення, програмний продукт, послуга з розробки ПЗ, вендори програмного забезпечення, правове поле, види економічної діяльності.

Статья охватывает экономико-правовой анализ отношений, которые возникают в сфере разработки ПО, его продажи или выполнения услуг в этом направлении. Авторы анализируют сущность CRM-систем. На основе статистических данных анализируется деятельность Топ-50 разработчиков ПО с материнской компанией в

Украине для сопоставления их бизнес-моделей и структуры процесса создания и передачи программных продуктов в пользование конечным потребителям. Определяются составляющие отношений в сфере создания и передачи ПО в пользование в соответствии с четырьмя бизнес-моделями. Дается определение понятия вендор.

Ключевые слова: разработчики программного обеспечения, программный продукт, услуги по разработке ПО, вендоры программного обеспечения, правовое поле, виды экономической деятельности.

The article is devoted to the economic and legal analysis of arising relations within software development sphere, sales or the implementation services. The authors analyze the CRM-systems essence. Based on the statistical database, the activity of Top-50 software developers with the parent company in Ukraine was analyzed to compare their business models and structure of creating and transferring process. The relationship's components which are going to appear within the software creation and transfer sphere are determined in accordance with four business models. The vendor definition is given.

Key words: software developers, software product, software development services, software vendors, legal field, types of economic activities.

Постановка проблеми. Ринок розробки програмних продуктів в Україні активно розвивається, підтвердженням тому є чисельні дослідження у цій сфері найвпливовіших консалтингових компаній, міжнародних організацій, рейтингових платформ. Так, за прогнозами Асоціації «ІТ України», в 2016-2020 рр. сукупні податкові надходження від ІТ в бюджет складуть 36 млрд.грн., а внесок ІТ-індустрії у ВВП країни у 2020 році досягне 5,7% [1].

Капітальні інвестиції в комп'ютерне програмування та надання інших інформаційних послуг змінювалися нерівномірно, особливо при переведенні офіційної статистичної інформації з національної валюти до доларів США для отримання більш наглядних даних. Так у 2017 р. відбулося падіння у порівнянні з попереднім роком на 8,42%, проте у 2016 у порівнянні з 2015 р. темп зростання був на рівні 59,68% [2]. Частка ІТ галуззі та телекомунікацій в ВВП країни в 2017 р. складала 3,72 %, що у порівнянні з попереднім роком менше на 0,06 %. Проте, незважаючи на коливання кон'юнктури ринку ПЗ в Україні, суб'єкти господарювання продовжують підтримувати світові тренди в ІТ галузі і модернізувати свою діяльність, тому поступово трансформують свою діяльність згідно концепції Product & Development Services 2.0, котра передбачає перехід від реалізації стандартизованих програмних продуктів до розробки

комплексних проектів інтегрованих ІТ-рішень. Метою ПЗ, а саме CRM-систем є підвищення ефективності роботи всередині компанії-замовника, що передбачає наявність таких характеристик як дружність інтерфейсу, гнучкість, масштабованість. Тобто перехід українських компаній на концепцію Product Development Services 2.0 дасть можливість слідувати світовим трендам переходу ПЗ з «коробки» до створення унікальних рішень, проте для такого переходу необхідними є організаційні передумови, що включає правові, організаційні та державно-регулюючі аспекти. В першу чергу це економічне опрацювання основних теоретичних параметрів функціонування розробників ПЗ, формування методологічних та методичних підходів до організації діяльності окремих економічних суб'єктів (вендорів), для чого необхідно рекомендувати внесення відповідних змін до законодавства, з метою врахування особливостей функціонування розробників ПЗ та правового регулювання ринку ПЗ, а також удосконалення засобів державного регулювання для запуску процесів адаптації ринку ПЗ до світових трендів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До розкриття питань особливостей економічної діяльності українських розробників програмного забезпечення зверталися такі вітчизняні науковці: І. Самоходський [3], О. Шелест [3], Р. Винничук

[4], А. Ставицька [5] та інші. Правовим питанням розробки, легалізації та продажу ПЗ присвячено низку робіт українських та зарубіжних учених: С. Петренко [6], В. Шуляківська [7], В. Черкач [8], С. Середа [9] та інші.

Але поза їхньою увагою залишаються питання необхідності внесення змін до нормативно-правової бази з метою корегування правового середовища функціонування економіко-правової платформи вендорів ПЗ в Україні.

Постановка завдання. Метою наукової праці є визначення економіко-правових засад для підприємств ІТ галузі, що фактично виступають як розробники і вендори програмного забезпечення (а саме CRM-продуктів) та мають українське походження. Для цього потрібно:

- надати визначення поняттю CRM-система з огляду на цілі та завдання наукового дослідження;
- надати визначення поняттю вендор згідно реалій українського ІТ ринку;
- охарактеризувати правову сторону відносин між виробником (розробником) та покупцем (замовником) ПЗ;
- з'ясувати структурні елементи відносин з приводу створення та передачі програмних продуктів у використанні.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на цілі наукового дослідження необхідно встановити що таке CRM-система на ринку програмних продуктів України. Отже, встановлено, що не існує єдиного визначення цього поняття - і це пов'язане з тим, що CRM - це концепція управління взаємовідносинами з клієнтами, тобто в основу визначення закладена диференціація

культур взаємини різних підприємств зі своєю клієнтською базою. Програмні комплекси CRM або ERP виступають високорівневими інтерфейсами через які надходять запити в СУБД де відбувається агрегування даних, їх подальше зберігання і обробка. Крім того характерною рисою сучасних CRM систем є можливості використання не тільки локального хостингу (традиційного способу розгортання програмного продукту) але і хмарних платформ доступ до яких забезпечується за допомогою мережі Інтернет. Ще одна проблема, яка не дозволяє точно визначити CRM як тип ПЗ, це диверсифікований ряд програмних рішень для бізнесу. Основними типами ПО, яке найчастіше зустрічається в бізнесі і перетинається з CRM є системи управління проектами (Project management software), офісні пакети (Document management software), бухгалтерські і фінансові програми (accounting and financial software), ERP, BPM-системи тощо (рис. 1).

Крім сутності поняття CRM-систем як різновиду ПЗ, необхідно визначити можливі різновиди цього програмного продукту у відповідності до:

- 1) критерію ліцензування – CRM-системи можна поділити на SaaS, софт on-premise, вільне ПЗ (Open source);
- 2) за ступенем готовності до впровадження – готові продукти, готові рішення з доробкою, розробка під ключ, ПЗ-конструктор;
- 3) за принципом розгортання – десктопні, хмарні, серверні з веб-інтерфейсом;
- 4) за включенням у розробку вендорів цього ПЗ – повністю вендорські рішення, партнерські програмні продукти, програмні продукти під брендом великих компаній, саморобки.

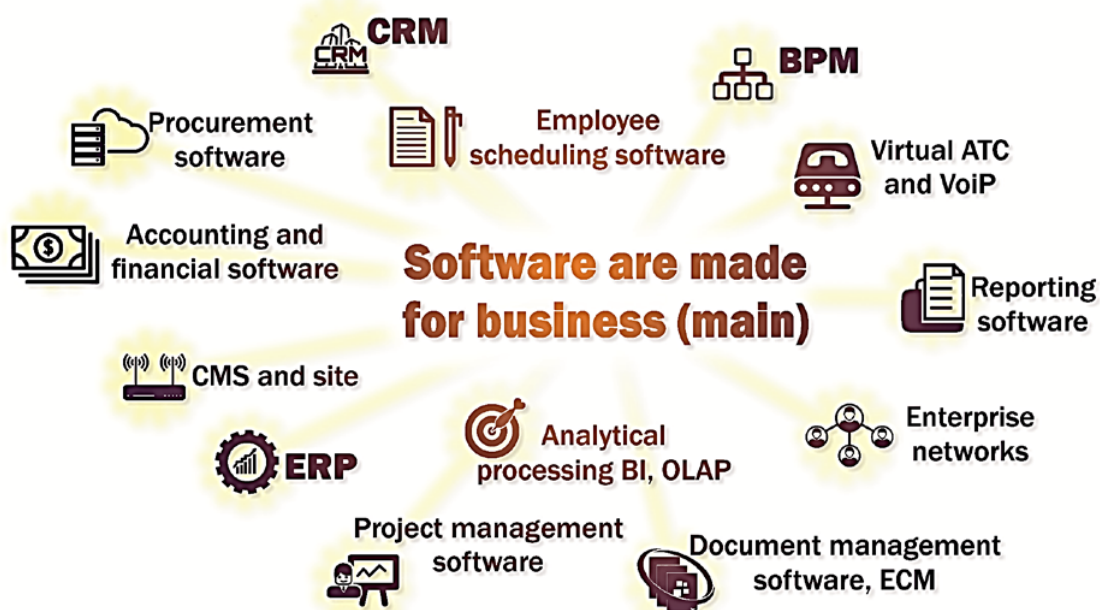

Рис. 1. Класифікація існуючого на українському ринку основного програмного забезпечення для бізнесу

За проведенням аналізом особливостей здійснення діяльності підприємств, що виступають розробниками програмного забезпечення в Україні на прикладі Топ-50 різнопланових суб'єктів господарювання в сфері ІТ, аналітичні данні за якими відібрано на платформі Clutch.co (критеріями відбору була наявність в структурі діяльності напрямку CRM-розробка, розробка ПЗ на замов-

лення або здійснення консультаційних послуг у цьому напрямку; розташування материнської компанії в Україні), встановлено бізнес моделі за якими вони організовують свою операційну діяльність [10]. Саме різниця в бізнес-моделях надає можливість проаналізувати ланцюжок процесу створення кінцевого продукту/послуги та на цій основі охарактеризувати правову сторону відно-

Таблиця 1

Співвідношення бізнес-моделей розробників ПЗ та складових процесу створення та передачі програмних продуктів у використанні

Тип бізнес-моделі за М. Кузумано та С. Намбісан		Продуктова модель	Сервісна модель	Гібридна модель	Аутсорсинг бізнес-процесів
Складові процесу створення та передачі програмних продуктів у використанні					
Створення	стандартизоване ПЗ	+		+	
	ПЗ під замовлення		+	+	+
Розміщення ПЗ	доступ до ПЗ у розробника	+		+	
	встановлення на сервер клієнта	+	+	+	
	оренда дискового простору у третіх осіб			+	
Користування	за ліцензією	+		+	
	як власним нематеріальним активом		+	+	
	безкоштовно	+		+	
Обслуговування	входить в ціну ПЗ		+	+	
	абонемент		+	+	
	разове		+	+	+
Оновлення	стандартне	+		+	
	за вимогою		+	+	+
Права	володіння		+	+	
	використання	+	+	+	+
	розповсюдження		+	+	

Джерело: розроблено авторами на основі 10, 11 та офіційних сайтів ІТ підприємств

Таблиця 2

Співвідношення бізнес-моделей розробників ПЗ та структурних елементів відносин з приводу створення та передачі програмних продуктів у використанні

Тип бізнес-моделі за М. Кузумано та С. Намбісан	Продуктова модель	Сервісна модель	Гібридна модель	Аутсорсинг бізнес-процесів
Складові відносин з приводу створення та передачі ПЗ у використанні				
Правова природа				
відносин	Договір купівлі-продажу	Договір на виконання робіт	Договори на виконання робіт та надання послуг	Договір надання послуги
Сторони	продавець-покупець	розробник-замовник	розробник-клієнт	виконувач-клієнт
Наслідки відносин	ліцензія на використання ПЗ	перехід права власності на ПЗ замовнику	різні комбінації правомочч володіння/користування/розпорядження як в повному обсязі переходу права власності на ПЗ так і інші комбінаційні альтернативи	право власності взагалі не виникає у клієнта, виконавець надає тільки послуги

Джерело: розроблено авторами на основі 10, 11 та офіційних сайтів ІТ підприємств

син між виробником (розробником) та покупцем (замовником) ПЗ (табл. 1).

Таким чином, програмний продукт може набувати різного правового статусу залежно від змісту відносин, що виникають між виробником ПЗ та його споживачем. Так, розроблений програмний продукт (наприклад, стандартизована CRM-система) за правовою природою є товаром у відносинах з приводу його купівлі-продажу, проте навчання співробітників компанії-замовника щодо можливостей обраного ПЗ, або доробка цього ж програмного продукту під потреби клієнта, початкова налагодка та встановлення на сервер замовника – перетворюється на результат надання послуги або виконання роботи.

Саме тому, вбачається доцільним співвідношення бізнес-моделей розробників ПЗ за правовою природою та структурними елементами таких відносин, що виникають між суб'єктами з приводу створення, використання та передачі програмних продуктів (табл. 2).

Відмітною особливістю відносин, у яких об'єктом виступає ПЗ як товару, є те, що вони мають форму договору купівлі-продажу (накладна на товар, оплата покупцем товару - програмного продукту). Коли ж форма перетворюється на договір виконання робіт, ПЗ перетворюється в результат виконаної роботи. Якщо програмний продукт не є безпосереднім об'єктом договору, а є предметом обслуговування, то форма відносин трансформується в договір надання послуги. При цьому спостерігається можливість поєднання різних правових форм відносин та їх елементів щодо одного і того ж програмного продукту та виникнення складних квазі відносин.

Специфіка діяльності розробників ПЗ залежить не тільки від обраної бізнес-моделі, а ще від типу самого програмного продукту, який фактично визначає модель його використання, організаційну модель розробки (якість і технічні параметри програм), структуру витрат на різних етапах життєвого циклу програм. Так проприетарне програмне забезпечення, зберігає як немайнові, так і майнові авторські права, а користувач отримує обмежені права користування ним. Встановленні обмеження на ПЗ роблять його власницьким, тобто захищеним від модифікації через вбудовану систему авторизації входу. На противагу власницькому ПЗ тільки для вільного ПЗ, автори й власники передають права модифікування й поширення зміненого продукту.

Клас у КВЕДі обирається виходячи з того, що є об'єктом продажу: товар чи послуга/підрядна робота. Крім того, різниця між класами КВЕДу існує і по продажу і по розробці ПЗ. Загалом види діяльності пов'язані з виданням та розробкою ПЗ знаходяться в секції J, до класу 58.29 відноситься видання іншого програмного забезпечення, до

62.01 входить саме розроблення програмного забезпечення [2]. Різниця між виданням ПЗ та розробкою в законодавстві трактується як різниця між видавцем книги і її автором.

Отже, фактично вендором ПЗ в Україні є постачальник брендового товару, що включається компанією-системним інтегратором, як комплектуючого, або частини в підсумкове ІТ-рішення для подальшого продажу покупцеві. На ринку розробки ПЗ вендор-компанія є фактично розробником і постачальником програмного забезпечення для спеціалізованих (нішевих) ринків: програмне забезпечення для апаратно-програмних комплексів автоматизованого виробництва, бізнес рішення, у тому числі CRM-системи [12]. Аналіз бізнес-моделей Топ-50 розробників ПЗ українського походження (які мають в структурі діяльності частку розробки, продажу специфічного ПЗ – CRM-систем), надає змогу структурувати поняття вендора з оглядом на запропоновані елементи відносин з приводу створення та передачі ПЗ у використання які віднесено до продуктової бізнес-моделі (див. табл. 1, табл.2).

Висновки з проведеного дослідження. Концентрація зусиль держави на підтримці конкурентних переваг національної індустрії розробки ПЗ, у тому числі того, що забезпечує автоматизацію бізнес процесів на підприємствах, повинна включати наступні кроки:

1) удосконалення діючих моделей оподаткування в галузі розробки та продажу ПЗ та розроблення нових, які відповідають кращим міжнародним практикам реалізації та розвитку людського капіталу;

2) здійснення кардинальних змін щодо дерегуляції ІТ галузі шляхом лібералізації ведення зовнішньоекономічної діяльності, спрощення відкриття рахунків за кордоном та набуття корпоративних прав у компаніях нерезидентів, спрощення умов та процедур міграції в Україну іноземних фахівців.

3) створення офіційного та об'єктивного бачення розвитку інтелектуально-містких ринків, у тому числі ринку створення та продажу ПЗ; разом з тим урегулювання на законодавчому рівні наявних проблеми з правами інтелектуальної власності.

Оцінюючи загалом економіко-правову платформу забезпечення діяльності вендорів в Україні можна сказати, що саме правове поле останніх лише частково охоплює сферу їх діяльності, при цьому не враховуючи особливості ринку ПЗ, відносин що виникають між сторонами та їх варіативності наслідків.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проект «Цифрова адженда України – 2020». ГО «ХайТек Офіс Україна». 2016. 90 с. URL:

<https://uccr.org.ua/uploads/files/58e78ee3c3922.pdf> (дата звернення 15.05.2018).

2. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2013/ibd/iki_ed/iki_ed_u/kied_13u.htm (дата звернення 20.05.2018).

3. Самоходський І., Шелест О. Зелена книга «Регулювання ринку розробки програмного забезпечення». 2017. 43 с. URL: https://cdn.regulation.gov.ua/99/ac/6b/37/regulation.gov.ua_Green%20Book_Software%20Development%20Market.pdf (дата звернення 10.03.2018).

4. Винничук Р. О., Склярчук Т. В. Особливості розвитку ІТ ринку в Україні: стан та тенденції. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Логістика. - 2015. - № 833. - С. 3-8. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPL_2015_833_3 (дата звернення 10.04.2018).

5. Ставицька А.В. Потенціал ринку інформаційних технологій України: реалії та перспективи. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 12-1. С.39-43

6. Петренко С. Правові шляхи припинення піратського використання програмного забезпечення.

URL: <http://ndiiv.org.ua/ua/pravovi-shlyahi-pripinennya-piratskog/> (дата звернення 18.04.2018).

7. Шуляківська М. Контракт про спільну розробку програмного забезпечення. URL: <https://zkg.ua/kontrakt-pro-spilnu-rozrobku-prohramnoho-zabezpechennya/> (дата звернення 18.04.2018).

8. Черкач В.Б. Особливості кваліфікації договірних відносин із придбанням примірників комп'ютерного програмного забезпечення. Право і суспільство. 2015. № 2. С. 97-102

9. Середя С.А. Складання ліцензійних договорів з користувачами програмних продуктів. Патенты и лицензии. 2007. №12. С. 41-44

10. Офіційний сайт дослідницької компанії clutch.co. URL: <https://clutch.co/web-developers> (дата звернення 10.04.2018).

11. Nambisan S. Why Service Business are not Product Businesses, MIT Sloan Management Review. 2001. Vol. 42. №4. Р. 72-80

12. Офіційний сайт компанії Світ технологій. URL: <https://techsvit.eu/vendors/> (дата звернення 18.03.2018).

ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК ДО ОЦІНЮВАННЯ АНТИКРИЗОВОЇ СТІЙКОСТІ ТУРИСТИЧНОГО ПІДПРИЄМСТВА

APPLICATION OF THE EXPERT ASSESSMENT METHOD TO EVALUATION OF ANTI-CRISIS SUSTAINABILITY OF THE TOURISTIC ENTERPRISES

У статті розглянуто процедуру обґрунтування значущих показників оцінки рівня складників забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства в конкурентному середовищі. Проведене дослідження свідчить про те, що для забезпечення взаємного нівелювання недоліків якісного й кількісного методів, отримання достовірної інформації щодо рівня забезпечення антикризової стійкості якісні та кількісні інструменти слід поєднувати. Наведено цілісну систему показників оцінювання рівня забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства. Застосування запропонованої системи показників дасть змогу всебічно, комплексно та об'єктивно визначати рівень забезпечення антикризової стійкості підприємства порівняно з підприємствами-конкурентами для визначення пріоритетних напрямів та розроблення відповідних управлінських заходів із підвищення його рівня.

Ключові слова: антикризова стійкість, метод експертних оцінок, система показників, оцінка, туристичне підприємство.

В статье рассмотрена процедура обоснования значимых показателей оценки уровня составляющих обеспечения антикризисной устойчивости туристического предприятия в конкурентной среде. Проведенное исследование свидетельствует о том, что для обеспечения взаимного нивелирования недостатков качественного и количественного методов, получения достоверной информации об уровне обеспечения антикризисной устойчивости качественные и количественные инструменты следует совмещать. Приве-

дена целостная система показателей оценки уровня обеспечения антикризисной устойчивости туристического предприятия. Применение предложенной системы показателей позволит всесторонне, комплексно и объективно определять уровень обеспечения антикризисной устойчивости предприятия по сравнению с предприятиями-конкурентами для определения приоритетных направлений и разработки соответствующих управленческих мер по повышению его уровня.

Ключевые слова: антикризисная устойчивость, метод экспертных оценок, система показателей, оценка, туристическое предприятие.

In the article the substantiation of important indicators to measure the level of the components of ensuring anti-crisis sustainability of the tourism enterprise in a competitive environment. A study suggests that for mutual leveling of the disadvantages of qualitative and quantitative methods to obtain reliable information regarding the level of ensuring anti-crisis sustainability of qualitative and quantitative tools should be combined. Given a coherent system of indicators to measure the level of ensuring anti-crisis sustainability of the tourist enterprise. The application of the proposed system of indicators will allow you to fully, comprehensively and objectively determine the level of ensuring anti-crisis sustainability of an enterprise in comparison with the enterprises-competitors to identify priority areas and develop appropriate management measures for increasing its level.

Key words: anti-crisis sustainability, expert assessment method, system of indicators, estimation, tourist enterprise.

УДК 338.1:658.1

Джерелюк Ю.О.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту
та маркетингу
Херсонський національний
технічний університет

Постановка проблеми. Основними проблемами функціонування сучасних підприємств в умовах жорсткої конкуренції є їх залежність від впливу ринкової кон'юнктури та незабезпеченість інструментами захисту від впливу негативних факторів зовнішнього середовища. В умовах високого динамізму та невизначеності зовнішнього середовища, ринкових перетворень, посилення інтенсивності конкуренції, наростаючих темпів змін споживчих попитів та переваг щодо якості туристичних послуг актуальними стають питання забезпечення антикризової стійкості підприємства в конкурентному середовищі. У сучасній економіці антикризова стійкість відіграє визначну роль у забезпеченні довгострокового функціонування і ефективної діяльності туристичного підприємства в конкурентному середовищі. Антикризова стійкість є однією з основних економічних категорій, навколо якої здійснюється розроблення всіх управлінських заходів та рішень щодо функціонування та розвитку туристичного підприємства.

В умовах ринкової економіки обґрунтованість та дієвість управлінських дій у рамках напрямів забезпечення антикризової стійкості підприємства в конкурентному середовищі значною мірою залежать від якості аналітичних розрахунків, що, своєю чергою, потребує наявності адекватного вимірювання, уособленням якого є система показників. На сучасному етапі розвитку ринкової економіки виникає нагальна потреба в обробці потужних масивів фінансової та статистичної звітності під час формування цілісної системи показників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним та практичним засадам антикризової господарської діяльності підприємства у нестабільному зовнішньому середовищі присвячено праці таких провідних зарубіжних та вітчизняних дослідників, як: І.О. Бланк, В.О. Василенко, А.П. Градов, А.Г. Грязнова, Т.С. Клебанова, Л.О. Лігоненко, О.І. Маслак, О.О. Терещенко, З.Є. Шершньова та ін. Питання щодо забезпечення стійкості підприємств досліджувалися у пра-

цях Л.Ю. Басовського, О.В. Броїло, К.С. Григорян, Д.С. Кондаурової, А.Л. Пустуєва, О.В. Семененко, В.М. Ячменьової, М.С. Яшина та ін. Аналіз опублікованих праць показав, що цілісної системи показників для оцінювання рівня забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства не існує, залишаються недостатньо висвітленими питання щодо оцінювання рівня антикризової стійкості за допомогою методу експертних оцінок.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення особливостей застосування методу експертних оцінок до оцінювання антикризової стійкості туристичного підприємства, що дасть змогу отримати інформацію про динаміку, спрямованість, достатність та результативність досліджуваного явища для визначення пріоритетних напрямів та розроблення відповідних управлінських заходів із підвищення рівня антикризової стійкості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з основних етапів забезпечення антикризової стійкості підприємства є її регулярна оцінка. Слід зазначити, що всебічне оцінювання антикризової стійкості підприємства повинне ґрунтуватися на суб'єктивному (якісному) та об'єктивному (кількісному) підходах. Аналіз фахової літератури показав, що найпоширенішим методом, який використовується у процесі якісного аналізу, є метод експертних оцінок, який дає змогу визначити антикризову стійкість за відсутності повної й вірогідної інформації. На відміну від якісних методів оцінки методи кількісної оцінки дають змогу виявити чисельне визначення показників антикризової стійкості туристичних підприємств.

Під час оцінювання антикризової стійкості доцільно, на нашу думку, оцінювати не тільки властивості підприємства, що спрямовані на внутрішнє середовище, а й властивості, які характеризують взаємодію із зовнішнім середовищем, – зовнішню антикризову стійкість. Загальна антикризова стійкість підприємства є складним поняттям, яке характеризується системою показників, що відображають внутрішню антикризову стійкість підприємства та його взаємодію із зовнішнім середовищем. Виділені групи показників можна об'єднати у дві групи, які будуть характеризувати внутрішню і зовнішню антикризову стійкість підприємства. Розглядаючи складники зовнішньої та внутрішньої антикризової стійкості підприємства, ми маємо відповідно три та шість різних складників антикризової стійкості підприємства.

Формування показників блоку «зовнішня антикризова стійкість» необхідне для характеристики ступеня антикризової стійкості підприємства щодо факторів мезооточення: антикризова стійкість щодо партнерів, антикризова стійкість щодо попиту на продукцію, антикризова стійкість щодо конкурентів. Формування показників блоку «внутрішня антикризова стійкість» необхідне для

характеристики: рівня забезпечення операційної антикризової стійкості; маркетингово-інноваційної антикризової стійкості; фінансово-інвестиційної антикризової стійкості; кадрової антикризової стійкості; управлінської антикризової стійкості; інформаційної антикризової стійкості.

Для оцінювання антикризової стійкості доцільно використовувати аналітичний метод, що передбачає використання традиційних показників, які застосовуються під час оцінки економічної, фінансової та конкурентної стійкості підприємства. У зв'язку з недостатністю достовірної статичної інформації або взагалі її відсутністю щодо загрози антикризовій стійкості найбільш поширеним методом оцінювання є метод експертних оцінок.

Метод експертних оцінок – це евристичний метод, який застосовується, коли ускладнено знаходження розв'язку математичними методами. Зазначимо, що формування експертної групи досить важливий етап під час використання експертних методів, тому необхідно ретельно підходити до оцінки рівня компетентності експертів та обґрунтування кількості експертів, що нівелювати певну суб'єктивність факторів впливу на підсумкові експертні оцінки. Існує достатньо багато способів оцінки рівня компетентності, серед яких найбільш поширеними є [1, с. 72-76]: самооцінка потенціального експерта; колективна оцінка потенціального експерта як фахівця у зазначеній сфері; оцінка на основі статистичного аналізу минулих експертиз, у яких брав участь потенційний експерт; аналітичне визначення компетентності потенціального експерта. Й усі вони при цьому передбачають визначення за певною шкалою не тільки ступеня поінформованості експерта в порушеній проблематиці, а й рівня зацікавленості, креативності та наукової інтуїції. Визначити раціональну кількість експертів – важке завдання.

Одним із відомих, часто використовуваних на практиці підходів до вирішення цієї проблеми є встановлення максимальної і мінімальної меж чисельності груп, що базується на врахуванні двох умов: 1) високої середньої компетентності груп експертів; 2) стабілізації середньої оцінки показника.

Відповідно до першої умови (яка припускає, що існує група експертів, компетентність яких максимальна, середнє значення їхніх оцінок можна вважати вірним), необхідно розрахувати максимальну чисельність групи експертів ($n_{\max}$) за такою формулою [2, с. 50]:

$$n_{\max} \leq \frac{3}{2} * \frac{\sum K_i}{K_{\max}}, \quad (1)$$

де K_i – компетентність i -го експерта;

$K_{\max}$ – максимально можлива компетентність експерта.

У результаті розрахунку максимальна кількість експертів становила 32 особи. Мінімальну кількість експертів ($n_{\min}$) залежно від припустимої середньої помилки визначимо за формулою [2, с. 51]:

$$n_{\min} = 0,5 \left(\frac{3}{\varepsilon} + 5 \right), \quad (2)$$

де ε – задана середня помилка внаслідок включення (виключення) експерта (припустимо, вона дорівнює 0,1).

Проведені розрахунки показали, що мінімальна кількість експертів становить 18 осіб. Отже, чисельність експертної групи встановлюється у межах $n_{\min} \leq n \leq n_{\max}$. До її складу увійшли керівники та провідні фахівці на досліджуваних туристичних підприємствах. Необхідно акцентувати увагу на тому, що під час проведення анкетування та інтерв'ювання важливо враховувати рівень суб'єктивізму та можливі розбіжності у відповідях експертів. У зв'язку із цим важливим етапом дослідження є визначення узгодженості думок експертів за допомогою коефіцієнту варіації. Його розрахунок дає змогу стверджувати про достовірність отриманих оцінок та узгодженість думок експертів, що тільки підвищує якість проведеного дослідження.

Необхідність формування системи показників для оцінювання рівня забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства зумовила вирішення таких завдань: сформувати критерії для визначення складу кількісних та якісних показників; на основі висунутих критеріїв визначити систему кількісних та якісних показників. Критерії відбору показників передбачають визначення такого складу показників, які б не суперечили один одному та їх вибір було б обґрунтовано на основі статистико-математичних розрахунків. Основними критеріями в системі показників є системність, порівняльність (співставленість), несуперечливість, інформативність [3]. Критерій системності оцінювання передбачає оцінювання кожного складника антикризової стійкості підприємства як складної економічної системи у взаємозв'язку між собою та з конкурентним середовищем; критерій інформативності передбачає виключення квазіпостійності показників за допомогою методу розрахунку коефіцієнта варіації; критерій несуперечливості передбачає виключення парної мультиколінеарності між показниками коефіцієнту парної кореляції за допомогою методу розрахунку коефіцієнтів кореляції між окремими парами показників; критерій порівняльності передбачає проведення математичної процедури стандартизації відібраних показників, яка полягає у приведенні неоднорідних показників, які мають різні одиниці виміру, до одного рівня вигляду.

Таксономічний метод побудови інтегрального показника рівня складників антикризової стійкості туристичного підприємства містить такі етапи [4, с. 10-22; 5]:

1. Формування матриці вихідних даних. Автоматично сформовано систему показників оцінювання антикризової стійкості туристичного підприємства, яку наведено в табл. 1. Сформована система показників цілком адаптована до вітчизняної статистичної бази, враховує доступність інформації, частоту проведення аналізу, що забезпечує комплексність та об'єктивність оцінки.

Завдання забезпечення антикризової стійкості можна вирішити за умови оцінювання показників за допомогою методу експертних оцінок. На основі опрацьованих даних експертних опитувань формуються управлінські рішення, і, як показує досвід, здебільшого експертним технологіям просто немає альтернативи, тому значення методу експертних оцінок важко переоцінити. Але це, своєю чергою, зумовлює розгляд умов, за яких результати, отримані за допомогою цього методу, будуть максимально об'єктивними.

По-перше, метод експертних опитувань має суттєвий недолік – суб'єктивний характер оцінки. Це зумовлено тим, що результат залежить від знань експертів, їх досвідченості та світогляду. Проте можливість його застосування для вирішення поставлених завдань є доцільною за умови, що якість оцінювання та ступінь узгодженості думок експертів будуть високими. Є безперечною та умова, що, оскільки метод потребує використання знань та досвіду респондентів, вони мають бути компетентними в досліджуваній проблематиці. Експертами можуть виступати провідні працівники, керівництво та менеджери, які добре знають проблему, галузь, підприємство, технології, особливості і характеристики туристичних послуг, мають інформацію про стан роботи й оточуюче середовище.

По-друге, про достовірність експертних оцінок свідчить узгодженість думок експертів, яку доцільно визначати за допомогою коефіцієнту варіації. Його розрахунок дає змогу стверджувати про достовірність отриманих оцінок та узгодженість думок експертів, що тільки підвищує якість проведеного дослідження. Оскільки коефіцієнт варіації являє собою відносний показник, то перевищення його коефіцієнту варіації порогу в 33% свідчить про великий розбіг значень показників [6, с. 135]. Результати експертизи використані для якісного аналізу тільки в тому разі, якщо оцінки експертів статистично узгоджені.

Метод експертних оцінок зводиться до подачі бальних оцінок. Під час виставлення балів експертами можуть бути використані різні шкали, наприклад оцінка показника відповідності цін якості туристичних послуг проводиться за такими характеристиками і шкалою, що подані нижче:

– підприємство інформовано стосовно вимог споживачів, слідує за відповідністю цін та якості туристичних послуг (5 балів);

– підприємство інформовано стосовно вимог споживачів, слідує за належною якістю послуг, проте планування цін проводиться з використанням витратного методу (4 бали);

Таблиця 1

Сформована автором система показників оцінки антикризової стійкості туристичних підприємств

Складники	Показники
<i>Показники забезпечення зовнішньої антикризової стійкості туристичного підприємства</i>	
Антикризова стійкість щодо партнерів	Кількість туристичних операторів, з якими співпрацює туристичний агент / Кількість агентів, з якими співпрацює туристичний оператор
	Коефіцієнт рентабельності партнерських відносин (економічний аспект)
	Стан взаємовідносин між партнерами (соціальний аспект)
	Коефіцієнт стійкості взаємовідносин підприємства з кредитною системою
Антикризова стійкість щодо конкурентів	Співвідношення ціни та якості туристичних послуг по відношенню до конкурентів
	Ділова репутація туристичного підприємства
	Кількість туристичних агенцій (у радіусі 1 км)
	Ринкова частка підприємства за обсягом реалізованих послуг
Антикризова стійкість щодо споживачів (попиту на продукцію, послуги)	Імідж сайту туристичного підприємства
	Коефіцієнт постійності клієнтів (частка постійних туристів у загальній кількості туристів, що зробили замовлення)
	Середня довготривалість співпраці з клієнтами
	Коефіцієнт відступництва (частка клієнтів, які відмовилися від придбання послуг туристичного підприємства впродовж року)
	Коефіцієнт стійкості попиту на туристичні послуги
<i>Показники забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства</i>	
Операційна антикризова стійкість	Обсяг туристичних послуг у розрахунку на одного туриста
	Чиста рентабельність послуг
	Темп приросту обсягу споживання туристичних послуг
	Коефіцієнт якості обслуговування
Маркетингово-інноваційна антикризова стійкість	Рентабельність маркетингових заходів
	Коефіцієнт оновлення туристичних послуг
	Коефіцієнт стійкості асортименту туристичних послуг
	Показник відповідності цін якості послуг
	Коефіцієнт використання новітніх інформаційних технологій
Фінансово-інвестиційна антикризова стійкість	Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності)
	Коефіцієнт фінансового ризику (плече фінансового важеля)
	Коефіцієнт запасу фінансової міцності
	Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)
	Коефіцієнт швидкої (критичної) ліквідності
	Коефіцієнт абсолютної ліквідності
Управлінська антикризова стійкість	Рівень організації управління (коефіцієнта управлінського навантаження)
	Зарплатовіддача управлінського персоналу
	Коефіцієнт економічності апарату управління
Інформаційна антикризова стійкість	Частка витрат на інформаційні ресурси підприємства
	Коефіцієнт правової захищеності інформації
	Коефіцієнт використання туристичних інформаційних технологій
	Коефіцієнт надійності інформації
Кадрова антикризова стійкість	Коефіцієнт стабільності кадрів
	Коефіцієнт співвідношення середньої зарплати на підприємстві до середньої зарплати в галузі
	Коефіцієнт співвідношення темпів зростання фонду оплати праці та прибутку підприємства
	Коефіцієнт плинності кадрів
	Коефіцієнт співвідношення темпів зростання продуктивності праці та заробітної плати
	Коефіцієнт освітнього рівня працівників
	Частка витрат на навчання та підвищення кваліфікації працівників
	Ступінь задоволеності працівників роботою
	Рівень згуртованості трудового колективу

– підприємство інформовано стосовно вимог споживачів, проте не приділяє їм належної уваги (3 бали).

– підприємство практично не інформовано стосовно вимог споживачів, не слідкує за відповідністю цін якості туристичних послуг (2 бали);

– підприємство не має уявлення (1 бал).

До основних критеріїв суб'єктивного характеру, що характеризують стан партнерських відносин, належать: надійність роботи; рівень довіри і визнання; доступність, готовність до відкритого діалогу і спілкування; безперервність та систематичність взаємодії; взаємна допомога; наявність додаткових переваг і привілеїв; узгодженість дій, їх структурованість; вигідність, міцність; наявність взаємних інтересів; тривалість відносин. Встановлено, що залежно від вираженості окремого атрибуту він може мати різну оцінку за такою шкалою: 1 – атрибут узагалі не виражено; 2 – атрибут виражено слабо; 3 – атрибут виражено посередньо; 4 – зазначений атрибут достатньо виражений; 5 – зазначений атрибут значно виражений. Відповідно до розрахунку вагових показників і оцінок, що присуджуються кожному окремому атрибуту, загальна зважена оцінка може приймати значення в проміжку від 1 до 5 балів.

Для якісного аналізу параметрів іміджу сайту туристичних підприємств використовується метод експертних оцінок. Для отримання результатів оцінювання іміджу сайту туристичного підприємства виокремлено такі показники: інформативність сайту, унікальність дизайну (розмір, колір, гарнітура шрифту, взаємне розташування елементів, колірна гамма гармонійність) та зручність використання. Оцінка іміджу сайту підприємства визначається як середньоарифметична кількість балів за п'ятибальною шкалою (1 – незадовільна якість; 2 – задовільна якість; 3 – добра якість; 4 – відмінна якість; 5 – ідеальна (недосяжна) якість).

2. Виключення з матриці вихідних даних квазі-постійних показників, тобто видалення зі складу сформованого апріорного набору тих параметрів, які не відіграють визначальної ролі в розрахунку рівня антикризової стійкості туристичного підприємства. Для цього скористаємося методом розрахунку коефіцієнта варіації, використання якого дасть змогу виявити найбільш значущі показники. Якщо значення показника $< 0,1$, то показник вважається квазіпостійним (малоінформативним, відносно незмінним у часі) і виключається з подальшого дослідження [7, с. 185].

Решта показників, що залишилися після виключення квазіпостійного, вважаються рівнозначними. Таким чином, одержимо матрицю відібраних показників, які характеризуватимуть рівень антикризової стійкості кожного туристичного підприємства. У результаті розрахунків із початкової сукупності показників – 55 за значеннями коефіцієнту

варіації було відібрано 14 оціночних показників, що описують рівень забезпечення зовнішньої, та 38 оціночних показників, що описують рівень забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства.

3. Проведення кореляційного аналізу оціночних показників, що описують рівень забезпечення зовнішньої та внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства.

Виявлення наявності парної мультиколінеарності може призвести до неадекватної (некоректної) оцінки рівня забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства. Термін «мультиколінеарність» уперше ввів Р. Фріш у 1934 р. Це означає, що в багатofакторній регресійній моделі дві або більше, навіть усі незалежні змінні (чинники) зв'язані між собою і мають певний ступінь кореляції. Мультиколінеарність не дає змоги обґрунтовано оцінити показники, що описують рівень забезпечення зовнішньої та внутрішньої антикризової стійкості, помилки цих оцінок великі. Поширенням тестом на наявність мультиколінеарності є великі величини коефіцієнтів кореляції між окремими парами змінних. Ці критерії відбору оціночних показників передбачають визначення такого складу показників, які б не суперечили один одному та їх вибір було б обґрунтовано на основі статистико-математичних розрахунків. Нижчим значенням сильного зв'язку між показниками є коефіцієнт парної кореляції на рівні 0,8 [8, с. 105].

У результаті розрахунків було відібрано 14 оціночних показників, що описують рівень забезпечення зовнішньої, та 31 показник, що описує рівень забезпечення внутрішньої антикризової стійкості туристичного підприємства.

4. Проводиться математична процедура стандартизації відібраних показників за складниками антикризової стійкості туристичного підприємства, яка полягає у приведенні неоднорідних показників, які мають різні одиниці виміру, до одномірного вигляду, тобто у переході до однакових характеристик за формулою.

5. Побудова точки-еталона. Еталонні значення кожного параметра формують координати точки-еталона.

6. Розрахунок значень інтегральних показників рівня складників забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства.

Отже, експертні оцінки є найбільш розповсюдженим способом отримання й аналізу якісної інформації, тому в умовах недостатності достовірної статичної інформації або взагалі її відсутності щодо показників, що характеризують складники забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства, доцільно використовувати метод експертних оцінок.

Висновки з проведеного дослідження. У зв'язку з недостатністю достовірної статичної

інформації або взагалі її відсутністю щодо показників, що характеризують складники забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства, найбільш поширеним методом оцінювання є метод експертних оцінок. Головна особливість цього методу полягає у тому, що він використовується тоді, коли ускладнено знаходження розв'язку математичними методами.

Проведене дослідження свідчить про те, що для забезпечення взаємного нівелювання недоліків якісного й кількісного методів, отримання достовірної інформації щодо рівня забезпечення антикризової стійкості якісні та кількісні інструменти слід поєднувати. У дослідженні наведено цілісну систему показників оцінювання рівня забезпечення антикризової стійкості туристичного підприємства, застосування запропонованої системи показників дасть змогу всебічно, комплексно та об'єктивно визначати рівень забезпечення антикризової стійкості підприємства порівняно з підприємствами-конкурентами для визначення пріоритетних напрямів та розроблення відповідних управлінських заходів із підвищення його рівня. Як перспектива подальших досліджень розглядається оцінка комплексного показника рівня забезпечення антикризової стійкості туристичних підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Грабовецький Б.Є. Методи експертних оцінок: теорія, методологія, напрями використання: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 171 с.
2. Моделі і методи соціально-економічного прогнозування: підручник / В.М. Геєць, В.В. Іванов, М.О. Кизим та ін.; 2-е вид., виправ. Х.: ІНЖЕК, 2005. 396 с.
3. Терованесова О.Ю. Формування системи кількісних показників для оцінки конкурентного статусу підприємств машинобудування. Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 4. С. 116-123.
4. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа; пер. с пол. В.В. Иванова; науч. ред. В.М. Жуковской. М.: Статистика, 1980. 151 с.
5. Саблина Н.В., Теличко В.А. Использование метода таксономии для анализа внутренних ресурсов предприятия. Бизнес-Информ. 2009. № 3. С. 78-82.
6. Саак А.Э., Пшеничных Ю.А. Маркетинг в социально-культурном сервисе и туризме: учебное пособие. СПб.: Питер, 2007. 480 с.
7. Гарафонова О.І. Управління змінами: теорія, методологія та практика: монографія. К.: КНУТД, 2014. 364 с.
8. Доля В.Т. Економетрія: навч. посіб. Х.: ХНАМГ, 2010. 171 с.

ОЦІНКА РІВНЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

ESTIMATION OF THE LEVEL OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPANIES

Статтю присвячено дослідженню актуальних проблем оцінки рівня стійкого розвитку суб'єктів агропромислового сектору економіки України. Сформовано перелік індикаторів оцінки рівня їх стійкого розвитку в розрізі ключових складників. Побудовано систему інтегральних показників оцінки рівня стійкого розвитку з використанням методу таксономічного аналізу. На її основі визначено та охарактеризовано рівень стійкого розвитку підприємств АПК. Сформовано градацію рівнів розвитку на основі шкали Харрінгтона.

Ключові слова: стійкий розвиток, оцінка рівня розвитку, інтегральний показник рівня розвитку, таксономічний аналіз, агропромислове підприємство.

Статья посвящена исследованию актуальных проблем оценки уровня устойчивого развития субъектов агропромышленного сектора экономики Украины. Сформирован перечень индикаторов оценки уровня их устойчивого развития в разрезе ключевых составляющих. Построена система интегральных показателей оценки уровня устойчивого развития с использованием метода таксономического анализа. На ее

основе определен и охарактеризован уровень устойчивого развития предприятий АПК. Сформирована градация уровней развития на основе шкалы Харрингтона.

Ключевые слова: устойчивое развитие, оценка уровня развития, интегральный показатель уровня развития, таксономический анализ, агропромышленное предприятие.

The article is devoted to the study of actual problems of assessment the level of sustainable development of the subjects of the agribusiness of the Ukrainian economy. A list of indicators for assessment the level of their sustainable development in the context of key components was developed. A system of integrated indicators for assessment the level of sustainable development is constructed using the method of taxonomic analysis. On its basis, the level of sustainable development of agro-industrial enterprises has been determined and characterized. Gradation of levels of development based on the Harrington scale was formed.

Key words: sustainable development, estimation of the level of development, integral indicator of the level of development, taxonomic analysis, agro-industrial company.

УДК 330.342.3/4

Дудка М.О.

аспірант кафедри фінансів
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

Постановка проблеми. Основою функціонування агропромислового сектору економіки України є діяльність суб'єктів господарювання, що входять до його складу та забезпечують формування фінансових результатів галузі у цілому. Однак аналіз статистичних даних свідчить, що рівень рентабельності підприємств галузі, навпаки, демонструє тенденцію до зниження (падіння на 9,7% в 2017 р. порівняно з 2016 р.) [1]. У цьому зв'язку виникає потреба у підвищенні ефективності діяльності агропромислових підприємств, що може бути досягнуто за рахунок забезпечення їх стійкого висхідного розвитку. Своєю чергою, це зумовлює необхідність розроблення підходів, що дають змогу провести адекватну та коректну оцінку рівня стійкого розвитку суб'єктів АПК та на основі отриманих результатів сформувати комплекс управлінських рішень щодо його зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні проблеми оцінювання стійкого розвитку на мікрорівні відображено в працях багатьох українських учених. Так, Л. Галюк [2] досліджувала підходи до оцінки стійкості розвитку газорозподільних підприємств; О.М. Гончаренко [3] розглядав підходи до діагностики та інструментарій оцінки стійкого розвитку підприємств без акценту на їх галузеву приналежність; І.А. Демидова [4] приділяла увагу оцінюванню стійкого розвитку підприємств машинобудування; К.О. Іванчук [5] розглядала діагностику потенційних можливостей стійкого розвитку торговель-

ного підприємства тощо. Проте більш детального дослідження потребує проблема комплексного оцінювання рівня стійкого розвитку суб'єктів агропромислового сектору економіки. У зв'язку із цим виникає необхідність формування обґрунтованого підходу до оцінювання рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств.

Постановка завдання. Метою дослідження є формування підходу до оцінки рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств на основі застосування методу таксономічного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз та узагальнення наукових джерел із проблематики оцінки стійкого розвитку суб'єктів господарювання [2-9] засвідчили відсутність єдиного набору показників та універсальної методики оцінки стійкого розвитку.

Для проведення оцінки рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств у цьому дослідженні пропонується методика, що складається з чотирьох комплексних етапів (рис. 1).

Так, метою першого етапу є формування системи показників оцінки рівня стійкого розвитку підприємств АПК у розрізі складників стійкого розвитку. Основними вимогами до використовуваних показників та їх практичної застосовності є: подання їх у кількісній формі; доступність інформації, необхідної для визначення значень показників; інформативність, тобто здатність точно і достовірно відображати необхідну для цілей дослідження релевантну інформацію.

Таблиця 1

**Пропонований перелік показників для проведення оцінки
стійкого розвитку агропромислових підприємств**

Показник	Позначення	Формула розрахунку	Рекомендоване або нормативне значення
1. Фінансовий складник			
Рентабельність активів	Ract	Відношення чистого прибутку (збитку) до обсягу активів	>0
Рентабельність діяльності	Rd	Відношення чистого прибутку (збитку) до чистого доходу від реалізації продукції	>0, зростання
Рентабельність основного капіталу	Rosn_k	Обсяг валового прибутку (збитку) до величини необоротних активів	>0, зростання
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Labs	Відношення абсолютно ліквідних активів до короткострокових зобов'язань	0,2-0,35
Коефіцієнт покриття	Ltek	Відношення оборотних активів до короткострокових зобов'язань	1,7-2
Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	Dz/Kz	Співвідношення дебіторської та кредиторської заборгованості	>1
Коефіцієнт фінансової незалежності капіталізованих джерел	Kfnki	Відношення власного капіталу до суми довгострокових пасивів	>0,6
Коефіцієнт довгострокової фінансової незалежності	Kdfn	Відношення суми власного капіталу та довгострокових зобов'язань до підсумку балансу	>0,5
Коефіцієнт оборотності активів	Kobor_act	Відношення доходу від реалізації продукції до вартості активів	Зростання
Операційний цикл, дні	OPER_Ts	Тривалість операційного циклу	Зменшення
2. Технічний складник			
Фондовіддача	Fv	Відношення чистого доходу до залишкової вартості основних фондів	Зростання
Коефіцієнт зносу основних фондів	Kzn_ocn_fon	Відношення зносу основних засобів до первісної вартості основних засобів	Зменшення
Фондорентабельність	Fv_ren	Відношення чистого прибутку (збитку) до виробничих фондів	Зростання
Коефіцієнт модернізації	Kmod	Відношення суми зносу основних засобів і нематеріальних активів до початкової вартості основних засобів і нематеріальних активів	Зменшення
3. Соціальний складник			
Коефіцієнт плинності кадрів	Kpl_kad	Відношення кількості працюючих поточного року до кількості працюючих попереднього року	Зростання
Продуктивність праці	Prod_pr	Відношення чистого доходу до кількості працюючих	Зростання
Коефіцієнт заборгованості по заробітній платі	Kzab_z/pl	Відношення поточної кредиторської заборгованості за розрахунками з оплати праці до кількості працюючих	Зростання
4. Екологічний складник			
Коефіцієнт споживання довгострокових біологічних активів	Kspozh_dov_biol_act	Відношення довгострокових біологічних активів до суми доходу від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю та чистого доходу від первісного визнання біологічних активів і сільськогосп. продукції	Зменшення
Коефіцієнт зносу довгострокових біологічних активів	Kzn_dov_biol_act	Відношення накопиченої амортизації довгострокових біологічних активів до суми довгострокових біологічних активів	Зменшення
Коефіцієнт споживання поточних біологічних активів	Kspozh_pot_biol_act	Відношення поточних біологічних активів до суми доходу від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю та чистого доходу від первісного визнання біологічних активів і сільськогосп. продукції	Зменшення

Джерело: розроблено автором

Реалізація цього етапу передбачає застосування таких інструментів, як компаративний аналіз наукових джерел [2-9] щодо оцінки рівня стійкого розвитку суб'єктів господарювання та його системоутворюючих складників (фінансового, екологічного, технічного та соціального) та метод логічного узагальнення. Як результат їх застосування у табл. 1 наведено пропонований перелік показників для проведення оцінки стійкого розвитку суб'єктів АПК.

Метою другого етапу є формування кількісної оцінки рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств, що пропонується здійснювати через побудову системи інтегральних показників із використанням методу таксономічного аналізу [10]. Вибір цього економіко-математичного інструментарію зумовлений тим, що він застосовується для оцінки поведінки багатомірних об'єктів, функціонування яких описується досить великим набором показників, та для оцінки безпосередньо рівня розвитку, а також дає можливість одержати однозначну кількісну оцінку стану досліджуваного об'єкта у вигляді інтегрального таксономічного показника.

Окрім того, отриманий показник є нормованим, тобто змінюється у межах від 0 до 1, що дає змогу отримувати однозначну економічну інтерпретацію отриманих результатів.

Метою третього етапу є виділення та розпізнавання діапазонів рівня стійкого розвитку підприємств АПК. Для цього в дослідженні пропонується використання вербально-числової шкали Харрінгтона [11], яка дає змогу ефективно виміряти ступінь інтенсивності критеріальної властивості явища чи процесу, що досліджується. Використання цієї шкали зумовлюється, по-перше, тим, що вона має універсальний характер та широко застосовується для якісної градації кількісних критеріїв під час оцінки економічних процесів, по-друге, дає можливість адекватно економічно інтерпретувати отримані результати. Чисельні значення граничних значень шкали Харрінгтона отримані на основі аналізу й обробки великого масиву статистичних даних.

У роботі пропонується здійснювати таку економічну інтерпретацію рівня стійкого розвитку агропромислового підприємства:

високий – показники, що характеризують рівень розвитку складників стійкого розвитку підприємства, відповідають чи перевищують рекомендовані значення або ж у цілому характеризуються

позитивно, підприємство працює ефективно, має стійкий фінансовий стан та високу ймовірність виконання ним усіх договірних зобов'язань;

середній – ефективність діяльності підприємства забезпечується стабільними техніко-фінансовими показниками, переважна частина яких відповідає нормативним або рекомендованим значенням;

низький – значна частина техніко-фінансових показників підприємства демонструє негативні тенденції, ефективність діяльності та використання ресурсів є низькою.

Зважаючи на те, що значення інтегральних показників, за допомогою яких оцінюється рівень стійкого розвитку суб'єктів АПК у цілому та в розрізі виділених складників, змінюється від 0 до 1, відповідно до значень градацій вербально-числової шкали Харрінгтона, пропонується використовувати таку шкалу діапазонів рівня розвитку підприємств АПК для загального та часткових (за складниками) інтегральних показників (табл. 2).

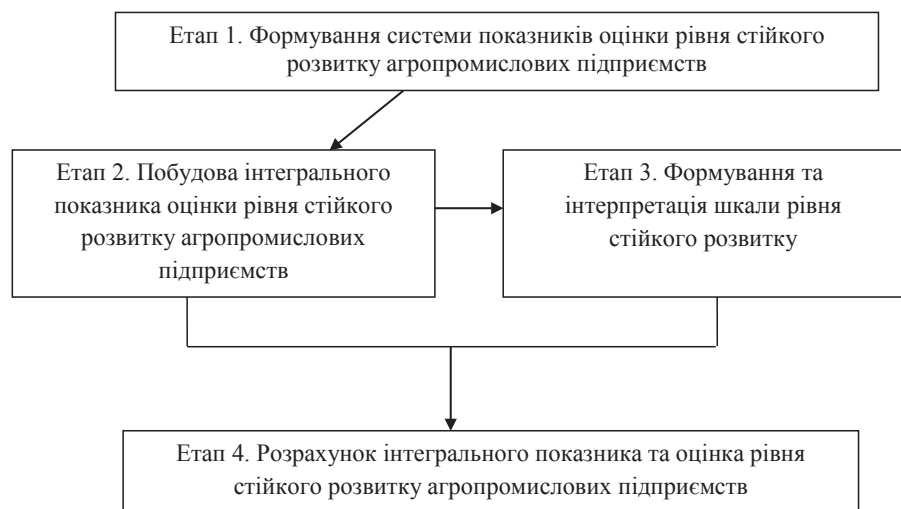
Таблиця 2

Шкала діапазонів рівня стійкого розвитку підприємств АПК

Діапазон змін інтегрального показника рівня розвитку I_{AP}	Характеристика рівня розвитку
$0,64 < I_{AP} \leq 1$	Високий
$0,36 < I_{AP} \leq 0,64$	Середній
$0,00 \leq I_{AP} \leq 0,36$	Низький

Джерело: розроблено автором за [11]

Метою четвертого етапу є розрахунок інтегрального показника та оцінка рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств. Для цього в дослідженні пропонується здійснити інтегральну оцінку рівня стійкого розвитку на прикладі таких агропромислових підприємств, як ПАТ «Полтавський

Рис. 1. Алгоритм оцінювання рівня розвитку агропромислових підприємств

Джерело: побудовано автором

олійно-екстракційний завод – Кернел Груп», ПАТ «Миронівський хлібопродукт» та ПАТ «Сільськогосподарська виробнича фірма «АГРОТОН», фінансова звітність яких представлена на сайті [12].

Результати розрахунку інтегрального показника стійкого розвитку наведено в табл. 3 та на рис. 2.

Таблиця 3
Результати розрахунку інтегральних показників рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств

Підприємство	Рік	Інтегральний показник	Рівень стійкого розвитку
ПАТ «Полтавський олійно-екстракційний завод – Кернел Груп»	2011	0,23	Низький
	2012	0,22	Низький
	2013	0,24	Низький
	2014	0,43	Середній
	2015	0,73	Високий
	2016	0,66	Високий
ПАТ «Миронівський хлібопродукт»	2011	0,44	Середній
	2012	0,44	Середній
	2013	0,43	Середній
	2014	0,11	Низький
	2015	0,38	Середній
	2016	0,31	Низький
ПАТ «Сільськогосподарська виробнича фірма «АГРОТОН»	2011	0,17	Низький
	2012	0,31	Низький
	2013	0,34	Низький
	2014	0,56	Середній
	2015	0,88	Високий
	2016	0,74	Високий

Джерело: розроблено автором

Так, аналізуючи результати для ПАТ «Полтавський олійно-екстракційний завод – Кернел Груп», можемо зробити висновок про поступове зростання рівня його стійкого розвитку – від низького (у період 2011-2013 рр.) до високого (у 2015-2016 р.), що було зумовлено поліпшенням значень показників фінансового складника.

Рівень стійкого розвитку ПАТ «Миронівський хлібопродукт» у досліджуваному періоді коливається

між середнім та низьким, при цьому найнижче значення інтегрального показника діагностується у 2014 р. (0,11). Незважаючи на підвищення у 2015 р. таксономічного показника до 0,38, у 2016 р. рівень стійкого розвитку даного підприємства знову визначається як низький ($I_{AP} = 0,31$).

За результатами розрахунку інтегрального показника I_{AP} для ПАТ «Сільськогосподарська виробнича фірма «АГРОТОН» можемо зробити висновок про наявність тенденції до стабільного підвищення рівня його стійкого розвитку. Так, у 2014 р. на підприємстві діагностується середній рівень розвитку (на противагу низькому в 2011-2013 рр.), а з 2015 р. – високий.

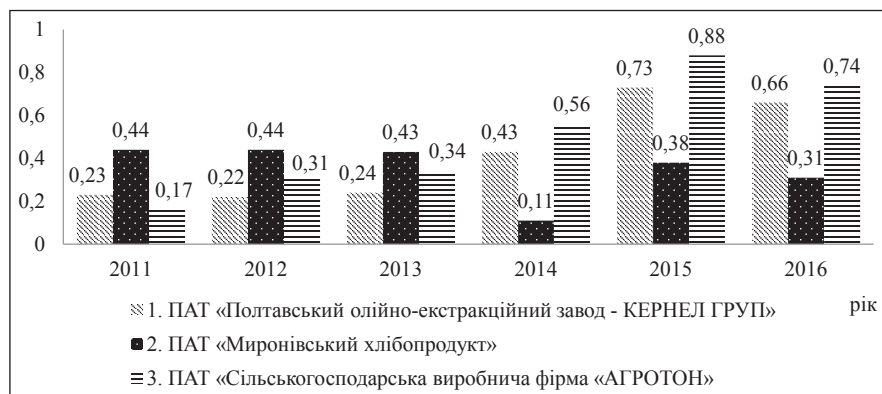
Слід зазначити, що в 2016 р. для всіх аналізованих підприємств спостерігається деяке зниження інтегрального показника рівня їхнього стійкого розвитку, що може свідчити про сукупний негативний вплив факторів зовнішнього середовища. У цьому зв'язку агропромисловим підприємствам необхідно під час розроблення заходів, спрямованих на підвищення рівня стійкого розвитку, враховувати вплив зовнішнього середовища функціонування, що може носити як прямий, так і опосередкований характер.

Таким чином, можемо стверджувати, що побудований інтегральний показник I_{AP} надає можливість провести комплексну оцінку рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств та проаналізувати його динаміку.

Висновки з проведеного дослідження.

У дослідженні виконано оцінку рівня стійкого розвитку агропромислових підприємств із використанням методу таксономічного аналізу. За результатами проведених розрахунків для підприємств галузі виявлено, що у цілому спостерігається тенденція до підвищення рівня їхнього стійкого розвитку, однак в останні роки діагностується деяке падіння інтегральних показників, що відображає, зокрема, зниження ефективності функціонування цих підприємств. У цьому зв'язку можемо зробити висновок, що окремої уваги потребує фінансовий

складник стійкого розвитку, який характеризує безпосередньо фінансові результати та фінансовий стан суб'єктів АПК. Своєю чергою, це формує потребу у проведенні підприємствами галузі відповідних заходів щодо їх поліпшення. У зв'язку із цим у ході подальших досліджень у цьому напрямі доцільно виділити розроблення стратегій фінансового забезпечення стійкого розвитку агропромислових підприємств, а також виявлення факторів зовніш-

Рис. 2. Динаміка результатів розрахунку інтегральних показників рівня стійкого розвитку підприємств АПК

Джерело: розроблено автором

нього середовища, які впливають на рівень стійкого розвитку і оцінювання їх впливу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Галюк Л. Інтегрована оцінка економічної стійкості розвитку газорозподільних підприємств. Галицький економічний вісник. 2012. № 2(35). С. 145-154.
3. Гончаренко О.М. Діагностика та інструментарій оцінки стійкого розвитку підприємства. Праці Одеського політехнічного університету. 2011. № 2(36). С. 312-319.
4. Демидова І.А. Інформаційне забезпечення стійкого економічного розвитку машинобудівного підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Приазовський держ. техн. ун-т. Маріуполь, 2010. 20 с.
5. Іванчук К.О. Динамічна діагностика потенційних можливостей стійкого економічного розвитку торговельного підприємства. Mechanism of Economic Regulation. 2015. № 1. С. 47-54.
6. Сидоренко Ю.В. Організаційно-економічний механізм забезпечення стійкого розвитку підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Харківська нац. акад. міськ. господ. Харків, 2013. 20 с.
7. Фоміна М.В. Проблема сталого економічного розвитку в умовах глобалізації: монографія. Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. 359 с.
8. Хомяченкова Н.А. Механізм інтегральної оцінки устійчивого розвитку промислових підприємств: автореф. дисс. ... канд. эк. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством»; Тверской государственный национальный университет. Москва, 2011. 21 с.
9. Шандова Н.В. Управління стійким розвитком підприємств машинобудування: методологічні підходи: автореф. дис. ... докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)»; Одес. нац. економ. ун-т. Одеса: Б.в., 2015. 40 с.
10. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа. Москва: Статистика, 1980. 151 с.
11. Harrington E.C. The Desirability Function. Industrial Quality Control. 1965. April. P. 494-498.
12. Офіційний сайт Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL: <http://smida.gov.ua/>.

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ МАТЕРІАЛЬНИМИ ПОТОКАМИ В ЛОГІСТИЧНИХ СИСТЕМАХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

FEATURES OF MATERIAL FLOW MANAGEMENT IN LOGISTICS SYSTEMS OF TRADE ENTERPRISES

Досліджено теоретико-методичні аспекти логістичного управління матеріальними потоками торговельних підприємств, у результаті чого проаналізовано сутність поняття «матеріальний потік» та запропоновано його авторське трактування. Структуровано сучасний логістичний інструментарій у розрізі функціональних підсистем і ключових логістичних активностей для вирішення конкретних операційних завдань підприємства. Доведено необхідність застосування системного підходу для найбільш раціонального управління матеріальними потоками підприємств.

Ключові слова: матеріальний потік, логістичне управління, функціональні підсистеми, операційні завдання, системний підхід.

Исследованы теоретико-методические аспекты логистического управления материальными потоками торговых предприятий, в результате чего проанализирована сущность понятия «материальный поток» и предложена его авторская трактовка. Структурирован современный логистический инструментарий в разрезе функцио-

нальных подсистем и ключевых логистических активностей для решения конкретных операционных задач предприятия. Доказана необходимость применения системного подхода для наиболее рационального управления материальными потоками торговых предприятий.

Ключевые слова: материальный поток, логистическое управление, функциональные подсистемы, операционные задачи, системный подход.

The theoretical and methodological aspects of logistic management of the material flows of trading enterprises are investigated, as a result the essence of the concept «material flow» is analyzed and its author's interpretation is proposed. The modern logistics toolkit is structured in the context of functional subsystems and key logistic activities for solving specific operational tasks of the enterprise. The necessity of using the system approach for the most rational management of material flows of enterprises is proved.

Key words: material flow, logistical management, functional subsystems, operating tasks, system approach.

УДК 658.7:658.56

Кучмєєв О.О.

к.п.н., доцент кафедри фінансів та банківської справи
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «УКРАЇНА»

Постановка проблеми. У загальній проблематиці забезпечення ефективності функціонування логістичних систем торговельного підприємства виділяється проблема належної організації системи оперативного логістичного управління матеріальними потоками. Важливо при цьому поглиблене вивчення та використання системного підходу, який може дати можливість наскрізного та ефективного управління матеріальними потоками торговельного підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Реалізація логістичного підходу ґрунтується на інтегрованому управлінні поточковими процесами підприємства. Розвиток такого підходу в теорії управління підприємствами пов'язаний із численними працями зарубіжних учених, серед яких: Т. Алесинська, Д. Ламберт, Б. Анікін, А. Гаджинський, І. Афанасенко, В. Дибська, Є. Зайцев, А. Стерлігова, Л. Міротін, Ю. Неруш, В. Сергєєв та чимало інших.

Теоретичні та прикладні питання раціоналізації управління матеріальними потоками підприємства в контексті реалізації ними логістичних функцій відображені у роботах багатьох вітчизняних науковців, зокрема: Є. Крикавського, О. Амоші, С. Вовканич, М. Григорак, Л. Гурч, А. Кальченка, Д. Штефанича та ін., в яких розглядаються питання прискорення руху матеріальних потоків, зменшення обсягів сукупних запасів, оптимізації структури витрат, підвищення рівня логістичного обслуговування тощо. Водночас вимагають подальшого

розвитку питання застосування сучасного методичного інструментарію ефективного управління матеріальними та супутніми потоками логістичної системи підприємства.

Постановка завдання. Мета статті полягає у теоретичному дослідженні основних наукових підходів до визначення сутності матеріальних потоків торговельного підприємства та формулюванні методичного підґрунтя логістичного управління ними, яке б урахувало базові функціональні підсистеми та ключові логістичні активності підприємства. Досягнення поставленої мети передбачає використання методів синтезу, логічного узагальнення, критичного аналізу та порівняння, системного підходу та елементів структурно-функціонального методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Успішне функціонування торговельного підприємства за сучасних умов вимагає реалізації системи управління на логістичних засадах для забезпечення оптимальної координації взаємозалежних матеріальних потоків підприємства.

А.М. Гаджинський зазначає, що основний потенціал логістики закладено в раціоналізації управління саме матеріальними потоками, а також пов'язаними з ними інформаційними потоками [1, с. 36], причому особливо російський учений акцентує на параметрі часу, вказуючи на інтенсивність потоку.

Дослідження сутності матеріальних потоків є основою для раціональної оптимізації технологічних процесів виробництва, матеріально-техніч-

ного забезпечення, транспортування і збуту продукції, раціоналізації документообігу, проектування виробничих, складських і допоміжних приміщень, створення високоефективної комунікаційної інфраструктури та організаційних структур управління.

Для більш глибокого розуміння сутності та особистостей поняття «матеріальний потік», наведено його бачення визнаними науковцями та визначено їхні особливості (табл. 1).

Слід відзначити, що нині відсутнє єдине бачення такого, здавалося б, традиційного в логістиці поняття, як «матеріальний потік», а також основних його складників.

Зокрема, група науковців (Ю.В. Пономарьова, В.К. Губенко, Р.Р. Ларіна, А.С. Даниленко та ін.) розглядає матеріальний потік як сукупність товарно-матеріальних цінностей.

Також у науковій літературі існує погляд учених на таке трактування терміну з фактичним виокремленням його елементами різних видів запасів підприємства в процесі руху, включаючи до них сировину, матеріали (матеріальні ресурси), напівфабрикати, продукцію незавершеного виробництва і готові вироби. Такої точки зору дотримуються, наприклад, Є.В. Крикавський, Т.В. Алесинська, В.І. Сергєєв.

Разом із тим, згідно з позицією Міністерства фінансів України [10] щодо визначення терміну «товарно-матеріальні цінності», він за економічним змістом відповідає терміну «запаси». Запаси

підприємства за типовою і загальноприйнятою класифікацією включають:

виробничі запаси (це сировина й матеріали, купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, паливо, тара і тарні матеріали, будматеріали, матеріали, передані в переробку, запасні частини, матеріали сільськогосподарського призначення тощо);

продукцію незавершеного виробництва, напівфабрикати, брак у виробництві;

готову продукцію;

товари (у тому числі товари на комісії і тару під товарами).

При цьому низка вчених наголошує, що запаси підприємства – це ресурси, які у даний момент не використовуються та перебувають на складах постачальників, на проміжних складах підприємства та на складах споживачів (чи в інших призначених для цього місцях), а утримуються для забезпечення діяльності підприємства чи використовуються для управління ним. Як тільки ці ресурси починають використовувати (застосовувати до них різноманітні операції: виробничі, комерційні, логістичні тощо), вони трансформуються у категорію матеріальних потоків і потребують відповідного інструментарію управління. З іншого боку, запаси можна аналізувати як одну з форм руху матеріального потоку за нульової його швидкості, що виникає внаслідок несинхронності потоків під час їх формування та використання. Крім того,

Таблиця 1

Результати дослідження поняття «матеріальний потік»

Автор	Трактування поняття «матеріальний потік»	Особливості підходу
В.І. Сергєєв, В.В. Дибська, В.І. Зайцев [2, с. 95]	Це матеріальні ресурси, незавершене виробництво і готова продукція у стані руху, до яких застосовуються види логістичної діяльності, пов'язані з фізичним переміщенням у просторі: навантаженням, розвантаженням, затарюванням, перевезенням, сортуванням, консолідацією, розукрупненням тощо.	Рух конкретних видів продукції розглядається як форма існування матеріальних потоків. Фактично погоджуються з трактуванням МП як продукції, конкретизуючи її.
Є.В. Крикавський [3, с. 53]	Об'єкт логістичних операцій та логістичних функцій; являє собою сукупність сировини і матеріалів, складових частин, н/ф, готових виробів, що рухаються від постачальників через виробничі та (чи) дистрибуційні організації (підрозділи) до споживачів.	Зазначає, що трансформація МП відбувається у головних процесах переміщення майна (транспортування, складування тощо) та допоміжних (пакування).
А.Н. Родніков [4], М.П. Денисенко [5]	Продукція (у вигляді вантажів, деталей, ТМЦ), що розглядається у процесі застосування до неї різних логістичних (транспортування, складування тощо) і/або технологічних операцій і віднесена до певного тимчасового інтервалу.	Під час здійснення логістичних операцій матеріальний потік може розглядатися як фіксований параметр для заданого моменту часу.
А.М. Гаджинський [1, с. 76], О.В. Посилкіна [6]	Вантажі, деталі, товарно-матеріальні цінності, розглянуті в процесі додавання до них різних логістичних операцій і віднесених до тимчасового інтервалу.	Широко охоплює і може відноситися як до ресурсів, так і до запасів.
Л.М. Гурч [7, с. 107]	Об'єкт логістичного управління, що сприяє інтеграції елементів логістичної системи в чітко функціонуючий механізм.	МП слід розглядати як організовану масу матеріальних ресурсів.
А.Г. Кальченко, В.В. Кривещенко [8, с. 18]	Поєднання і зв'язки всіх процесів та операцій із постачання, обробки та переробки, складування, транспортування та розподілу вантажів у сфері матеріального виробництва, на промислових підприємствах, у цехах та на виробничих ділянках.	Вважають, що будь-який потік реалізується на визначеному матеріальному носії, і з цього погляду всі потоки є матеріальними.

саме управління запасами є однією з ключових логістичних функцій, тому, на нашу думку, саме їх доцільно розглядати як елементну основу матеріального потоку підприємства.

Як продукцію у речовій формі, до якої застосовуються всілякі логістичні операції, матеріальний потік досліджують А.М. Гаджинський, О.І. Михайлова, І.С. Сопільняк, Г.А. Левіков. Такий підхід заперечує Н.О. Селезньова, на думку якої при цьому не відображається «рух, динамізм, які властиві самому потоку», а характеризується «певний статичний стан, нагромадження готової продукції».

Досить узагальненого бачення дотримуються ті вчені, які вважають, що матеріальний потік включає різні види ресурсів або вантажів (І.І. Бажин, А.Г. Кальченко, О.В. Посилкіна, Р.В. Сагайдак, В.І. Перебийніс та ін.).

Результат проведеного аналізу поняття «матеріальний потік» на рівні підприємства дав змогу запропонувати власне його бачення: матеріальний потік формується із сукупності матеріальних запасів, що просуваються логістичною системою підприємства у процесі застосування до неї логістичних і/або технологічних операцій (транспортування, складування, вантажопереробка, логістичний сервіс, рециклінг, утилізація тощо) у функціональних підсистемах постачання, підтримки виробництва та збуту протягом певного часового інтервалу.

Мета управління інтегрованими матеріальними потоками полягає у підвищенні загальної ефективності організації, координації та скорочення сукупних витрат, чого можна досягти завдяки оптимізації використання матеріалів, виробничих, складських та транспортних потужностей підприємства і, більш того, за рахунок управління місцями стикування окремих функцій та роботи відділів.

Окрім скорочення витрат на здійснення логістичної діяльності підприємства, ефективне управління матеріальними потоками сприятиме підвищенню якості обслуговування різних категорій споживачів, оптимізації рівня запасів на всіх рівнях, а також зростання доходів підприємства від реалізації готової продукції. Логістичний підрозділ підприємства повинен бути наділений міжфункціональними повноваженнями і відповідати за виконання комплексу операцій, пов'язаних із формуванням та просуванням матеріальних потоків підприємства.

Практика іноземних фірм показує, що об'єднання зусиль спеціалізованого апарату управління великої корпорації за умов постійних змін у зовнішньому середовищі неможливо забезпечити без створення на різних рівнях управлінських механізмів, основне завдання яких полягало б у тимчасовому або на постійній основі об'єднанні функціональних ланок та координації їхніх дій для досягнення чітко визначеної мети [11, с. 229].

Коли невеликі корпорації з масовим характером виробництва діють у відносно стабільних умовах, увесь обсяг координуючих функцій, як правило, зосереджений на вищому рівні управління. Однак зі збільшенням масштабів виробництва, розширенням номенклатури продукції, розширенням сфери діяльності корпорації, зростанням чисельності рівнів управління процес управління матеріальним потоком ускладнюється настільки, що виникає питання про створення спеціальних механізмів міжфункціональної координації у цій галузі. Наприклад, виходячи з американської практики, можна відокремити два основних напрями управління матеріальним потоком фірми, які діють паралельно, доповнюючи один одного:

вдосконалення різних економічних механізмів, які підсилюють взаємодію різних функціональних ланок у межах фірми;

здійснення організаційних перетворень у структурі корпорації для поліпшення координації ланок.

У цілому, здійснюючи планування, організацію, контроль, облік та регулювання просування матеріальних потоків, логістичний підрозділ повинен [12, с. 8]:

– діагностувати та усувати виявлені вузькі місця під час просування матеріального потоку в кожній функціональній підсистемі та між ними;

– забезпечувати мінімізацію сукупних витрат та скорочення тривалості руху матеріального потоку з урахуванням логістичних потужностей підприємства;

– фіксувати у документальному виді результати спостереження та вимірювання параметрів матеріального потоку за показниками, що розкривають стан та особливості його руху на підприємстві, а також відображають джерела утворення його окремих елементів;

– сприяти вирівнюванню інтенсивності руху матеріального потоку за окремими функціональними підсистемами за ринкової доцільності;

– здійснювати корегування планів виготовлення продукції, строків її виготовлення та якості відповідно до виявлених впливів із боку зовнішнього середовища та зміни характеристик внутрішнього середовища підприємства;

– контролювати обсяги, терміни та якість виготовлення продукції відповідно до замовлень споживачів, виробничих планів, стандартів якості.

Методологія оперативного управління матеріальними потоками, якою користується більшість підприємств, нині являє собою набір окремих моделей, методів та алгоритмів слабо інтегрованих між собою, тому на основі наукових джерел [13-16] нами було структуровано основні методи та моделі, які слід використовувати під час вирішення завдань логістичного управління матеріальними потоками з урахуванням того, у якій із логістичних підсистем підприємства вони знахо-

дяться та які логістичні активності при цьому виконуються (табл. 2).

Використання логістичного інструментарію під час управління матеріальними потоками підприємства дасть можливість приймати дієві управлінські рішення, зменшити рівень собівартості промислової продукції, підвищити рівень її якості, зменшити витрати в усіх ланках логістичного ланцюга підприємства.

Оскільки логістична концепція передбачає оптимізацію та синхронізацію руху сукупного матеріального та супутніх потоків від первинного джерела сировини до кінцевого споживача, завдяки чому значно підвищується ефективність економіки у цілому, то під час просування матеріального потоку всі задіяні суб'єкти та об'єкти управління повинні функціонувати як єдиний механізм, що може бути досягнуто лише за умов використання системного підходу.

Системний підхід є методологічною основою наскрізного управління матеріальним потоком.

Особливість його застосування полягає у тому, що кожен стан досліджуваного об'єкту та їх сукупність розглядаються у взаємозв'язку, спадковості і розвитку, у процесі переходу до якісно нового стану.

Як головні інструменти передбачається використання методів аналізу і синтезу для досліджуваної логістичної системи. Аналіз системи дає змогу визначити найбільш суттєві чинники, дає їм характеристику, кількісну оцінку взаємодії один з одним, визначає їхній вплив на параметри досліджуваної системи. Синтез забезпечується у процесі розроблення і функціонування формалізованої моделі, досліджуваних параметрів системи; ця модель об'єднує чинники в динаміці розвитку даної системи.

Застосування системного підходу до логістичного управління матеріальними потоками підприємства дає змогу враховувати такі важливі властивості системи, як: саморегулювання, динамізм, комплексність, емерджентність, відкритий характер підприємства щодо зовнішнього середовища.

Таблиця 2

Методичне підґрунтя оперативного логістичного управління матеріальними потоками торговельного підприємства

Функціональні підсистеми та ключові логістичні активності функції	Основні операційні завдання логістичного управління матеріальними потоками	Моделі, методи та технології вирішення завдань логістичного управління матеріальними потоками
Функціональна підсистема постачання	Визначення потреби підприємства в матеріальних ресурсах. Вибір постачальників. Здійснення закупівель. Доставка, прийом і контроль якості МР. Зберігання і передача МР для виробничих потреб. Утилізація відходів.	Вибір постачальників за витратно-коефіцієнтним методом, рейтинговою оцінкою, домінуючими факторами, ін. ABC-XYZ-аналіз. Методи прогнозування (вбудовані в MRPII/ERP). E-Procurement.
Функціональна підсистема підтримки виробництва	Оперативно-календарне планування, оперативне управління та оптимізація виробничих процесів. Нормування запасів і потреб підприємства в логістичних потужностях.	Алгоритм MPS (побудова календарних виробничих графіків). Використання можливостей інформаційних технологій у системах MRPII/ERP/CSRP.
Функціональна підсистема дистрибуції	Планування процесу реалізації готової продукції (побудова мережі розподілу). Обробка замовлень. Пошук торговельних посередників. Страхування ризиків. Логістичний сервіс. Управління реверсними потоками.	Дотримання «золотих правил» дистрибуції. ABC-XYZ-аналіз. Розподіл витрат за об'ємно-ваговими характеристиками вантажів. Гар-модель Зейтгамла.
Транспортування	Раціональний вибір виду транспорту. Вибір способів транспортування. Розроблення схем руху вантажопотоків. Вибір транспортно-експедиційних та допоміжних посередників. Оперативне управління рухом ТЗ.	Моделі максимінної оптимізації; абсолютного рішення; основного параметра; компромісного рішення; еталонного порівняння (для вибору системи доставки вантажів). Вирішення транспортних завдань (угорським методом, методом північно-західного кута тощо).
Управління запасами	Визначення оптимального рівня запасів за складниками логістичної системи підприємства. Визначення оптимального рівня поставок матеріальних ресурсів. Проектування системи управління запасами підприємства.	ABC-XYZ-аналіз. Обґрунтування економічного розміру замовлення (формули Вілсона). Системи управління запасами (JIT, із фіксованим розміром замовлення, із фіксованою періодичністю, ін.)
Складування	Збалансування обсягів виробництва та споживчого попиту. Максимальне використання наявних складських потужностей шляхом розроблення схем руху МП на складі.	WMS. Техніко-економічна оцінка системи складування. Проектування складських зон і розміщення технологічного обладнання.
Вантажопереробка та упакування	Забезпечення оптимального розміщення МП на складі. Розвантаження, розміщення та зберігання, упаковка, відпуск товарів. Мінімізація видів вантажних одиниць.	Методологія SADT. Комісіонування. Проектування зон вантажопереробки та упакування. Стандартизація вантажних одиниць.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, у статті вдосконалено теоретико-методичні основи управління матеріальними потоками підприємств на логістичних засадах, суть яких полягає у комплексному баченні руху матеріальних потоків функціональними підсистемами постачання, підтримці виробництва та збуту продукції підприємства, в яких відбуваються логістичні процеси управління запасами, транспортування, складування, вантажопереробки тощо, взаємоузгодження яких дасть змогу отримати низку позитивних ефектів. Також розроблено науково-прикладні підходи, які дають можливість більш чітко та коректно застосовувати логістичний інструментарій у практиці господарювання підприємств, що матиме наслідками підвищення ефективності функціонування підприємств у цілому та їхньої логістичної системи зокрема. При цьому слід відзначити необхідність подальшого поглиблення наукових досліджень із пошуку шляхів удосконалення логістичного управління матеріальними потоками підприємства на системному підґрунті.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гаджинский А.М. Логистика: учебник для высших средних и специальных учебных заведений; 6-е изд., перераб. и доп. М.: Дашков и КО, 2003. 408 с.
2. Логистика: полный курс МВА / В.В. Дыбская, Е.И. Зайцев, В.И. Сергеев, А.Н. Стерлигова; под. ред. В.И. Сергеева. М.: Эксмо, 2013. 944 с.
3. Крикавський Є.В. Логістика. Львів: Львівська політехніка, 2004. 447 с.
4. Родников А.Н. Логистика: терминологический словарь; изд. 2-е. М.: ИНФРА-М, 2000. 352 с.
5. Управление материальными потоками в микроэкономике переходного периода: монография / В.Я. Омельченко, А.П. Омельченко, В.Г. Кузнецов. Севастополь: Вебер, 2003. 263 с.
6. Виробнича логістика: навч. посіб. / О.В. Посилкіна, Р.В. Сагайдак-Нікітюк, О.В. Доровський, Г.В. Кубасова. Харків: НФаУ, 2009. 364 с.
7. Гурч Л.М. Логістика: навч. посіб. для студ. ВНЗ. К.: Персонал, 2008. 555 с.
8. Кальченко А.Г., Кривещенко В.В. Логістика: навч. посіб.; вид. 2-е, без змін. К.: КНЕУ, 2008. 472 с.
9. Пономарьова Ю.В. Логістика: навч. посіб. К.: ЦУЛ, 2005. 326 с.
10. Щодо визначення терміну «товарно-матеріальні цінності»: Лист від 28.2.2007 № 31-34000-20-16/3985 / Міністерство фінансів України. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1023.2323.0>.
11. Стрижова В.Г. Управління матеріальними потоками та логістика організації виробництва. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2009. № 6. Т. 2. С. 227-231.
12. Селезньова Н.О. Розвиток системи управління матеріальними потоками підприємства: автореф. дис. ... канд. екон. наук.: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами». Донецьк, 2010. 20 с.

ЕВОЛЮЦІЯ КОРПОРАТИВНИХ СТРУКТУР
ПІД ВПЛИВОМ ЗМІН ІНСТИТУТУ ВЛАСНОСТІEVOLUTION OF CORPORATE STRUCTURES UNDER THE EFFECT
OF CHANGES IN THE PROPERTY INSTITUTE

У статті проаналізовано еволюційні характеристики розвитку корпоративних структур з урахуванням впливу державного регулювання та змін інституту власності. Виділено параметри визначення організаційно-економічних характеристик еволюційного процесу перетворення функціональних форм виробничих структур. Зазначені критерії дали змогу здійснити аналіз: по-перше, історичних періодів із погляду форм існування корпорацій; по-друге, виокремити трансформаційні зміни в межах організаційної структури та інституту власності; по-третє, сформулювати підходи до зміни напрямів державного регулювання функціонування корпоративних структур.

Ключові слова: еволюція, корпоративна структура, інститут власності, підприємницьке середовище, відповідальність та майнові відносини.

В статье проанализированы эволюционные характеристики развития корпоративных структур с учетом влияния государственного регулирования и изменений института собственности. Выделены параметры определения организационно-экономических характеристик эволюционного процесса преобразования функциональных форм производственных структур. Указанные критерии позволили провести анализ: во-первых, исторических периодов с

точки зрения форм существования корпораций; во-вторых, выделить трансформационные изменения в рамках организационной структуры и института собственности; в-третьих, сформулировать подходы к изменению направлений государственного регулирования функционирования корпоративных структур.

Ключевые слова: эволюция, корпоративная структура, институт собственности, предпринимательская среда, ответственность и имущественные отношения.

The article analyzes the evolutionary characteristics of the development of corporate structures, taking into account the impact of state regulation and changes in the institution of property. The author singles out the parameters for determining the organizational and economic characteristics of the evolutionary process of transformation of functional forms of production structures. These criteria allowed us to analyze: first, historical periods from the standpoint of the forms of existence of corporations; secondly, to highlight transformational changes within the organizational structure and property institution; and third, to formulate approaches to changing the direction of state regulation of the functioning of corporate structures.

Key words: evolution, corporate structure, property institution, business environment, responsibility and property relations.

УДК 334.7

Лобань О.О.

здобувач,
старший викладач кафедри
підприємництва,
торгівлі та біржової діяльності
Державний університет телекомунікацій

Постановка проблеми. Сучасні процеси, що відбуваються у національній економіці, мають посередній зв'язок з особливостями історичного розвитку, у тому числі й у сфері корпоративного управління господарськими організаціями, і акціонерні товариства не є винятком.

Отже, еволюційний розвиток первісних форм об'єднання інтересів окремих осіб до сучасної моделі корпоративної організації потребує додаткової уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематикою історичного дослідження корпоративних утворень в економічній теорії займалися такі провідні зарубіжні вчені-економісти, як А. Берлі, Г. Мінз, В. Ойкен, Е. Чемберлін та ін.

У вітчизняній економічній науці питаннями історичного розвитку корпоративного управління займалися багато вчених, зокрема цим питанням присвячено роботи О.Ю. Белікової [1], О.Е. Гудзь [2], Т.В. Сьомкіної [3; 4], С.Ф. Смеричевського, І. Лукач [5], О.О. Кравцова [6], Д.І. Погрібного [7] та ін.

Наукові дослідження у цій сфері присвячено аналізу проблем корпоративного управління та внутрішньокорпоративних взаємовідносин. Але, на нашу думку, є необхідність додатково проаналізувати процес трансформації корпоративних утворень з урахуванням історичних умов форму-

вання та еволюційного процесу створення сучасних життєздатних суб'єктів підприємницької діяльності у формі корпоративних структур.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз еволюційних характеристик розвитку корпоративних структур з урахуванням впливу державного регулювання та змін інституту власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпоративна структура господарюючої організації є результатом еволюційного процесу перетворення функціональних форм виробничих структур, які утворювалися під впливом змін як техніко-технологічного оформлення підприємницького процесу, так і ринкової ситуації.

Для того щоб визначити організаційно-економічні характеристики еволюційних змін, що відбулися у процесі історичного розвитку підприємницьких структур із погляду розвитку корпоративної структури підприємства, найбільш важливими, на нашу думку, є параметри, що були виокремлені нами в процесі дослідження:

1. Корпоративна структура в загальному підприємницькому середовищі. Визнання державою корпоративної структури як окремого учасника ділового обігу, його правове оформлення та державне регулювання умов функціонування.

2. Внутрішня організаційна структура. Наявність сформованих органів внутрішнього управління підприємницької структури, способи та порядки прийняття рішень та узгодження діяльності в межах організаційної структури.

3. Членська участь та майнова участь. Еволюція поняття членства в корпорації, вплив власника на прийняття рішень під час управління підприємством та капіталом підприємства, взаємодія між власником та менеджером у межах підприємницької діяльності корпоративної організації.

4. Відповідальність. Еволюція поняття відповідальності, зміна суб'єкта відповідальності та її меж.

5. Майнові відносини. Еволюція мети створення корпорації: засновницький інтерес – прибуток – майновий дохід та дивіденд.

Зазначені критерії дають змогу здійснити аналіз: по-перше, історичних періодів із погляду форм існування корпорацій; по-друге, виокремити трансформаційні зміни в межах організаційної структури та інституту власності; по-третє, сформулювати підходи до зміни напрямів державного регулювання функціонування корпоративних структур. Тому є необхідність у додатковому розгляді еволюції форм підприємницьких об'єднань з урахуванням наведених критеріїв.

Історично першими утвореннями, які визнано на державному рівні, були давньоримські міжпідприємницькі об'єднання (*universitas*). Об'єднання приватних осіб, що мали назву *universitas* (табл. 1) – це такі об'єднання, що створювалися за спільністю приватного інтересу. Такий приватний інтерес ґрунтувався не на особистих, а на профе-

Таблиця 1

Міжпідприємницькі об'єднання Стародавнього Риму

Період	Підприємницькі об'єднання	Особливості
Давнього Риму	Об'єднання приватних осіб, що отримали назву <i>universitas</i> (такі об'єднання створювалися за спільністю приватного інтересу, який ґрунтувався на особистих або професійних інтересах), наприклад колегія хлібопеків (<i>collegia pistorum</i>), колегія майстрів (<i>collegia fabrorum</i>), колегія мореплавців (<i>collegia naviculariorum</i>) та ін.	<ul style="list-style-type: none"> - утворювалися приватними особами, не потребували попереднього дозволу чи подальшої санкції з боку органів влади (важливо було лише, щоб мета колегії не суперечила нормам публічного права); - певна структура внутрішньої організації (для створення колегії достатньо було трьох осіб); - наявність членства (у разі виходу члена з організації на його місце приходили нові особи, які й набували права членства в організації); - спільне майно <i>universitas</i> уважалося таким, що належить об'єднанню, а не її членам; - повна відповідальність за принципом «кругової поруки»

Таблиця 2

Міжпідприємницькі об'єднання Середньовіччя

Період	Підприємницькі об'єднання	Особливості
Середньовіччя	Торгові гільдії (створювалися для організації торгівлі, як внутрішньої, так і зовнішньої)	<ul style="list-style-type: none"> - організаційно ці об'єднання не були господарськими одиницями; - мали свої певні внутрішні правила поведінки, але не формували єдину структуру організації; - членство в організації було напряму пов'язане з особистістю торговця; - не ставили перед собою мету ведення загальної справи; - повна відповідальність за принципом перестраховування
	Морські гільдії (створювалися для організації морської торгівлі)	<ul style="list-style-type: none"> - членство в організації було напряму пов'язане з особистістю торговця; - за структурування організації переважають відносини з приводу капіталу; - члени такої організації мали частку в загальному капіталі організації у формі паю; - розмір паю зазвичай був рівним у всіх членів; - повна відповідальність за принципом перестраховування
	Гірничі гільдії (створювалися для організації гірничої справи)	<ul style="list-style-type: none"> - оформлюється єдина організаційна структура з формалізацією корпоративних зв'язків; - управління справами перебуває у віданні загальних зборів, які вирішували питання більшістю голосів; - члени організації мали частку в загальному капіталі організації у формі паю; - кількість паїв була досить значною; - пай відчужувався вільно та порівнювався до нерухомості; - особистісна відповідальність за принципом взаємної відповідальності
Пізнє середньовіччя	Ост-Індійська компанія Вест-Індійська компанія	<ul style="list-style-type: none"> - жорстка організаційна структура з повною формалізацією корпоративних зв'язків; - управління справами шляхом проведення загальних зборів (наявність зборів як на чергових, так і позачергових); - прийняття рішень за принципом «один учасник – один голос»; - отримання частки прибутку відповідно до розміру своєї участі; - відповідальність за принципом «у межах розміру своєї участі»

сійних інтересах. Такими об'єднаннями у давньоримських містах були колегія хлібопеків (*collegia pistorum*), колегія майстрів (*collegia fabrorum*), колегія мореплавців (*collegia naviculariorum*) та ін.

Ця форма міжпідприємницького об'єднання має такі характеристики:

- корпоративна структура *universitas* у загальному підприємницькому середовищі формувалася приватними особами, і це не потребувало попереднього дозволу чи подальшої санкції з боку держави. Важливою умовою була мета створення об'єднання, яка не повинна була суперечити нормам публічного права;

- внутрішня організація *universitas* мала деякі ознаки структуризації з погляду виконання виробничих функцій співвласниками;

- членська участь уже мала місце. Так, у разі виходу члена з організації *universitas* на його місце приходили нові особи, які й набували права членства в організації;

- відповідальність членів об'єднання *universitas* здійснювалася за принципом «кругової поруки»;

- спільне майно *universitas* уважалося таким, що належить об'єднанню, а не його членам.

У період Середньовіччя найбільшого поширення набули такі міжпідприємницькі об'єднання, як торгові гільдії, морські гільдії та гірничі гільдії (табл. 2). Ці галузеві об'єднання мали як спільні риси, так і значні відмінності.

Наприклад, для торговельної гільдії характерними були такі ознаки:

- з погляду корпоративної структури ці об'єднання ще не набули рис господарської одиниці;

- поряд із цим вони вже мали свої певні внутрішні правила поведінки;

- членство в організації було напряму пов'язане з особистістю торгівця і не переходило до наступників і спадкоємців;

- із погляду майнових відносин ці об'єднання не ставили перед собою мету ведення загальної справи;

- майнова відповідальність здійснювалася за принципом перестрахування.

Морські гільдії порівняно з торговельними мали як спільні характеристики, так і низку відмінностей (табл. 2):

- ці об'єднання також не є господарськими одиницями;

- членство в організації також пов'язане тільки з особистістю підприємця;

- відповідальність також здійснювалася за принципом «перестрахування»;

- щодо структури організації, то між підприємцями переважають відносини з приводу капіталу, а не товару;

- на відміну від торговельних гільдій ці об'єднання вже мали спільну мету у веденні справи, при цьому члени морської гільдії мали частку в загальному

капіталі організації у формі паю (розмір паю зазвичай був рівним у всіх членів).

Особливої уваги заслуговує характеристика гірничої гільдії:

- у цьому об'єднанні вже повністю оформлюється єдина організаційна структура з формалізацією корпоративних зв'язків;

- управління справами перебуває у віданні загальних зборів, які вирішували питання більшістю голосів;

- члени організації мали частку в загальному капіталі організації у формі паю;

- при цьому кількість паїв була досить значною (пай відчужувався вільно та прирівнювався до нерухомості);

- особистісна відповідальність здійснювалася за принципом взаємовідповідальності.

Наступним кроком в організації корпоративної взаємодії в межах підприємницьких об'єднань є Ост-Індійська та Вест-Індійська компанії, що розвивалися у період пізнього Середньовіччя (табл. 2).

Їх характеристики можна представити так:

- корпоративна структура має ознаки жорсткої організаційної структури з повною формалізацією корпоративних зв'язків;

- управління справами здійснюється шляхом проведення загальних зборів (як чергових, так позачергових);

- членська участь характеризується рівністю, прийняття рішень за принципом «один учасник – один голос»;

- майнова участь набуває наслідків через отримання частки прибутку відповідно до розміру своєї участі;

- відповідальність здійснюється за принципом «у межах розміру своєї участі».

Розвиток корпоративних міжпідприємницьких об'єднань у період індустріалізації найбільш чітко характеризують два типи об'єднань: торговельно-виробничі корпоративні об'єднання, що були розповсюджені у Великобританії, Франції, Німеччині; виробничо-торговельні корпоративні об'єднання у США (табл. 3).

Торговельно-виробничі корпоративні об'єднання:

- були оформлені як окремі господарські одиниці з обов'язковим фіксуванням у статутних документах місцезнаходження, мети діяльності, розміру статутного капіталу і т. ін.;

- структуризація організаційного оформлення корпорації з погляду управління компанією передбачає, по-перше, відкритість інформації щодо функціонування корпорації з можливістю впливу учасника корпорації як власника на управління та, по-друге, передбачений механізм захисту учасником корпорації своїх корпоративних прав;

- у таких об'єднаннях уже був передбачений випуск акцій різного типу (іменні, привілейовані та акції на пред'явника) і, відповідно, різні можли-

Таблиця 3

Міжпідприємницькі об'єднання періоду індустріалізації

Період	Підприємницькі об'єднання	Особливості
Індустріалізація	торговельно-виробничі корпоративні об'єднання Великобританії, Франції, Німеччини	<ul style="list-style-type: none"> - оформлення об'єднання як окремої господарської одиниці з обов'язковим фіксуванням у статуті місцезнаходження, мети діяльності, статутного капіталу і т. ін.; - обмеження відповідальності членів корпорації щодо зобов'язань корпорації у цілому; - відкритість інформації щодо функціонування корпорації з можливістю впливу на управління та захисту своїх прав; - випуск акцій різного типу (іменні, привілейовані та акції на пред'явника) і, відповідно, різні можливості впливу на управління компанією
	виробничо-торговельні корпорації (кінець XIX – початок XX ст., США)	<ul style="list-style-type: none"> - значне збільшення господарської одиниці за рахунок концентрації та централізації капіталу; - особистісні відносини повністю зникають і замінюються у межах пакетів акцій кожного учасника; - обмеження відповідальності членів корпорації межами вартості пакету акцій; - відкритість інформації щодо функціонування корпорації в межах участі у загальних зборах; - розпорошення контрольного пакету акцій

вості впливу власників акцій на управління компанією;

– з'являється обмеження відповідальності членів корпорації відносно зобов'язань корпорації у цілому.

Для виробничо-торговельних корпорацій періоду індустріалізації характерними ознаками є:

- значне збільшення господарської одиниці за рахунок концентрації та централізації капіталу;
- відкритість інформації щодо функціонування корпорації в межах участі у загальних зборах;
- особистісні відносини повністю зникають і замінюються у межах пакетів акцій кожного учасника;
- розпорошення контрольного пакету акцій;
- обмеження відповідальності членів корпорації межами пакету акцій.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, еволюція підприємницьких структур корпоративного типу здійснювалася історично за такими критеріями: місцем корпоративної структури у загальному підприємницькому середовищі; внутрішньоорганізаційною структурою; членською та майновою участю її учасників; формою корпоративної відповідальності та майновими взаємозв'язками всередині корпоративної структури.

Тобто підприємницькі структури корпоративного типу змінювалися під впливом двох основних чинників: по-перше, під впливом змін державного регулювання; по-друге, під впливом змін інституту власності. Це надало їм можливість еволюціонувати так: *об'єднання приватних осіб – гільдії (торгові, морські, гірничі) – торговельно-вироб-*

ничі корпоративні об'єднання – виробничо-торговельні корпорації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беликова Е.Ю. Система акционирования: теоретические конструкции. Теория и практика экономики и предпринимательства: мат. IX Междунар. науч.-практ. конф. (Алушта, 3-5 мая 2012 г.). Симферополь: ТНУ им. В.И. Вернадского, 2012. С. 85.
2. Гудзь О.Є. Корпоративне управління: навч. посіб. К.: Державний університет телекомунікацій, 2014. 123 с.
3. Сьомкіна Т.В. Концептуальні основи формування конкурентних переваг сучасної корпоративної структури. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 1. С. 32-36.
4. Сьомкіна Т.В. Теоретичні підходи до аналізу функціонування суб'єкта підприємницької діяльності. Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 4(22). С. 28-34.
5. Лукач І. Історія становлення корпоративного права в європейських країнах континентальної системи права. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. № 91. С. 42-45.
6. Кравцов О.О. Генезис і розвиток корпоративного права на території України: від давньоруського права до законодавства початку XX століття. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». 2013. № 6-1. Т. 2. С. 48-51.
7. Погрібний Д.І. Еволюція корпоративних прав в Україні. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2011. Вип. 21. С. 119-128.
8. Лобань О.О. Державне регулювання корпоративних відносин в Україні (історичний аспект). Економіка. Менеджмент. Бізнес. 2017. № 4(22). С. 153-159.

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

STRATEGIC PLANNING IN FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

УДК 005.21-047.74:664

Михайленко О.В.к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Національний університет
харчових технологій**Скоморохова С.Ю.**асистент кафедри обліку і аудиту
Національний університет
харчових технологій**Саухіна О.В.**магістрант
Національний університет
харчових технологій

У статті визначено суть стратегічного планування, досліджено вплив внутрішніх та зовнішніх чинників на стратегічне планування на підприємствах харчової промисловості. Висвітлено основні підходи щодо визначення етапів проведення стратегічного планування. Наведено основні напрями стратегічного планування. А також здійснено SWOT-аналіз хлібопекарського підприємства.

Ключові слова: місія, стратегія, стратегічний менеджмент, типи стратегії, ключові фактори успіху, SWOT-аналіз.

В статье определена суть стратегического планирования, исследовано влияние внутренних и внешних факторов на стратегическое планирование на предприятиях пищевой промышленности. Освещены основные подходы к определению этапов проведения стратегического планиро-

вания. Приведены основные направления стратегического планирования. А также осуществлен SWOT-анализ хлебопекарного предприятия.

Ключевые слова: миссия, стратегия, стратегический менеджмент, типы стратегии, ключевые факторы успеха, SWOT-анализ.

The article defines the essence of strategic planning, investigates the influence of internal and external factors on strategic planning at food industry enterprises. The main approaches to determining the stages of strategic planning are highlighted. The main directions of strategic planning are observed. A SWOT-analysis of the bakery enterprise are also carried out.

Key words: mission, strategy, strategic management, types of strategies, key success factors, SWOT-analysis.

Постановка проблеми. Висока конкуренція, трансформаційні процеси в економіці, підвищення цін на сировину, енергоносії, паливо зумовлюють зміни у функціонуванні підприємств харчової промисловості.

Вдало підібрана стратегія допоможе підприємствам харчової промисловості подолати труднощі та зберегти свої позиції на ринку. Таким чином, керівним ланкам підприємства необхідно значною мірою опанувати стратегічний облік, що дасть змогу легко адаптуватися до сучасних трансформацій.

Питання стратегічного планування на підприємствах харчової промисловості є надзвичайно актуальними, оскільки дають можливість підприємству швидко реагувати на зміни, вміти виявляти слабкі сторони та загрози і розпізнавати можливості та переваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Значний внесок у дослідження питання стратегічного планування на підприємствах здійснили як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, такі як С.Ф. Голов, Р.Л. Акофф, М.М. Алексєєва, І.М. Бойчук, О.І. Ковтун, М.Д. Лесечко, Р.М. Рудницька, М. Мескон, А.Г. Поршнев, С.Ф. Покропивний, К. Ридинг, М.Г. Саєнко та інші.

Так, С.Ф. Голов під стратегією розуміє набір політик і процедур, які забезпечать довгостроковий успіх [1, с. 508].

Стратегічне планування М. Мескон трактує як набір дій і рішень, зроблених керівництвом, які ведуть до розроблення специфічних стратегій, призначених, щоб допомогти організації досягти своїх цілей [2].

К. Ридинг визначає стратегічне планування як планування, яке полягає у визначенні вектора розвитку компанії, який підтримує як її керівництво, так і співробітники [3].

Стратегічне планування як форму економічних можливостей і проблем підприємства у досягненні певних довгострокових цілей на основі певної (обраної) стратегії поведінки і розвитку розглядає О.І. Ковтун [4].

Здебільшого у працях вітчизняних і зарубіжних учених значна увага приділяється визначенню сутності поняття «стратегічне планування», можливим типам стратегії, їхнім перевагам та недолікам, акцентують увагу на ключових факторах успіху. Значно менше уваги приділено розробленню комплексного підходу до процесу стратегічного планування на підприємствах харчової промисловості.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження методики стратегічного планування на підприємствах харчової промисловості в сучасних умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На сьогоднішньому етапі розвитку кожне підприємство, незважаючи на форму власності, тип чи розміри, ставить собі за мету в результаті фінансово-господарської діяльності здобути якомога більше економічних вигод, тобто максимізувати свої прибутки. Це прагнення є головною метою існування кожного підприємства чи організації (фірми).

Основою зростання прибутковості підприємства є вдало підібрана стратегія та ефективна система контролю її втілення.

Для визначення стратегії підприємству потрібно чітко окреслити мету діяльності та довгострокові цілі, які виражаються у місії. Після того як визначається місія, керівники структурних підрозділів компанії аналізують ситуацію як всередині компанії, так і зовні, порівнюють показники фінансово-господарської діяльності з іншими підприєм-

ствами, які також працюють у цій галузі, а після того визначають та розробляють певні стратегії діяльності, зіставляють результати роботи і те, що було заплановано в стратегії підприємства, і доходять висновків, яким чином можливо покращити показники та які вектори діяльності обрати.

Таким чином, процес стратегічного планування починається з аналізу потенціалу підприємства, розроблення системи стратегій та закінчується аналізом результатів і висновків на майбутнє.

Розглянемо у таблиці 1 концепцію конкурентоздатної стратегії М. Портера, який визначає такі основні типи такої стратегії [1, с. 509-510]:

- диференціації;
- лідерства щодо витрат;
- зосередження.

Якщо розглядати впровадження цих стратегій на сучасних підприємствах харчової промисловості України, то вони не є актуальними. Продукція підприємств харчової промисловості має соціальний характер, тому масштаб державного контролю та регулювання цін є значним.

Таким чином, стратегія диференціації не може використовуватись, оскільки, попри високу якість продукції, підприємства ледве покривають витрати на її виготовлення. Підприємства харчової промисловості не можуть виставити високі ціни на свою продукцію через високу конкуренцію на ринку виробників та державне регулювання цін.

Стратегія зосередження не може бути використана з причини соціального характеру продукції. Також спостерігається залежність цін на продукцію від цін на сировину, матеріали та висока конкуренція серед виробників, що не дають змоги використовувати стратегію лідерства щодо витрат.

Отже, підприємствам харчової промисловості під час розроблення стратегії необхідно враховувати специфіку діяльності підприємства та розробити таку стратегію, яка буде це враховувати.

Одним із популярних методів дослідження аналізу діяльності підприємства є SWOT-аналіз, який дає змогу виявити сильні та слабкі сторони, можливості та загрози розвитку. У таблиці 2 наведемо приклад SWOT-аналізу Приватного акціонерного товариства «Конотопський хлібокомбінат».

Сильні сторони описують переваги підприємства, які воно може контролювати, покращувати і збагачувати. Слабкі сторони – це аспекти підприємства, які ставлять його у невідгдане становище. Можливості – це зовнішні привабливі фактори, що є причинами процвітання підприємства. Загрози включають у себе зовнішні чинники, що не залежать від підприємства та можуть стати ризиком для нього.

Таким чином, SWOT-аналіз дає змогу виявити переваги і можливості подальшого розвитку підприємства, проблемні місця і загрози підприємства з метою розроблення вдалої стратегії.

Таблиця 1

Типи конкурентоздатної стратегії за М. Портером

Назва стратегії	Сутність стратегії	Переваги	Недоліки	Приклад компаній, які використовують
Стратегія диференціації	Переконавання споживачів у тому, що продукт є унікальним завдяки високій якості	Можливість установити високу ціну й отримувати конкурентну перевагу у прибутках	Імовірність втратити переваги через наявні аналоги значно нижчої ціни	Bentley, Rolex.
Стратегія лідерства щодо витрат	Виготовлення якісної продукції зі значно нижчою собівартістю	Низькі ціни дають можливість завоювати більшу аудиторію покупців	Покупці можуть засумніватись у якості продукції з низькими цінами	Wal-Mart, Texas Instruments.
Стратегія зосередження	Вибір сегменту зі слабкою конкуренцією	Низькі витрати, сегмент ринку, який зацікавлений саме у цій продукції або технології виробництва	Вплив НТП, зміна смаків покупців	National Starch and Chemicals

Таблиця 2

SWOT-аналіз ПрАТ «Конотопський хлібокомбінат»

Сила	- якісна продукція; - широкий асортимент; - високі виробничі потужності; - висока професійна підготовка кадрів; - прийнятні ціни.	- зниження попиту на продукцію; - виробництво продукції, яка швидко псується; - відсутність реклами продукції; - використання застарілого обладнання.	Слабкості
Можливості	- виробництво нових видів продукції; - капітальні інвестиції; - залучення інвесторів.	- високі ціни на сировину; - висока конкуренція; - державне регулювання цін.	Загрози

Також для розроблення стратегії підприємству необхідно проводити горизонтальний, вертикальний, трендовий та аналіз відносних показників діяльності підприємства з метою виявлення закономірностей, аналізу фінансового стану і відхилень від нормативних показників, запланованих чи минулорічних показників.

Таким чином, процес стратегічного планування складається з таких етапів, як [2]:

- вибір місії підприємства;
- формулювання цілей підприємства;
- аналіз зовнішнього середовища;
- SWOT-аналіз;
- аналіз стратегічних альтернатив;
- вибір стратегії;
- реалізація стратегії;
- управління і планування, реалізація і контроль реалізації стратегічного плану;
- оцінка стратегії.

На противагу запропонованій моделі М. Портера є модель стратегічного планування Г. Мінцберга, яка складається з таких елементів, як [5, с. 18-19]:

- планування як засіб структурування проводиться як завершальний етап;
- зародження стратегічних ідей може відбутись як із причини появи нових проблем, так і у разі виникнення нових можливостей;
- у розробленні стратегічного плану мають брати участь усі працівники, а не лише керівники структурних підрозділів;
- відбір рішень із наявних альтернатив відбувається селективним способом із використанням різних форм структурування і систематизації;
- стратегічний процес не підлягає періодизації;
- менеджери вищої ланки повинні відстежувати, наскільки процеси генерування ідей та прийняття стратегічних рішень відповідають встановленим правилам.

Г. Мінцберг визначає стратегію як «5П»: план, маневр, принцип поведінки, позицію, перспективу [7]:

- стратегія як план має розроблятися заздалегідь, наприклад за допомогою SWOT-аналізу чи мозкового штурму;
- як маневр стратегія має допомагати бути конкурентоздатним, перевершувати інших виробників галузі підприємства;
- стратегія як принцип поведінки визначає певний шаблон дій, які допоможуть у досягненні поставлених цілей;
- стратегія як позиція на ринку дасть змогу виявити, яким чином підприємство бажає позиціонувати себе на ринку, оцінити зовнішні чинники, як і чим саме підприємство бажає закріпити свої позиції на ринку;
- стратегія як перспектива показує позицію підприємства на подальшу сферу і шляхи розвитку та досягнення поставлених цілей.

Якщо порівнювати дві запропоновані моделі, то М. Портер приймає більш обдумані стратегічні підходи, а Г. Мінцберг підкреслює виникаючі стратегії, які змінюються залежно від обставин. Стратегії Г. Мінцберга здаються більш релевантними, оскільки у сучасному світі далекоглядні плани поступово зникають.

Після погодження, розроблення та визначення етапів стратегічного планування провідними менеджерами та керівниками структурних підрозділів підприємства складається стратегічний план.

Стратегічний план – це план реалізації стратегії як певної моделі поведінки, яка має забезпечити виживання організації в конкурентних умовах [6, с. 50].

Проте, на відміну від інших довгострокових планів, стратегічне планування не може обмежуватися певним періодом. Є як тривалі цілі компанії, так і поточні, оскільки не всі стратегічні цілі потребують тривалого періоду для їх досягнення.

Таким чином, стратегічне планування здійснюється з майбутнього у теперішність, оскільки за стратегічного планування орієнтир – на результат, а не на ситуацію.

При цьому головною передумовою успішного стратегічного плану є те, наскільки вдало він пристосовується до економічного, науково-технічного середовища.

У результаті досягнення стратегічних цілей організації важливо оцінити не тільки фінансові результати для підприємства (наприклад підвищення прибутків, зростання продажів тощо), а й задоволеність покупців.

Отже, головною відмінністю стратегічного плану від інших планів є те, що він не просто описує майбутню діяльність організації, а векторно спрямований на управління змінами, досягнення бажаного майбутнього не тільки всередині організації, а й у зовнішньому середовищі.

Таким чином, процес стратегічного планування на підприємствах харчової промисловості являє собою безперервний процес встановлення стратегічних цілей, що є основою для розроблення стратегічного плану їх досягнення на основі обраної стратегії, моніторингу досягнення поставлених цілей, коригування стратегічних пріоритетів.

Висновки. Відповідно до проведеного аналізу, стратегічне планування – це процес формування керівництвом підприємства основних векторів розвитку, пріоритетів діяльності з метою ефективної роботи підприємства в майбутньому.

Процес стратегічного планування потрібно здійснювати за допомогою таких етапів, як:

- розроблення місії та цілей підприємства;
- економічний аналіз фінансового стану підприємства, аналіз платоспроможності та ліквідності, ефективності використання активів, прибутковості діяльності тощо;
- збір необхідної інформації, її систематизація;

- розроблення альтернативних рішень;
- вибір стратегії розвитку підприємства;
- контроль виконання;
- аналіз результатів.

Результатом стратегічного планування є стратегічний план діяльності підприємства, який визначає ключові завдання та ресурси, які необхідні для досягнення стратегічних цілей підприємства.

Отже, стратегічне планування допомагає підприємству визначити найголовніші пріоритети, оцінити свої позиції на ринку, конкурентні переваги, можливі загрози, розробити комплекс заходів із досягнення визначеної мети.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Голов С. Ф. Управлінський облік. Підручник. 3-тє вид. К.: Лібра, 2006. 704 с.
2. Мескон М. Основы менеджмента: пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. М.: Дело, 1992. 702 с.
3. Ридинг К. Стратегическое бизнес-планирование: Динамическая система повышения эффективности и обеспечения конкурентного преимущества: пер. с англ. / К. Ридинг; под ред. И.А. Войтюк. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. 384 с.
4. Ковтун О.І. Стратегія підприємства: навч. посібник; 2-ге вид., стереотип. / О.І. Ковтун. Львів: Новий Світ-2000, 2006. 388 с.
5. Москалюк В. Є. Планування діяльності підприємства: навч. посіб. / В. Є. Москалюк. К.: КНЕУ, 2005. 384 с.
6. Гордієнко М.І. Стратегічне планування в аграрному секторі [Електронний ресурс] / М.І. Гордієнко, Ю.В. Єльнікова // Причорноморські економічні студії. 2016. Вип. 4. С. 49-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bses_2016_4_12
7. Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс. Концепция, проблемы, решения. СПб.: Питер, 2001. 567 с.
8. Сайт Приватного акціонерного товариства «Конотопський хлібокомбінат». URL: <http://khk.pat.ua/>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВА

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF THE COMPETITIVENESS OF ENTERPRISES

УДК 334.012.23

Назарчук Н.В.

бакалавр

Національний технічний

університет України

«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»**Малик І.П.**

к.е.н., доцент кафедри менеджмент

Національний технічний

університет України

«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»

У межах цієї статті на основі дослідження проблеми управління конкурентоспроможністю були виділені найбільш значущі підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції. Розкрито зміст підходів з погляду управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції. Запропоновано використовувати комплексний підхід як найбільш оптимальний для управління конкурентоспроможністю на вітчизняних підприємствах.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства, комплексний підхід, процесний підхід, інтеграційний підхід, цільові ринки, стратегічні цілі.

В рамках этой статьи на основе исследования проблемы управления конкурентоспособностью были выделены наиболее значимые подходы к управлению конкурентоспособностью предприятия и его продукции. Раскрыто содержание подходов с точки зрения управления конкурентоспособно-

стью предприятия и его продукции. Предложено использовать комплексный подход как наиболее оптимальный для управления конкурентоспособностью на отечественных предприятиях.

Ключевые слова: конкурентоспособность предприятия, комплексный подход, процессный подход, интеграционный подход, целевые рынки, стратегические цели.

Within the framework of this article, based on the study of the problem of competitiveness management, the most significant approaches to managing the competitiveness of an enterprise and its products were identified. The contents of approaches are revealed from the point of view of management of competitiveness of the enterprise and its products. It is suggested to use an integrated approach, as the most optimal one for managing competitiveness in domestic enterprises.

Key words: enterprise competitiveness, integrated approach, process approach, integration approach, target markets, strategic goals.

Постановка проблеми. Розгляд підходів до управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції є актуальним питанням сьогодення, оскільки висока конкурентоспроможність підприємства є визначальним фактором ефективності функціонування підприємств в Україні та за кордоном. Формування і розвиток підходів до управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції є невід'ємною частиною змін у сучасному прогресивному світі з ринковою економікою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання конкурентоспроможності підприємства та його продукції в різних аспектах досліджувалося багатьма науковцями. Основоположниками теорії конкуренції прийнято вважати економістів, таких як А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, Ф. Хайск, П. Друкер, М. Портер та ін. Сучасним методам управління конкурентоспроможністю приділяють увагу А. Долимський, Х. Траболт, А. Ойхер, Д. Мур і багато інших.

Постановка завдання. Мета статті – систематизація підходів до управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції за допомогою методів системного і теоретичного узагальнення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цей час концепція управління конкурентоспроможністю компанії ґрунтується на застосуванні базових положень у галузі управління, згідно з якими до основних елементів системи управління підприємства належать мета, об'єкт і суб'єкт, методологія та принципи, процеси і функції управ-

ління. При цьому вона спрямована на підвищення рівня забезпеченості підприємства всіма необхідними і достатніми для досягнення стратегічних цілей на конкретному цільовому ринку ресурсами.

Управління конкурентоспроможністю підприємства – це діяльність, в основі якої лежить формування управлінських рішень, спрямованих на протистояння різним зовнішнім впливам для досягнення відповідних поставлених стратегічних цілей.

Конкуренція (від латів. concurrere – змагатися) – змагання між учасниками ринку за кращі умови виробництва, купівлі і продажу товарів, яке зумовлене об'єктивними умовами поточного стану економіки в певний період [1].

Поняття «конкурентоспроможність підприємства» було введено в науковий оборот М.Є. Портером [2], конкурентна перевага характеризується ним як «продуктивність використання ресурсів», де критерієм є рентабельність виробництва. Конкурентна перевага визначається набором характеристик, якостей товару чи послуги, які створюють певну перевагу над конкурентами.

Метою управління конкурентоспроможністю підприємства є забезпечення життєздатності та сталого функціонування підприємства за будь-яких економічних, політичних, соціальних та інших змін у його зовнішньому середовищі.

Основними напрямками системи управління конкурентоспроможністю підприємства є [3]:

– подолання (зниження) кількості деструктивних факторів впливу на рівень конкурентоспроможності підприємства;

– нарощування конкурентних переваг підприємства;

– забезпечення гнучкості управлінських рішень відповідно до умов конкуренції на певному ринку.

Для забезпечення конкурентоспроможності підприємства реалізуються такі функції управління, як:

– цілевстановлення – зумовлює орієнтацію управління конкурентоспроможністю підприємства на досягнення певних цілей, під якими розуміється майбутній рівень конкурентоспроможності об'єкта управління, якого передбачається досягти;

– планування – передбачає формування стратегії і тактики реалізації цілей і завдань, розроблення програм, складання планів і графіків реалізації окремих заходів нарощування конкурентоспроможності як загалом по підприємству, так і по його окремих структурних підрозділах;

– організація – забезпечує практичну реалізацію прийнятих планів і програм; з нею пов'язані питання розподілу матеріальних, фінансових та трудових ресурсів між окремими напрямками операційної діяльності; також у процесі організаційної діяльності забезпечується необхідна узгодженість дій операційних підрозділів та окремих фахівців у реалізації прийнятих планів;

– контроль – забезпечує нагляд і перевірку відповідності досягнутого рівня конкурентоспроможності підприємства поставленим вимогам; передбачає розроблення стандартів для контролю у вигляді системи кількісних показників, що дають змогу перевірити результативність процесу реалі-

зації вироблених планів та програм або їх окремих заходів, своєчасно вносити зміни, які сприяють досягненню поставленої мети підприємства;

– мотивація – забезпечує використання мотиваційних (як економічних, так і психологічних) регуляторів активності суб'єктів управління конкурентоспроможністю підприємства.

Слід зазначити, що управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції зумовлює необхідність застосування наукових підходів, кожен з яких передбачає своє уявлення конкретного аспекту діяльності підприємства (таблиця 1). Розглянуті наукові підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства включають різні аспекти діяльності підприємства.

Їх аналіз дав змогу дійти висновку, що найбільш придатним для сучасних умов господарювання вітчизняних підприємств є комплексний підхід, який дає змогу:

1) здійснювати аналіз підприємства як цілісного комплексу взаємопов'язаних елементів, досліджувати зовнішнє середовище для підвищення конкурентоспроможності підприємства, а також ті фактори, методи, способи управління, що підвищують ефективність компанії [6, с. 152];

2) ідентифікувати пріоритети з метою встановлення раціональності співвідношення і збільшення обґрунтованості розподілу обмежених ресурсів за активізації здійснюваної інноваційної діяльності та наявності у компанії стійких конкурентних переваг, що дають змогу задовольняти потреби як наявних, так і потенційних споживачів,

Таблиця 1

Підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства [3, с. 149; 4, с. 373; 5, с. 62]

Науковий підхід	Характеристика підходів
Логічний	Основою такого підходу є розгляд об'єкта з усіх можливих позицій: з погляду наявних логічних поглядів, з позиції процесу накопиченого історичного досвіду, що дає змогу дійти висновків про нього не на основі нашої думки про нього, а на основі даних.
Відтворювально-еволюційний	Орієнтований на стратегії заміни наявної моделі продукту, що випускається підприємством, на більш досконалих з погляду споживчих якостей.
Інноваційний	Заснований на активізації інноваційної спрямованості діяльності підприємства.
Комплексний	Ухвалення рішення засноване на комплексному обліку таких чинників, як технічні, екологічні, економічні, організаційні, соціальні, психологічні, політичні.
Стандартизаційний	Заснований на розробленні і впровадженні стандартів, що дають змогу підвищити рівень конкурентоспроможності.
Ситуаційний	Заснований на принципі розгляду тези про те, що для кожної конкретної ситуації в конкретному місці і в конкретний час є свій метод вирішення, максимально адаптований до неї.
Процесний	Заснований на визначенні значущості, пріоритетів серед факторів, методів, принципів діяльності та інших інструментів з метою структуризації проблеми і виявлення елементів, що утворюють цю структуру, з подальшим встановленням раціональності й обґрунтованості розподілу ресурсів
Оптимізаційний	Заснований на принципі переходу від якісних оцінок процесів, від яких залежить конкурентоспроможність, до кількісних
Поведінковий	Ґрунтується на виявленні трудового потенціалу працівників, їх здібностей. Метою застосування такого підходу є зростання ефективності організації за рахунок підвищення ефективності використання людських ресурсів
Інтеграційний	Ґрунтується на посиленні взаємодії окремих складових елементів єдиного цілого для підвищення ефективності під час досягнення спільної мети

за дотримання оптимального співвідношення між здійснюваною згідно з певним порядком діяльністю підприємства та індивідуальними замовленнями конкретних клієнтів [7, с. 76];

3) відповідати вимогам щодо комплексності, перспективності, ефективності, обґрунтованості в умовах постійного виконання взаємопов'язаних дій з управління конкурентоспроможністю підприємства, що включає аналіз і контроль діяльності компанії, мотивацію співробітників, стратегічне планування, ефективну організацію процесів функціонування [6, с. 26];

4) акцентувати увагу на послідовності, об'єктивності, всебічності, відповідно, розгляді об'єкта управління з погляду можливості досягнення поставлених цілей, уникаючи необґрунтованих рішень, з обов'язковим урахуванням взаємозв'язку економічних, організаційних, технічних, екологічних, соціальних, психологічних та інших аспектів управління. В умовах розширення співпраці підприємства зі споживачами, взаємозв'язків між суб'єктами управління, в тому числі на рівні світового бізнес-співтовариства, на основі застосування мережі Інтернет, стільникового зв'язку та інших інструментів електронного зв'язку можуть бути налагоджені тривалі стійкі відносини як один з основних елементів підвищення конкурентоспроможності сучасного підприємства [6, с. 86].

При цьому на українських підприємствах приділяється недостатньо уваги процесам підвищення інноваційності виробництва, забезпеченості його матеріальної бази, організації розгалуженої збуту, які більше за інших впливають на підвищення ефективності підприємства. Варто відзначити, що якщо взяти за основу ці елементи, можна запропонувати додаткові підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції (таблиця 2).

Таблиця 2
Додаткові підходи до управління конкурентоспроможністю підприємства та його продукції [8, с. 116]

Науковий підхід	Характеристика підходів
Виробничо-збутовий	Посилення уваги управлінського персоналу підприємства в ланцюгу «виробник-продукція-споживач», а саме вдосконалення аспектів виробництва і збуту продукції.
Ресурсний	Увага керівництва підприємства зосереджується на раціоналізації процесу забезпечення ресурсами на кожному з етапів виробничої системи «вхід-процес-вихід»

Керівництву підприємств під час вибору оптимального методу слід керуватися певними принципами концепції конкурентоспроможності [8; 9, с. 81]. Як основні принципи необхідно розглядати:

1) Комплексний характер спрямованості заходів досягнення конкурентоспроможності підприєм-

ства, заснований на досягненні ресурсних управлінських і продуктових конкурентних переваг.

2) Орієнтацію на постійне підтримання та розвиток конкурентних переваг підприємства та визнання їх засадничої ролі.

3) Концентрацію зусиль на розвитку науково-виробничої бази промислового підприємства та виділення інноваційного складника розвитку підприємства як пріоритетного для досягнення стійкого й унікального характеру конкурентоспроможності.

4) Облік факторів зовнішнього і внутрішнього оточення, що визначають конкурентоспроможність підприємства на вході в систему підприємства, в самій системі і на виході [9, с. 93; 10].

До базових принципів управління конкурентоспроможністю слід віднести [10]:

– принцип єдності теорії та практики управління конкурентоспроможністю підприємства – цей принцип передбачає, що будь-яке релевантне управлінське рішення має відповідати логіці, принципам та методам управління конкурентоспроможністю та розв'язувати принаймні одне з практичних завдань;

– принцип системності управління – цей принцип передбачає розгляд будь-якого об'єкта як системи; системний підхід дає змогу врахувати всі необхідні взаємозв'язки та взаємодії в системі управління, дає змогу під час постановки цілей всебічно зважувати чинники та спрямовувати механізми управління на досягнення поставлених цілей;

– принцип наукової обґрунтованості управління – цей принцип передбачає врахування у формуванні системи управління конкурентоспроможністю економічних законів та закономірностей розвитку, застосування наукових підходів (зокрема, процесного, системного, ситуаційного) і методів моделювання, що сприяють підвищенню стабільності функціонування системи управління;

– принцип ранжування об'єктів управління за їх важливістю – цей принцип вимагає визначення важливості, вагомості, рангу об'єктів (проблем, чинників) за їх ефективністю, актуальністю, масштабістю, ступенем ризику; оскільки ресурси підприємства завжди обмежені, тому спочатку вони мають вкладатися у розв'язок найбільш важливих проблем підвищення конкурентоспроможності;

– принцип багатоваріантності – цей принцип передбачає генерацію альтернативних варіантів розвитку подій;

– принцип зіставності управлінських рішень під час аналізу їх варіантів – цей принцип передбачає, що альтернативні варіанти управлінських рішень щодо тих чи інших варіантів розвитку подій приводяться до зіставного вигляду за параметрами реалістичності, прийнятності наслідків реалізації, відповідності наявним ресурсам підприємства, часу, якості, масштабу, ризику та невизначеності, умов втілення тощо; вибір найбільш ефективного варі-

анту управлінського рішення здійснюється з урахуванням реалій функціонування підприємства;

– принцип збереження та розвитку конкурентних переваг підприємства – цей принцип передбачає обов'язковість вияву сильних та слабких сторін об'єкту управління, на основі чого з'являється можливість формувати ефективну конкурентну стратегію та домагатися переваг цього підприємства у тій чи іншій сфері діяльності порівняно з конкурентами;

– принцип ринкової орієнтації – цей принцип передбачає, що визначальним моментом розвитку підприємства мають виступати можливості, що ініціюються змінами зовнішнього середовища його функціонування, зокрема – розвитком попиту та потребами ринку;

– принцип цільової спрямованості – цей принцип диктує необхідність відповідності програм підвищення конкурентоспроможності підприємства цілям його конкурентної стратегії;

– принцип комплексності – цей принцип передбачає охоплення та інтеграцію у єдиний потік потенціалу зростання конкурентоспроможності, який міститься в усіх функціональних аспектах діяльності підприємства;

– принцип гнучкості – цей принцип передбачає можливість стратегічного маневрування на ринку в разі принципових змін його параметрів і появи принципово нових загроз та можливостей розвитку підприємства;

– принцип етапності – цей принцип передбачає, що процес розроблення та реалізації конкурентних стратегій підприємства має бути регламентований процедурно та в часі.

Перераховані принципи в конкретних умовах дадуть змогу керівництву підприємства визначитися з «оптимальним» набором методів, необхідних для проведення всебічного, якісного, компетентного стратегічного аналізу.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, можна відзначити, що кожен із розглянутих підходів до управління конкурентоспроможністю підприємства розглядає його по-іншому. Оскільки цей процес зачіпає всі галузі функціонування підприємства, то слід використовувати комплексний підхід. Тільки в комплексі, уникаючи ухилень, неправильних розрахунків, помилок, підприємство може досягти лідерських позицій на цільових ринках і отримати найкращий фінансовий результат.

Управління організацією в сучасних умовах вимагає від керівників стратегічного мислення

та вміння розробляти стратегію. Для досягнення успіху вітчизняним підприємствам, спираючись на досвід зарубіжних колег, необхідно використовувати стратегічний аналіз у всьому його розмаїтті. Реалізація завдань стратегічного аналізу дає змогу створити систему моніторингу фінансово-економічних індикаторів довгострокового розвитку організації, відповідно до якої оперативно коректуються й оптимізуються фінансова, виробнича, комерційно-збутова, соціальна стратегії, сприяючи забезпеченню конкурентоспроможності компанії в довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ансофф І. // Стратегічне управління. // М.: Економіка // 2014. 427 с.
2. Алексєєва О.А., Кузнєцова Н.В. // До питання ролі стратегічного аналізу в підвищенні конкурентоспроможності підприємств // Управління організацією, бухгалтерський облік і економічний аналіз: питання, проблеми і перспективи розвитку. Матеріали II Всеросійської науково – практичної конференції. Магнітогорськ, 2017. С. 85-89.
3. Грант Р.М. // Сучасний стратегічний аналіз. 5-е изд. / Пер.с англ. Під ре. В.Н.Фунтова. СПб.: Пітер, 2016. 560 с.
4. Грибов В.Д., Грузинів В.П. // Економіка підприємства. Навчальний посібник. 3-тє вид., Перераб. і доп. М.: Фінанси і статистика, 2013. 336 с.
5. Казакова Н.А. // Сучасний стратегічний аналіз: підручник і практикум для магістратури / Н. А. Казакова. М.: Издательство Юрайт, 2014. 500 с.
6. Кінг У., Клиланд Д. // Стратегічне управління та господарська політика. М., 1982. 400 с.
7. Конкурентоспроможність територій і якість життя населення: підходи, оцінки, перспективи: Монографія // Бійбосунова С.К., Бобровицький А.В., Гладкий А.В., Гукалова І.В., Запотоцкий С.П., Кузнєцова Н. В., Позмогов А.І., Позмогов І.А., Рассохина Т.В. Новосибірськ: Изд. «СіБАК», 2015. 246 с.
8. Кузнєцова Н.В. // До питання вибору інструментів оцінки конкурентного середовища підприємств громадського харчування // Збірники НДЦ Соціосфера. 2015. № 36. С. 37-40.
9. Москальова Є.Г. // Стратегічний аналіз в діяльності фірми – функція і її організація. URL: <http://sisupr.mrsu.ru/> / 2013 – 2 / PDF / moskaleva_e_g_.pdf
10. Кузьмін О.Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: Підручник. / О.Є. Кузьмін, Н. І. Горбаль. Львів: Компакт-ЛВ, 2005. 304 с.

ОСОБЛИВОСТІ КРЕАТИВНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НА МІКРОРІВНІ

FEATURES OF CREATIVE MANAGEMENT ON MICROWAVES

У статті розглянуто структурні особливості креативного менеджменту організації, висвітлено ефективні інструменти аналізу фінансових можливостей та бар'єрів на окремих етапах створення та поширення креативних рішень, запропонована модель інвестування, заснована на створенні платформи для співпраці між науковими установами та бізнесом.

Ключові слова: управлінські функції, знання економіка, творча платформа бізнесу, постіндустріальне конкурентне середовище, дифузія новаторських ідей, інвестування.

В статье рассмотрены структурные особенности креативного менеджмента организации, освещены эффективные инструменты анализа финансовых возможностей и барьеров на отдельных этапах создания и распространения креативных решений, предложена модель инвестирования, основанная на создании платформы для сотрудничества между научными учреждениями и бизнесом.

ванная на создании платформы для сотрудничества между научными учреждениями и бизнесом.

Ключевые слова: управленческие функции, экономика знаний, творческая платформа бизнеса, постиндустриальная конкурентная среда, диффузия новаторских идей, инвестирование.

The article discusses the structural features of creative management of the organization are considered, effective tools of analysis of financial possibilities and barriers at separate stages of creation and distribution of creative decisions are presented, the investment model based on creation of a platform for cooperation between scientific institutions and business is offered.

Key words: managerial functions, knowledge economy, creative platform of business, post-industrial competitive environment, diffusion of innovative ideas, investment.

УДК 005.001.8:330.101.541

Свидрук І.І.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту
Львівський торговельно-економічний університет

Постановка проблеми. Креативний менеджмент, попри відповідність стандартному набору управлінських функцій (планування, мотивування, організація, контролювання), є процесом із важко передбачуваними результатами. Вирішення креативних завдань зазвичай не підлягає суворому алгоритмуванню, адже часто ґрунтується на спонтанності їх виникнення в контексті науково-економічних, соціальних та фізичних явищ, що не підлягають точному опису і вимагають опцій нечіткого програмування. Зокрема, чинники непевності проявляють себе ще на етапі підбору персоналу, коли виникають питання щодо творчих здібностей або схильності до самонавчання майбутнього працівника. Непередбачуваний результат може бути отриманий і на інших етапах креативного управлінського процесу. Водночас у дослідженнях науковців практично відсутні відомості щодо систематизації та структуризації відомостей стосовно особливостей креативного менеджменту на мікрорівні, що спонукало нас до проведення відповідного наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням різних аспектів креативного менеджменту як сучасного інструменту управління підприємством присвячені праці таких науковців, як О.М. Витвицька, В.Й. Жежуха, О.І. Кліпкова, С.В. Князь, О.Є. Кузьмін, Б.З. Мільнер, Н.В. Савіцька та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз структурних особливостей креативного управління на мікрорівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єктом креативного менеджменту на мікрорівні є організація з певним рівнем креативно-інноваційного потенціалу, можливостями та стратегічною орієнтованістю на побудову високотехнологічного, науково організованого бізнесу, заснованого на знаннях (табл. 1).

Креативна організація може розглядатися як творча платформа, що має два виміри: індивідуальний (сприймається через призму окремого працівника) і колективний (характеризується кількісно-якісним складом персоналу з огляду на його

Таблиця 1

Типологічна характеристика креативної організації

Аспекти	Категорія	Характеристика
Структурний	Рівень технологічного розвитку Соціальна структура	- розмір робочої групи, завдання, структура організації; - стиль управління, культура організації; - рівень інноваційності;
Процесний		- співробітництво, кооперація, зв'язок, контроль; - автономія, розширення прав і можливостей;
Соціальний	Соціокультурне середовище	- рівень довіри в організації; - мотиваційні механізми;
Когнітивний	Людські ресурси	- наявні знання та рівень самонавчання; - навички та здібності; - талант і креативність.

креативні здібності) [7, с. 65]. Системний підхід до аналізу креативного менеджменту організації передбачає, передусім, ідентифікацію об'єктів, що складають цю систему, з ретельною конкретизацією її складових елементів та врахуванням зовнішніх факторів і внутрішніх чинників впливу на розвиток креативної організації.

Отож, креативний менеджмент на мікрорівні інтегрує проблеми управління знаннями, навчанням і мотивацією на перетині управління бізнесом і творчих пошуків організації. Глобальною метою такої конвергенції є втілення більш глибокого організаційного парадоксу між дискретними етапами наукової розвідки як творчої інновації та її ефективним відтворенням. Високий рівень креативного менеджменту формує в організації «спіраль знань» – безперервне розширення інтелектуальних знань і професійних навичок персоналу. Діяльність, що ґрунтується на цінних навичках працівника, зазвичай стимулює його на подальше безперервне навчання та самовдосконалення. Важливим фактором формування посиленої самомотивації до генерування нових ідей є забезпечення автономності особистої чи групової інтелектуальної діяльності, незалежність виконавців-новаторів, оскільки психологічно вони зазвичай є індивідуалістами. Принцип безперервності творчого процесу забезпечується постійним ускладненням наукових завдань і є в креативному менеджменті потужним мотиваційним чинником для виконання більш складної роботи через можливість задовольнити соціальну потребу спеціаліста у самовираженні.

Креативна організація відрізняється від традиційної специфічним контекстом симбіозу проектної роботи та наукової творчості персоналу. Так, щоб створювати високоякісні та творчі продукти, креативна організація змушена наймати працівників з різними досвідом та ступенями креативності для досягнення організаційних цілей. На стратегічному рівні її система цілепокладання зосереджується на реалізації стратегії розвитку стійкої індивідуальності та організаційної творчості. На оперативному рівні цілі креативної організації перманентно полягають у залученні та збереженні талановитого персоналу, його мотивуванні. У цьому сенсі основним завданням креативного менеджменту нам видається збалансування можливостей і загроз творчих бізнес-ініціатив за допомогою управлінських впливів, що дає змогу диференціювати та інтегрувати виявлені збурення, врівноважуючи конкуруючі потреби в альтернативних структурах та використовуючи синергетичні переваги парадоксів індустрії ділової творчості як джерела інноваційних перетворень організації. Креативний потенціал підприємства виступає у цьому контексті найважливішим ресурсом організації, здатним забезпечити її інноваційний розвиток в умовах

постіндустріального конкурентного середовища. Слід зауважити, що якість креативної організації залежить також від створення відповідної організаційної культури, що ґрунтується на вихованні візіонерів, виконавців та керівників проектів, організації їх співпраці для досягнення результатів, самоконтролі та командній відповідальності персоналу, правильній побудові міжфункціональної структури, вільному інформаційному та знансєвому трансфері між працівниками та функціональними підрозділами.

Створення творчої атмосфери в трудовому колективі організації вимагає запровадження політики формування та безперервного підтримання креативної поведінки персоналу. Відповідні управлінські впливи мають характер довготривалих процесів селекціонування інноваційно та креативно активних працівників (табл. 2), одночасно сприяючи загальному організаційному та соціальному розвитку колективу.

Таблиця 2
Формування креативної активності персоналу

Ціль управлінського впливу	Зміст управлінського впливу	Результат управлінського впливу
1. Розвиток творчих ініціатив	- ініціалізація творчості; - підтримка ініціатив; - створення умов для саморозвитку.	Формування інноваційного та креативного потенціалу організації
2. Розвиток ділової активності	- мотивація професійного зростання; - мотивація самонавчання; - коучинг; - програми розвитку персоналу.	Формування впевненості креативного персоналу у власних здібностях, вмотивована творча діяльність працівників
3. Соціальний розвиток колективу	- задоволення потреб персоналу у винагороді; - задоволення потреб креативного персоналу у творчій діяльності.	Формування креативної організаційної культури, соціальна захищеність, вмотивована творча діяльність працівників

Слід зазначити, що у науковій літературі управління креативними процесами в організації розуміється майже інтуїтивно, часто ототожнюючись з управлінням інноваціями [1, 9]. Отож, для визначення найбільш важливих характеристик цього феномену, істотних з погляду економічної практики, доцільно визначити особливості креативних процесів, які би до певної міри нівелювали їх стереотипне асоціювання з технічними і технологічними інноваціями. По-перше, реальна креативність може мати місце в організаціях усіх галузей економіки, включаючи об'єкти промисловості, послуг та державного управління. По-друге, обов'язковим

атрибутом креативного управління є процес реалізації нововведення, що включає стадії розроблення концепції, проведення досліджень, створення прототипу, а також комерціалізацію наукової або творчої ідеї, впровадження інноваційного рішення (продукту або послуги) у сфері виробництва і продажів. Креативний менеджмент покликаний змінювати усталені процедури мислення персоналу, віднаходити творчі можливості для вирішення нестандартних завдань постіндустріального розвитку. Ще одну особливість креативного управління ми вбачаємо у високій потребі колективної творчості, адже в зіткненні ідей, думок, досвіду і знань багатьох людей часто викристалізуються нові ідеї.

Сприйняття креативного розвитку організації з погляду відкритого процесу є відносно новою моделлю і виступає альтернативою традиційній закритій моделі інновацій, за якої інноваційна організація намагається розвивати нововведення самостійно на кожній стадії інноваційного процесу, охороняючи свої знання як джерело конкурентної переваги. Раціональність і логічність монополістичного способу інноваційного мислення в умовах сучасної економіки поступається відкритості креативного процесу, який відкриває можливість співпраці з іншими зацікавленими сторонами – конкуруючими компаніями, науково-дослідними центрами, діловими установами, споживачами, органами державного управління. Така співпраця може не тільки прискорити розроблення і втілення креативних ідей, а і зменшити витрати фінансових ресурсів та скоротити ризики матеріальних і організаційних обмежень творчої діяльності. Особливо яскраво це проявляється у креативній діяльності суб'єктів малого і середнього бізнесу, де невдала комерціалізація інноваційної ідеї може призвести до суттєвих негативних наслідків і навіть до банкрутства. Саме можливість вільного трансферу інформаційних та знань ресурсів стала однією з причин стрімкого розвитку креативності в цьому секторі економіки. Слід, однак, відзначити, що відкритість

не означає абсолютно вільного доступу до креативних ідей, адже відносини між стейкхолдерами ґрунтуються на дотриманні певних правових норм і на певних етапах співробітництва набувають формального характеру (ліцензійні угоди, стратегічне партнерство, передача ноу-хау тощо). Крім того, процеси креативності в організації вимагають від управлінського персоналу кардинальної зміни мислення, часткової відмови від парадигми економіки, заснованої винятково на конкурентних перевагах та сприйняття логіки і принципів кластеризації.

Управління створенням креативних ідей та рішень є складним нелінійним процесом, адже не завжди внаслідок креативних дослідно-конструкторських робіт виникають реальні продуктові інновації. Особливо влучною нам видається ідея п'ятифазного поділу креативного менеджменту [8], що охоплює управління дослідженнями, розроблення креативної ідеї, презентацію та PR-супровід креативного продукту, його імплементацію в економічне середовище та дифузії новаторських ідей (рис. 1). Водночас капіталовкладення в дослідницькі розроблення приносять віддачу у вигляді появи нових ідей щодо оптимізації оперативної діяльності або покращувальних інновацій щодо вже наявних процесів та продуктів. Генерація нових знань стає підґрунтям для подальших, більш практично зорієнтованих досліджень та розробок, створюють для компаній такі переваги, як наявність висококваліфікованих співробітників, розвиненої інфраструктури, формування команди з адекватною методологічною підготовкою.

Реалізація генерованої креативної ідеї, тобто розроблення і презентація креативного продукту, не завжди є прямим результатом нових знань, отриманих завдяки здійсненим в організації фундаментальним чи прикладним дослідженням [5, с. 60-61]. Зауважимо, що значна частина нових рішень ґрунтується на ідеях, створених під час провадження притаманної певному бізнесу діяльності, або стає результатом креативного натхнення творчої частки задіяного персоналу. Особливим

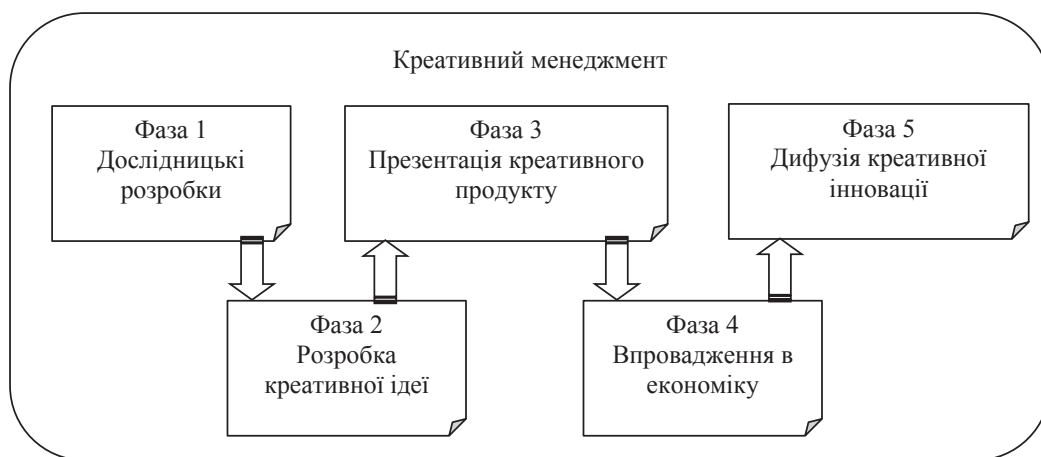

Рис. 1. Схема п'ятифазного поділу креативного менеджменту

феноменом креативного менеджменту у фазах розроблення, презентації креативного продукту та впровадження його в господарську діяльність є так звана «долина смерті» [8, с. 18-22]. Під цим поняттям зазвичай мають на увазі часовий проміжок між проведеними дослідженнями та етапом зрілості креативного продукту, коли креативна організація намагається отримати інвестиції з фінансового ринку. На практиці «долина смерті» проявляється у вигляді фінансового дефіциту, коли інвестовані у проект кошти закінчуються, а господарюючий суб'єкт ще не спроможний до остаточного виконання презентованих зобов'язань, таких як досягнення запланованого масштабу виробництва креативного продукту, або значного зниження витрат для досягнення конкурентоздатності креативної технології, отже, потребує коштів у вигляді як державної допомоги, так і фінансування з інших джерел. У цьому разі раціональність, вид та обсяг додаткового залучення фінансових ресурсів зазвичай визначається інвесторами, виходячи з можливих досить великих ризиків успішності проекту [7, с. 69]. Зазначимо, що найбільш ризикованими суб'єктами креативних проектів є малі та середні приватні підприємства, яким подекуди навіть необхідна безповоротна фінансова підтримка, зокрема у формі базової інфраструктури на етапі інкубації креативної організації та підтримки в отриманні охоронних прав. Отож, державна інституційна та/або фінансова підтримка високоризикових креативних проектів, можливість реалізації податкових пільг є важливими аспектами підтримки розроблення і просування креативного продукту.

Управління дифузєю є важливим етапом процесу створення та впровадження креативних ідей та продуктів. Дифузія може стосуватися нових рішень як для окремих суб'єктів господарювання, так і для всього внутрішнього або навіть зовнішнього ринку, а отже, пов'язана зі значними ризиками та доволі високою невизначеністю переваг і перспектив новаторства для реципієнтів. Проте слід зауважити, що цей складник креативного менеджменту володіє значними можливостями для диверсифікації, що певним чином нівелює фінансові ризики [6, с. 646] і практично усуває необхідність державної підтримки креативного проекту. Єдиним винятком тут ми вбачаємо обмеженість інвестиційних можливостей малого та середнього бізнесу, який потребує підтримки у застосуванні та просуванні передових креативних продуктів. Однак така підтримка переважно пов'язана із інформаційними потоками, а з боку державних інституцій – з можливістю отримання податкових пільг у межах загальнодержавної підтримки креативного проекту, що суттєво впливає на підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Попри беззаперечну важливість описаних етапів креативного менеджменту, слід звернути увагу

і на вузькі місця в цьому ланцюзі. Зокрема, це необхідність систематичного виділення матеріальних ресурсів на науково-дослідницьку діяльність, навіть попри усвідомлення, що не всі результати НДДКР можуть бути імплементовані у господарську діяльність [2, с. 78]. Також небезпеку становить можлива залежність від усе більш дорогих і важкодоступних ноу-хау, більшою мірою – іноземних, тобто тут також не виключаються помилки адаптації до середовища національної економіки [3, с. 311]. Ще одним підводним каменем креативного менеджменту стає ризик міжнародної маргіналізації на ринку сучасних технологій, що виникає через стабільний брак матеріальних ресурсів для фінансування впровадження і розповсюдження креативних результатів НДДКР. Блокування з боку креативних організацій процесів розповсюдження власних результатів фундаментальних досліджень є не тільки складним, але й шкідливим фактором через втрату позитивного зовнішнього іміджу [6, с. 645]. Здебільшого це стосується приватного сектору економіки, зокрема малого і середнього бізнесу, який не завжди зацікавлений в оприлюдненні результатів власних фундаментальних досліджень або потребує певної державної підтримки для розповсюдження креативних інновацій. Державне фінансування або співфінансування прикладних досліджень спонукає суб'єктів економіки до додаткового інвестування у власні нововведення, завдяки чому вони можуть розраховувати на асиміляцію та використання наявних зовнішніх знань. Тому нагальним видається питання про необхідність розроблення ефективної політики підтримки інноваційного розвитку економіки на всіх етапах створення та реалізації креативного продукту.

Висновки з проведеного дослідження. Креативний менеджмент охоплює управління фундаментальними дослідженнями, розроблення креативної ідеї, презентацію та PR-супровід креативного продукту, його імплементацию в економічне середовище та дифузєю новаторських ідей. Визначальною особливістю креативного менеджменту є пряма кореляція успішності творчої діяльності із демократизацією управління, врахування творчого потенціалу й рівня професійної підготовки, створення умов для самореалізації.

Економічні перспективи креативного розвитку організації варто розглядати через призму власного інвестування в дослідження, науково-технічні розробки та їх упровадження в господарську діяльність. Такий підхід тісно пов'язаний із класичною економічною теорією, тобто витрати на управління креативністю організації можна вважати інвестиціями у підвищення продуктивності господарської діяльності. Також це дає змогу здійснювати ефективний аналіз фінансових можливостей та бар'єрів на окремих етапах створення та поширення новаторської ідеї.

Через практично повну відсутність державного втручання із соціальним оптимумом сфера креативного розвитку зазнає значного і постійного недофінансування, що приводить до хронічної втрати відповідного потенціалу знань. Ефективна модель інвестування у цьому разі полягає у співфінансуванні досліджень з різних джерел, зацікавлених у їх упровадженні, створенні платформи для співпраці між науковими установами та бізнесом. Додаткове стимулювання може забезпечуватися державною підтримкою щодо пільгового оподаткування витрат на НДДКР, що особливо ефективно для великого бізнесу зі власними дослідницькими структурами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Витвицька О.М. Роль інформації та інформаційного капіталу в управлінні розвитком підприємства / О.М. Витвицька // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. 2012. № 11 (182). Ч. 2. С. 28-31.
2. Кліпкова О.І. Креативність та інноваційність як основні складові нового вектора в управлінні підприємством / О.І. Кліпкова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка. 2015. Вип. 2(4). Ч. 2. -С. 76-79.
3. Креативний потенціал підприємства як чинник формування інноваційних технологічних процесів: монографія / О.Є. Кузьмін, С.В. Князь, В.Й. Жежуха, Н.В. Савіцька -Львів: Тріада плюс, 2012. 464 с.
4. Лось В.О. Концепція впливу інтелектуального капіталу та інноваційний розвиток підприємства / В.О. Лось // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – Запоріжжя, 2008. – № 2. С. 125-130.
5. Мильнер Б.З. Концепция управления знаниями в современных организациях / Б. З. Мильнер // Российский журнал менеджмента. 2003. № 1 (1). С. 57-76.
6. A semi-synthetic organism that stores and retrieves increased genetic information / Yo. Zhang, J. L. Ptacin, E. C. Fischer, H. R. Aerni // Nature. – 2017. № 551. P. 644-647.
7. Brzeziński M. Organizacja kreatywna / M. Brzeziński. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2009. S. 64-71.
8. Bukowski M. Potencjał i bariery polskiej innowacyjności / M. Bukowski, A. Szpor, A. Śniegocki. – Warszawa: Instytut Badań Strukturalnych, 2012. 36 s.
9. The role of intellectual capital and entrepreneurial characteristics as innovation drivers. / N. Ugalde-Binda, F. Balbastre-Benavent, M. T. Canet-Giner, N. Escribá-Carda // Innovar. 2014. Vol. 24(53). P. 41-60.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ МАРКЕТИНГУ ПАРТНЕРСЬКИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF DEVELOPMENT THE MARKETING OF BUSINESS PARTNERSHIP OF ENTERPRISES

Автором акцентується увага на новій холистичній концепції маркетингу. Розглянуто поширені підходи до трактування маркетингу партнерських відносин. Маркетинг партнерських відносин трактується як важливий підвид холистичного маркетингу. Вагоме значення відводиться здійсненню оцінки та веденню обліку трансакційних витрат залежно від рівня розвитку маркетингу партнерських відносин. Зауважується, що найбільшими трансакційні витрати є на етапі пасивних партнерських відносин.

Ключові слова: ділове партнерство підприємств, маркетинг, маркетинг відносин, маркетинг партнерських відносин, трансакції, трансакційні витрати, холистичний маркетинг.

Автором акцентируется внимание на новой холистической концепции маркетинга. Рассмотрены распространенные подходы к трактовке маркетинга партнерских отношений. Маркетинг партнерских отношений трактуется как важный подвид холистического маркетинга. Весомое значение отводится осуществлению оценки и ведения

учета трансакционных издержек в зависимости от уровня развития маркетинга партнерских отношений. Отмечается, что самые большие трансакционные издержки регистрируются на этапе пассивных партнерских отношений.

Ключевые слова: деловое партнерство предприятий, маркетинг, маркетинг взаимоотношений, маркетинг партнерских отношений, трансакции, трансакционные издержки, холистический маркетинг.

The author focuses on the new holistic marketing concept by taking into consideration the common approaches to the interpretation of marketing partnership. Marketing of business partnership is treated as an important subset of holistic marketing. The significant role is attached to assessment and accounting of transaction costs, depending on the level of development the marketing of business partnership. It is noted that the largest transaction costs are at the stage of passive partnership relations.

Key words: business partnership of enterprises, marketing, marketing of relationship, marketing of partnership, transactions, transaction costs, holistic marketing.

УДК 658.8.012.12

Струк Н.С.

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у розвитку маркетингу спричиняють потребу в обґрунтуванні концептуальних засад функціонування усіх його складників. Історично становлення маркетингової діяльності на підприємствах відбувалося починаючи від класичного маркетингу, метою якого було вчасно здійснити вплив на поведінку споживачів для укладення угоди купівлі-продажу. Згодом популярною була концепція конкурентного маркетингу, яка передбачала створення стабільних переваг над конкурентами через диференціацію продукту або цінове лідерство. Тепер сучасні інформаційні складники маркетингової діяльності все далі спонукають до інтерактивного режиму взаємодії з діловими партнерами та споживачами на ринку. Серед першочергових завдань керівного персоналу підприємств – налагодження взаємовигідних довгострокових партнерських відносин, що обґрунтовано потребою боротьби за кожного споживача. Саме тому зараз потрібно більше уваги приділяти створенню взаємовигідних, довготермінових партнерських відносин між підприємствами, тобто актуалізується концепція маркетингу відносин. Посилення конкурентної боротьби на ринку приводить до того, що підприємства поступово починають змінювати маркетингову стратегію із традиційної на клієнтоорієнтовану.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Активізація процесу висвітлення різних компонентів концепції маркетингу відносин у науковій

літературі беззаперечно, проте перебуває на етапі становлення. Тому спостерігаємо відсутність системності, термінологічної однозначності у тлумаченні сутності основних понять, чітких групувань та підходів. Значний внесок у з'ясування особливостей становлення концепції маркетингу відносин у контексті розвитку теорії маркетингу здійснили провідні зарубіжні науковці, серед яких Т. Амбер, Ян Х. Гордон, П. Дойль, Дж. А. Касліоне, Ф. Котлер, Ж.-Ж. Ламбен, І. Лінтон, П. Темпорал, М. Тротт, Ф. Штерн, ін. З-поміж вітчизняних учених, які досліджували та продовжують досліджувати окремі теоретичні та прикладні проблеми впровадження концепції маркетингу відносин на підприємствах, доцільно виокремити таких як Л.В. Борзаковська, Т.Г. Дудар, Ю.М. Князик, К.М. Краус, Н.О. Крихівська, Я.С. Ларіна, І.А. Мельник, Л.А. Мороз, С.В. Мочерний, Т.О. Окландер, О.М. Олефіренко, Т.О. Примак, Л.О. Стрій, О.А. Устенко, С.Г. Фірсова, В.Б. Шумська, С.І. Юрій, ін.

Аналіз напрацювань згаданих авторів підтверджує наявність істотної термінологічної неузгодженості щодо трактування та розуміння маркетингу взаємовідносин і маркетингу партнерських відносин. Використання різної термінології для формулювання концепції маркетингу взаємовідносин: маркетинг відносин, маркетинг взаємовідносин, маркетинг взаємодії, маркетинг партнерських відносин, партнерський маркетинг, парадигма відносин, управління взаємовідносинами з покупцями,

маркетинг стосунків тощо – спонукає до неузгодженості викладення матеріалів дослідження окремих авторів стосовно характеристики суб'єктів маркетингу взаємовідносин.

Зазначене не дає змогу застосувати відповідний інструментарій реалізації концепції маркетингу взаємовідносин, а тому є потреба у здійсненні термінологічного аналізу понять та уточненні їх змісту.

Постановка завдання. Нашою метою є з'ясування холістичного підходу до маркетингу взаємовідносин і формування концептуальних засад розвитку маркетингу партнерських відносин підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для раціональної побудови організаційно-економічного механізму управління, інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності, використання сучасних методів планування та організації виробництва має бути належним чином організована маркетингова діяльність на підприємстві. На репутацію підприємства суттєво впливають процеси формування довгострокових та взаємовигідних відносин із суб'єктами маркетингового середовища, що зумовлює актуальність науково-прикладних досліджень у сфері розроблення та впровадження дієвого маркетингового інструментарію, який передбачає застосування концепції маркетингу партнерських відносин, з урахуванням принципів і особливостей їх розвитку між суб'єктами ринку.

Теоретичні основи концепції маркетингу взаємовідносин розроблені у 1980-х рр. шведськими вченими у межах промислового маркетингу, а до кінця 1990-х рр. створено її прикладний інструментарій [1, с. 94]. Попри це, у науковій літературі зауважуємо багато підходів до тлумачення маркетингу взаємовідносин і партнерських відносин, найбільш поширені з яких систематизо-

вані у табл. 1. Розбіжності у тлумаченні формулювань полягають у частково різному баченні того, хто є учасниками процесу відносин та типів ринку (споживчого або промислового). Слушними є твердження С.Г. Фірсової та І.А. Мельник, що «нові тенденції у маркетинговій діяльності зумовлюють необхідність чергового перегляду парадигми маркетингу» [13, с. 165]. Адже, як зазначає Т. О. Окландер, «однієї лише орієнтації на споживача сьогодні недостатньо, необхідна активна робота з формування попиту, задоволення якого підвищує якість життя» [14, с. 135].

Сучасний етап розвитку маркетингу характеризується науковцями по-різному: «ера орієнтації на ринок» (В. Руделіус), «менеджмент, зорієнтований на ринок» (Ж.-Ж. Ламбен), «системний маркетинг» (П. Вінкельман), «холістичний маркетинг» (Ф. Котлер, К. Л. Келлер). Більшість науковців є апологетами останнього твердження [13, с. 165; 15, с. 41]. Саме принцип холізму уможливорює цілісне бачення маркетингової діяльності й зумовлює потребу комплексного підходу до її діагностики. Успішна реалізація такого принципу із застосуванням методів кількісного аналізу шляхом вивчення баз даних за допомогою комп'ютерних технологій дає змогу збалансувати компетенції у маркетинговій діяльності з урахуванням взаємозалежностей різних рівнів. Тому погоджуємося з Я.С. Ларіною, що «новою маркетинговою концепцією, яка дає змогу найбільш повно здійснити процес ефективної ринкової діяльності, є холістичний маркетинг, який покликаний забезпечити цілісний підхід у системі маркетингового управління та синтезувати в єдину модель наявні концепції маркетингу як елементи цілісної структури» [16, с. 307].

Холістичний маркетинг, за твердженнями більшості науковців, розвивається за чотирма його

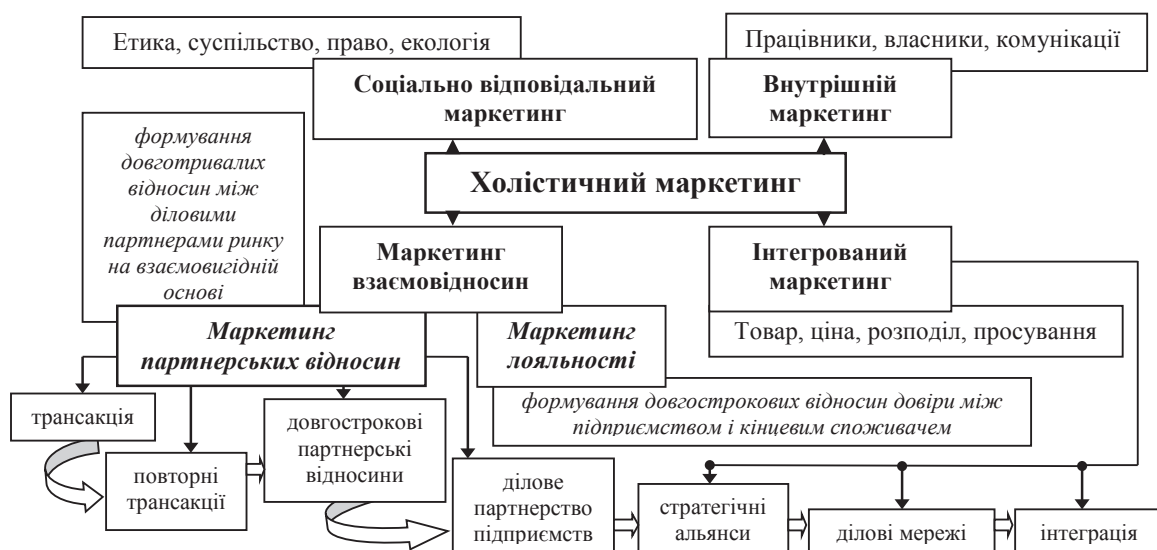

Рис. 1. Інтерпретація холістичної концепції розвитку маркетингу партнерських відносин підприємств

Джерело: сформовано автором

складниками, такими як маркетинг взаємовідносин, інтегрований, внутрішній та соціально відповідальний маркетинг [13; 15; 17; 18]. К.М. Краус, систематизувавши підходи науковців, стверджує, що «маркетинг взаємодії (партнерських відносин) – діяльність, спрямована на налагодження довгострокових взаємовигідних стосунків із ключовими ринковими партнерами підприємства (споживачами, постачальниками, посередниками та ін.)» [20, с. 103]. А головною метою маркетингу взаємовідносин є формування особливого активу підприємства – маркетингової партнерської мережі, яка охоплює як підприємство, так і зацікавлених у його роботі групи: покупців, персонал, постачальників, роздрібних торговців, рекламних агентів тощо. На ринку починають конкурувати ділові системи. Тоді успішними є такі суб'єкти господарювання, які

спромоглися побудувати найбільш ефективну систему [20, с. 103].

Суперечливим є твердження І. Лінтона про те, що маркетинг взаємовідносин є складником інтегрованого маркетингу, до якого він відносить: рекламу, маркетинг за телефоном, стимулювання збуту, взаємодію з торговим персоналом, локальний маркетинг, інформування про продукцію та послуги, маркетинг взаємовідносин. Останній компонент, за його словами, є найбільш значущим видом, оскільки допомагає у здійсненні інших маркетингових програм [21, с. 124].

Наше бачення маркетингу взаємовідносин полягає у його сприйнятті як складника холістичного маркетингу (поряд із рівноцінним складником – інтегрованим маркетингом) та розвитку його за двома напрямками: маркетингом партнерських відносин та маркетингом лояльності (рис. 1).

Таблиця 1

Найбільш поширені підходи до тлумачення маркетингу взаємовідносин і партнерських відносин різними авторами

Автори тлумачень	Поняття	Тлумачення понять маркетингу відносин, партнерських відносин
Т. Амбер	партнерські стосунки	«взаємовигідний обмін і співробітництво сторін» [2, с. 310].
Ян Х. Гордон	маркетинг партнерських відносин (маркетинг взаємодії)	«Безперервний процес визначення та створення нових цінностей разом із індивідуальними покупцями, а потім спільного отримання та розподілення вигоди від цієї діяльності між учасниками взаємодії. Він включає розуміння, фокусування уваги та управління поточною спільною діяльністю постачальників та вибраних покупців для взаємного створення та спільного використання цінностей через взаємозалежність та адаптацію організацій» [3, с. 35].
П. Дойль, Ф. Штерн	маркетинг партнерських відносин	«угоди, які постійно укладаються між сторонами протягом тривалого періоду часу» [4, с. 56]. Автори зазначають, що такі відносини встановлюються, коли кожна сторона довіряє іншій, внаслідок чого зменшуються витрати, час на трансакцію зменшується, ризик знижується.
Ф. Котлер	маркетинг взаємовідносин	«процес створення, підтримання та розширення міцних, повноцінних взаємовідносин зі споживачами та іншими партнерами компанії» [5].
Н.О. Крихівська	партнерські відносини	«сукупність різних видів відносин на добровільних договірних засадах із приводу здійснення певної діяльності на основі об'єднання чи розподілу ресурсів, відповідальності і ризиків з метою захисту та зміцнення конкурентних позицій на ринку і забезпечення позитивного результату діяльності» [6, с. 24].
Ж.-Ж. Ламбен	маркетинг відносин	«спрямований на створення та підтримку довготермінових, взаємовигідних відносин зі споживачами» [7, с. 95].
Я.С. Ларіна, С.В. Мочерний	маркетинг відносин	«концепція довіри та близькості відносин між покупцем і продавцем» [8, с. 453].
Л.А. Мороз, Ю.М. Князик	маркетинг партнерських відносин	«процес створення довготривалих відносин співпраці між партнерами ринку на взаємовигідній основі з метою підвищення ефективності виробничої і ринкової діяльності підприємства, отримання конкурентних переваг та розширення кола клієнтів» [9, с. 101].
Т. Примак	маркетинг відносин	маркетинг утримування клієнтів розглядається як складник концепції маркетингу відносин і полягає у формуванні лояльності споживача [10, с. 42].
Л. Стрій	маркетинг відносин	«філософія маркетингу, спрямована на встановлення, підтримку і зміцнення взаємовигідних відносин співробітництва з усіма учасниками процесу планування, виробництва і розподілу товарів, послуг і інформації з метою забезпечення тривалого процвітання підприємства, підтримки і поліпшення благополуччя його партнерів, споживачів і суспільства загалом» [11, с. 23].
П. Темпорал, М. Тротт	маркетингове партнерство	«передбачає наявність двох чи більше компаній, які спільно просувають товари чи послуги з метою створення у всіх учасників конкурентної переваги та отримання додаткових доходів» [12, с. 172].

Джерело: сформовано автором

Саме розвиток партнерських відносин на етапі трансформації ділового партнерства підприємств у стратегічні альянси знаменує інтегративний перехід від маркетингу взаємовідносин до інтегрованого маркетингу. Тому маркетинг партнерських відносин трактуємо як важливий підвид холістичного маркетингу, прерогативою якого є зміцнення ринкової позиції підприємства через налагодження довгострокових взаємовигідних відносин із новими перспективними суб'єктами маркетингового середовища та розвиток діючого ділового партнерства для максимізації взаємної економічної вигоди. Маркетинг партнерських відносин буде ефективним, якщо обрано правильний методичний підхід до управління ним і визначено його ефективність у довгостроковій перспективі. Важливе значення має належне здійснення оцінки та ведення обліку трансакційних витрат залежно від рівня розвитку маркетингу партнерських відносин (рис. 2).

У попередніх дослідженнях нами доведено, що «трансакційні витрати – це витрати, які обслуговують механізм організації взаємодії та коорди-

нації взаємовідносин між діловими партнерами, які можуть бути достовірно визначені та передбачають зменшення економічних вигад внаслідок вибуття активів або збільшення зобов'язань за розрахунками [22, с. 198]. У системі обліково-аналітичного забезпечення маркетингу партнерських відносин важливо правильно трактувати трансакційні витрати для подальшого визначення їх величини та динаміки, частоти та тривалості ділового партнерства. Зокрема, як слушно стверджують науковці [23, с. 37; 24, с. 272], найбільшими трансакційні витрати є на етапі пасивних партнерських відносин, оскільки контрагенти витрачають значний обсяг часу та коштів на збір інформації, зацікавлення потенційного ділового партнера. На рівні розвитку пасивних партнерських відносин характерними є значні витрати на пошук інформації про потенційного партнера, надсилання комерційних пропозицій та рекламної продукції, витрати часу для прийняття правильного рішення стосовно перспектив подальшої взаємодії. На рівні розвитку активних партнерських відносин виникають

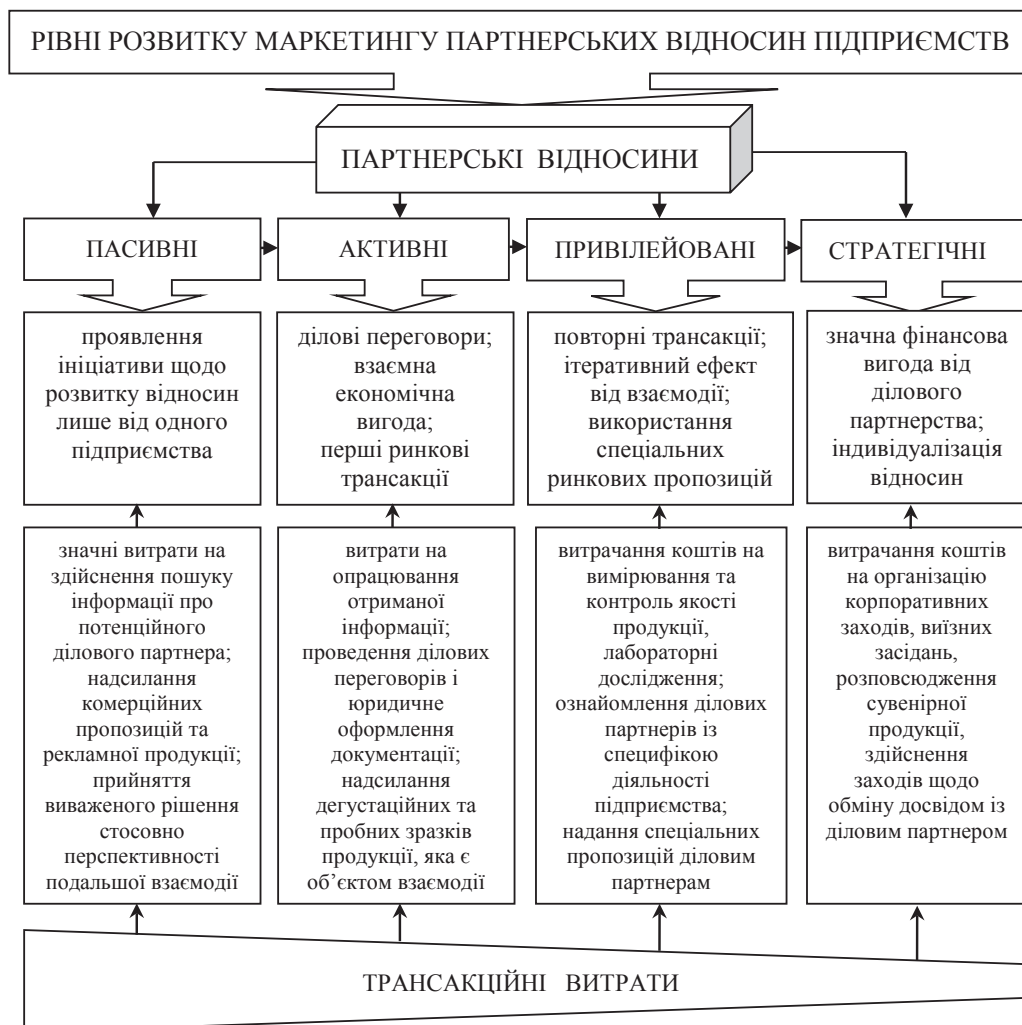

Рис. 2. Склад трансакційних витрат за рівнями розвитку маркетингу партнерських відносин

Джерело: сформовано автором

трансакційні витрати на опрацювання інформації, проведення переговорів, юридичне оформлення потрібної документації, надсилання дегустаційних та пробних зразків продукції.

На етапі привілейованих відносин вкладаються кошти на вимірювання та контроль якості продукції, лабораторні дослідження, знайомство партнерів зі специфікою діяльності, розробляються спеціальні пропозиції. Трансакційні витрати на рівні стратегічних партнерських відносин є також значними, а ділові партнери отримують значну часову та фінансову вигоду від налагодження системи ведення бізнес-процесів, що дає змогу здійснювати господарську діяльність безперервно, бути гнучкими та стійкими до зовнішніх негативних впливів.

Як відомо, сучасні євроінтеграційні процеси пов'язані зі втратою Україною традиційних ринків збуту продукції та пошуком нових ринків, що посприяло здійсненню часткової реконструкції виробничих потужностей вітчизняних підприємств, розвитку інноваційної діяльності за рахунок власних або інвестованих коштів. Як було раніше доведено, чітка методична основа обліку, вчасне здійснення аналітичних процедур та правильно організовані напрями контролю трансакційних витрат від інноваційної діяльності спроможні забезпечити своєчасною інформацією керівний персонал усіх центрів відповідальності для прогнозування їх величини та динаміки зміни у процесі прийняття управлінських рішень щодо ділового партнерства підприємств у інноваційному процесі, відстежити та відобразити основні показники ділової активності на ринку [25, с. 174].

Перспективи інтеграції нашої держави у Європейський Союз зумовлюють активізацію використання усієї сукупності чинників, інструментів і механізмів, спрямованих на вдосконалення маркетингу партнерських відносин, послідовне формування адекватної маркетингової політики на вітчизняних підприємствах.

Висновки з проведеного дослідження. Зосередження уваги на холістичній маркетинговій концепції та аналіз поширених підходів до трактування маркетингу партнерських відносин дали змогу сформулювати авторське бачення концептуальних засад розвитку маркетингу партнерських відносин підприємства. Зокрема, під маркетингом партнерських відносин розуміємо важливий підвид холістичного маркетингу, прерогативою якого є зміцнення ринкової позиції підприємства через налагодження довгострокових взаємовигідних відносин із новими перспективними суб'єктами маркетингового середовища та розвиток діючого ділового партнерства для максимізації взаємної економічної вигоди. Важливе значення має правильна оцінка та належне ведення обліку трансакційних витрат залежно від рівня розвитку маркетингу партнерських відносин. Зауважено,

що найбільшими трансакційні витрати є на етапі пасивних партнерських відносин (з-поміж розглянутого складу трансакційних витрат усіх рівнів маркетингу партнерських відносин).

Перспективами подальших досліджень вбачаємо з'ясування тенденцій розвитку маркетингу партнерських відносин на молокопереробних підприємствах України.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Котлер Ф., Касліоне Дж. А. Хаотика: управління та маркетинг в епоху турбулентності: пер. з англ. за ред. Т.В. Співаковської, С.В. Співаковського. Київ: Хімджест, ПЛАСКЕ, 2009. 208 с.
2. Ambler T. Marketing from Advertising to Zen: A Financial Times Guide. London: Pitman Publishing, 1996. 365p.
3. Гордон Ян Х. Маркетинг партнерских отношений: пер. с англ. СПб.: Питер, 2001. 379 с.
4. Дойль П., Штерн Ф. Маркетинг менеджмент и стратегии: пер. с англ. 4-е изд. СПб.: Питер, 2007. 544 с.
5. Kotler Ph., Armstrong G. Principles of marketing. 14th ed. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2012. 740 p.
6. Крихівська Н.О. Аналіз наукових підходів до дефініції поняття «партнерські відносини». Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. Чернівці, 2014. Вип. 1 (53). С. 19-25.
7. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок: перев. с англ. под ред. В. Б. Колчанова. СПб.: Питер, 2005. 800 с.
8. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1 / Ларіна Я.С. та ін.; за ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2005. 616 с.
9. Мороз Л. А., Князик Ю. М. Маркетинг відносин: проблеми понятійного апарату. Вісник національного університету «Львівська політехніка». Львів, 2007. № 605. С. 96-103.
10. Примаков Т. Від маркетингу відносин до маркетингу утримування клієнтів. Маркетинг в Україні. Київ, 2006. № 3. С. 42-44.
11. Стрій Л.О. Маркетингове управління на рубежі XXI століття: системне дослідження: Монографія. Одеса: Астропринт, 2000. 304 с.
12. Темпорал П., Тротт М. Роман с покупателем: пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. СПб.: Питер, 2002. 224 с.
13. Фірсова С.Г., Мельник І.А. Еволюція маркетингової теорії: український вимір. Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова. Одеса, 2013. № 18. С. 163-167.
14. Окландер Т.О. Трансформація концепції маркетингу в XXI сторіччі. Бізнес Інформ. Харків, 2011. № 7(1). С. 134-136.
15. Лабурцева О.І. Реалізація сучасних концепцій маркетингу в торгівлі в умовах інформатизації національної економіки. Економічний часопис XXI. Київ, 2011. № 11/12. С. 40-41.
16. Ларіна Я.С. Холістична концепція як основа розвитку маркетингу підприємств Аграрного сектору України. Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). Мелітополь, 2013. № 1(1). С. 303-310.

17. Kotler Ph., Kartajaya H., Setiawan I. Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit. JohnWiley & Sons. Inc., Hoboken, New Jersey, 2010. 190 p.

18. Борзаковська Л.В. Концепція холистичного маркетингу: сутність та теоретичне підґрунтя. Маркетинг і менеджмент інновацій. Суми, 2013. № 2. С. 85-94.

19. Олефіренко О.М., Олефіренко Ю.О. Еволюція концепцій маркетингу та перспективи їх подальшого розвитку в умовах економіки сталого соціо-еколого-економічного зростання. Вісник Запорізького національного університету: збірник наукових праць. Економічні науки. Запоріжжя: ЗНУ, 2010. № 3(7). С. 200-207.

20. Краус К.М. Особливості застосування концепції управління маркетингом. Вісник Хмельницького національного технічного університету. Хмельницьк, 2011. № 6. С. 98-105.

21. Линтон И. Маркетинг по базам данных: пер. с англ. А.Г. Скоророхова. Минск: Амалфея, 1998. 272 с.

22. Струк Н. Методичне підґрунтя обліку трансакційних витрат на підприємстві. Збірник наукових праць «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації». Національна академія статистики, обліку та аудиту. Київ: Бізнес Медіа Консалтинг, 2012. Вип. 1(8). С. 188-198.

23. Дудар Т. Розвиток маркетингу відносин із суб'єктами бізнес-процесів на агропродовольчому ринку. Прикладна економіка – від теорії до практики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 27 жовт. 2017 р. Тернопіль, 2017. С. 36-39.

24. Шумська В.Б. Рівні маркетингу відносин на ринках товарів промислового призначення. Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: збірник наукових праць. Львів, 2011. № 720. С. 268-272.

25. Струк Н. Обліково-аналітична інтерпретація та основні напрями контролю трансакційних витрат у інноваційній діяльності підприємства. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Одеса, 2017. № 9. С. 151-174.

СИСТЕМА ІЄРАРХІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY EERARCHY

У статті досліджено економічну безпеку як складну систему економічних відносин. Подані ієрархічні рівні економічної безпеки. Визначено сутність економічної безпеки на кожному ієрархічному рівні. Приведені основні принципи та складники економічної безпеки. Окреслена структура економічної безпеки підприємства у вигляді функціональних складників.

Ключові слова: економічна безпека, ієрархія економічної безпеки, глобальна безпека, національна безпека, регіональна безпека, безпека підприємства, безпека особистості.

В статье исследована экономическая безопасность как сложная система экономических отношений. Представлены иерархические уровни экономической безопасности. Определена сущность экономической безопасности на каждом иерархическом уровне. Приведены основные принципы и составляющие экономической

безопасности. Обозначена структура экономической безопасности предприятия в виде функциональных составляющих.

Ключевые слова: экономическая безопасность, иерархия экономической безопасности, глобальная безопасность, национальная безопасность, региональная безопасность, безопасность предприятия, безопасность личности.

The paper examines economic security as a complex system of economic relations. Hierarchical levels of economic security are presented. The essence of economic security at each hierarchical level is determined. The basic principles and components of economic security are presented. The structure of economic security of the enterprise in the form of functional components is outlined.

Key words: economic security, hierarchy of economic security, global security, national security, regional security, enterprise security, personal safety.

УДК 330:658.012.8(477)

Хіміч О.В.

аспірант

Київський національний університет технологій та дизайну

Постановка проблеми. В умовах економічної та політичної нестабільності національної економіки науковці все частіше звертаються до проблематики забезпечення економічної безпеки підприємств. Актуальність цієї проблеми загострюється завдяки прискоренню глобалізації світової економіки й активній участі України в цих процесах, особливо за умов євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика економічної безпеки постійно є предметом досліджень як вітчизняних, так

і зарубіжних учених. Наукові та практичні аспекти цієї проблеми відображено в працях багатьох дослідників, таких як Л.І. Абалкін, О.В. Ареф'єва, А.О. Єпіфанов, М.М. Єрмошенко, Т.Є. Воронкова, Р.В. Ілляшенко; Д.І. Ковальов, Є.О. Олейников, Р.С. Палехін та ін. У їхніх працях висвітлюються питання теоретичного обґрунтування сутності економічної безпеки, концептуальних засад її забезпечення на різних її ієрархічних рівнях. Натомість недостатньо уваги приділено комплексності системи економічної безпеки, в умовах якої функціо-

нує і від якої залежить результативність діяльності кожного суб'єкта господарювання.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення наукових підходів щодо ієрархічної структури економічної безпеки та функціональної сутності її складників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будь-який суб'єкт господарювання функціонує у підприємницькому середовищі, яке впливає на формування його стратегії, можливості і перспективи. Окремі чинники цього впливу діють зсередини і можуть бути контрольовані керівниками або персоналом самого підприємства. Вони формують внутрішнє середовище підприємства і, відповідно, належний рівень його економічної безпеки. Вплив

інших чинників не підлягає управлінню з боку конкретного підприємства. Це чинники, вплив яких формується поза межами підприємств, а сила цього впливу на функціонування та розвиток підприємства може бути тривалою і суттєвою.

У сучасних умовах господарювання наявні внутрішні проблеми поглиблюються нестабільною політичною та соціально-економічною ситуацією в світі та країні, різними соціально-політичними та міжетнічними конфліктами. Недосконалість державного устрою, криміналізація суспільства, фінансово-кредитна політика загострюють проблему забезпечення економічної безпеки підприємства [1].

Стабільною економіка може бути лише за умови наявності чіткої і зрозумілої концепції економічної безпеки, побудованої на врахуванні факторів впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, на аналізі ризиків та загроз для економічної безпеки підприємства.

Можна вважати, що розуміння економічної безпеки формувалось із становленням державності і стосувалося національних інтересів. Вперше про економічну безпеку та необхідність її забезпечення згадується в основоположній праці Платона «Політея». В подальшому поняття «економічна безпека» також було використано на Заході у зв'язку з розпадом колоніальної системи, що привело до порушення традиційних зв'язків між індустріальними споживачами та постачальниками ресурсів і, як наслідок, до збільшення проблем ресурсного обмеження.

З часом за умови розвитку світової економічної системи поняття «економічна безпека» прийняло більш науково обґрунтоване, трансформоване та комплексне пояснення. Нині в економічній літературі розрізняють мега-, макро-, мезо- та мікрорівні економічної безпеки (рис. 1).

У сучасному світі проблема забезпечення економічної безпеки вважається ключовим складником політики будь-якої держави. Практично всі досягнення та невдачі ринкових перетворень в країні акумулюються в досягнутому рівні еко-

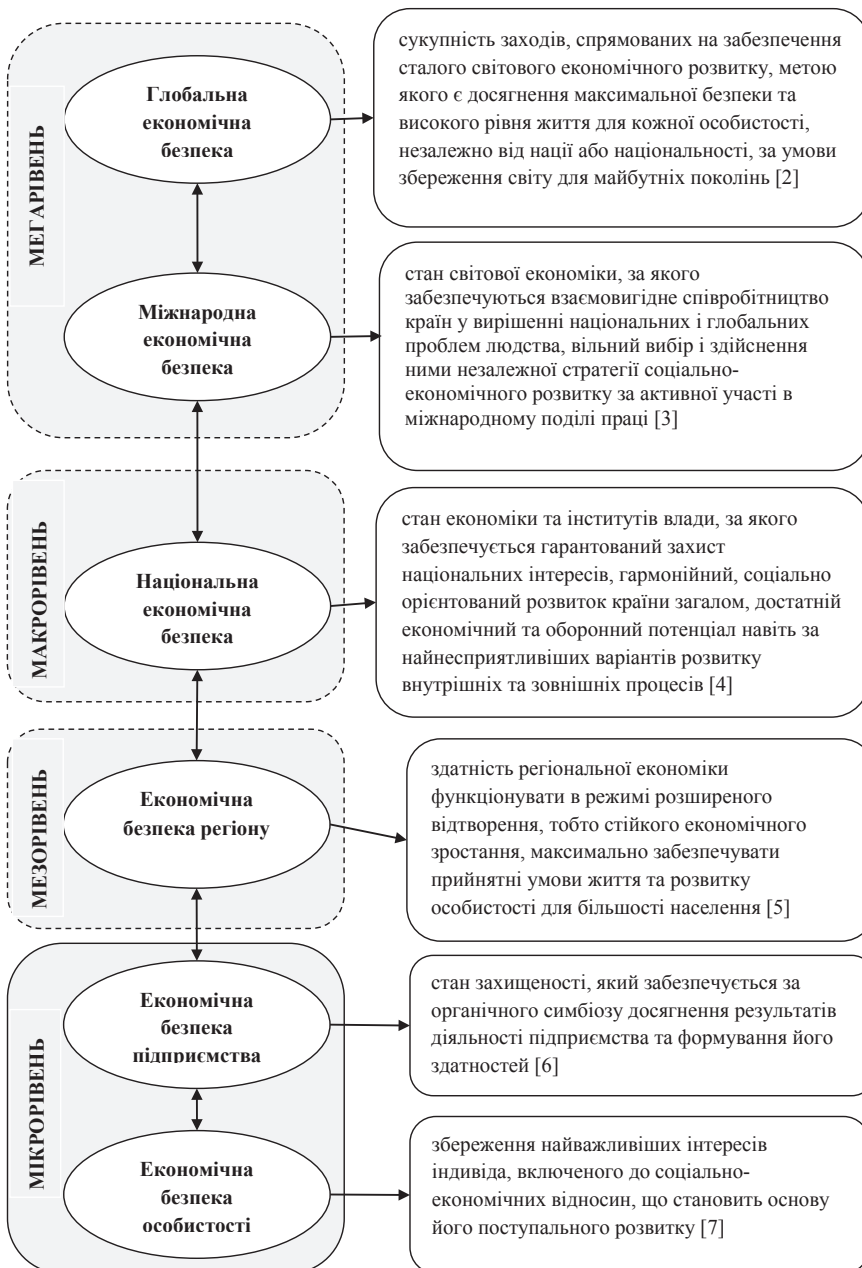

Рис. 1. Ієрархічні рівні економічної безпеки

Джерело: побудовано автором на основі [2-7]

номічної безпеки держави. Реалізувати тактичні та локальні цілі економічної безпеки можна лише за наявності відповідної, чітко орієнтованої державної політики. У глобальному контексті економічну безпеку кожної держави гарантує лише конкурентоспроможна економіка. Необхідною умовою для забезпечення глобальної економічної безпеки є ефективні економічні перетворення в усіх країнах та їх інтеграція у світову економіку. Інакше ті країни, які не мають доступу до світової економіки, з одного боку, потерпають від економічної глобалізації, а з іншого, через своє відставання та деградацію гальмують глобальний розвиток.

Як надскладна система, система глобальної економічної безпеки має індивідуальні особливості й еволюціонує під впливом зовнішніх глобальних викликів та загроз і внутрішніх факторів, зумовлених динамікою функціонування міжнародних та впливових національних систем економічної безпеки. Особливості глобальної економічної безпеки проявляються у характері структурної зв'язності системи, складності, стійкості, адаптивності, ефективності, надійності та самоорганізації.

Міжнародна економічна безпека держави передбачає досягнення такого рівня національного виробництва, за якого у разі змін світової економіки мінімізуються загрози потрапити в односторонню залежність від зовнішніх ресурсів економічного розвитку. За оцінкою міжнародних експертів, постачання понад 20% енергоносіїв з однієї країни створює загрозу економічній безпеці держави.

Основними складниками міжнародної економічної безпеки є сировинна, енергетична, техніко-технологічна, наукова, інформаційна безпека. Система міжнародної економічної безпеки ґрунтується на принципах, наведених на рис. 2.

Рівень міжнародної економічної безпеки багато в чому залежить від національної економічної безпеки кожної країни. Закон України «Про основи національної безпеки України» досить детально трактує сутність національної безпеки, серед ознак якої перераховуються й економічні складники. Сьогодні національній економічній безпеці загрожує невирішеність проблем, зумовлених економічною кризою, виснаженням фінансових ресурсів держави, зниженням рівня життя населення:

- монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель;
- відсутність чітко визначених стратегічних цілей, прі-

оритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєнно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей;

- високий рівень «тонізації» та криміналізації національної економіки, кримінально-кланова система розподілу суспільних ресурсів;
- деформоване державне регулювання і корупційний тиск на бізнес;
- надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків;
- неефективне управління державним боргом;
- зменшення добробуту домогосподарств та зростання рівня безробіття;
- активізація міграційних процесів унаслідок бойових дій;
- руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях, втрата їх людського потенціалу, незаконне вивезення виробничих фондів на територію Росії [8].

На мезорівні виділяють економічну безпеку регіону. Науковці вважають, що цей рівень є найбільш перспективним для економічних перетворень. Особливістю економічних процесів цього рівня є максимальна наближеність ресурсів і результатів до населення, а ефективні економічні перетворення у кожному регіоні сприятимуть економічному зростанню країни загалом. Такі економічні зв'язки є більш впливовими й оперативнішими за дію комплексних загальнодержавних заходів.

Україна межує з 7 країнами, і тому важливим є визначення ступеня залежності рівня економічної безпеки України від специфіки здійснення зовнішньоекономічної політики та транскордонного співробітництва з цими країнами. Мінливість міжнародної політичної та економічної ситуацій,

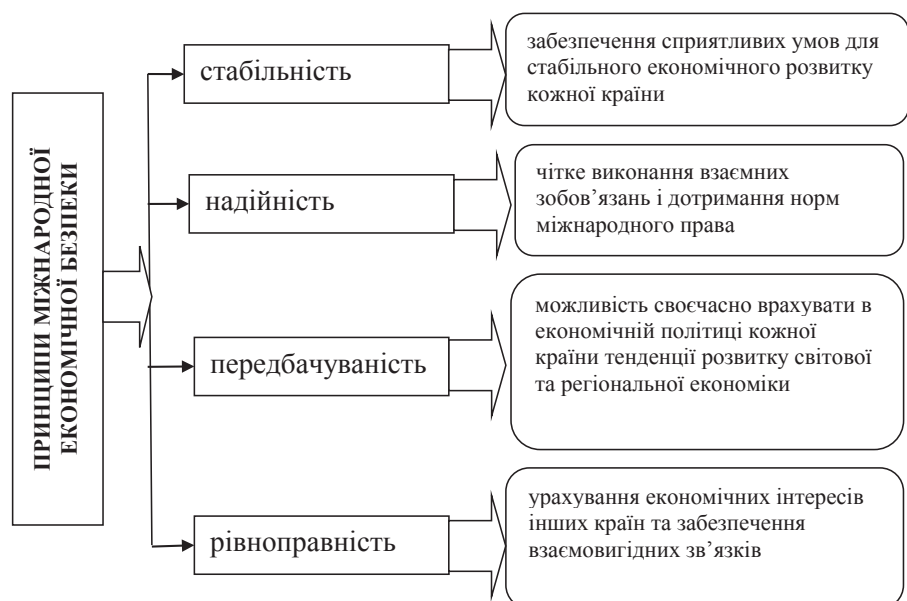

Рис. 2. Принципи міжнародної економічної безпеки

Джерело: побудовано автором

Рис. 3. Функціональні складники економічної безпеки підприємства

Джерело: побудовано автором

а також підвищення інтенсивності транскордонних процесів зумовлює необхідність пошуку нових інструментів стабілізації та організації співробітництва на рівні сусідніх держав у межах забезпечення регіональної економічної безпеки [4].

Більш широко в економічній літературі висвітлюється питання економічної безпеки підприємства, що належить до мікрорівня. Це базовий рівень економіки регіону та країни, де майже всі економічні перетворення спрямовані на поліпшення функціонування окремого суб'єкта господарювання, господарських об'єднань та підприємств.

Проаналізувавши наукову літературу, можна відзначити, що є значна кількість визначень сутності поняття «економічна безпека підприємства». Наприклад, деякі науковці розкривають це поняття як стан економічної системи, що дає їй змогу інтенсивно та дієво розвиватися, водночас розв'язуючи важливі соціально-економічні проблеми. Інші науковці – як стану захисту підприємства від негативних зовнішніх і внутрішніх факторів за умови, що підприємство спроможне відтворювати або реалізовувати свої комерційні інтереси.

Підприємству необхідно постійно приділяти увагу своїй економічній безпеці для утримання на стабільному рівні свого фінансового стану, на який тиснуть макроекономічна нестабільність, структурна незбалансованість, недосконале державне управління. Аналіз діяльності підприємств показує, що перед ними гостро стоять питання, які пов'язані з фінансовою, виробничою, технологічною, інвестиційною та інформаційною сферами діяльності. Тому з метою досягнення найбільш високого рівня економічної безпеки підприємство має проводити роботу із забезпечення високого рівня безпеки основних функціональних складників [9].

Більшість науковців представляють структуру економічної безпеки підприємства у вигляді функціональних складників, які істотно відрізняються один від одного (рис. 3).

Особливість поняття економічної безпеки особистості полягає в тому, що вона є головним об'єктом системи економічної безпеки, а також реальним суб'єктом економічних відносин та відображає стан і спроможність особистості у певних умовах реалізовувати природне право на якісний рівень життя [10]. Загалом проблема економічної безпеки особистості є комплексною. Передумовою її вирішення є оптимальний розвиток усіх сфер життєдіяльності: вироб-

ничої, економічної, соціальної, політичної та духовної. Безпека особистості відображається у можливості реалізації власних здібностей, які в умовах ринкової економіки віддзеркалюються обсягами реальних доходів, рівнем і якістю життя. Але загалом вона залежить і від власного фізичного й інтелектуального розвитку людини.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, економічна безпека є комплексною, багаторівневою категорією, яка відображає ступінь захисту від негативного впливу усіх чинників на різних рівнях своєї ієрархії. Завдяки достатньому рівню економічної безпеки можна сформувати сприятливі умови для ефективного функціонування кожного суб'єкта господарювання, а також досягти основної мети за допомогою вчасного вираження і послаблення впливу будь-яких загроз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Сотниченко В.М. Міст та архітектоніка економічної безпеки підприємства / В.М. Сотниченко / Причорноморські економічні студії. 2017. № 14. С. 81-85.
2. Фоміна М.В. Глобальна економічна безпека: сутність і тенденції. М.В. Фоміна, І.Г. Мішина // URL: <http://www.library.donduet.edu.ua/zbirnik-naukovikh-prats-torgivlya-i-rinok-ukrajini.html>
3. Користін О.Є. Економічна безпека / О.Є. Користін. URL: http://www.pidruchniki.ws/14170120/ekonomika/teoretichni_zasadi_ekonomichnoyi_bezpeki#127.
4. Воронкова Т.Є. Економічна безпека регіону в системі ієрархії економічної безпеки/ Т.Є. Воронкова/ Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (Суми, 20 листопада 2014 року). Суми. Сумський державний університет. 2014. С. 63-65.
5. Криленко В.І. Економічна безпека регіону як складова забезпечення національної економіч-

ної безпеки / В.І. Криленко// Ефективна економіка. 2013. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1779>.

6. Іващенко Г.А. Ідентифікація дефініції «економічна безпека підприємства» / Г.А. Іващенко, О.Ф. Ярошенко. URL: http://www.business-inform.net/_inc/kachka_pdf.php?year

7. Ложкін Г.В. Економічна безпека особистості [Електронний ресурс]/ Г.В. Ложкін, В.Л. Комаровська // URL: <http://www.info-test.com.ua/>

8. Указ Президента України. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від

6 травня 2015 р. «Про Стратегію національної безпеки України». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>

9. Науменко Є.Ю. Структура економічної безпеки підприємства в умовах кризи // Є.Ю. Науменко/ Молодий вчений. 2017. № 6(46). С. 466-471.

10. Чубукова О.Ю. Система економічної безпеки (екосистейт): сутність, структура / О.Ю. Чубукова, Т.Є. Воронкова// Ефективна економіка. 2014. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3169>.

РОЗДІЛ 4. РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

THE PRINCIPLES OF REGIONAL RENEWABLE ENERGY POLICY

ПРИНЦИПИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ВІДНОВЛЮВАЛЬНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Renewable energy resources will play an important role in the region's future. It is necessary to develop the principles of regional renewable energy policy in Ukraine. The aim of the paper is developing the principles of regional renewable energy policy. In the papers of scientists such as Aslan Alper, Ocal Oguz, Nicholas Apergis, Dan Constantin Danuletiu, the role of renewable energy in the economic growth is shown. The research objective is developing the principles of regional renewable energy policy in Ukraine. The regional renewable energy policy should be considered as a part of the regional policy of sustainable development. Formation of the regional policy of renewable energy should be based on the integrated use of appropriate principles (sustainability, supplementary, competitiveness, safety, harmonization, region innovation and investment activities maintaining, reproduction, efficiency, finance accessibility, feedback) and interaction. The system of principles of regional renewable energy policy formation, unlike the existing ones, will allow ensuring the sustainable development of the region, competitiveness, investment and innovation, achieving a state of socio-ecological-economic security and restoration of resources, improving the efficiency of entities under the satisfaction of energy needs of the region.

Key words: principles, regional renewable energy policy, renewable energy, sustainable development.

Відновлювальні енергетичні ресурси відіграватимуть важливу роль у майбутньому регіонів. Важливо розробити принципи регіональної політики відновлювальної енергетики. Мета статті полягає у розробленні принципів регіональної політики відновлювальної енергетики. В працях таких вчених як Аслана Алпера, Окала Огуза, Ніколааса Апергінса, Дана К. Данулетіу розкрито роль відновлювальної енергетики в економічному зростанні. Постановка завдання спрямована на розроблення принципів регіональної політики відновлювальної енергетики в Україні. Регіональна політика відновлювальної енергетики повинна розглядатися як складова регіональної політики стійкого розвитку. Формування регіональної політики відновлювальної енергетики повинне базуватись на комплексному використанні принципів (стійкості, гармонізації, суплементарності, відтворення, безпеки, конкурентоспроможності, ефективності, доступності, інноваційно-інвестиційної діяльності в регіоні, зворотного зв'язку) та

у відповідній їхній взаємодії. Така система принципів формування регіональної політики відновлювальної енергетики, на відміну від існуючих, дозволить забезпечити сталий розвиток регіону, підвищення конкурентоспроможності, інвестиційно-інноваційну діяльність, досягти стану соціо-еколого-економічної безпеки та відтворення ресурсів, підвищити рівень ефективності суб'єктів господарювання під час задоволення енергетичних потреб в регіоні.

Ключові слова: принципи, регіональна політика відновлювальної енергетики, відновлювальна енергетика, стійкий розвиток.

Восстановительные энергетические ресурсы будут играть важную роль в будущем регионов. Важно разработать принципы региональной политики возобновляемой энергии. Цель статьи заключается в разработке принципов региональной политики возобновляемой энергии. В трудах таких ученых как Аслана Алпера, Окала Огуза, Николааса Апергиса, Дана К. Данулетіу раскрыта роль возобновляемой энергии в экономическом росте. Постановка задачи направлена на разработку принципов региональной политики возобновляемой энергии в Украине. Региональная политика возобновляемой энергии должна рассматриваться как составляющая региональной политики устойчивого развития. Формирование региональной политики возобновляемой энергии должно основываться на комплексном использовании принципов (устойчивости, гармонизации, суплементарности, воспроизведения, безопасности, конкурентоспособности, эффективности, доступности, инновационно-инвестиционной деятельности в регионе, обратной связи) и в соответствующей их взаимодействия. Такая система принципов формирования региональной политики возобновляемой энергии, в отличие от существующих, позволит обеспечить устойчивое развитие региона, повышение конкурентоспособности, инвестиционно-инновационной деятельности, достичь состояния соціо-еколого-экономической безопасности и воспроизводства ресурсов, повысит уровень эффективности субъектов хозяйствования при удовлетворении энергетических потребностей в регионе.

Ключевые слова: принципы, региональная политика возобновляемой энергии, возобновляемая энергетика, устойчивое развитие.

UDC 658.152:332.1

Averkyna M.F.

Doctor of Economic Sciences,
Associate Professor,
Professor at Economic-Mathematical
Modelling and Information
Technology Department
National University of Ostroh Academy

The urgency of the research. Renewable energy and energy efficiency play a vital role in food, water, and energy systems more sustainable, as well as reducing the strain between the three. Renewable energy and energy efficiency are essential for man-

aging water resources and food production in a more socially and environmentally-responsible way. Consumers are playing an important role by increasingly exercising more involvement in energy decisions as illustrated by the growing number of distributed

renewable generation systems and energy efficiency improvements at homes and businesses [1]. Renewable energy is the inevitable choice for sustainable economic growth, for the harmonious coexistence of human and environment, as well as for the sustainable development. It is necessary to develop the principles of regional renewable energy policy in Ukraine.

Target setting. The aim of the paper is developing the principles of regional renewable energy policy.

Actual scientific researches and issues analysis. In the papers of scientists such as Aslan Alper [2], Ocal Oguz [2], Nicholas Apergis [3], Dan Constantin Danuletiu [3], the role of renewable energy in the economic growth is shown.

Uninvestigated parts of general matters defining. The problem of developing the principles of regional renewable energy policy in Ukraine is not completely discovered.

The research objective. Developing the principles of regional renewable energy policy in Ukraine.

The statement of basic materials. The regional renewable energy policy should be considered as a part of the regional policy of sustainable development. Formation of the regional policy of renewable energy should be based on the integrated use of appropriate principles and interaction.

According to the principle of sustainability, renewable energy in the region should contribute to the balance between the consumption and reproduction of non-renewable, fossil natural regional resources. According to definite principle, a balance between economic, environmental, and social processes in the region has to be provided as a result of the use of alternative and renewable energy sources.

Technology applied to introduce alternative and renewable energy sources should be consistent

with the preservation of ecological and socio-economic security of the region. As the use of energy from traditional sources causes peak loads and failure in the regional energy system, the renewable energy use is to consider for flattening the load during peak hours. According to the defined, implementation of such a regularity is proposed to be put into the principle of harmonization. According to this principle, application of new technologies that will ensure the integration of renewable sources in the overall scheme of distribution of energy should be provided in the region.

Also, international experience in power grids upgrading showed that modern electrical network has to integrate all types of generation (including small generation) and any type of consumers to control demand for their services; to adjust in real-time parameters and topology of the network's current regime conditions; to ensure the expansion of market opportunities through the mutual service exchange between market players and infrastructure; to minimize losses, enhance self-diagnosis and self-healing system under the conditions of reliability and quality of electricity; to integrate the electric grid and IT infrastructure into mutual control system with full-scale information support.

To implement an effective regional renewable energy policy in terms of ensuring efficient, economical, sustainable, evidence-based resources consumption it must be considered the supplementary principle. It means that alternative energy is defined as a supplementary element to the traditional energy (as traditional energy can't completely fulfil existing power requirements).

According to defined principle, applying alternative and renewable energy sources should be pro-

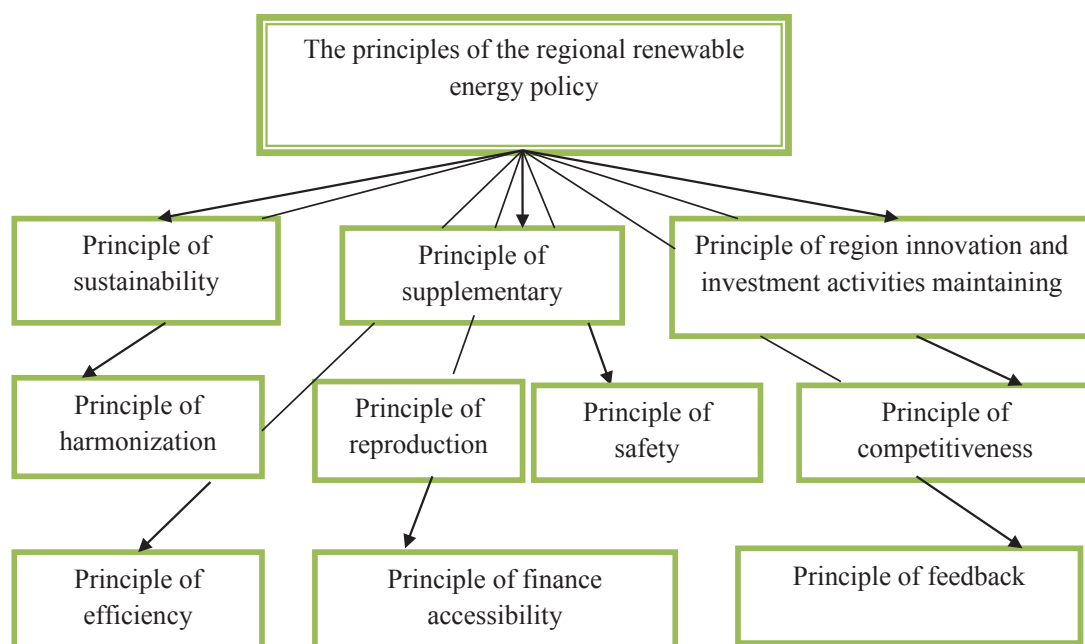

Fig. 1. The principles of the regional renewable energy policy

vided in regions, considering the specific requirements of existing expedient economic potential (solar energy, hydropower potential of small rivers, the energy of low potential heat the soil and groundwater), heat wastewater, the energy potential of biomass, to facilitate the rational use of resources in the region.

Since the regional economic system uses social, economic, and environmental resources in the process of its development, it should include the preconditions for their reproduction. Therefore, we consider it appropriate to distinguish the principle of reproduction.

The need for distinguishing reproductive principle is determined by the interaction of the natural and social environment that surrounds and affects a human being. However, people affect the environment, mostly negative, making the environmental situation difficult both at local and global levels [4, p. 82].

In order to preserve and increase the ability of nature to reproduce the living conditions, it is necessary to create appropriate conditions for the formation of a regional renewable energy policy that will promote restoration of water, land (elimination of erosion, reclamation) resources and so on.

Consider that realities of the Ukrainian regions demonstrate the urgent need to ensure its socio-environmental and economic security, due to prolonged vicious nature exhausting economic, crisis ecological condition in the most parts of the country, a permanent growth of accidents and disasters with significant social, environmental and economic losses, there is a need for the safety principle.

According to indicated principle, safe technologies are to be used for the energy production from non-traditional and renewable sources in line with the provision of adaptation to the impact of the destabilizing factors on external and internal environment, followed by the ability of economic, environmental, and social regional subsystems for protection should be provided in shaping regional renewable energy policy.

Since each region has its own specific features of available economic potential, which should be considered when forming regional policy in renewable energy that will determine regional competitive advantage, we consider it appropriate to distinguish the principle of competitiveness.

According to defined principle, measures promoting effective use of competitive advantages of all regional subsystems should be implemented, especially those ensuring productive use of resources, energy efficiency traditional and alternative sources of production, which will help eliminate monopolies from the regional energy market.

Since the introduction of renewable energy sources in the regional economic system requires certain costs, it is necessary to use the effectiveness principle. According to defined principle, the implementation of renewable energy projects should be aimed

at keeping profits of such magnitude that will provide the required level of profitability (not less than 2%).

Therefore, the formation of regional economic policy on renewable energy should include the use of technologies that minimize the total cost in the pricing of renewable energy on the one hand and on the other – maximal consumption of the energy from the non-traditional and alternative sources by persons and legal entities in the region.

Since the introduction of technologies for energy production from non-traditional and alternative energy sources is rather costly and expensive, it is necessary to consider the financial affordability principle in order to provide its maximal consumption.

According to defined principle, the formation of a regional policy on renewable energy should be provided with special financial instruments (special privileges, subsidies, etc.) that will contribute to lower tariffs for the use of energy from alternative energy sources population of the region and its entities.

Since the introduction of alternative and renewable sources involves the application of new technologies, the regions must be provided at the appropriate level of innovation and investment activity.

Therefore, we distinguish the principle of innovation and investment in the region. Thus, according to defined principles, preconditions for attracting investment resources for conducting innovation in the field of renewable energy should be created in the region.

Thus, governments have to use special tools, to create the conditions and a defined mechanism to enhance such activities in the region. Implementation of these measures will allow creating new job opportunities, reducing the consumption of fossil resources, and developing regional scientific capacity.

Given the fact that consideration of possible reactions to it and the interests of all entities is the necessary precondition for the formation of an effective regional renewable energy policy, namely, it was emphasized by Z.V. Gerasymchuk [4], the principle of feedback should be highlighted at forming effective regional policies for regional sustainable development.

According to defined principles, reconciling the interests of social forces that have a different focus should be provided for minimizing their conflicts.

In this connection, it should be a close relationship between institutions, studying the application of alternative and renewable energy sources and regional institutions that will adopt appropriate decisions on the subject of such projects.

Also, it is necessary to provide a system for monitoring the objectives of regional renewable energy policy, implementing appropriate information security and controlling the results of the implementation of renewable energy projects.

Conclusions. Thus, the system of principles of regional renewable energy policy formation,

unlike the existing ones, will allow ensuring the sustainable development of the region, competitiveness, investment and innovation, achieving a state of socio-ecological-economic security and restoration of resources, and improving the efficiency of entities under the satisfaction of energy needs of the region. Integral implementation of the mentioned principles at the regional level should provide formation of appropriate tools and programs to implement projects aimed at alternative and renewable energy sources application, considering international experience and regional peculiarities. Implementation of these principles will promote regional population needs in energy resources for both present and future generations.

REFERENCES:

1. Renewables and Efficiency. Retrieved from: <http://www.gracelinks.org/1162/renewable-energy-and-energy-efficiency>
2. Aslan Alper, Ocal Oguz (2016) The role of renewable energy consumption in economic growth: Evidence from asymmetric causality. *Renewable and Sustainable Energy Reviews* 60 (2016): 953-959.
3. Nicholas Apergis, Dan Constantin Danuletiu (2014) Renewable Energy and Economic Growth: Evidence from the Sign of Panel Long-Run Causality. *International Journal of Energy Economics and Policy* Vol. 4, No. 4, (2014): 578-587.
4. Gerasymchuk Z. V. (2008) Regionalna polityka stalogo rozvytku: teoria, metodologia, praktyka [Regional policy of sustainable development: theory, methodology, practice]. Lutsk: Nadstyria, p. 528 [in Ukrainian].

ОЦІНКА ВПЛИВУ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА СТАН СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF REGIONAL ECONOMY ON THE SOCIAL SITUATION IN THE BLACK SEE REGION

УДК 332.1

Гуріна О.В.

к.е.н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій та ЗЕД
Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського
Гуріна Є.Є.
магістр
Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

Работін Ю.А.

старший викладач кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки
Одеська національна академія харчових технологій

Досліджено наукові підходи до визначення соціальної політики, обґрунтовано теоретичні положення регіональної політики у сфері соціального розвитку. Проведено дослідження стану та динаміки соціально-економічного розвитку областей Причорноморського регіону, визначено сильні та слабкі сторони у сфері соціального забезпечення. Проведено кореляційно регресійний аналіз впливу економічних факторів та доходів регіонального бюджету на розвиток соціальних процесів у регіоні.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна сфера, зайнятість, доходи населення, регіональний бюджет, валовий регіональний продукт.

Исследованы научные подходы к определению социальной политики, обоснованы теоретические положения региональной политики в сфере социального развития. Проведено исследование состояния и динамики социально-экономического развития областей Причерноморского региона, определены сильные и слабые стороны в сфере

социального обеспечения. Проведения корреляционно регрессионный анализ влияния экономических факторов и доходов регионального бюджета на развитие социальных процессов в регионе.

Ключевые слова: социальная политика, социальная сфера, занятость, доходы населения, региональный бюджет, валовой региональный продукт.

The scientific approaches to the definition of social policy are investigated, the theoretical positions of the regional policy in the field of social development are substantiated. The study of the state and dynamics of socio-economic development of the regions of the Black Sea region was carried out, the strengths and weaknesses in the field of social security were identified. A correlation-regressive analysis of the influence of economic factors and revenues of the regional budget on the development of social processes in the region was conducted.

Key words: social policy, social sphere, employment, population incomes, regional budget, gross regional product.

Постановка проблеми. В сучасних мовах розвитку нашої країни, що характеризуються посиленням економічної та соціальної криз на тлі необхідності інтеграції у Європейські економічні системи та нагальності проведення реформ зростає роль регіонів у забезпеченні соціального розвитку населення. При цьому, зважаючи на особливості природного, економічного, соціального та фінансово-інвестиційного потенціалу, виникає потреба у розробці диференційованого набору інструментів та стимулів за допомогою яких в умовах розширення повнова-

жень місцевих органів влади та управління забезпечуватиметься стійкий економічний розвиток та гарантування соціальних стандартів. У цьому контексті актуальним завданням є дослідження впливу факторів регіональної економіки та стан соціальної сфери та розробка відповідних моделей, що може бути використано для удосконалення регіональної соціальної політики, підвищення рівня життя та соціального розвитку територій.

Проблеми формування ефективної соціальної політики в умовах сучасних економічних реалій

України знайшли відображення в наукових працях багатьох вітчизняних науковців. Вагомий внесок у дослідження окремих аспектів означеної проблематики зробили В.Я. Брич, С.М. Миколук, В.І. Жовтанецький, М.С. Татаревська, О.О. Лосікова та інші українські вчені. У той же час, недостатньо розробленими на сьогодні залишають питання впливу окремих аспектів економічного розвитку Причорноморського регіону на стан соціальної сфери, що зумовлює мету та завдання нашого дослідження.

Метою написання статті є аналіз сучасного впливу економічного стану Причорноморського регіону на розвиток соціальних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглядаючи сучасний стан соціальної сфери можна помітити, що державна політика в цьому напрямку давно втратила ознаки єдності та цілісності. На загальнодержавному рівні відчувається брак ефективного механізму її реалізації, відсутність відповідних інститутів та ресурсів. Найбільш характерними ознаками соціальної політики на жаль стали непослідовність, пасивність та наступність. Здійснювані заходи не є плановими і, як правило, є реакцією на виникнення певних небажаних ситуацій, в той час, коли активне запобігання росту суспільної напруги майже невідчутне [1, с. 28].

Зважаючи на недостатню ефективність державної соціальної політики, основний акцент у забезпеченні гідного соціального розвитку зміщується на регіональний рівень. Разом з цим, удосконалення механізмів соціально-економічного функціонування регіонів та забезпечення відповідного рівня соціального розвитку потребує чіткого розмежування повноважень у соціальній сфері та відповідних ресурсів для реалізації соціальних програм. Не менш важливим завданням є удосконалення методичних підходів щодо аналізу та прогнозування розвитку соціально-економічних процесів та створення відповідної інформаційної бази для формування стратегій соціально-економічного розвитку.

Слід зазначити, що поняття регіональної соціалізації на сьогоднішній день є багатограним та дискусійним. Переважна більшість науковців розглядають регіональну політику у сфері соціалізації як таку, що здійснюється державою у регіонах. Тобто, регіональні органи влади та місцевого самоврядування виступають у ролі посередників та координаторів виконання соціальних функцій держави у регіонах та сприяють їх реалізації із врахуванням регіональних особливостей розвитку.

Базовою основою соціалізації регіонального розвитку виступає регіональна соціальна політика, яку М.С. Татаревська та О.О. Лосікова визначають як «складову регіональної політики, що являє собою комплекс заходів (соціально-економічного, правового, організаційного та культурно-морального

характеру), спрямованих на вирішення соціальних проблем регіону і створення сприятливого життєвого середовища для забезпечення його (регіону) сталого соціального розвитку з врахуванням існуючих ресурсних обмежень і можливостей» [6].

Таким чином, регіональна соціальна політика покликана забезпечити практичну реалізацію системи заходів щодо розвитку соціальної сфери у певному регіоні. Соціальна політика на регіональному рівні розробляється регіональними органами влади й органами місцевого самоврядування на основі загальної концепції державної соціальної політики з урахуванням особливостей та пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону. Разом з цим, на думку С.І. Плотницької «регіональні органи влади та органи місцевого самоврядування покликані не лише реалізовувати соціальну політику в межах свого територіального поділу, але й формувати стратегію і тактику проведення соціальних реформ на своїй території в межах установлених повноважень та можливостей використання власних засобів за підтримуючою та консультативною позицією держави. Це характерно для регіонів, у яких формується і реалізується активна соціальна політика» [4, с. 170].

З точки зору В.І Жовтанецького та Б.Ф. Заблоцького, «основним напрямком розвитку регіону на сучасному етапі є формування конвергентної моделі регіонального розвитку, що за тлумаченням авторів, являє собою систему збалансованих і узгоджених інтересів і дій урядових, регіональних і підприємницьких суб'єктів управління виробничою і соціальною, фінансовою та інвестиційною сферами регіональної економіки, спрямованих на оптимізацію пропорцій капіталу, зайнятості, продукту і грошей із метою забезпечення їх збалансованого і стабільного розвитку [3, с. 157].

Таким чином, структурна оптимізація економічного розвитку регіону в умовах соціалізації потребує дослідження регіональних важелів економічного і соціального розвитку та пошуку оптимальних моделей поєднання економічних і соціальних інструментів розв'язання виникаючих проблем.

Причорноморський регіон розміщений на півдні України й охоплює територію п'яти адміністративно-територіальних одиниць: Миколаївська обл., Одеська обл., Херсонська обл., АР Крим та м. Севастополь. На жаль, у зв'язку з тимчасовою окупацією території АР Крим та м. Севастополь, немає можливостей досліджувати соціальний розвиток в цих областях. Тому, у роботі проведено аналіз соціально-економічного розвитку у розрізі трьох областей: Миколаївської, Одеської та Херсонської.

Причорноморський регіон має важливе значення серед провідних економічних центрів держави, оскільки посідає чільне місце за питомою вагою валового регіонального продукту в обсягах вітчизняного ВВП. Регіон вирізняється розви-

ним промисловим виробництвом та потужним аграрним сектором. Територіальна структурна будова промислового виробництва має певний рівень нерівномірності. У структурі реалізованої продукції промисловості по містах та районах найбільша частка забезпечується Одесою та Миколаєвом [8, с. 253].

Не зважаючи на достатньо потужний економічний потенціал, соціальний розвиток регіону характеризується певною складністю та напруженістю, про що свідчать:

- негативні демографічні процеси (низький рівень відтворення населення що зумовив зниження частки економічно-активного населення, високий рівень смертності, скорочення природного приросту та зростання рівня захворюваності);
- зниження рівня зайнятості, зокрема за період 2011-2017 років рівень зайнятості населення в регіоні знизився на 2,4% у тому числі в Одеській області (–1,4%), Миколаївській обл. (–2,3%), Херсонській області (–2,9%);
- погіршення соціального клімату та підвищення соціальної напруги.

Разом з цим, наведені тенденції є характерними певної мірою для всіх регіонів України за

останні роки. У таблиці 1. наведено основні показники соціального становища Причорноморського регіону в динаміці 2011-2017 років.

В усіх областях Причорноморського регіону спостерігаються однакові тенденції щодо розвитку соціальних процесів, а саме:

- зниження загальної чисельності населення від 0,03% у Одеській області до 2,8% у Херсонській;
- зниження рівня зайнятості з 2,7% в Одеській області до 4,3% у Херсонській;
- підвищення рівня захворюваності населення, що розраховувалося як відношення кількості вперше зареєстрованих осіб, що звернулися за лікарською допомогою та чисельність хворих на ВІЛ і туберкульоз у розрахунку на 100 тис. населення. Найвищий рівень захворюваності у 2016 році спостерігається у Миколаївській області. А чисельність людей з різними видами захворюваності збільшилася з 2010 року на 27,3%.

Позитивними тенденціями, що притаманні всім областям регіону у сфері соціального становища є:

- збільшення наявного доходу у розрахунку на одну особу з 135% в Одеській області до 130% у Миколаївській;

Таблиця 1

Показники соціального становища у розрізі областей Причорноморського регіону

Показники соціального стану регіону/ Період		Загальна чисельність населення, осіб	Рівень зайнятості населення, %	Середня очікувана тривалість життя при народженні	Коефіцієнт захворюваності населення	Наявний дохід, у розрахунку на одну особу, грн	Середня заробітна плата	Рівень криміногенної небезпеки
Одеська область	2010	2391022,0	58,3	70,2	1,0	16275,2	2046,0	0,5
	2011	2388700,0	58,1	70,3	1,0	19135,0	2520,0	0,5
	2012	2388300,0	59,2	70,1	1,1	22224,4	2700,0	0,4
	2013	2395160,0	59,6	70,4	1,1	25571,8	2947,0	0,3
	2014	2396493,0	56,7	70,3	1,1	24242,0	3129,0	0,3
	2015	2396442,0	56,3	70,4	1,1	31542,6	3897,0	0,2
	2016	2390289,0	56,7	70,8	1,1	37732,0	4809,0	0,2
	2016 до 2010, %	-0,03	-2,7	0,9	6,0	131,8	135	0,3
Миколаївська область	2010	1189516,0	59,9	68,7	1,7	16993,4	2122,0	0,6
	2011	1183300,0	59,8	70,0	1,9	20040,7	2320,0	0,6
	2012	1178200,0	59,9	70,1	2,0	22878,0	2822,0	0,5
	2013	1173481,0	60,6	70,0	2,0	23868,8	3094,0	0,4
	2014	1168372,0	57,3	70,3	2,0	23458,5	3344,0	0,4
	2015	1164342,0	58,4	70,7	2,1	28580,0	3984,0	0,4
	2016	1158207,0	57,5	70,6	2,2	33186,6	4887,0	0,3
	2016 до 2010, %	-2,6	-4,0	2,7	27,3	95,3	130,3	0,3
Херсонська область	2010	1093431,0	58,1	69,3	1,8	14881,7	1733,0	0,6
	2011	1088200,0	58,5	70,0	1,9	17654,3	2210,0	0,6
	2012	1083400,0	58,7	70,0	1,9	19939,9	2269,0	0,5
	2013	1078232,0	59,6	70,0	2,0	21724,0	2464,0	0,4
	2014	1072567,0	56,4	70,0	2,0	20727,9	2617,0	0,4
	2015	1067876,0	56,1	70,2	2,0	27066,9	313,0	0,4
	2016	1062356,0	55,6	69,9	2,1	31242,7	4046,0	0,2
	2016 до 2010. %	-2.8	-4.3	0.8	16.4	109.9	133.5	0.4

Джерело: складено автором за [5; 7]

– зростання середньої заробітної плати майже в півтора рази;

– підвищення середньої очікуваної тривалості життя при народженні у середньому на 1,02 роки;

– підвищення рівня криміногенної безпеки, що розраховувався як кількість осіб, що вчинили злочин на 100 тис. населення.

Тобто, на основі виявлених тенденцій можна говорити про відносну конвергентність розвитку соціальних процесів у регіонів. У свою чергу, аналіз тенденцій у сфері економічної діяльності та бюджетної спроможності.

Аналізуючи наведені у таблиці показники слід відмітити, що у всіх областях Причорноморського регіону спостерігається позитивний приріст основних економічних показників розвитку, серед яких: зростання ВВП на душу населення (у середньому на 141%), обсягів капітальних інвестицій у розрахунку на 1 працюючого (97%), збільшення власних доходів місцевих бюджетів у розрахунку на душу населення у середньому на 166%. У динаміці також спостерігається значне зростання субвенцій з державного бюджету на соціально-економічний розвиток окремих територій. У 2016 році най-

більше коштів у розрахунку на душу населення перераховано з державного бюджету в бюджет Одеської області (462 грн.), найменше – у бюджет Херсонської (61,5 грн.). Проте, за темпами зростання субвенцій Херсонська область займає лідируючі позиції.

Негативним фактором, що характерний для Причорноморського регіону є (окрім Херсонської області) є скорочення чисельності фізичних осіб – підприємців. Зважаючи на значний вклад даної групи громадян у розвиток економіки та наповнення місцевих бюджетів, вважаємо, що одним з напрямків підсилення регіональної соціальної політики має бути всебічна підтримка розвитку малого бізнесу.

З метою виявлення основних закономірностей розвитку соціальних процесів під впливом фінансово-економічних факторів розраховано регресійні моделі соціалізації економічного розвитку.

У якості залежних змінних обрано показники, що під час кореляційного аналізу виявили найбільшу залежність від внутрішньої політики та рівня економічного розвитку регіонів:

– y_1 – Рівень зайнятості населення, %

Таблиця 2

Показники економічного розвитку Причорноморського регіону

Показники соціального стану регіону/ Період		Валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу. грн.	Обсяг капітальних інвестицій у розрахунку на одного працюючого	Чисельність зареєстрованих фізичних осіб – підприємців	Доходи регіонального бюджету у розрахунку на одну особу без трансфертів	Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на соціально-економічний розвиток окремих територій
Одеська область	2010	22544,0	4,2	23828,0	1726,4	104,8
	2011	25748,0	3,9	24781,1	1847,6	43,7
	2012	27070,0	6,1	26020,2	2070,7	102,8
	2013	29118,0	5,0	25039,0	2173,8	12,9
	2014	31268,0	3,9	23048,0	2339,9	4,0
	2015	41682,0	4,2	23046,0	2903,6	17,1
	2016	50159,0	7,0	20191,0	4513,4	462,1
	2016 до 2010, %	122,5	66,2	-15,3	161,4	341,1
Миколаївська область	2010	20276,0	3,3	10774,0	1425,3	0,0
	2011	23402,0	3,6	11446,0	1578,4	0,0
	2012	24838,0	4,0	16814,0	1939,8	11,7
	2013	27355,0	4,3	10400,0	1959,1	0,6
	2014	30357,0	3,2	10105,0	2074,4	152,8
	2015	41501,0	5,1	10229,0	2541,0	11,0
	2016	50091,0	8,4	9706,0	3779,2	76,7
	2016 до 2010, %	147,0	158,5	-9,9	165,2	100,0
Херсонська область	2010	14346,0	2,6	6793,0	1147,8	3,2
	2011	16990,0	2,5	7098,7	1299,0	11,7
	2012	17910,0	2,2	7950,5	1527,2	2,9
	2013	19311,0	2,0	7802,0	1585,6	0,9
	2014	21725,0	2,1	7877,0	1711,2	4,6
	2015	30246,0	2,9	7735,0	2139,6	29,4
	2016	36585,0	4,3	6882,0	3130,9	61,5
	2016 до 2010, %	155,0	66,2	1,3	172,8	1809,6

Джерело: складено автором за [2; 5; 7]

– y_2 – Середньодушові наявні доходи населення, грн.

У якості залежних змінних обрано показники економічного розвитку та фінансового стану регіонального бюджету:

– x_1 – доходи регіонального бюджету у розрахунку на 1 особу, млн. грн.;

– x_2 – субвенції з державного бюджету у розрахунку на 1 особу, грн.;

– x_3 – валовий регіональний продукт у розрахунку на 1 особу, грн.;

– x_4 – капітальні інвестиції у розрахунку на 1 особу, грн.

Використовуючи обрані дані, наведені в таблицях 1-2 здійснено регресійний аналіз впливу факторів економічного розвитку регіону на визначені соціальній процеси. За результатами аналізу побудовано та верифіковано відповідні регресійні моделі, які наведено в таблицях 3-4.

Отримані параметри регресії в усіх областях регіону є однаково спрямованими та демонструють пряму залежність між досліджуваними показниками соціального розвитку та доходами регіонального бюджету та обернену залежність від

державних субвенцій, що підтверджує зниження даного інструменту впливу на розвиток соціальної сфери в регіоні. При цьому, між доходами місцевих бюджетів та доходами громадян існує пряма та стійка залежність внаслідок передачі на регіональний рівень адміністрування податку на доходи громадян. Тож. Одним з першочергових завдань у сфері соціально-економічного розвитку регіону є створення додаткових робочих місць. Стимулювання зайнятості громадян та створення умов для підвищення їх доходів через:

– регіональне інвестування в пріоритетні сфери господарської діяльності регіону;

– стимулювання розвитку малого бізнесу;

– розробку та реалізацію регіональних та міжрегіональних програм у сфері соціальної зайнятості.

Отримані у результаті регресійного аналізу моделі залежності соціального становища населення від основних економічних індикаторів розвитку регіону підтвердив значну роль останніх (табл. 4).

В усіх областях Причорноморського регіону спостерігається пряма залежність між зайнятістю населення та обсягами ВРП, про що свідчать

Таблиця 3

Регресійні моделі залежності розвитку соціальної сфери від показників регіонального бюджету у розрізі областей Причорноморського регіону

Показники регресії	Доходи бюджету		Коефіцієнт множинної кореляції, R	Коефіцієнт детермінації, R ²	Перевірка істотності зв'язку (критерій Фішера), $F_{ст} > F_{кр}$	
	x ₁	x ₂			F _{кр.}	F _{ст}
Одеська область						
y ₁	$y_1 = 0,025x_1 - 0,12x_2$		0,97	0,95	42,4	52,4
y ₂	$y_2 = 11x_1 - 26x_2$		0,98	0,97	93,3	113,8
Херсонська область						
y ₁	$y_1 = 0,04x_1 - 1,07x_2$		0,98	0,97	87,9	109,9
y ₂	$y_2 = 13,64x_1 - 162,9x_2$		0,99	0,98	404	497
Миколаївська область						
y ₁	$y_1 = 0,22x_1 - 0,04x_2$		0,95	0,90	19,3	24,1
y ₂	$y_2 = 10,7x_1 - 11,7x_2$		0,99	0,99	103,2	127,7

Таблиця 4

Регресійні моделі залежності розвитку соціальної сфери від показників від економічного розвитку областей Причорноморського регіону

Показники регресії	Економічні індикатори регіонального розвитку		Коефіцієнт множинної кореляції, R	Коефіцієнт детермінації, R ²	Перевірка істотності зв'язку (критерій Фішера), $F_{ст} > F_{кр}$	
	x ₃	x ₄			F _{кр.}	F _{ст}
Одеська область						
y ₁	$y_1 = 0,005x_3 + 7,3x_4$		0,97	0,95	42,3	52,2
y ₂	$y_2 = 0,67x_3 + 70,5x_4$		0,95	0,91	22,3	25,8
Херсонська область						
y ₁	$y_1 = 0,009x_3 + 11,49\ x_4$		0,95	0,90	87,9	109,9
y ₂	$y_2 = 0,82x_3 + 10,32x_4$		0,99	0,98	181,3	224,7
Миколаївська область						
y ₁	$y_1 = 0,002x_3 + 3,2x_4$		0,95	0,91	21,1	26,5
y ₂	$y_2 = 0,75\ x_3 - 73,8\ x_4$		0,99	0,98	127,3	158,7

отримані параметри регресії. Крім того, в Одеській та Херсонській області відзначається позитивний вплив інвестиційної діяльності на досліджувані змінні, що визначає важливу роль інвестиційного потенціалу у стимулюванні соціального розвитку території. Отриманий від'ємний параметр інвестиційного впливу на зростання доходів у Миколаївській області може бути свідченням недосконалої інвестиційної політики, важливим критерієм якої має бути, крім економічного зиску досягнення певного соціального ефекту.

Висновки з проведеного дослідження. Проведений кореляційно-регресійний аналіз підтвердив тісний взаємозв'язок між економічною та соціальною сферою розвитку регіонів та зростання впливу регіональних економічних важелів на рівень соціалізації. Отримані у результаті дослідження регресійні моделі можуть слугувати в якості економічного підґрунтя у процесі розробки регіональних стратегій та програм соціально-економічного розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Брич В. Я. Формування соціальної регіональної політики / В. Я. Брич, С. М. Миколіук // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. – 2014. – Випуск X. – С. 27-30.
2. Державна казначейська служба. Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
3. Жовтанецький В. І. Політика структурної економічної оптимізації в конвергентній моделі розвитку регіону / В. І. Жовтанецький, Б. Ф. Заблоцький // Економіка промисловості. – 2013. – №. – С. 156-161.
4. Плотницька С.І. Соціальна сфера регіону як об'єкт соціальної політики / С.І. Плотницька // Економіка і регіон. – 2011. – № 4. – С. 169-173.
5. Регіони України / Державна служба статистики. – 2013. – частина 1.
6. Татаревська М. С. Регіональна соціальна політика: особливості формування та реалізації / М. С. Татаревська, О. О. Лосікова // *Dynamika naukowych badań* – 2013: materialy IX Międzynarodowej naukowi-praktycznej konferencji (07-15 lipca 2013 roku). – 2013. – Vol. 2. – S. 27-32.
7. Україна у цифрах: статистичний збірник / Державна служба статистики України, Київ, 2017.
8. Чирва О. Г. Аналітична оцінка конкурентоспроможності економічної системи Причорноморського регіону / О. Г. Чирва // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – № 1(25). – С. 253–260.
9. Іртищева І. О. Неприбуткові організації в системі світових соціально-економічних процесів: [монографія] / [Стройко Т. В., Іртищева І. О., Стегней М. І., Ткаліч Т. І., Крупіца І. В.]; за ред. д.е.н., доцента Стройко Т. В. – Херсон.: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 135 с.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

THEORETICAL BASIS OF THE REGION'S INNOVATIVE DEVELOPMENT

У статті розглянуто окремі теоретичні підходи до визначення сутності понять «інновація», «інноваційний процес», «інноваційний розвиток», «інноваційний розвиток регіону». Обґрунтовано необхідність формування моделі інноваційного розвитку регіону, окреслено основні чинники впливу на інноваційний розвиток регіону. Дослідженням підтверджено, що інноваційний розвиток регіону як об'єктивний процес тісно пов'язаний із розвитком науки і техніки, при цьому для забезпечення результативності цього процесу зумовлюється необхідність формування дієвої системи управління, що уможливить прийняття виважених управлінських рішень під час впровадження інновацій.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, інноваційний розвиток, інноваційний розвиток регіону, нововведення.

В статье рассмотрены отдельные теоретические подходы к определению сущности понятий «инновация», «инновационный процесс», «инновационное развитие», «инновационное развитие». Обоснована необходимость формирования модели инновационного развития региона, определены основные факторы влияния на инновационное развитие региона. Исследованием подтверждено, что инновационное развитие

как объективный процесс тесно связан с развитием науки и техники, при этом для обеспечения результативности этого процесса обуславливается необходимость формирования действенной системы управления, что позволит принять взвешенные управленческие решения при внедрении инноваций.

Ключевые слова: инновации, инновационный процесс, инновационное развитие, инновационное развитие, новшества.

The article considers separate theoretical approaches to the definition of concepts such as «innovation», «innovation process», «innovative development», «region's innovative development». The necessity of the region's innovative development model formation is substantiated; the main factors influencing on the region's innovative development are outlined. The research confirms that the region's innovative development as an objective process, is closely interrelated with the scientific and technological development, while ensuring the marked process effectiveness is determined by the effective management system formation that enables the acceptance of balanced management decisions in the innovation implementation.

Key words: innovations, innovation process, innovative development, region's innovative development, novation.

УДК 330.341.1:332.1

Довба І.В.

викладач кафедри
бізнес-адміністрування,
маркетингу та менеджменту
Ужгородський національний університет

Постановка проблеми. Нині актуалізується питання інноваційного розвитку національної економіки у цілому й регіональної зокрема. Складні умови господарювання зумовлюють необхідність формування інноваційної моделі розвитку передусім на регіональному рівні. Пошук оптимальної моделі інноваційного розвитку потребує дослідження наукових підходів до розкриття його сутності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення питань інноваційного розвитку, окреслення концептуальних основ і забезпечення управління зазначеним розвитком відображається у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, цим питанням присвячено наукові праці: І. Вахович [2], Г. Денисюк [2], А. Власова [3], С. Ілляшенка [10], Д. Карлюка [12], М. Кондратьєва [13], Л. Куцеконя [14], М. Рошка [15], О. Веремейчика [15], Б. Твисса [16], С. Тихомірова [17], Л. Федулової [18], Й. Шумпетера [19; 20] та ін.

Незважаючи на значні наукові доробки у сфері інноваційного розвитку, додаткового дослідження потребують питання регіонального розвитку на інноваційній основі.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в окресленні сутнісних особливостей трактування поняття інноваційного складника розвитку регіону в умовах трансформаційних змін в економічній системі країни та її регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Формування інноваційної економічної системи розвитку є стратегічним напрямом перспективного зростання будь-якої країни. Нині на сучасному етапі суспільного розвитку вирішення проблемних питань щодо забезпечення збалансованого регіонального зростання потребує швидкого розроблення, впровадження та застосування у виробництві сучасних технологічних і організаційних ідей, нової техніки на інноваційній основі.

Дослідження свідчить, що одним із перших в окресленні ролі інновацій в економічному розвитку був вітчизняний учений-економіст М. Кондратьєв, праці якого стосуються вивчення великих циклів кон'юнктури, де вченим обґрунтовано, що перед початком зростаючої хвилі відбувається активізація інноваційних процесів, а на початку понижувальної хвилі – пошкваллення нововведень, пов'язаних із реорганізацією економічних зв'язків.

Як модель розвитку інноваційний розвиток бере початок із часів Великої депресії (1929-1933 рр.), тривалої стагнації економіки багатьох країн. Саме у цей період відбувається активне стимулювання і підтримка урядами США і західноєвропейських країн нововведень в організацію і технологію виробництва [5]. У післявоєнний період відбувається масове формування інноваційних стратегій розвитку країн і регіонів, створення «нової економіки». Цьому послужив початок «холодної війни»,

а лідерами в інноваційному розвитку стала аерокосмічна і військова промисловість. США в 1976 р. приймає закон, у якому передбачено основні положення інноваційної політики і визначено джерела фінансування [8]. Пізніше подібні законодавчі акти приймаються у країнах Західної Європи, зокрема у Франції та Німеччині.

Теорія інновацій, яка є основою теорії інноваційного розвитку, обґрунтована Й. Шумпетером у 1912 р. у науковій роботі «Теорія економічного розвитку», а також у праці «Капіталізм, соціалізм і демократія» (1942 р.) Саме йому належить термін «інновація» як «...процес промислової мутації, який безперервно революціонізує економічну структуру зсередини, безперервно руйнуючи стару структуру і безперервно створюючи нову. Цей процес творчого руйнування є істотним фактом щодо капіталізму» [19; 20].

Поняття «інновація» у науковій сфері з'явилося порівняно недавно (початок XX ст.). Воно має багатоаспектний зміст, оскільки використовується у різних сферах знань. Проте вся історія розвитку

цивілізацій пов'язана з пошуком нових ідей і шляхів їх реалізації для вдосконалення знарядь праці і організації господарського та суспільного життя за рахунок акумуляції й систематизації знань, що втілюються у технічних засобах, громадських і господарських перетвореннях.

Термін «інновація» походить від латинського слова *innovation*, що означає зміну, оновлення, тобто появу будь-якого нововведення, яке призводить до змін у громадській або господарській діяльності.

В енциклопедичній літературі інновація подається як «новий підхід до конструювання, виробництва, збуту товарів, завдяки чому інноватор та його компанія здобувають переваги над конкурентами» [7, с. 656]. Водночас за міжнародними стандартами досліджувана категорія має ширше обґрунтування, оскільки її визначають як кінцевий результат інноваційної діяльності, відображений у вигляді нових чи вдосконалених продуктів, впроваджених на ринку, нового чи вдосконаленого технологічного процесу, що використовується у практичній діяльності, або нового підходу до соціальних послуг [10, с. 9].

Рис. 1. Класифікація інновацій та пов'язаних із ними інноваційних процесів [3, с. 26]

Науковці по-різному трактують поняття «інновації». Так, Р. Джонстон, Д. Дессен, Д. Аллі, Л. Водачек, О. Водачкова розглядають інновацію через призму оновлення техніки і технологій у процесі промислового виробництва.

Найбільш узагальнюючим класифікаційним підходом до розкриття сутнісних ознак інновацій та інноваційних процесів є напрацювання А. Влахової (рис. 1).

Інновації безпосередньо пов'язані з реалізацією інноваційних процесів. У цілому «інновація» та «інноваційний процес» подібні, однак не тотожні поняття, оскільки інноваційний процес «пов'язаний зі створенням, освоєнням і поширенням інновацій» [9, с. 9]. Ми погоджуємося з думкою вчених Дж. Брайта і Б. Твісса, що це – «єдиний свого роду процес, який поєднує науку, техніку, економіку, підприємництво та управління в єдине ціле» для одержання суттєвих ефектів і ліпшого задоволення суспільних потреб [16, с. 30]. Окремі вчені виокремлюють інноваційний процес «як систематичний розвиток і практичне відпрацювання нових ідей» [22, с. 118].

Теорія інноваційного розвитку спирається також на наукові відкриття М. Туган-Барановського, який стверджував, що нерівномірність і циклічність розвитку економіки залежать від науково-технічного прогресу. На думку М. Кондратьєва, нерівномірність науково-технічного прогресу і нагромадження капіталу призводить до періодичності розвитку економіки з інтервалом у приблизно 50 років [13]. Його теорія отримала назву «цикли Кондратьєва». Таким чином, кожен із циклів розвитку економіки має в основі відповідні технологічні революції і відповідний термін упровадження їх результатів. Взявши за основу ці теорії розвитку економіки, Й. Шумпетер [20] доповнив їх теорією інновацій, згідно з якою саме великі цикли викликають процес нововведень, а підприємці схильні до впровадження технологічних або організаційних новацій, яке призводить до перебудови структури економіки за допомогою інновацій та початку нового технологічного укладу. Ці теоретичні досягнення дали змогу стверджувати про існування технологічних укладів із домінуванням певної категорії технологій, які й формують певні етапи інноваційного розвитку [21].

Тісним є зв'язок наведених вище трактувань із поняттям «інноваційний розвиток», який розглядається вченими як тип розвитку підприємства, галузі, регіону й економіки у цілому. Л. Федулова окреслює інноваційний розвиток як зростання показників економіки у цілому за рахунок реалізації інноваційних проектів і впровадження результатів інновацій, які виражаються у позитивній динаміці основних економічних показників [18]. С. Ілляшенко трактує інноваційний розвиток із погляду господарювання як процес постійного пошуку та використання нових способів реаліза-

ції потенціалу підприємств в умовах зміни зовнішнього середовища в рамках місії підприємства, його мотиваційної діяльності, який пов'язаний із модифікацією нових ринків збуту [11].

Інноваційний розвиток розглядається як складний процес прикладного характеру, завдяки якому створюються й упроваджуються інновації, мета яких – якісні зміни об'єкта управління та одержання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного або іншого виду ефекту, пов'язаного з необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі [12].

Л. Куцеконь [14] вводить поняття «інноваційно спрямований розвиток» і трактує його як «розвиток, що досягається шляхом тісної взаємодії соціальної політики, науки і виробництва, спрямований на задоволення соціальних потреб населення, забезпечення якісних перетворень, упровадження нової техніки, прогресивних технологій, підвищення інтелектуального потенціалу, використання нових організаційних форм і методів управління, підвищення рівня і глибини використання інноваційних ресурсів підприємства».

М. Рошко та О. Веремейчик [15] пропонують розглядати «інноваційний розвиток як процес переходу від одного конкурентного, фінансово-економічного стану і позиції на ринку в інше, краще, сильніше і стійке в довгостроковій перспективі за рахунок реалізації інновацій різного ступеня складності і сфери використання».

С. Ілляшенко виокремив напрями інноваційного розвитку з погляду їх стратегічної спрямованості [11], які є загальними і можуть використовуватися за відповідних умов: збалансований інноваційний розвиток (за безперервних і поступових технічних змін); наступає інноваційний розвиток (за необхідності подолання технологічних розривів і досягнення випередження або збереження лідерства); захищає інноваційний розвиток (спостереження за діями підприємств лідерів на ринку); абсорбує інноваційний розвиток (імітація інноваційних перетворень і забезпечення виробничого процесу).

І. Вахович та Г. Денисюк розглядають регіональні особливості інноваційного розвитку як «якісно новий рівень збалансованого розвитку господарського комплексу регіону за рахунок упровадження інноваційних програм, що забезпечують оновлення й нарощення його економічного потенціалу» [2, с. 141].

Згідно з визначенням С. Тихомирова, інноваційний розвиток регіону – це «цілеспрямований і керований процес змін у різних сферах життя, спрямований на досягнення високої якості життя на території регіону, з найменшим збитком для природних ресурсів і найбільшим рівнем задоволення поточних і перспективних колективних потреб населення та інтересів держави» [17, с. 34].

Інноваційний розвиток регіону схематично можна зобразити як модель перспективного роз-

витку регіону (рис. 2), що є складним механізмом, який постійно розвивається.

Модель інноваційного розвитку регіонів залежить від національної ознаки і способу формування й функціонування національної інноваційної системи. Формування і реалізація моделі інноваційного розвитку держави пов'язані з її інновацій-

ною політикою і неможливі без ефективного функціонування національної інноваційної системи, складовою частиною якої повинна бути ефективна регіональна інноваційна система, спрямована на формування сприятливих умов для соціально-економічного розвитку регіону на основі передових досягнень науки і техніки [4].

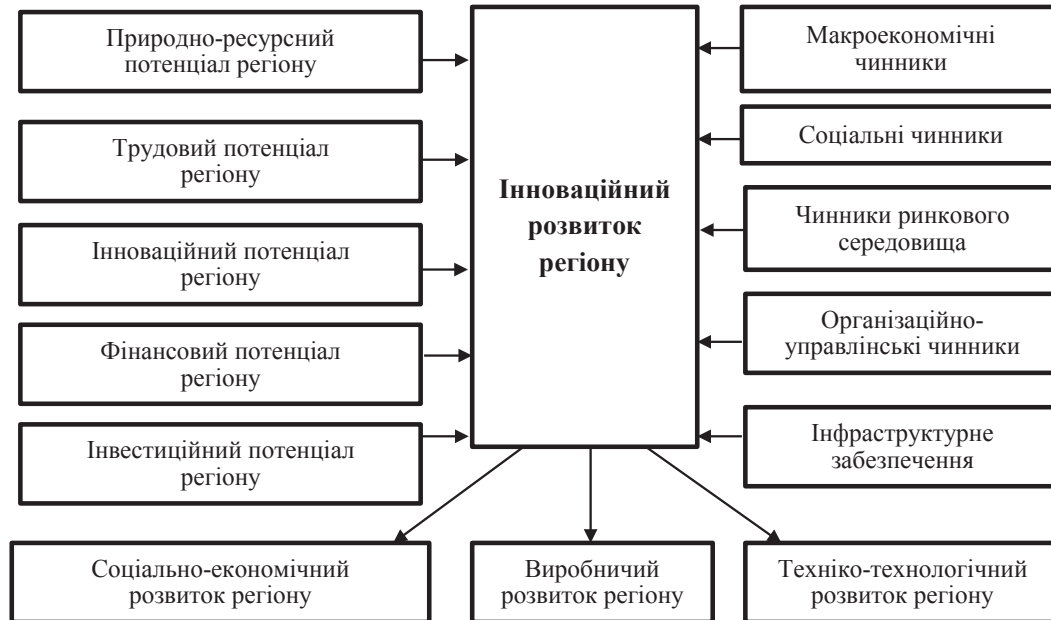

Рис. 2. Модель інноваційного розвитку регіону [1, с. 393-394]

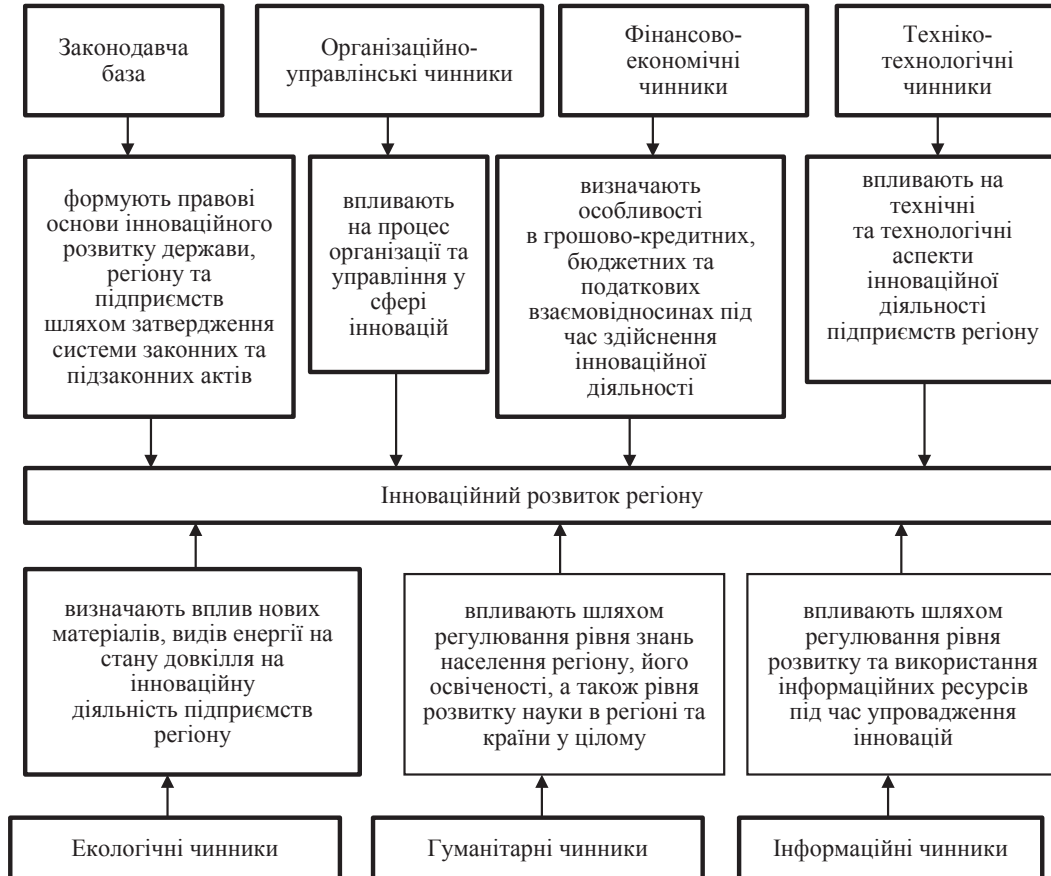

Рис. 3. Чинники впливу на інноваційний розвиток регіону [6, с. 16]

Узагальнення теоретичних підходів до інноваційного розвитку регіону уможливило виокремлення його залежності від впливу факторів (рис. 3).

Чинники впливу на інноваційний розвиток регіону формуються на основі законодавчих, організаційно-управлінських, фінансово-економічних, техніко-технологічних, екологічних, гуманітарних та інформаційних.

Зокрема, на основі законодавчої бази сформовано правові основи інноваційного розвитку держави, регіону та підприємств шляхом затвердження системи законних та підзаконних актів; організаційно-управлінські чинники впливають на процес організації та управління у сфері інновацій; фінансово-економічні чинники визначають особливості грошово-кредитних, бюджетних та податкових взаємовідносин у процесі здійснення інноваційної діяльності; техніко-технологічні чинники впливають на технічні та технологічні аспекти зазначеної діяльності підприємств регіону; екологічні чинники визначають вплив нових матеріалів, видів енергії на стан довкілля та інноваційну діяльність підприємств регіону; гуманітарні чинники шляхом регулювання рівня знань населення регіону впливають на його освіченість, а також рівень розвитку науки в регіоні та країні у цілому; інформаційні чинники мають безпосередній вплив на використання інформаційних ресурсів у процесі впровадження інновацій.

Висновки з проведеного дослідження. Узагальнення наукових підходів до розкриття сутності досліджуваних понять дало змогу окреслити власне бачення щодо обґрунтування регіонального інноваційного розвитку, який повинен базуватися на впровадженні інноваційних технологій, формуванні і реалізації управлінських підходів у сфері інноваційної діяльності, передусім прийнятті обґрунтованих, виважених і адекватних рішень для забезпечення збалансованого регіонального розвитку на інноваційній основі.

Водночас зазначений розвиток супроводжується трансформацією змін в економічній системі регіону, стосується як кількісних, так і якісних перетворень у процесі життєзабезпечення населення країни і регіонів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бутко М.П., Зеленська О.О., Зеленський С.М. та ін. Регіональне управління: інноваційний підхід: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Знання України, 2006. 560 с.
2. Вахович І.М., Денисюк Г.Л. Концептуальні засади інвестиційного забезпечення інноваційного розвитку регіону. Актуальні проблеми економіки. 2011. № 1(115). С. 138-144.
3. Власова А.М., Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. К.: КНЕУ, 1997. 92 с.

4. Горощенко В.В. Інноваційний розвиток підприємств вугільної галузі на основі механізму його фінансового забезпечення: автореф. дис. ... к. е. н.: спец. 08.00.04; Інститут економіки промисловості НАН України. Донецьк, 2009. 23 с.

5. Гриньов В.В. Бубенко П.Т., Гусєв В.А. Проблеми формування інвестиційної системи в Україні. Економіка і прогнозування. 2004. № 3. С. 127-138.

6. Доценко О.Ю. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку регіону на основі консолідованого фінансування інноваційних проектів: монографія. Дніпро: НГУ, 2016. 172 с.

7. Економічна енциклопедія: у 3-х т. К.: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.

8. Зуєв А., Мясникова Л. Инновационная экономика в пространстве постмодерна. Риск. 2002. Т. 1. С. 103-113.

9. Инновационный менеджмент: учебник для вузов / С.Д. Ильенкова, Л.М. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др.; под ред. С.Д. Ильенковой. М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. 327 с.

10. Ілляшенко С. Інноваційний розвиток ринкових можливостей вітчизняних підприємств в умовах перехідного періоду. Економіка, фінанси, право. 1999. № 9. С. 4-6.

11. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи: навч. посіб. Суми: Університетська книга, 2003. С. 278.

12. Карлюка Д.О. Удосконалення управління інноваційним розвитком підприємств льнопереробної галузі: автореф. дис. ... канд. екон. наук. Київ, 2006. 24 с.

13. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики; редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред.) и др. М.: Экономика, 1989. 526 с.

14. Куцеконь Л.О. Теоретико-методологічні засади інноваційного розвитку підприємств. Науковий вісник НУБіП України. 2011. № 168. Ч. 3. С. 194-199.

15. Рошка М.С., Веремейчик О.Ф. Інноваційний розвиток торговельного підприємства: поняття та вибір напрямку. Європейський вектор економічного розвитку. 2010. № 2(9). С. 221.

16. Твисс Б. Управление научно-техническими нововведениями; сокр. пер. с англ. М.: Экономика, 1989. 271 с.

17. Тихомиров С.А., Проскура Д.В. Инновационное направление регионального развития. Инновации. 2005. № 7. С. 31-36.

18. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: підручник. К.: Либідь, 2006. 480 с.

19. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития; пер. с нем. В.С. Автономова, М.С. Любского, А.Ю. Чепуренко. М.: Прогресс, 1982. 455 с.

20. Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія; пер. с англ. В. Ружицького, П. Тарашук. К.: Основи, 1995. 528 с.

21. Яремко Л.А. «Нова економіка» та інноваційний розвиток. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2011. № 3. Т. 1.

22. Kreitner R. Management. Boston Houghton Mifflin Company, 1989. P. 118- 120.

РЕГІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДНИК ПОТЕНЦІАЛУ ІМІДЖУ ТЕРИТОРІЇ

REGIONAL SECURITY AS A COMPONENT OF TERRITORIES' IMAGE POTENTIAL

Встановлено комплексний характер потенціалу регіонального іміджу, виокремлено його компоненти. Досліджено регіональну безпеку в контексті формування позитивного іміджу регіону. Структуровано компоненти регіональної безпеки. Обґрунтовано вплив безпекового чинника на відношення населення та зовнішніх агентів до регіону. Доведено, що регіональна безпека формує сприятливі умови для перетворення іміджу регіону на бренд.

Ключові слова: безпека, регіональний імідж, потенціал іміджу, регіональний бренд, територіальна ідентифікація, інформаційна політика, пропаганда.

Установлен комплексный характер потенциала регионального имиджа, выделены его компоненты. Исследована региональная безопасность в контексте формирования положительного имиджа региона. Структурированы компоненты региональной безопасности. Обосновано влияние безопасности на отношение населения и внешних

агентов к региону. Доказано, что региональная безопасность формирует благоприятные условия для трансформации имиджа региона в бренд.

Ключевые слова: безопасность, региональный имидж, потенциал имиджа, региональный бренд, территориальная идентификация, информационная политика, пропаганда.

The article comprehensively reviews the complex character of the potential of the regional image and singles out its components. It investigates the factors of safety in the context of a positive image of the region, structures components of regional security, reveals the reasonable security impact factor related to population and external agents to the region. It is proved that regional security creates favorable conditions for transformation of the image of the region into a brand.

Key words: security, regional image, image potential, regional brand, territorial identification, information policy, propaganda.

УДК 327.019.5

Зінченко О.А.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Постановка проблеми. Імідж нині стає реальним і надзвичайно важливим ресурсом економіки. Відбувається це у зв'язку з ростом значення інформації для забезпечення конкурентних переваг господарюючих і політичних суб'єктів. Імідж території, її репутація у вітчизняних та зарубіжних суспільно-політичних і ділових колах стають основними чинниками просування загальнодержавних і регіональних зовнішньоекономічних і політичних проектів, найважливішим конкурентним ресурсом для налагодження партнерських відносин.

Функція іміджу території полягає у його здатності здійснювати вплив на створення матеріальних благ підприємствами певної території, на розвиток її потенціалу через формування інтересу у бізнесменів, інвесторів, соціально активної громадянськості за допомогою інформації про її переваги і можливості.

Гарна репутація є передумовою для прискорення соціально-економічного розвитку території, підвищення рівня й якості життя її населення, оскільки сприяє вирішенню низки основоположних питань, що мають велике значення для інтенсивного розвитку. Це передусім залучення інвестицій, розширення ринків збуту продукції регіональних виробників, залучення трудових ресурсів, розвиток в'їзного туризму. Сприятливий імідж території багато в чому визначає успішність вирішення цих проблем, а її репутація виступає головним чинником здійснення вибору. Кожна територія має потенціал свого розвитку, активізація якого можлива через сприятливий для залучення інвестицій імідж.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Потенціал розвитку територій у реаліях української

економіки розглядали багато вітчизняних учених. Так, можна виділити монографію О.В. Коломицевої, І.С. Наденка, А.О. Коломицева [1], яка присвячена процесу формування маркетингового потенціалу регіону; роботу Р.В. Манна [2], де особливу увагу в аналізі системи регіонального управління приділено саме ролі ділової репутації владних структур; роботу Л.С. Васильченко [3], у якій проаналізовано особливості управління репутаційними ризиками в регіональному менеджменті. Питанням формування іміджу території присвячені також праці М.В. Макаренка [4], Т.Л. Нагорняка [5], О.А. Семченка [6].

Незважаючи на популярність іміджевої тематики та наявності робіт, присвячених потенціалу регіону, поки дуже мало праць, спрямованих на обґрунтування саме потенціалу формування іміджу регіону, дослідженню його компонентів та передумов розвитку. Серед малодосліджених аспектів іміджмейкінгу територій можна виділити питання регіональної безпеки як необхідної передумови та компоненти потенціального розвитку.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні безпекового чинника в основі потенціалу формування іміджу території, аналізі його компонентів та їх впливу на відношення населення та зовнішніх агентів до регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Потенціал створення іміджу являє собою ту систему можливостей та індивідуальних особливостей території, яка виокремлює її серед інших та дає змогу сталого розвитку. Регіональний потенціал формують такі компоненти:

1. Природні, демографічні, історичні, соціальні та культурні особливості й ресурси (природно-кліматичні особливості та сировинні ресурси; історія; людський чинник, демографічні особливості; рівень і якість життя населення, соціальна політика й соціальна інфраструктура; культурна спадщина і ресурси).

2. Економічні особливості й ресурси (рівень розвитку та особливості економіки; виробнича інфраструктура; трудові ресурси, наявність кваліфікованої робочої сили, зайнятість; інвестиційний потенціал та інноваційні ресурси; фінансові ресурси; рівень ділової активності, ступінь сприятливості для бізнесу).

3. Організаційно-правові та інформаційні особливості й ресурси (інформаційні та консалтингові ресурси, аудит; рекламний ринок і PR-послуги; інституціональний капітал, у т. ч. законодавство; ефективність влади; репутація керівництва).

4. Регіональна безпека як система захисту життєво важливих інтересів територіальної громади, за якої забезпечуються її розвиток, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз інтересам регіону.

Треба відзначити, що саме без останнього компонента реалізація інших є малодієвою та обмеженою. Саме регіональна безпека гарантує стабільне функціонування та сталий розвиток.

Безпека не є окремим чинником формування іміджу регіону, вона охоплює всю систему факторів регіонального розвитку, створює умови для їх активної дії. Основні елементи регіональної безпеки наведені на рис. 1.

Заходи безпеки можна умовно поділяти на дві категорії [7, с. 362]:

заходи захисту, які передбачають пряму дію влади через систему своїх органів у разі виникнення та негативного впливу певних явищ та процесів, що становлять загрозу для ефективного розвитку;

заходи забезпечення ефективного функціонування регіональних інституцій, що спрямовані на створення умов для реалізації регіональної політики та сталого розвитку регіону, тобто це опосередковані дії, які не передбачають активного прямого впливу на процеси та явища, проте створюють сприятливе середовище для цих дій та запобігають загрозам безпеки.

Ця подвійність є спільною рисою як для безпеки, так і для формування іміджу. Регіональний іміджмейкінг передбачає як прямі дії влади (створення та просування бренду регіону, інформаційна та піар-активність органів влади, міжнародна активність регіональних інституцій в реалізації регіональних інтересів та створення позитивного образу регіону тощо), так і створення умов для формування та розвитку іміджу (сприятливий інвестиційний клімат, забезпечення високих

стандартів якості життя населення, високотехнологічна та конкурентоспроможна регіональна продукція, високий інноваційний потенціал, а також дієва система регіональної безпеки).

Формування іміджу регіону передусім пов'язане з територіальною ідентифікацією громадян. Розвиток регіональної ідентифікації передбачає наявність принаймні двох видів передумов: культурних та соціально-економічних [7]. Особлива регіональна історія, культурні традиції як інтерпретація минулого, мова, релігія, фольклор, мистецтво становлять передумови для регіональної ідентифікації населення культурного характеру. Не останнє місце у цьому переліку займає й гуманітарна безпека як забезпечення прав та свобод людини на самоідентифікацію, використання рідної мови, традицій, свобода віросповідання, культурний розвиток, подолання національних протиріч, запобігання будь-якій дискримінації за національною, мовною, релігійною, культурною приналежністю, протидія сепаратизму.

Соціально-економічні передумови регіональної ідентифікації громадян базуються на особливостях та міжрегіональних диспропорціях соціально-економічного розвитку територій. Це й сталі економічні зв'язки між підприємствами, діюча інфраструктура, замкненість виробничих циклів, ресурсні джерела, виробнича спеціалізація, територіальна локалізація ринків збуту продукції. До соціальних передумов ідентифікації (крім уже зазначених гуманітарних аспектів) можна віднести територіальні особливості соціальної стратифікації, спеціалізація ринку праці, відокремленість соціальної інфраструктури.

Чинник безпеки при цьому створює середовище для активізації цих передумов. Так, забезпечення стабільного регіонального економічного зростання, ефективне задоволення потреб регіональної економіки, дієва система захисту капіталу та майнових прав суб'єктів бізнесу, розвиток виробничого потенціалу на основах модернізації та енергозберігаючих технологій сприяють формуванню та активному функціонуванню єдиної економічної системи. Реалізація соціальних стандартів та забезпечення високої якості життя населення, продуктивна зайнятість, скорочення масштабів бідності населення, розвиток соціальної сфери, стабілізація народжуваності, поліпшення здоров'я населення, скорочення смертності та збільшення тривалості життя, забезпечення сприятливих умов природного руху населення активізують соціальну свідомість та сприйняття приналежності населення до певної територіальної спільноти.

Особливості клімату, ландшафту прямим чином впливають на умови життя населення, на його побут, можливість пересування. І те, як сприймаються ці умови, проектується на імідж регіону, тому забезпечення комфорту проживання – це

необхідний складник регіональної політики. Безпека у цьому контексті проявляється у формі захисту від стихійних лих, запобігання та подолання наслідків природних катастроф, розвиненої інфраструктури регіону та сприятливих умов для пересування населення, запобігання погіршенню екологічної ситуації, створення дієвої системи управління навколишнім середовищем, реалізації екологічного моніторингу та аудиту.

Територіальна спільнота існує не тільки в географічному, а й в інформаційному просторі. Елементами цього простору виступають соціальні зв'язки, культурне середовище, інформаційно-комунікаційні технології, економічні відносини, інформаційна інфраструктура. Щоденно людина стикається з великими обсягами інформації як у професійній діяльності, так і в особистому спілкуванні, і як на члена певного соціуму на неї здійснюється інфор-

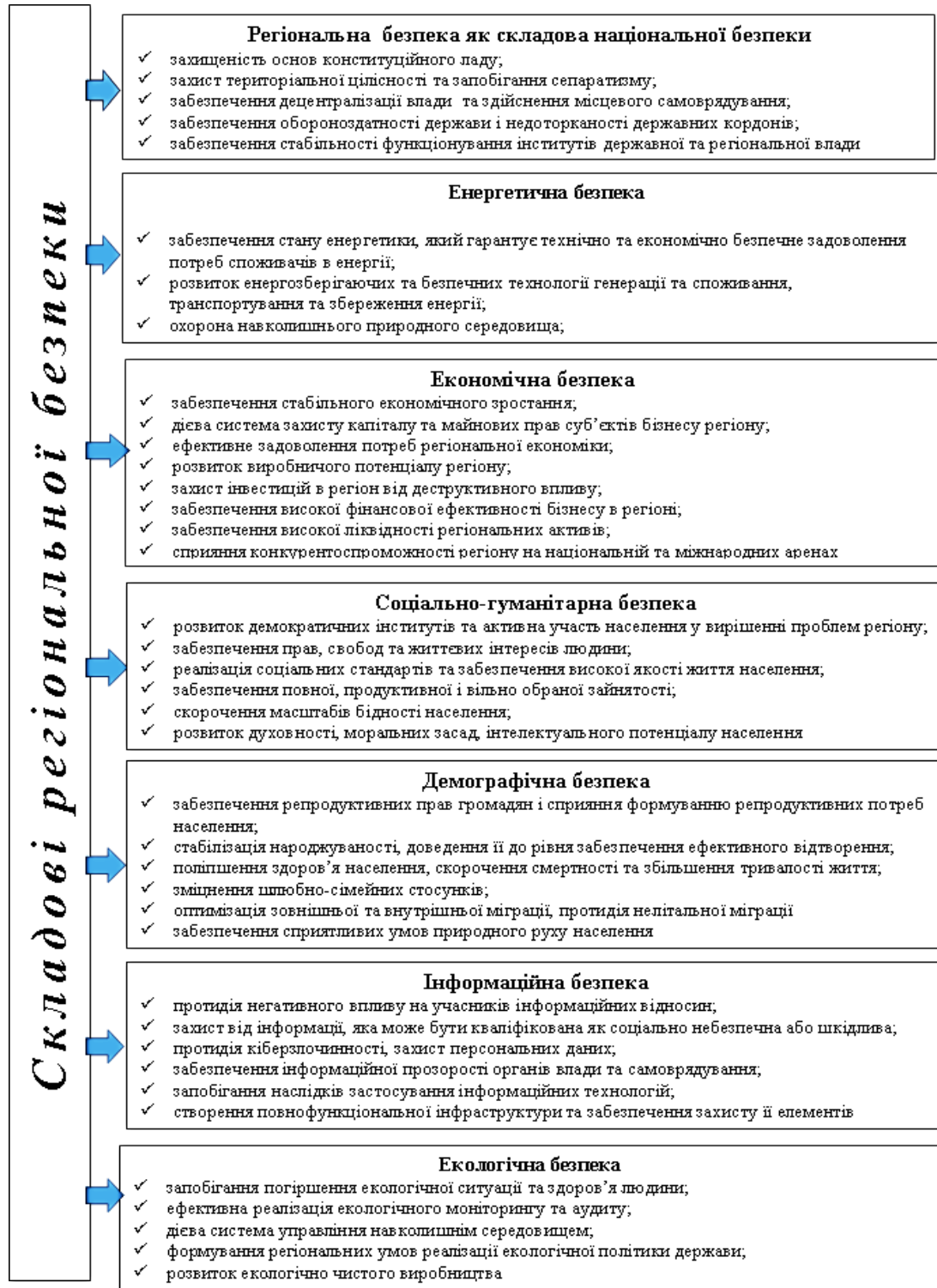

Рис. 1. Складники безпеки в контексті формування позитивного іміджу регіону

маційний вплив через ЗМІ, інформаційні мережі, офіційні інформаційні канали органів влади, літературні та кінематографічні джерела, чутки та суспільну думку. Під цим впливом у людини вибудовується система уявлень про те, що відбувається у суспільстві, розвивається система цінностей та життєвих настанов, створюється уявлення про його місце в соціальній структурі. Через цю призму людина сприймає територію, на якій мешкає, – так формується імідж регіону як інформаційний образ, що поєднує власне відчуття та уявлення, яке склалося у суспільстві. Таким чином, імідж регіону має складну структуру, оскільки образ одного й того ж регіону у свідомості різних людей може серйозно відрізнятись.

Якщо державна та регіональна влада приймає активну участь у формуванні іміджу через власні медіаресурси, гуманітарні проекти, піар-акції, імідж стає дієвим інструментом регіональної інформаційної політики. Завдяки йому створюється певний медіапорядок, поширюючи серед аудиторії державні пріоритети розвитку за допомогою набору певних сюжетів і проблем, що вважаються найважливішими для цієї території в певний проміжок часу. Використовуючи власні медіаресурси, органи влади здійснюють вплив на свідомість громадян, підтримуючи ті цінності, переконання і стереотипи, які необхідні для зміцнення й легітимації наявного соціального і політичного порядку [8].

Однак у демократичному суспільстві органи влади не можуть мати монополію на формування суспільної думки, навпаки, провідну роль відіграють засоби масової інформації. Сучасні ЗМІ активно впливають на характер політичних процесів, у т. ч. на формування іміджу регіонів. ЗМІ є одночасно і творцем політичних новин, і головним постановником, і виконавцем технологій формування певного іміджу держави та її регіонів у свідомості громадськості [9].

Якщо через ЗМІ надходить тільки негативна інформація або спотворюються якісь факти з життя регіону, це створює деструктивні мему та ментально «відштовхує» населення від регіону, в якому воно проживає. Тому провідна роль держави полягає у забезпеченні інформаційної безпеки та протидії негативному впливу на суспільну думку.

Згідно зі ст. 3 Закону України «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку», «інформаційна безпека України – це захищеність життєво важливих інтересів суспільства, держави та особи, за якої виключається заподіяння їм шкоди через неповноту, несвоєчасність і недостовірність інформації, через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення інформації, забороненої чи обмеженої для поширення законами України» [10].

Серед провідних напрямів інформаційної безпеки можна виділити створення умов ефектив-

ного інформаційного обміну, який не шкодить його учасникам та суспільству (створення повнофункціональної інформаційної інфраструктури та забезпечення захисту її елементів, запобігання наслідкам застосування інформаційних технологій, забезпечення інформаційної прозорості органів влади та самоврядування), а також безпосередній захист учасників інформаційних відносин від шкідливої та соціально небезпечної інформації, протидія кіберзлочинності, захист персональних даних.

Особливо гостро питання інформаційної безпеки виникають сьогодні, коли інформація є дієвою зброєю не тільки в конкурентній боротьбі, а навіть у воєнному конфлікті, тому одним із головних завдань інформаційної політики як на державному, так і на регіональному рівні є протидія негативній пропаганді, яка розпалює міжнаціональну та міжрегіональну ворожнечу, поширює ідеї сепаратизму, закликає до повалення законної української влади, розчленування незалежної та соборної держави.

І навпаки, позитивна пропаганда, яка не несе маніпулятивної мети, сприяє соціальній гармонії, злагоді, формуванню поваги у населення до загальноприйнятих цінностей. Така пропаганда виконує виховну та інформаційну функції в суспільстві, регулює відносини та поширює позитивний імідж регіону.

Крім ідентифікації приналежності населення до певної території, на формування позитивного іміджу впливає й ділова активність у регіоні. Розвиток бізнесу та залучення інвестицій сприяють відродженню підприємницької ініціативи, створенню робочих місць, розвитку інфраструктури та побутового обслуговування. Таким чином, зміцнюється позитивний імідж за рахунок підвищення рівня життя населення. А чим кращими є умови побуту та праці, тим більше шансів утримати в регіоні перспективну молодь.

Однак для регіонального розвитку важливо не тільки сприйняття населення, а й ставлення за межами регіону. Так регіональний імідж трансформується у бренд – багатосторонній конструкт, який виступає об'єктом маркетингових комунікацій та сприяє утворенню унікального набору асоціацій у свідомості споживачів: інвесторів, які готові вкладати в розвиток регіону, туристів, бажаючих відвідати його, державних органів влади під час розроблення регіональної політики. Територія стає своєрідним «товаром», яка має свої унікальні характеристики у трьох вимірах: товар за задумом (настанови та бачення щодо розвитку територій, як із позиції влади, так і з позиції населення, виражені в програмах та проектах); товар у реальному виконанні (природно-кліматичні і сировинні, етнографічні, історичні і культурні, економічні та соціальні, виробничі та інфраструктурні особливості території); товар із підсиленням (позитивний образ

території, який формується в уяві мешканців під впливом дії органів влади та місцевого самоврядування) [7, с. 364].

Бренд за своєю природою є демонстрацією конкурентних переваг і, відповідно, більшої вартості. Крім того, бренд регіону є важливим елементом забезпечення соціальної стабільності. Однак бренд може бути сформований на основі позитивного іміджу регіону і на відміну від іміджу створюється лише штучно завдяки ефективній інформаційній, інвестиційній та соціальній політиці в регіоні. Важливим є безпековий чинник, який створює сприятливе середовище для формування регіонального бренду та його просування як на національному просторі, так і на міжнародній арені.

Висновки з проведеного дослідження.

Потенціал іміджу регіону як комплексне поняття формується під впливом багатьох чинників, вагоме місце серед них займає регіональна безпека. За своєю суттю безпека є багатовимірним явищем, що включає не тільки заходи прямої дії (захист територіальної цілісності, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз інтересам регіону), а й створення умов для сталого розвитку в певних соціально-економічних умовах. Чинник безпеки впливає на процеси ідентифікації територіальної громади, активізує дію культурних та соціально-економічних передумов асоціації населення з місцем свого проживання, забезпечує захист інформаційного та географічного простору.

Регіональна безпека формує сприятливі умови для перетворення іміджу регіону на бренд – актив розвитку та залучення інвестицій в економіку регіону, позитивний образ, привабливий для туристів, показник довіри власного населення. Для організації ефективної системи регіональної безпеки важливі не тільки заходи державної та регіональної влади, а й активна участь бізнесу, суспільних інститутів, місцевої громади. Налагодження взаєморозуміння і взаємодії між усіма представниками територіальної спільноти й є тим чинником безпеки, що поширює позитивний імідж регіону як усередині держави, так і за її межами.

Перспективою подальших досліджень є трансформація позитивного іміджу в регіональний бренд та забезпечення умов його просування в глобальному інформаційному просторі на єдиних засадах міжнародної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стратегічна концепція формування маркетингового потенціалу регіону: монографія / О.В. Коломицева, І.С. Наденко, А.О. Коломицев. Черкаси: Ю. Чабанець, 2016. 266 с.
2. Манн Р.В. Теоретико-методологічні засади розвитку регіонального менеджменту: особливості, проблеми, перспективи: монографія. Донецьк: ВІК, 2013. 382 с.
3. Васильченко Л.С., Донець О.М. Особливості управління репутаційними ризиками. Вісник Черкаського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». 2015. Вип. 39. Ч. 1. С. 138-145.
4. Макаренко М.В. Імідж регіону як головний чинник його конкурентоспроможності. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 2(128). С. 180-187.
5. Нагорняк Т.Л. Брендинг території як державна та регіональна політика: монографія. Донецьк: Ноулідж, 2013. 367 с.
6. Семченко О.А. Іміджева політика України: монографія. К.: Знання, 2014. 272 с.
7. Зінченко О.А. Безпековий фактор у формуванні позитивного іміджу регіону: монографія. Сучасні трансформації організаційно-економічного механізму менеджменту та логістики суб'єктів підприємництва в системі економічної безпеки України; за заг. ред. Т.В. Гринько. Дніпро: Біла К.О., 2017. С. 361-372.
8. Панченко Т.В. Регіональна і локальна ідентичності як складові культури субсидіарної демократії. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. URL: file:///C:/Users/PC/Downloads/Nchnpu_022_2010_4_15.pdf.
9. Долженко К.І. Інформаційна безпека регіону: сутність та зміст поняття. Наше право. 2014. № 2. С. 47-54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_2_10.
10. Закон України «Про інформаційний суверенітет та інформаційну безпеку України». URL: <http://uacm.kharkov.ua/ukr/index.shtml> [ulaws/usu.edu.ua/](http://laws.usu.edu.ua/)

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ НИЗЬКОВУГЛЕЦЕВОГО РОЗВИТКУ
ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДSTRATEGIC PRIORITIES OF LOW-CARBON DEVELOPMENT
OF TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті розглянуто формування стратегічних пріоритетів низьковуглецевого розвитку територіальних громад. Сформуовано такі стратегічні пріоритети низьковуглецевого розвитку територіальних громад: участь громадськості у формуванні стратегій та програм низьковуглецевого розвитку територіальних громад, енергоефективність, відновлювана енергетика, скорочення викидів і поглинання вуглецю. Сформуовано стратегічні пріоритети, деталізовані з коротким обґрунтуванням до рівня конкретних проектів і заходів. Обґрунтовано, що стратегія низьковуглецевого розвитку є пріоритетом не тільки національного економічного розвитку, а й кожної територіальної громади.

Ключові слова: низьковуглецевий розвиток, стратегія, пріоритети, територіальні громади, енергоефективність, відновлювані джерела енергії.

В статье рассмотрено формирование стратегических приоритетов низкоуглеродистого развития территориальных общин. Сформулированы такие стратегические приоритеты низкоуглеродистого развития территориальных общин: участие общественности в формировании стратегий и программ низкоуглеродистого развития территориальных общин, энергоэффективность, возобновляемая энергетика, сокращение выбросов и поглощения углерода.

Сформированные стратегические приоритеты детализированы с коротким обоснованием до уровня конкретных проектов и мероприятий. Обосновано, что стратегия низкоуглеродистого развития является приоритетом не только национального экономического развития, но и каждой территориальной общины.

Ключевые слова: низкоуглеродистое развитие, стратегия, приоритеты, территориальные общины, энергоэффективность, возобновляемые источники энергии.

The article considers the formation of strategic priorities for low-carbon development of territorial communities. Such strategic priorities of low-carbon development of territorial communities are formed: public participation in the formation of strategies and programs for low-carbon development of territorial communities, energy efficiency, renewable energy, reduction of carbon emissions and removals. Strategic priorities have been detailed with a short rationale to the level of specific projects and activities. It is substantiated that the strategy of low-carbon development is a priority not only of national economic development, but of every territorial community.

Key words: low-carbon development, strategy, priorities, territorial communities, energy efficiency, renewable energy sources.

УДК 338:504

Кузьмин В.М.

к.е.н., доцент економіки підприємства
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

Постановка проблеми. Термін «низьковуглецевий розвиток» був уперше запропонований у ході переговорів щодо Рамкової конвенції ООН про зміну клімату у квітні 2008 р. Концепція сталого низьковуглецевого розвитку передбачає впровадження комплексу заходів, які повинні забезпечити скорочення викидів парникових газів і, як наслідок, підвищення конкурентоспроможності економіки за рахунок обмеження її залежності від вуглецевої сировини. Україна включилася у реалізацію завдань щодо сталого низьковуглецевого розвитку в рамках міжнародних угод про асоціацію з ЄС, Паризьких угод та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним із важливих стратегічних документів є Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р., проект якої представлений у вересні 2017 р. Міністерством екології та природних ресурсів України [1]. Є різні оцінки представленого проекту стратегії. Але необхідно відзначити: ідеологія, мета, цілі стратегії – вірні, проте ефективність стратегії визначатиметься успіхами в її реалізації, й у резюме стратегії відзначається можливість перегляду стратегії в міру її реалізації.

Серед публікацій українських авторів необхідно відзначити праці І.П. Гайдуцького [2; 3], Н.В. Караєвої та М.В. Березницької [4].

І.П. Гайдуцький у статті «Низьковуглецевий розвиток: глобальні інструменти мотивації» відзначає: «Україна має великі можливості для зниження вуглецеємності економіки насамперед за рахунок: енергоощадності – у 1,5-2 рази; за рахунок модернізації виробничих потужностей – у 1,5-2 рази; а за рахунок енергоінновацій до 2030 р. можна домогтися заміщення третини вуглецевих енергоносіїв безвуглецевими і на третину знизити вуглецеємність ВВП країни. Тому Україні вкрай необхідна система мотивації низьковуглецевого розвитку з подвійним ефектом впливу і спрямованою як на забезпечення (змушування) істотного скорочення вуглецевих викидів, так і на заохочення інвестування енергоконверсії» [3, с. 25].

Н.В. Караєва та М.В. Березницька [4] за результатами експертних досліджень відзначають, що найбільш пріоритетними напрямками переходу до низьковуглецевого розвитку України є впровадження технологій відновлювальної енергетики та розроблення ринкових механізмів скорочення викидів парникових газів для підприємств різних галузей економіки. Автори відзначають важливість низьковуглецевого розвитку на глобальному та національному рівнях, проте не менш значимим

низьковуглецевий розвиток є на локальному рівні, зокрема на рівні територіальних громад.

Постановка завдання. Незважаючи на широкий спектр досліджень, питання формування пріоритетних напрямів стратегій низьковуглецевого розвитку територіальних громад потребують додаткової деталізації та обґрунтувань. Метою дослідження є формування стратегічних пріоритетів низьковуглецевого розвитку територіальних громад, їх обґрунтування і деталізація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як уже відзначено, одним із важливих стратегічних документів є Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 р., проект якої представлений Міністерством екології та природних ресурсів України [1].

Також необхідно відзначити, що успішна реалізація приведеної державної стратегії низьковуглецевого розвитку неможлива без реалізації стратегічних заходів на місцевому рівні.

Більше того, окремі території, громади можуть уже найближчим часом здійснити стратегічні проєкти як в окремих аспектах низьковуглецевого розвитку, так і загалом реалізувати повний перехід на відновлювальні джерела енергії, стовідсоткове використання побутових відходів та ін.

Тому кожній громаді, території необхідно розробити власні стратегії низьковуглецевого розвитку (або в рамках перегляду загальної стратегії внести окремою стратегічною ціллю).

Звичайно, громади і території є унікальними щодо ресурсів, управління, ринкового потенціалу, культури, цінностей, що зумовлює унікальність стратегій розвитку і шляхів їх реалізації, проте це не робить неможливим окреслення спільних груп політик та формування ефективних аналогічних (а можливо, й спільних для декількох громад) заходів з їх реалізації.

Також важливою є спільність стратегічного бачення, стратегічних цілей на державному та місцевому рівнях, оскільки це забезпечує можливість реалізації спільної політики, заходів, проєктів із можливістю залучення ресурсів міжнародних, державних, місцевих органів і організацій.

Пріоритетні напрями стратегій низьковуглецевого розвитку територіальних громад, які визначальною мірою гармонізовані з державною стратегією й є актуальними для більшості громад, доцільно окреслити так:

1. Участь громадськості у формуванні стратегій та програм низьковуглецевого розвитку територіальних громад.

1. Проведення у територіальних громадах (для всіх членів громади) просвітницької та роз'яснювальної роботи з питань сталого розвитку, енергоефективності, економічних можливостей впровадження джерел відновлювальної енергії, вдосконалення поводження з відходами тощо.

Необхідна актуалізація всіх аспектів низьковуглецевого розвитку серед усіх членів громади шляхом проведення занять, дискусій, круглих столів тощо починаючи з дошкільних закладів і завершуючи релігійними організаціями, як функціонують у громаді. Необхідно проведення роз'яснювальних кампаній із питань енергоефективності, зменшення утворення побутових відходів, можливостей використання відновлювальних джерел. У процесі підготовки і проведення роз'яснювальних кампаній будуть сформовані та конкретизовані дані щодо споживання енергоресурсів, комунальних послуг як громадою загалом, так і в розрізі окремих секторів, потенціалу можливих відновлювальних джерел. Основною метою є окреслення можливих заходів з енергоефективності та можливостей впровадження джерел відновлювальної енергії та участі в їх реалізації всіх секторів і кожного домогосподарства громади.

2. Здійснення моніторингу, проведення енергоаудиту громадських будівель, підприємницьких структур та приватних господарств.

Створення системи моніторингу енергетичної безпеки та енергоефективності територіальної громади із суцільною енергетичною паспортизацією житлових і громадських будівель за кошти територіальної громади або залучених джерел. Для створення такої системи доцільне залучення фахівців з енергетичного менеджменту, підготовлених за кошти громади або залучених джерел через навчання, підвищення кваліфікації працівників виконавчих органів громади, активної молоді громади, можливе залучення до паспортизації енергосервісних компаній з обов'язковим залученням до цих робіт представників громади.

3. Вивчення досвіду передових громад, зокрема зарубіжних, залучення наукових та громадських організацій до проведення досліджень, обґрунтування заходів, реалізація демонстраційних проєктів зі сталого розвитку, зокрема низьковуглецевого.

Зарубіжні, зокрема європейські, громади мають значний практичний досвід у впровадженні проєктів низьковуглецевого розвитку, тому в сучасних умовах розвитку інформаційних технологій можна детально вивчити успішні проєкти у цій сфері, зарубіжні громади здебільшого не відмовляють у консультуванні з використання їхнього досвіду. Вітчизняні наукові та громадські організації також мають досвід у реалізації проєктів з енергоефективності та використання відновлювальних джерел, тому вони можуть надати консультативну допомогу, взяти участь в обґрунтуванні перспективних проєктів, вони також мають досвід залучення коштів різноманітних фондів, тому можлива спільна з громадою (громадськими організаціями громади) реалізація пілотних або демонстраційних проєктів із низьковуглецевого розвитку.

4. Розроблення і затвердження стратегії або комплексної програми низьковуглецевого розвитку з максимальним залученням до цього процесу членів громади та всіх зацікавлених сторін, регулярне інформування громадськості про досягнуті результати, проблеми в реалізації цілей стратегії або складників програм.

Принцип участі є одним із визначальних для ефективної реалізації будь-яких починань територіальної громади. Насамперед цей принцип обов'язковий для визначення майбутнього громади та під час формування стратегії розвитку. У багатьох територіальних громадах сформовано стратегії розвитку на принципах сталого розвитку, тому перехід на шлях низьковуглецевого розвитку є еволюційним поступом, який повинен знайти своє відображення у стратегії низьковуглецевого розвитку (або в рамках перегляду загальної стратегії окремою стратегічною програмою). Загалом питання моніторингу стратегії, інформування громадськості про результати реалізації стратегії врегульовані нормативними документами, додатково вони, як правило, відображені й у стратегічних планах.

5. Активне формування партнерства для фінансування заходів із реалізації цілей стратегії низьковуглецевого розвитку територіальної громади (міжсекторіального партнерства в громаді, партнерства з державними інституціями і фондами секторів громади, партнерства із зарубіжними громадами, фондами тощо).

У державі створено механізми фінансування заходів із підвищення енергетичної ефективності для різних секторів економіки і домогосподарств державними інституціями, зокрема програми Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України, цільового кредитування державними банками, у тому числі за іноземними кредитними програмами.

Необхідно розвивати державно-приватне партнерство шляхом залучення приватних інвестицій у підвищення енергоефективності об'єктів комунальної власності (шкіл, дитсадків, лікарень тощо).

Також є можливість участі в міжнародних проєктах та розвитку співпраці територіальної громади з міжнародними інституціями у сферах, прямо чи опосередковано пов'язаних із забезпеченням енергоефективності розвитку відновлюваної енергетики.

II. Енергоефективність.

1. Формування рекомендацій щодо забезпечення енергоефективності під час проектування та будівництва житлових і громадських будівель на території громади.

Проектування та будівництво житлових і громадських будівель на території громади проводиться на основі чітких рекомендацій з урахуванням державних норм та правил, місцевих кліматичних умов, рельєфу місцевості, доступу до

мереж, використання місцевих матеріалів тощо. При цьому рекомендації спрямовані на максимальне використання відновлювальних джерел енергії, містять алгоритми розрахунку показників витрат енергоресурсів для освітлення, опалення, гарячого водопостачання, у тому числі за рахунок відновлювальних джерел, рекомендації з водопостачання, водовідведення, поводження з побутовими відходами.

2. Планування та реалізація термомодернізації житлових і громадських будівель, визначення обсягів необхідного фінансування та можливих джерел фінансування заходів.

Одним із першочергових завдань є розроблення і реалізація планів термомодернізації будинків з урахуванням кліматичних та місцевих умов. Реалізація цього завдання потребує комплексного підходу: всі будівлі (житлові і громадські) повинні бути забезпечені проєктами термомодернізації. Такі проєкти можуть бути виконані фахівцями з енергоменеджменту (підготовленими за кошти громади або залученими) на основі енергетичних паспортів. На підставі проєктів визначаються необхідні обсяги фінансування для термомодернізації будівель. Обсяги необхідного фінансування слід очікувати значними, проте основними джерелами фінансування через простоту залучення і використання будуть власні джерела: бюджет громади і власні кошти власників будівель. Для малозабезпечених власників будівель доцільно сформувати програму співфінансування з місцевого бюджету залежно від доходів власників будівель (для окремих пільгових категорій – 100% фінансування з бюджету). Слід відзначити, що через стабільне здорожчання енергоносіїв проєкти енергомодернізації є доволі привабливими для власників будівель, окрім того, енергомодернізація потенційно знижує й майбутні витрати відновлювальних енергоресурсів.

3. Реалізація проєктів пасивних будівель (із мінімальним споживанням від зовнішніх джерел енергії).

Важливою є демонстрація в місцевих умовах можливості щодо досягнення близького до нульового споживання енергії під час будівництва нових та реконструкції і технічного переобладнання наявних будівель. Реалізація таких проєктів можлива за міжнародної технічної підтримки або приватними інвесторами, метою яких є реалізація проєкту пасивних будівель на території громади.

4. Розроблення і реалізація заходів зі зменшення витрат і втрат енергії в електричних, теплових, водопровідних, водовідвідних системах, під час поводження з твердими побутовими відходами.

Більшість мереж територіальної громади здебільшого проєктувалася і створювалася декілька десятиліть, є технічно і морально застарілою, тому територіальній громаді необхідна їх модернізація, при цьому більшість проєктів із модернізації мереж буде забезпечувати більшу енергоефективність,

насамперед, за рахунок зменшення втрат у системах передачі і розподілу електроенергії, теплової енергії, води, стоків, зменшення обсягів транспортування твердих побутових відходів тощо.

III. Відновлювана енергетика.

1. Стимулювання виробництва екологічно чистої сонячної та вітрової електроенергії в усіх секторах громади.

У державі є низка механізмів стимулювання впровадження відновлюваних джерел енергії, зокрема «зелений» тариф. Проте територіальна громада може впровадити власні програми стимулювання встановлення джерел сонячної або вітрової енергетики для бюджетних установ, комунального та приватного сектору шляхом фінансового стимулювання, технічної підтримки встановлення та обслуговування джерел відновлюваної енергетики тощо.

2. Підтримка впровадження технологій акумулювання електричної та теплової енергії в громадському та приватному секторах.

Однією з особливостей джерел сонячної або вітрової енергетики є нерівномірність генерації, тому для надійності й належної ефективності необхідно акумулювання електричної енергії. Акумулювання теплової енергії підвищує енергоефективність джерел теплової енергії, тому необхідна як технічна підтримка в розробленні та впровадженні технологій акумулювання енергії, так і фінансове стимулювання шляхом надання субсидій, відшкодування частини витрат та запровадження інших фінансових стимулів.

3. Дослідження можливостей виробництва і використання біогазу.

Значне підвищення ціни на природний газ стимулює пошук альтернативних джерел генерації горючих газів, зокрема біогазу. В європейських країнах є значний досвід у цій сфері, деякі громади повністю забезпечують себе електроенергією, згенерованою з біогазу, комунальні служби значною мірою задовольняють потреби в електроенергії за рахунок її генерації з газу, який утворюється на очисних спорудах, сміттєзвалищах. Великий потенціал виробництва біогазу в сільських територіальних громадах шляхом використання відходів тваринництва та птахівництва, встановлення реакторів для зброджування гною, а також від інших первинних та вторинних продуктів агропромислового виробництва. Ця сфера є привабливою для приватного інвестора, особливо якщо є підтримка органів управління громади, проте для громади більш доцільною є реалізація таких проєктів за рахунок власних джерел інвестування.

4. Розширення використання і сталого виробництва біомаси для енергозабезпечення.

В Україні є успішні приклади територіальних громад щодо використання біомаси (дерева, деревних відходів, соломи, відходів олійних

виробництв тощо) для централізованого виробництва тепла та електроенергії, уряд стимулює населення для встановлення твердопаливних котлів. У громад також є потенціал для розширення використання біомаси із сільського та лісового господарств, розширення продукування біомаси, зокрема енергетичних культур, для виробництва тепла й електроенергії і заміни природного газу та викопних видів твердого палива.

5. Виробництво рідкого та газоподібного біопалива з біомаси та відходів.

У країнах із пріоритетом низьковуглецевого розвитку застосовуються сучасні технології одержання біопалива з біомаси та відходів, переважно харчових (наприклад, у Лондоні з метою одержання біопалива для громадського транспорту використовують навіть відходи завареної меленої кави). В Україні використовуються технології виробництва біодизеля. Такі технології ще не мають достатнього техніко-нормативного забезпечення, але можуть бути економічно привабливими для громад, на території яких вирощуються енергетичні культури та налагоджений збір енергетично цінних відходів.

IV. Скорочення викидів і поглинання вуглецю.

1. Розроблення та впровадження територіальними громадами програм поводження з побутовими відходами, узгоджених зі стратегією низьковуглецевого розвитку.

Розроблення політики поводження з побутовими відходами є актуальним для всіх громад, тому впровадженню органами самоврядування ефективних і сучасних програм поводження з побутовими відходами немає альтернатив. Уже відзначено можливість виробництва біогазу на полігонах побутових відходів. За відповідного сортування відходів можна отримати значні обсяги вторинної сировини, яка під час застосування сучасних технологій екологічно безпечно використовується для виробництва теплової і електричної енергії, передусім, для задоволення потреб територіальних громад. Перелічені заходи скорочують викиди парникових та інших шкідливих видиків і стоків.

2. Проведення інвентаризації та оцінки зелених насаджень на території громади, обсягів їх поглинання вуглецю; розроблення та реалізація програм озеленення населених пунктів у громадському та приватному секторах.

Зелені насадження є одними з найбільш значимих природних чинників зменшення (поглинання) вуглецевих газів. У багатьох територіальних громадах робота з озеленення є успішною, проте в окремих громадах є конфліктні ситуації, зумовлені насамперед забудовою зелених зон. Необхідно провести інвентаризацію зелених насаджень у населених пунктах, оцінку їхнього стану та обсягів поглинання вуглецю.

Програми озеленення населених пунктів повинні передбачати стимулювання заходів із підтримки та поліпшення стану дерев і насаджень у житлових районах населених пунктів, підвищення щільності рослин шляхом створення громадських і прибудинкових садів, зелених дахів, посадки різних видів насаджень, що активно поглинають вуглець. Віджилі зелені насадження є джерелом біомаси, використання якої окреслено вище.

3. Поліпшення практик ведення господарської діяльності у сільському та лісовому господарстві на основі кліматично орієнтованих методів ведення.

Зміна клімату, однією з причин якої вважаються парникові гази, вимагає вдосконалення практичної господарської діяльності у сільському та лісовому господарстві. У Карпатах є значні масиви сухих хвойних дерев (багато дослідників вважають причиною зміну клімату), це питання потребує нових практик формування нових насаджень, розширення і належного збереження заповідного фонду.

У сільському господарстві необхідне стимулювання впровадження інноваційних агротехнологій, спрямованих на збереження і поліпшення родючості, ротації культур, зменшення механічного впливу на ґрунт, на підтримку заходів із перетворення малопродуктивних сільськогосподарських земель на луки, пасовища, сади або ліс. Як уже відзначено, лісове і сільське господарство є основним джерелом біомаси.

4. Сприяння заміщенню енергоємної продукції (виробів із металу, бетону, пластику тощо) на продукцію з екологічної та низькоенергоємної сировини, насамперед із деревини, соломи, глини тощо.

Найбільш простий приклад – заміна пластикових пакетів на паперові: ніби просте рішення, але настільки важливе для екології, що низка країн законодавчо заборонила використання пластикових пакетів. Деякі країни обмежують використання бетонних конструкцій (для виробництва цементу і бетону витрачається велика кількість енергії, також значна кількість енергії потрібна для демонтажу та утилізації бетонних конструкцій). Водночас

продукція з деревини менш енергоємна, крім того, у період росту дерева поглинають вуглець.

У нашій країні ще не створено належних законодавчих основ заміщення енергоємної продукції. Проте територіальні громади повинні сприяти й самі проводити політику заміщення енергоємної продукції, виробленої з металу, бетону, пластику тощо, продукцією з деревини та інших природних матеріалів.

Висновки з проведеного дослідження.

Сформовано стратегічні пріоритети низьковуглецевого розвитку територіальних громад: участь громадськості у формуванні стратегій та програм низьковуглецевого розвитку територіальних громад, енергоефективність, відновлювана енергетика, скорочення викидів і поглинання вуглецю. Сформовані стратегічні пріоритети деталізовані з коротким обґрунтуванням до рівня конкретних проектів і заходів.

Формування і реалізація стратегії низьковуглецевого розвитку територіальною громадою забезпечить стійкий економічний розвиток громади, що демонструють європейські країни, у яких реалізація принципів низьковуглецевого сталого розвитку забезпечує відповідний рівень і якість життя, збереження довкілля.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Проект Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. URL: <https://menr.gov.ua/files/docs/Проект%20Стратегії%20низьковуглецевого%20розвитку%20України%20.pdf>.
2. Гайдуцький І.П. Транснаціональна парадигма сталого низьковуглецевого розвитку. Економіка та держава. 2014. № 5. С. 14-19.
3. Гайдуцький І.П. Низьковуглецевий розвиток: глобальні інструменти мотивації. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 2. С. 22-26.
4. Караєва Н.В., Березницька М.В. Формування стратегічних напрямів переходу до низьковуглецевого розвитку України на основі експертної оцінки. Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». 2014. № 11. С. 39-46.

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕЗЕРВ ПІДВИЩЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

ENTREPRENEURIAL POTENTIAL AS A STRATEGIC RESERVE FOR INCREASING REGIONAL COMPETITIVENESS

У статті розглянуто суть підприємницького потенціалу регіону. Здійснено оцінку його складників у контексті впливу на регіональну конкурентоспроможність. Вказано рекомендації та переваги розвитку підприємницького потенціалу регіону на основі кластерних об'єднань. Визначено послідовність дій щодо створення кластера малих та середніх підприємств сільськогосподарського виробництва.

Ключові слова: підприємницький потенціал, регіон, складники підприємницького потенціалу, конкурентоспроможність, мале та середнє підприємство, кластер, сільське господарство.

В статье рассмотрена сущность предпринимательского потенциала региона. Осуществлена оценка его составляющих в контексте влияния на региональную конкурентоспособность. Указаны рекомендации и преимущества развития предпринимательского потенциала региона на основе кластерных объединений. Опре-

делена последовательность действий по созданию кластера малых и средних предприятий сельскохозяйственного производства.

Ключевые слова: предпринимательский потенциал, регион, составляющие предпринимательского потенциала, конкурентоспособность, малое и среднее предпринимательство, кластер, сельское хозяйство.

In the article the essence of the entrepreneurial potential of the region are considered. The assessment of its components in the context of the impact on regional competitiveness is implemented. Recommendations and advantages of the development of the entrepreneurial potential of the region on the basis of cluster associations are indicated. The sequence of actions to create a cluster of small and medium-sized agricultural enterprises is defined.

Key words: entrepreneurial potential, region, components of the entrepreneurial potential, competitiveness, small and medium enterprises, agricultural enterprises.

УДК 339.137.2.332.122

Мірай Н.Б.

к.е.н., доцент кафедри економіки та організації виробництва
Первомайська філія
Національний університет
кораблебудування
імені адмірала Макарова

Постановка проблеми. Структурні зрушення в економіці країни дестабілізують макроекономічну ситуацію і вимагають консолідації зусиль держави загалом та регіонів зокрема у пошуку можливостей та внутрішніх резервів підвищення конкурентоспроможності. Сьогодні основним стратегічним резервом, здатним забезпечити розвиток країни та регіонів, є підприємницький потенціал.

Для України останні роки відзначилися погіршенням економічних умов господарювання, подальшим зниженням рівня життя населення, поглибленням диференціації доходів та збільшенням кількості депресивних територій. Причини такої ситуації – як суб'єктивні, ті, що залежать безпосередньо від дій державних та муніципальних органів влади, так і об'єктивні, насамперед тривале військове протистояння, яке не дає змоги формувати комплексну стратегію розвитку регіонів.

Світовий досвід свідчить, що саме підприємницький потенціал – це той інструмент, що здатний забезпечити вихід із кризи, зменшити безробіття, стабілізувати ринок праці, підвищити рівень життя населення та конкурентоспроможність вітчизняної економіки. Тому саме оцінка підприємницького потенціалу на регіональному рівні і його впливу на конкурентоспроможність сьогодні набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні аспекти визначення поняття «підприємницький потенціал» сьогодні вивчені науковцями досить докладно і на різних економічних рівнях.

Так, у працях Р. Кантільйона, Й. Шумпетера, Ф. Мізеса, Й. Хайека, М.П. Миргородської [8, с. 145], А.Я. Степанова [12, с. 12] та інших учених підприємницький потенціал розглядається як професійні знання, навички, управлінські здібності, здатності ризикувати, креативність, інноваційність суб'єктів (носіїв потенціалу), що спрямовані на задоволення потреб у товарах і послугах та отримання прибутку.

І.В. Бердичевський, Н.Ф. Бердичевська [1, с. 98], І.М. Рєпіна [10, с. 264], Ю.Б. Рубін [11, с. 256], І.Є. Чепляєва [14, с. 75], Н.С. Краснокутська, І.Г. Бубенець [7, с. 128] вивчають підприємницький потенціал на рівні підприємства і в загальному розумінні характеризують його як сукупність бізнес-ідей і способів їх реалізації, які є у розпорядженні підприємства, сукупність внутрішніх можливостей його власників і персоналу, здатність до розвитку.

На рівні регіону, муніципального утворення підприємницький потенціал досліджують А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева, І.М. Сараєва [3, с. 47], Л.Ю. Філобокова [13] і в комплексі визначають його як здатність суб'єктів підприємництва випускати конкурентоспроможну продукцію і послуги, забезпечувати розвиток виробництва та як комплексне явище, що відображає умови ведення певною групою населення регіону підприємницької діяльності, наявність ресурсів і потенційних можливостей займатися цією діяльністю.

І.З. Должанський, Т.О. Загорна приділяють увагу конкурентоспроможності підприємницького

потенціалу на рівні регіону і характеризують її як можливість ефективно розпоряджатися власними і запозиченими ресурсами в умовах конкурентного ринку [4, с. 184].

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених визначенню суті та ролі підприємницького потенціалу в розвитку економіки, питання впливу підприємницького потенціалу на конкурентоспроможність регіону є не досить дослідженим.

Постановка завдання. Мета статті – теоретично обґрунтувати взаємозв'язок між підприємницьким потенціалом та конкурентоспроможністю на регіональному рівні, оцінити підприємницький потенціал Миколаївської області та розробити пропозиції щодо активізації його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Передумови для регіональної конкурентоспроможності створюються на національному рівні. Рівень сформованості підприємницького потенціалу має прямий вплив на конкурентоспроможність регіону. За необхідності надання стійкості регіональному розвитку актуальним є створення макроекономічних умов. Зокрема, стимулювання створення робочих місць, лояльних умов відкриття та ведення бізнесу, стабільна податкова та законодавча системи.

Структурними компонентами підприємницького потенціалу регіону є фінансовий потенціал, інфраструктурний, ринковий, податковий, трудовий, виробничий, інноваційний потенціал.

Фінансовий потенціал регіону визначає сукупний обсяг акумульованих на території фінансових ресурсів, що надходять різними каналами до різних суб'єктів. Елементами фінансового потенціалу регіону визначають фінансовий потенціал реального сектору економіки регіону, фінансовий потенціал домогосподарств, бюджетний потенціал, потенціал фінансово-кредитних установ, інвестиційний потенціал.

Податковий потенціал можна розглядати як самостійний вид потенціалу регіону і як складник фінансового потенціалу. Зокрема, податковий потенціал визначає максимально можливу суму надходжень податків та зборів, що розраховуються відповідно до чинного законодавства. Оцінка податкового потенціалу регіону може бути використана під час формування планів соціально-економічного розвитку території.

Наявність розвиненого інфраструктурного потенціалу регіону створює передумови подальшого економічного розвитку та забезпечення його конкурентних переваг. Складниками інфраструктурного потенціалу є виробнича інфраструктура, спрямована на забезпечення функціонування виробничих процесів; соціальна інфраструктура, що являє собою сукупність одиниць, що забезпечують нормальну життєдіяльність населення, його ефективне відтворення; ринкова інфраструктура

як сукупність організацій та установ, що забезпечують дію ринку та можливість формування ринкового потенціалу.

Ринковий потенціал визначає здатність регіону здійснювати виробництво продукції та можливості споживання.

Інноваційний потенціал сьогодні відіграє визначальну роль у розвитку підприємницького потенціалу регіону та підвищенні рівня його конкурентоспроможності. Він характеризує можливості регіональної системи залучати ресурси для генерування розповсюдження та використання нововведень. Під час оцінки інноваційного потенціалу необхідно звернути увагу на такі складники, як дослідницький потенціал населення, науковість валового регіонального продукту, частка витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи в загальній сумі витрат, винахідницький потенціал економічного активного населення, рівень упровадження інновацій підприємницьким сектором. Зростання кількості підприємств, що впроваджують інновації, та витрат на здійснення інноваційної діяльності створює передумови для покращення конкурентоспроможності економіки регіону. Проте дані табл. 1 свідчать про невисоку інноваційну активність підприємств Миколаївської області та коливання показника у бік зменшення.

Таблиця 1

Інноваційна активність підприємств Миколаївської області [17]

Роки	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Витрати на здійснення інноваційної діяльності, тис. грн.
2013	24,9	11,7	716 449,3
2014	19,9	10,1	606 789,6
2015	31,2	23,7	291 578,5
2016	26,9	17,2	324 909,6

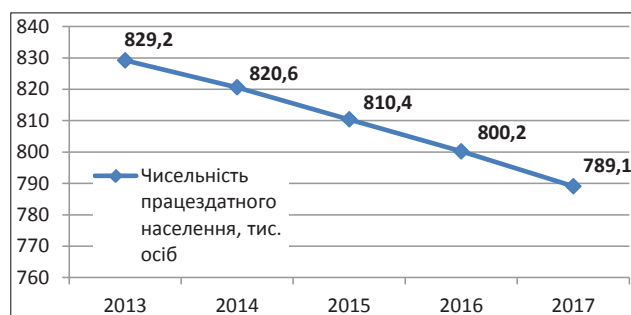
Трудовий потенціал регіону характеризують як сукупність робочої сили та сукупну суспільну здатність населення регіону до праці на основі єдності їх кількісної та якісної характеристик. З кількісного боку трудовий потенціал визначається чисельністю населення у працездатному віці, а з якісного – статеві-віковою структурою, рівнем освіти, професійними вміннями та мобільністю.

Виробничий потенціал регіону визначається потенціалом національної економіки загалом і являє собою можливий обсяг виробництва продукції (зокрема, валового регіонального продукту – ВРП), який економіка регіону має змогу виробити в умовах повної зайнятості. Складниками виробничого потенціалу регіону є потенціал наявних у регіоні основних фондів; трудові ресурси, задіяні у виробничій діяльності; матеріальні ресурси, що охоплюють доступ до сировини, її якісні характе-

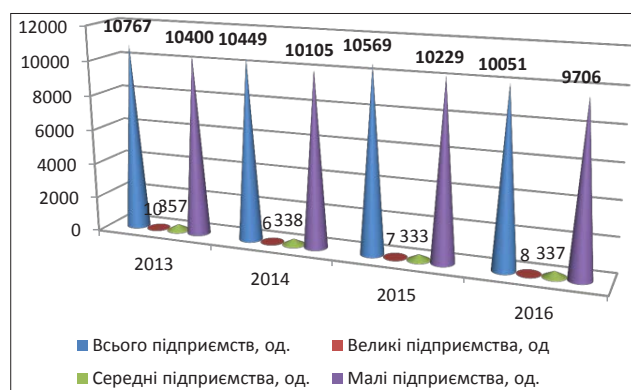

ристики, своєчасність поставки; природний потенціал, який передбачає географічне розташування, кліматичні умови, рекреаційне розташування.

Оцінка статистичних даних щодо динаміки чисельності працездатного населення Миколаївської області та, відповідно, кількості підприємств за розмірами за 2013-2016 роки показує негативну тенденцію (рис. 1, 2). За аналізований період чисельність працездатного населення області зменшилася на 4,8%, підприємств – на 6,6%, в тому числі кількість малих підприємств знизилася на 6,7%. Відповідно, можна стверджувати про зниження рівня конкурентоспроможності підприємницького потенціалу області та необхідність пошуку шляхів його відновлення і розвитку.

Рис. 1. Динаміка чисельності працездатного населення Миколаївської області у 2013-2017 роках (розраховано автором за [17])

Рис. 2. Динаміка кількості підприємств Миколаївської області за 2013-2016 роки (розраховано автором за [17])

Оцінка економічної діяльності малих підприємств, які становлять 96,7% від загальної кількості підприємств, показала, що найбільшу питому вагу займає «сільське, лісове та рибне господарство» (3757 одиниць), «оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів» (1957 одиниць), промисловість (886 одиниць) та «операції з нерухомим майном» (рис. 3).

У 2017 році загальна кількість зайнятих у сфері малого підприємництва області, яка складалася із кількості найманих працівників на малих підприємствах та фізичних осіб – підприємців, становила понад 120,4 тис. осіб (21,2% працездатного населення області) [16].

Рис. 3. Малі підприємства Миколаївської області за видами економічної діяльності у 2016 році, % (розраховано автором за [17])

Таким чином, мале підприємництво відіграє провідну роль у зміцненні та розвитку підприємницького потенціалу регіону, здатне забезпечити стає економічне зростання та створення нових робочих місць.

Для регіональної влади оцінка підприємницького потенціалу території, виявлення пріоритетних напрямів розвитку його складників становить важливу вихідну базу для покращення конкурентоспроможності регіону.

Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що для Миколаївської області одним із стратегічних інструментів розвитку підприємницького потенціалу є регулювання економічних та соціальних процесів у сфері малого бізнесу сільського господарства та промисловості на основі створення кластерів.

Сьогодні в Україні є лише поодинокі практичні приклади створення сільськогосподарських кластерів на основі власної ініціативи товаровиробників із використанням зарубіжного досвіду. Наша країна не має законодавчої бази щодо кластерної організації виробництва в аграрному секторі, що значно ускладнює процес їх створення та функціонування на регіональному рівні.

Про перспективність аграрних кластерів свідчить досвід країн світового співтовариства. Так, економіка Фінляндії повністю кластеризована, у ній виділено 9 кластерів. У Данії функціонує 29 кластерів, у яких беруть участь 40% усіх підприємств країни, які забезпечують 60% експорту.

У Німеччині створені й успішно функціонують промислові кластери, у Словенії прийнято національну програму розвитку кластерів [15]. У Чилі створено кластер чилійського вина. Об'єднання праці фермерів, наукових установ, органів державної влади із залученням зарубіжних експертів дало змогу за незначний період часу підвищити якість вина та збільшити його експорт [2].

Крім того, Всесвітній економічний форум у Давосі вже більше десяти років досліджує та щорічно оприлюднює індекси сучасного економічного розвитку. У щорічній доповіді обов'язково розміщується розділ «Внутрішня конкуренція та розвиток кластерів», в якому із загальної кількості показників 13 – це показники, що характеризують стан кластеризації економіки досліджуваних країн [9].

Виходячи із вищезазначеного, для економіки України, яка взяла курс на євроінтеграцію, є вкрай важливим законодавче забезпечення кластерних ініціатив та підвищення конкурентоспроможності регіонів, згладжування диспропорційності їхнього розвитку.

Створення кластерів малих та середніх підприємств сільськогосподарського виробництва передбачає:

- підвищення їхньої конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості через взаємоузгодження дій учасників та кращий доступ до робочої сили, постачальників, інформації, ринків збуту продукції та позиціонування підприємств;

- швидше пристосування до умов мінливого конкурентного середовища завдяки підвищенню гнучкості та розподілу ризиків між учасниками, проведенню єдиної маркетингової політики та налагодженню ефективних логістичних ланцюгів;

- зростання інвестицій у розроблення нових або поліпшення властивостей наявних товарів, тісна співпраця з профільними навчальними закладами та науково-дослідними інститутами;

- розвиток сільської інфраструктури, покращення добробуту населення.

Послідовність дій у процесі здійснення заходів щодо створення

сільськогосподарського кластера у Миколаївській області представимо у загальному вигляді таким чином (рис. 4).

Оцінка структурних компонентів підприємницького потенціалу Миколаївської області дала змогу сформулювати комплекс рекомендацій щодо його відновлення та розвитку в сучасних умовах господарювання:

- на урядовому рівні доцільно розробити та затвердити нормативно-правові акти щодо створення та функціонування кластерів в Україні, їх фінансової підтримки;

- на регіональному рівні варто створити дієві програми формування сільськогосподарських кластерів, необхідної інфраструктури, інформаційної та інтеграційної комунікації;

- на рівні господарюючих суб'єктів необхідне виявлення ініціативи об'єднання у кластер, ініці-

Рис. 4. Кроки та заходи щодо створення кластера малих і середніх сільськогосподарських формувань [розроблено автором]

ювання його створення, налагодження домовленостей та готовності до довгострокової співпраці і партнерства.

Висновки з проведеного дослідження. Підприємницький потенціал регіону – це складне поліструктурне утворення, здатне за умови необхідної підтримки стати каталізатором економічного зростання та рушійною силою структурних перетворень. З огляду на важливість впливу малого та середнього бізнесу на регіональну конкурентоспроможність та аграрну спрямованість суб'єктів господарювання Миколаївської області вважаємо актуальним створення сільськогосподарського кластера. Для цього необхідно здійснити низку заходів за участі підприємницького сектора, державних та інфраструктурних інституцій, які дадуть змогу у майбутньому якісно вплинути на темпи економічного розвитку, зростання валового регіонального продукту, підвищити інноваційну активність суб'єктів господарювання, інвестиційну привабливість регіону, створити додаткові робочі місця та забезпечити зростання доходів населення. Крім того, під час створення успішних сільськогосподарських кластерів виникає синергетичний ефект від взаємодії учасників кластера та зростає рівень конкурентоспроможності регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бердичевская Н.Ф. Оценка предпринимательского потенциала фирмы как элемента инвестиционной привлекательности: монографія / Н.Ф. Бердичевская, И.В. Бердичевский. Ульяновск: УлГТУ, 2004. 136 с.
2. Бізнес-кластери: потрійна сила. URL: <http://www.innovations.com.ua/ua/articles/or-manage/19558/biznes-klasteripotrijna-sila>.
3. Бутенко А.І. Методологічні аспекти визначення підприємницького потенціалу регіону / А.І. Бутенко, Є.В. Лазарева, І.М. Сараєва// Економічні інновації. № 51. 2012. С. 45-54.
4. Должанський І.З. Конкурентоспроможність підприємства: навч. посібник / І.З. Должанський, Т.О. Загорна. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.
5. Інвестиційні можливості Миколаївщини. Розвиток малого і середнього бізнесу. URL: <http://invest.mk.gov.ua/uk/rozvytok-pidpriemnytstva>
6. Інформація Держкомстату України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Краснокутська Н.Г. Підприємницький потенціал торговельного підприємства: зміст, особливості та чинники формування/ Н.Г. Краснокутська, І.Г. Бубенець// Науковий вісник Полтавського університету економіки та торгівлі. № 4 (60). 2013. С. 125-129.
8. Миргородська А.П. Розкриття сутності поняття «підприємницький потенціал» та його роль в потенціалі підприємства / А.П. Миргородська // Економіка і управління. 2011. – № 5. С. 144-149. URL: http://www.napks.edu.ua/library/compilations_vak/eiu/2011/5/p_144_149.pdf
9. Рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Кластеризація – вагомий фактор підвищення конкурентоспроможності економіки України». URL: <http://ucluster.org/blog/2014/09/>
10. Рєпіна І.М. Підприємницький потенціал: методологія оцінки та управління / І.М. Рєпіна // Вісник Української академії державного управління при Президенті України. 1998. № 2. С. 262-271.
11. Рубин Ю. Б. Теория и практика предпринимательской конкуренции / Ю. Б. Рубин. М.: МФПА, 2004. 572 с.
12. Степанов А.Я. Оценка предпринимательского потенциала фирмы: автореф. дис. к. э. н.: спец. 08.00.05. Экономика и управление народным хозяйством / А.Я. Степанов. СПб, 2001. 19 с.
13. Филобокова Л.Ю. Комплексная оценка конкурентоспособности региона / Л.Ю. Филобокова// Региональная экономика и управление. № 2 (26). 2011. URL: <http://eee-region.ru/article/2604/>
14. Чепляева И.Е. Предпринимательский потенциал (Проблемы формирования и использования в российской экономике): дис. канд.экон. наук: 08.00.07 / И.Е. Чепляева. Саратов, 1999. 168 с.
15. Про схвалення концепції створення кластерів в Україні. URL: http://www.ligazakon.ua/news_old/ga012109.html.
16. Інвестиційні можливості Миколаївщини. Розвиток малого і середнього бізнесу. URL: <http://invest.mk.gov.ua/uk/rozvytok-pidpriemnytstva>.
17. Інформація Головного управління статистики у Миколаївській області. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua>

ЗАСТОСУВАННЯ ІНДИКАТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГАЛУЗІ

APPLICATION OF INDICATIVE PLANNING TO DETERMINATION OF PUBLIC REGULATION PRIORITY DIRECTIONS

У статті зазначено, що система індикаторів, які характеризують харчову промисловість України, повинна забезпечувати реалізацію її стратегічних цілей розвитку. Обґрунтовано, що індивідуальні індикатори галузевого рівня характеризують конкурентоспроможність харчової промисловості порівняно з іншими видами промисловості. Розроблено методичний підхід до розрахунку індивідуальних індикаторів рівня суб'єктів господарювання за агрегованими даними державної статистичної звітності щодо господарських засобів, джерел їх фінансування та фінансових результатів діяльності.

Ключові слова: державне регулювання розвитку галузі, індикатор галузевого рівня, індикатор національного рівня, система індикаторів, харчова промисловість.

В статті указано, что система индикаторов, характеризующих пищевую промышленность Украины, должна обеспечивать реализацию ее стратегических целей развития. Обосновано, что индивидуальные индикаторы отраслевого уровня характеризуют конкурентоспособность пищевой промышленности в сравнении с другими видами промышленности. Разработан

методический подход к расчету индивидуальных индикаторов уровня субъектов хозяйствования по агрегированным данным государственной статистической отчетности относительно хозяйственных средств, источников их финансирования и финансовых результатов деятельности.

Ключевые слова: государственное регулирование развития отрасли, индикатор национального уровня, индикатор отраслевого уровня, пищевая промышленность, система индикаторов.

The article states that the system of indicators characterizing the food industry of Ukraine should ensure the implementation of its strategic development goals. It is substantiated that individual indicators of the industry level characterize the competitiveness of the food industry in comparison with other types of industry. A methodical approach is developed for the calculation of individual indicators of the level of economic entities on the aggregated data of the state statistical reporting on economic funds, sources of their financing and financial results of activity.

Key words: food industry, indicator system, national level indicator, industry level indicator, state regulation of industry development.

УДК 334.02

Мінакова О.О.

здобувач відділу макроекономіки та державного управління
Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій

Постановка проблеми. Харчова промисловість займає одне з пріоритетних місць в економіці України: за даними 2016 р., вона забезпечувала 4,49% обсягу валового внутрішнього продукту. Виконуючи важливу функцію забезпечення населення продуктами харчування, вона також є глибоко інтегрованою в систему соціально-економічних відносин усіх рівнів:

– діяльність харчової промисловості тісно пов'язана міжгалузевими зв'язками з сільським та лісовим господарством, оптовою та роздрібною торгівлею, транспортом, виробництвом деревини, паперу та пластмасових виробів, постачанням електроенергії тощо;

– харчова промисловість створює робочі місця для значної частини трудових ресурсів, залучає іноземні інвестиції та є джерелом надходжень у бюджети всіх рівнів.

Саме тому проблема ефективного державного управління харчовою галуззю завжди є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначенню пріоритетних напрямів державного регулювання харчової промисловості в Україні присвячено роботи багатьох вітчизняних учених, таких як О.М. Варченко, Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, М.П. Сичевський, В.М. Трегубчук, Л.В. Страшинська, Г.М. Тарасюк, Е.І. Шелудько, М.М. Якубовський та ін. [1-5]. Важливу роль в управлінні при цьому відіграє пла-

нування. Сучасна практика макроекономічного планування використовує такі основні підходи, як директивне планування та індикативне планування. Подальший розвиток саме індикативного планування як основного інструменту визначення пріоритетних напрямів державного регулювання під час складання пошукових прогнозів у програмах розвитку регіонів, галузей та економіки країни загалом залишається перспективним напрямом наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою статті є розроблення методики та практичне застосування індикативного планування до визначення напрямів розвитку харчової галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Система індикаторів, що характеризують харчову промисловість України, повинна забезпечувати реалізацію її стратегічних цілей розвитку. До їх складу, на нашу думку, слід віднести:

1. Національний рівень: забезпечення продовольчої безпеки країни. Харчова промисловість на державному рівні виконує важливу соціально-економічну функцію з формування продовольчої безпеки країни. Тому перша група індикативних показників повинна характеризувати рівень досягнення вказаної стратегічної мети.

2. Галузевий рівень: забезпечення конкурентоспроможності харчової галузі. Результати ефективності діяльності харчової галузі напряму

впливають на можливість реалізації її соціально-економічних функцій. Конкурентоспроможність цієї галузі пропонується оцінювати за допомогою множини відповідних індикативних показників на основі галузевої статистики шляхом порівняльного аналізу з іншими галузями економіки.

3. Рівень суб'єктів господарювання: забезпечення надійного фінансового стану підприємств харчової промисловості. Конкурентоспроможність будь-якої галузі залежить від результатів господарської діяльності безпосередніх виробників продукції.

Таким чином, метою державного регулювання харчової галузі є збалансоване поєднання та забезпечення реалізації зазначених вище цілей розвитку. Для обґрунтування множини індикативних показників, що входять до складу кожної групи, розглянемо їх більш детально.

1. Груповий індикатор національного рівня (IG_n). Глобальний індекс продовольчої безпеки для всіх країн світу розраховується з 2012 р. за методологією, що була запропонована дослідницьким відділом журналу Economist [7]. До 2017 року до його складу входили 28 індикаторів, згрупованих за трьома цільовими напрямками оцінки:

- якість та безпека продуктів харчування – характеризує наявність харчових стандартів якості та відповідність їм продуктів, склад продуктів за основними мікроелементами;

- фінансова доступність продуктів харчування – характеризує фінансові можливості населення до споживання продуктів харчування в необхідному обсязі. До складу показників цієї групи входять: середня частка витрат домогосподарств на споживання їжі; частка населення за межею бідності; ВВП на душу населення; доступ фермерських господарств до дешевих кредитних ресурсів та інші;

- фізична доступність продуктів харчування для населення – характеризує фізичну наявність продуктів харчування в достатньому обсязі. До складу показників цієї групи входять: достатність їжі в розрахунку на 1 особу (ккал); рівень розвитку сільськогосподарської інфраструктури та державних витрат на сільськогосподарські дослідні роботи; ризик політичної нестабільності; рівень корупції; виробничі та невиробничі втрати продуктів харчування та інші.

Враховуючи накопичений науковий досвід із цього питання, завдання дослідження та спираючись на чинну нормативну базу України, до складу групового індикатора національного рівня нами було віднесено такі індикативні показники, як:

- індикатор добової енергетичної цінності спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу з урахуванням частки продуктів тваринного походження (IEC). Цей індикатор має два складники: добову калорійність продуктів рослинного та тваринного походження з переліку основних груп продуктів

та частку продуктів тваринного походження, формули (1) та (2).

$$K_{\Pi} = K_p + K_T, \quad (1)$$

де K_p , K_T – відповідно середня добова енергетична цінність спожитих продуктів рослинного та тваринного походження в розрахунку на 1 особу, ккал; K_{Π} – сукупна добова енергетична цінність спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу, ккал.

$$\chi_T = \frac{K_T}{K_{\Pi}}, \quad (2)$$

де χ_T – середня частка продуктів тваринного походження в добовому раціоні однієї особи з переліку основних груп продуктів.

Кожний індикатор необхідно нормувати, привівши його значення до шкали від 0 до 100 балів. Міністерством охорони здоров'я визначено рекомендовану сукупну добову енергетичну цінність спожитих продуктів на рівні $K_{\Pi, PEKOM} = 2500$ ккал та рекомендовану частку продуктів тваринного походження $\chi_{T, PEKOM} = 55\%$. Якщо вказані показники (1) та (2) приймають рекомендовані значення, тоді відповідний індикатор повинний дорівнювати 100 балів. І навпаки, відхилення в будь-який бік повинно зменшувати значення індикатора від 100 балів до 0. Таким чином, якщо $K_{\Pi} \leq K_{\Pi, PEKOM}$ та $\chi_T \leq \chi_{T, PEKOM}$, то відповідні індикатори будуть обчислюватися за формулами:

$$IK_{\Pi} = \frac{K_{\Pi}}{K_{\Pi, PEKOM}} \times 100; \quad I\chi_T = \frac{\chi_T}{\chi_{T, PEKOM}} \times 100, \quad (3)$$

де IK_{Π} – індикатор сукупної добової енергетичної цінності спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу; $I\chi_T$ – індикатор середньої частки продуктів тваринного походження в добовому раціоні однієї особи.

Якщо $K_{\Pi} > K_{\Pi, PEKOM}$ та $\chi_T > \chi_{T, PEKOM}$, то відповідні індикатори розраховуються як:

$$IK_{\Pi} = \frac{K_{\Pi, PEKOM}}{K_{\Pi}} \times 100; \quad I\chi_T = \frac{\chi_{T, PEKOM}}{\chi_T} \times 100. \quad (4)$$

Тоді індикатор добової енергетичної цінності спожитих продуктів у розрахунку на 1 особу з урахуванням частки продуктів тваринного походження (IEC) буде обчислюватися за формулою:

$$IEC = \beta_{Kn} \times IK_{\Pi} + \beta_{\chi m} \times I\chi_T, \quad (5)$$

де β_{Kn} , $\beta_{\chi m}$ – відповідно вагові коефіцієнти кожного складника, сума яких дорівнює 1.

Значення вагових коефіцієнтів встановлюється експертною оцінкою залежно від їхньої системи переваг. У цьому дослідженні було використано значення: $\beta_{Kn} = \frac{2}{3}$; $\beta_{\chi m} = \frac{1}{3}$;

- індикатор забезпеченості основними видами продуктів у розрахунку на 1 особу (IZP). Індикатор середньозваженого рівня забезпеченості основними харчовими продуктами обчислюється на

основі рекомендованих МОЗ України річних норм їхнього споживання за формулою:

$$ІЗП = \sum_{i=1}^n (\beta_i \times ІП_i), \quad (6)$$

де $ІП_i$ – індикатор річної забезпеченості населення i -ою групою продукту в розрахунку на 1 особу відповідно до рекомендованих норм споживання; β_i – ваговий коефіцієнт i -ої групи продукту, $\beta_i = 1/n$; n – кількість основних груп продуктів.

Збільшення обсягів споживання i -ої групи продукту до рекомендованого рівня повинно забезпечувати зростання індикатора $ІП_i$ від 0 до 100 балів. Подальше зростання обсягів споживання не повинно впливати на зміну $ІП_i$, оскільки перевищення норми споживання за однією продуктовою групою не повинно нівелювати недостатній обсяг споживання за іншою товарною групою. Вказана залежність реалізується за допомогою формули:

$$ІП_i = \min \left(\frac{П_i}{П_{i,PEKOM}} \times 100; 100 \right), \quad (7)$$

де $П_i$, $П_{i,PEKOM}$ – відповідно річний та рекомендований обсяг споживання i -ої групи продукту в розрахунку на 1 особу, кг;

– індикатор економічної доступності продуктів харчування ($ІДП$). Цей індикатор характеризує частку витрат домогосподарств на харчування в загальному обсязі їхніх витрат та обчислюється за формулою:

$$ІДП = \left(1 - \frac{B_x}{B_c} \right) \times 100, \quad (8)$$

де B_x – річні витрати домогосподарств на харчування, грн.; B_c – сукупні річні витрати домогосподарств, грн.

Індикатор побудований таким чином, що зі зростанням частки витрат на харчування значення $ІДП$ прагне до 0 та навпаки;

– індикатор продовольчої незалежності за основними групами продуктів ($ІПН$). Індикатор середньозваженого рівня продовольчої незалежності обчислюється на основі зіставлень імпорту окремих груп продуктів та ємності внутрішнього ринку (фонду споживання) за ними:

$$ІПН = \sum_{i=1}^n (\beta_i \times ІН_i), \text{ де } ІН_i = \left(1 - \frac{I_i}{E_i} \right) \times 100, \quad (9)$$

де $ІН_i$ – індикатор продовольчої незалежності за i -ою групою продукту; I_i – річний обсяг імпорту i -ої групи продукту; E_i – річна ємність ринку за i -ою групою продукту.

Зі зростанням обсягу імпорту щодо фонду споживання індикатор продовольчої незалежності буде прагнути до 0, і навпаки.

Таким чином, нами було розглянуто склад групового індикатора національного рівня, що характеризує оцінку та зміни продовольчої безпеки України.

2. Груповий індикатор галузевого рівня ($ІGr$). Індивідуальні індикатори цієї групи характеризують конкурентоспроможність харчової промисловості порівняно з іншими видами промисловості. Це дає змогу отримати уявлення про сильні та слабкі сторони харчової промисловості та її динаміку з метою визначення першочергових напрямів державного управління. До складу групового індикатора галузевого рівня в межах цього дослідження було включено індикативні показники, які характеризують ефективність використання двох основних у макроекономіці ресурсів: основних виробничих фондів та трудових ресурсів. Всі індикатори цієї групи також приймають значення від 0 до 100 балів, кращому значенню відповідає більша кількість балів. Таким чином, $ІGr$ складається з:

– індикатора середньомісячної заробітної плати ($ІОП$) – характеризує рівень оплати праці в харчовій промисловості щодо максимального рівня оплати по промисловості загалом;

– індикатор середньомісячної продуктивності праці на одного працівника ($ІПП$) – характеризує рівень продуктивності праці в харчовій промисловості щодо максимальної продуктивності праці в промисловості України. Обчислюється на основі відношення середньомісячного обсягу реалізованої продукції до середньооблікової чисельності працівників;

– індикатор капіталоозброєності праці ($ІКП$) – обчислюється на основі показника фондоозброєності, який характеризує відношення залишкової вартості основних засобів до середньооблікової чисельності працівників;

– індикатор придатності основних засобів ($ІПФ$) – характеризує співвідношення між залишковою та первісною вартістю основних засобів. Чим більше значення приймає цей індикатор, тим меншим є коефіцієнт зносу, і навпаки;

– індикатор фондоємності ($ІФ$) – розраховується на основі співвідношення обсягу реалізованої продукції та залишкової вартості основних засобів і характеризує ефективність їх використання;

– індикатор відновлення основних засобів ($ІВФ$) – характеризує співвідношення між вартістю прибулих протягом досліджуваного періоду основних засобів та їхньою первісною вартістю.

Всі без винятку економіко-статистичні показники, що увійшли до складу індикаторів цієї групи, повинні максимізуватися. Найкращі показники у промисловості приймають значення 100 балів.

3. Груповий індикатор рівня суб'єктів господарювання ($ІGc$). Індивідуальні індикатори цієї групи комплексно характеризують фінансовий стан підприємств харчової промисловості за агрегованими даними державної статистичної звітності щодо господарських засобів, джерел їх фінансу-

Рис. 1. Ієрархія показників індикативного планування для управління розвитком харчової галузі

вання та фінансових результатів діяльності. До складу цієї групи увійшли:

– індикатор поточної ліквідності (IPLL) – обчислюється на основі коефіцієнта поточної ліквідності як відношення оборотних активів до поточної кредиторської заборгованості;

– індикатор абсолютної ліквідності (IAL) – обчислюється на основі коефіцієнта абсолютної ліквідності як відношення найбільш ліквідних оборотних активів (грошових коштів та їх еквівалентів) до поточної кредиторської заборгованості;

– індикатор обіговості капіталу (IOK) – обчислюється на основі коефіцієнта обіговості сукупного капіталу як відношення обсягу реалізованої за звітний період продукції до валюти балансу;

– індикатор рентабельності капіталу (IPK) – обчислюється на основі рентабельності сукупного капіталу

Таблиця 1

Результати індикативного планування з визначення пріоритетних напрямів державного регулювання харчової галузі

Показники індикативного планування	2015 рік	2016 рік	Темп приросту, %
Груповий індикатор національного рівня (IGH)	72,3	72,4	0,11%
індикатор добової енергетичної цінності спожитих продуктів в розрахунку на 1 особу з урахуванням частки продуктів тваринного походження (IEC)	76,6	78,2	2,05%
індикатор забезпеченості основними видами продуктів у розрахунку на 1 особу (IZP)	80,3	79,2	-1,38%
індикатор економічної доступності продуктів харчування (IDP)	45,3	48,5	7,12%
індикатор продовольчої незалежності за основними групами продуктів (IPN)	87,1	83,7	-3,87%
Груповий індикатор галузевого рівня (IGr)	59,9	65,6	9,65%
індикатор середньомісячної заробітної плати (IOPl)	53,7	50,7	-5,53%
індикатор середньомісячної продуктивності праці на одного працівника (IPPP)	61,6	64,1	4,05%
індикатор капіталоозброєності праці (IKPl)	24,4	26,6	8,93%
індикатор придатності основних засобів (IPPh)	52,8	52,5	-0,45%
індикатор фондоємності (IF)	100,0	100,0	0,00%
індикатор відновлення основних засобів (IBPh)	66,8	100,0	49,71%
Груповий індикатор рівня суб'єкта господарювання (IGc)	41,0	39,0	-4,91%
індикатор поточної ліквідності (IPLL)	58,1	58,1	0,02%
індикатор абсолютної ліквідності (IAL)	16,7	14,8	-11,65%
індикатор обіговості капіталу (IOK)	53,4	53,7	0,52%
індикатор рентабельності капіталу (IPK)	36,6	39,6	8,16%
індикатор фінансової автономії (IFA)	40,2	28,8	-28,34%
Узагальнений індикатор розвитку харчової галузі (I)	57,7	59,1	2,41%

як відношення чистого прибутку/збитку до валюти балансу;

– індикатор фінансової автономії (ІФА) – обчислюється на основі коефіцієнта фінансової автономії як відношення величини власного капіталу до валюти балансу.

Під час вибору множини показників ми виходили з необхідності забезпечити їхню мінімальну чисельність за умови представлення всіх напрямів фінансового аналізу: платоспроможності та ліквідності, ділової активності та рентабельності, фінансової стійкості тощо. Тому перевагу було надано найбільш поширеним та ємним показникам, що характеризують кожний напрям.

Усі вказані показники фінансового аналізу повинні максимізуватися. Для переведення їхніх значень до шкали від 0 до 100 балів необхідно виконати процедуру нормування за формулою:

$$X_{\text{норм}} = \frac{X - X_{\text{worst}}}{X_{\text{best}} - X_{\text{worst}}}, \quad (10)$$

де $X_{\text{норм}}$ – нормоване значення показника фінансового аналізу X ; X_{best} – найкраще (рекомендоване) значення; X_{worst} – найгірше можливе значення.

Процедура нормування дає змогу привести будь-який показник до інтервалу значень $[0; 1]$, після чого для переходу до індикатора $X_{\text{норм}}$ необхідно помножити на 100.

З огляду на все вищесказане, ієрархія показників індикативного планування для управління розвитком харчової галузі набуває вигляду, як показано на рис. 1.

На основі індикаторів, які входять до складу відповідних груп, спочатку розраховуються групові індикатори IG_H , IG_T та IG_C , кожний з яких характеризує одну зі стратегічних цілей розвитку харчової галузі. Подальша згортка їхніх значень до узагальненого індикатора I дає змогу комплексно оцінити соціально-економічний стан харчової галузі. Відповідна згортка виконувалася на основі рівнозначних пріоритетів розвитку.

Результати індикативного планування з визначення пріоритетних напрямів державного регулювання харчової галузі наведені в табл. 1.

Як свідчать результати розрахунків, найгірша ситуація в галузі стосується незадовільного фінансового стану більшості її підприємств. Зокрема:

– низьке значення індикатора абсолютної ліквідності свідчить про відсутність у підприємств високоліквідних активів для погашення короткострокової заборгованості;

– значне скорочення індикатора фінансової автономії та його низький рівень свідчить про нагромадження підприємствами харчової промисловості боргових зобов'язань, величина яких значно перевищує обсяг власного капіталу;

– низьке значення індикатора рентабельності капіталу пов'язане з тим, що велика частина підприємств була збитковою.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, найкраща ситуація, за результатами аналізу, складалася із забезпеченням продовольчої безпеки країни. Виняток становить індикатор економічної доступності продуктів харчування, низьке значення якого свідчить про те, що витрати на харчування становлять значну частку від сукупних витрат домогосподарств. Це свідчить про низький рівень оплати праці в економіці загалом, а отже, про низьку купівельну спроможність населення. Зважаючи на фінансові проблеми підприємств харчової промисловості, що пов'язані з низьким рівнем обіговості капіталу та великою кількістю збиткових підприємств, вказана проблема потребує пріоритетної державної уваги.

Що стосується конкурентних позицій харчової галузі серед інших підприємств промисловості, то рівень капіталоозброєності праці є одним із найнижчих. Тобто підприємства не мають внутрішніх джерел для фінансування капітальних видатків та розширення виробничого потенціалу.

Таким чином, науковою новизною цієї роботи є удосконалення та практичне застосування методики індикативного планування з визначення пріоритетних напрямів державного регулювання харчової галузі на основі пріоритетних напрямів її розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Варченко О.М. Ринок цукру в Україні: оптимальне поєднання ринкового та державного регулювання / О. М. Варченко. К.: Наук. думка, 2004. 315 с.
2. Продовольчий комплекс України: стан і перспективи розвитку / Л.В. Дейнеко, А.О. Коваленко, П.І. Коренюк, Е.І. Шелудько/ За ред. чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. К.: РВПС України НАН України, 2006. 252 с.
3. Промислова політика посткризової економіки: кол. монографія / [Дейнеко Л.В., Якубовський М.М., Шелудько Е.І. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. Л.В. Дейнеко; за ред. д-ра екон. наук, проф. М.М. Якубовського; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогноз. НАН України». К., 2014. 316 с.
4. Сичевський М.П. Удосконалення організаційно-економічного механізму розвитку харчової промисловості України / М.П. Сичевський. К.: Наук. світ, 2004. 374 с.
5. Трегобчук В.М. Продовольча безпека в контексті національної безпеки держави / В.М. Трегобчук. К.: ІЕ НАНУ, 2006. 387 с.
6. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» № 1602-III від 23.03.2000 р.
7. Global Food Security Index. URL: <https://foodsecurityindex.eiu.com/>
8. Постанова КМУ «Деякі питання продовольчої безпеки» № 1379 від 05.12.2007 р.

ОЦІНКА СТАНУ ГОТЕЛЬНОГО БІЗНЕСУ ТА ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

EVALUATION OF THE STATE OF HOTEL BUSINESS AND INDUSTRY OF TOURISM: REGIONAL ASPECTS

УДК 338.48-043.86(477.73)

Обозна А.О.

к.е.н., декан факультету
менеджменту і бізнесу
Миколаївський факультет
менеджменту і бізнесу
Київського університету культури
Шабельник Н.М.

викладач кафедри готельно-
ресторанного і туристичного бізнесу
Миколаївська філія
Київського національного університету
культури і мистецтв

Плахотний В.С.

магістр
Київський університет культури

У статті проведено аналіз сучасного стану готельного бізнесу та туристичної сфери Миколаївської області; надано статистичні дані кількості засобів розміщення, кількості відпочиваючих; розглянуто недоліки та визначено тенденції та перспективи розвитку готельної та туристичної галузі на сучасному етапі.

Ключові слова: індустрія гостинності, туризм, туристи, курортні зони, засоби розміщення, готельний бізнес, потенціал регіону.

В статье проведен анализ современного состояния гостиничного бизнеса и туристической сферы Николаевской области; представлены статистические данные количества средств размещения, количества отдыхающих; рассмотрены недостатки и определены тенденции и

перспективы развития гостиничной и туристической отрасли на современном этапе.

Ключевые слова: индустрия гостеприимства, туризм, туристы, курортные зоны, средства размещения, гостиничный бизнес, потенциал региона.

The article analyzes the current state of the hotel business and tourist sphere of the Mykolaiv region; statistical data on the number of accommodation facilities, number of vacationers; the disadvantages were considered and the trends and prospects for the development of the hotel and tourism industry at the present stage were determined.

Key words: hospitality industry, tourism, tourists, resort areas, accommodation facilities, hotel business, region's potential.

Постановка проблеми. Потенціал регіону Миколаївської області має перспективу розвитку туристичного та готельного сегменту, але необхідне вироблення індивідуальних підходів до розроблення стратегій розвитку у зазначених галузях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку готельного та туристичного бізнесу присвячена увага багатьох вітчизняних та закордонних авторів, таких як Л.Г. Агафонова, Е.В. Александрова, А.Б. Брутман, В.М. Зайцева, О.І. Кочерга, С.С. Ткачова, Дж. Уокер, Л.М. Яцун та інші. У своїх дослідженнях учені розглядають питання щодо конкуренції у сфері готельно-ресторанного та туристичного бізнесу, управління якістю готельних послуг, а також аналізують причини, які впливають на розвиток туристичної галузі в регіонах.

Миколаївська область є привабливою для відпочинку туристів з України та з-за кордону в готельно-ресторанних закладах цієї області.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження перспективи розвитку індустрії гостинності та оцінювання якості задоволення потреб споживачів у Миколаївській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відпочинок у Миколаївській області – це піщані пляжі чорноморських курортів, тихі лимани і гранітні ущелини степових річок, лікувальні грязі Тилігульського і Бейкушського лиманів, заповідні лісові урочища й унікальні історичні пам'ятники.

За даними Відділу з питань молоді та туризму управління молоді та спорту Миколаївської обласної державної адміністрації, протягом літнього оздоровчо-туристичного сезону 2017 року в Миколаївській області було зареєстровано близько 210 тисяч

осіб організованих туристів та відпочивальників. У 2018 році очікується їх збільшення на 10% [10].

Також варто відзначити, що серед туристів найбільш поширені екскурсійні поїздки (одна доба), тури вихідного дня (2-3 дні), відпочинок на морському узбережжі (до 10 днів) та дитяче оздоровлення, з огляду на специфіку регіону як дитячої оздоровниці (14-21 днів) [10].

Миколаївську область найбільше відвідують гості з Київської, Львівської, Харківської, Закарпатської, Дніпропетровської та Кіровоградської областей. Серед закордонних туристів до Миколаївщини найбільше приїждять із Білорусії, Молдови, Грузії, Німеччини, Китаю, Польщі, США, Великої Британії, Італії, Чорногорії та ін. [10].

Курорти Чорноморського узбережжя Миколаївської області [7]:

Коблево.

Коблево – найбільший курорт на Чорноморському узбережжі Миколаївської області. Понад сотні пансіонатів та будинків відпочинку. Відпочинок у Коблево славиться своєю різноманітністю, це кращий вибір для молодих і активних людей. Відомий бурхливим нічним життям: ресторанами, дискотеками, нічними клубами з шоу-програмами. Діє два аквапарки, дельфінарій, родео-шоу, прокат водних мотоциклів, дельтапланів та ін.

Останнім часом готелі у Коблево активно розвивають конференц-сервіс та надають послуги ділового туризму. Великою популярністю користується дегустаційний зал одного з кращих винних заводів України «Коблево».

Очаків.

Очаків – кліматичний курорт. Санаторії і будинки відпочинку Очакова – чудовий вибір

для сімейного відпочинку. Піщані пляжі Чорного моря мають полого дно і тягнуться вздовж всього узбережжя. Узбережжя цікаве унікальними природними об'єктами – піщаними косами, мальовничими обривами, балками, мілководними затоками, озерами і солончаками. Саме місто багате на пам'ятки – музей Суворова, залишки турецької фортеці Ачикале.

Рибаківка.

Рибаківська курортна зона спеціалізується на дитячому й сімейному відпочинку. Поєднання настоящего на травах степового аромату з диханням Чорного моря створює прекрасну оздоровлюючу атмосферу. З часів Радянського Союзу тут діють десятки дитячих таборів та баз відпочинку. Всі пансіонати розташовані близько до моря.

Кінбурнська коса.

Унікальна територія, яка не має аналогів в Україні. Півострів, що обмивається з півночі Дніпро-Бузьким лиманом, із заходу – Чорним морем, з півдня – Ягорлицькою затокою. Загальна довжина берегової лінії становить 71 кілометр. Лісові масиви – залишки геродотівської Гілеї – чергуються з ділянками недоторканого степу. На десятках дрібних озер і заток збираються до півмільйона водоплавних птахів. Активно розвивається «зелений» туризм. А віднедавна на Кінбурнській косі почали приймати гостей і цілком комфортабельні готелі з традиційним рівнем курортного сервісу.

Зі збільшенням загальної кількості туристів у регіоні суттєвий розвиток одержала галузь туризму та основний її складник – готельний сектор. Засоби розміщення туристів посідають одне з перших місць у формуванні туристичної інфраструктури, бо якість проживання та відповідне обслуговування впливають на рівень туристичного сервісу. Готельна індустрія приносить значні грошові надходження. Вітчизняна готельна галузь

є невід'ємним складником світового готельного господарства.

Відповідно до міжнародної класифікації, різноманітність засобів розміщення не обмежується готелями та закладами готельного типу. Подібні послуги надаються оздоровчо-лікувальними закладами, закладами відпочинку, оздоровчими таборами, туристичними транспортними засобами (круїзні судна, туристичні потяги), кемпінговими комплексами тощо. Проте в останніх розміщення є другорядною послугою, спеціалізуються ж вони на оздоровленні, лікуванні, організації екскурсій, відпочинку та інших видах діяльності.

В останні десятиліття суттєво диверсифікували набір послуг, почали з'являтися нові види готельних закладів: різот-готелі, бутік-готелі, готелі клубного типу тощо, але основною послугою, на наданні якої вони спеціалізуються, є розміщення [5].

Нині в області діють 271 колективний засіб розміщення на майже 30 тисяч місць (табл. 1). Це – готелі, пансіонати, бази відпочинку тощо.

В області діють 2020 підприємств ресторанного господарства, з них: кафе, закусочних, буфетів (кіосків), літніх майданчиків – 1508, барів – 297, ресторанів – 44, їдалень – 171 [4].

У сезон морські курорти Миколаївській області приймають близько півмільйона туристів і відпочивальників. Сьогодні тут можна вибрати пансіонат, готель або базу відпочинку на будь-який смак, вимоги до комфорту і рівень цін [7].

За інформацією, опублікованою Головним управлінням статистики в Миколаївській області, кількість колективних засобів розміщення становить [8]:

Як видно зі статистичних даних (табл. 2), в 2016 році була найменша кількість готельних господарств, у 2017 році відзначається тенденція зростання готельного ринку завдяки поступовому відновленню росту економіки регіону та помітному

Таблиця 1

Колективні засоби розміщення

	Кількість колективних засобів розміщення			Кількість місць			Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщення		
	усього	у тому числі		усього	у тому числі у		усього	у тому числі у	
		готелів та аналогічних засобів розміщення	спеціалізованих засобів розміщення		готелях та аналогічних засобах розміщення	спеціалізованих засобах розміщення		готелях та аналогічних засобах розміщення	спеціалізованих засобах розміщення
2011	283	70	213	32742	2595	30147	205412	90464	114948
2012	300	82	218	32359	2430	29929	217470	87484	129986
2013	316	93	223	32649	3046	29603	201736	73802	127934
2014	315	89	226	32442	2878	29564	173686	70370	103316
2015	287	66	221	31644	2726	28918	186710	76005	110705
2016	261	74	187	28851	2786	26065	211651	91854	119797
2017	271	79	192	29229	3332	25897	209681	92750	116931

* За даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Таблиця 2

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади

	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку	
	Всього	у них ліжок, тис.	Всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
2011	13	4,6	6	0,6	14	3,5	172	21,7
2012	11	4,2	6	0,7	15	3,3	186	21,7
2013	10	3,9	6	0,7	14	3,0	193	22,0
2014	10	3,9	6	0,7	13	2,7	197	22,3
2015	10	3,7	5	0,6	11	2,0	195	22,6
2016	9	3,5	5	0,6	10	2,1	163	19,8
2017	9	3,5	5	0,6	11	2,4	167	19,4

* За даними Головного управління статистики в Миколаївській області

покращенню ділових настроїв, яка продовжується і в 2018 році.

На жаль, з початком загострення конфлікту на Сході кількість туристів істотно знизилася, а іноземні туристи побоюються приїжджати на відпочинок. Але 2017 рік став переломним, і туристичні потоки набирають обертів (табл. 3).

Таблиця 3

Туристичні потоки

Роки	Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами	Із загальної кількості туристів (осіб):		
		іноземні туристи	туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон	внутрішні туристи
2011	27934	3973	8479	15482
2012	20375	4179	9290	6906
2013	19003	5108	9362	4533
2014	9148	-	7582	1566
2015	7464	-	6631	833
2016	9023	-	8369	654
2017	11805	9	10994	802

* За даними Головного управління статистики в Миколаївській області

Висновки з проведеного дослідження. Миколаївська область має достатні природно-географічні та суспільно-географічні туристсько-рекреаційні ресурси. Область, з огляду на її географічне положення, природо-ресурсний потенціал, має наявні туристсько-рекреаційні ресурси. Але дослідження дають змогу дійти висновків, що туристичні потоки Миколаївської області мають щорічну тенденцію до зменшення. Тому очевидно, що потрібно підвищувати національну свідомість та інтерес до туристичної спадщини, ефективно реалізовувати державну соціальну політику та максимально стимулювати всебічне використання підприємствами туристичних ресурсів Миколаївщини і переваг місця розташування.

Фінансової уваги з боку держави потребує розвиток готельно-туристичної інфраструктури,

охорона пам'яток, музейна безпека, розвиток рекламно-інформаційного забезпечення індустрії. Саме за таких умов туризм може стати джерелом величезних прибутків та основою розвитку економіки Миколаївської області [4].

Основними проблемами, котрі сповільнюють розвиток готельного господарства, є: недостатність готельних підприємств, їх недосконала структура, низький рівень популяризації нашої країни як місця туристичної дестинації, обмеженість спектру послуг та переважно низький рівень якості послуг. Крім того, нестабільна загальноекономічна та соціально-політична ситуація в Україні зменшують потоки інвестиційного капіталу, що стримує стрімкий розвиток готельного господарства [6].

Дослідження показує, що за останні роки відсутні показники позитивного зростання кількості туристів, що відвідали об'єкти нашого регіону, отже, у цієї сфери повинні бути додаткові напрями стимулювання діяльності.

Серед основних причин гальмування розвитку галузі слід відзначити:

- недосконалість системи державного регулювання туристичної діяльності;
- високий рівень податків;
- низький рівень інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму;
- невідповідність туристичних закладів міжнародним стандартам;
- недостатнє забезпечення туристичної галузі кваліфікованими спеціалістами;
- вкрай незадовільний стан транспортної інфраструктури;
- низьку поінформованість потенційних споживачів туристичного продукту.

Для забезпечення ефективності функціонування туристичної галузі необхідно здійснити низку заходів, таких як [4]:

- розвиток та впровадження фінансово-економічних механізмів для стимулювання туристичної діяльності;
- залучення інвестицій;

- підготовка кваліфікованих спеціалістів;
- розвиток інфраструктури, в тому числі транспортно-забезпечення;
- створення та реалізація програм із захисту довкілля та культурної спадщини;
- рекламно-інформаційна підтримка.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Агафонова Л.Г., Агафонова О.Є. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання. К.: Знання України, 2002. 351 с.
2. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: Навчальний посібник. – Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 311 с.
3. Менеджмент туристичної індустрії: Навч. Посібник/ І. М. Школа, М. М. Ореховська, І. Д. Козляк та ін.; За ред. І. М. Школи. Чернівці: Зелена Буковина, 2003. 661с.
4. Мазурок М.Ю. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції

розвитку туризму». Частина II. Миколаїв: ВП «МФ КНУКІМ», 2015. 145 с. С.60-62.

5. Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андреева Г.П., Зеленська О.О., Григор'єва Т.В., Пархоменко О.Г., Дудко В.Б., Михайловський М.О., Бондар С.І. Навчальний посібник: Ніжин, Видавництво Лук'яненко В.В., 2010. 304 с.

6. Кучер Д.Б. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту.

2012. Випуск 1. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kucher2.htm

7. Регіональна торгово-промислова палата Миколаївської області. URL: <http://www.rtp.com.ua/uk/nikolaev/9/turyzm-i-vidpochynok-u-mykolayivskiy-oblasti-kurorty-i-pryrodni-parky.html>

8. <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/> Головне управління статистики в Миколаївській області.

9. Миколаївська обласна державна адміністрація. URL: http://www.mk.gov.ua/ua/oda/order/?doc_id=15551

10. URL: <https://mk.depo.ua/ukr/nikolaev/namikolayivschini-gotyuyutsya-priynyati-bilshe-turistiv-nizh-torik-20180529781644> – DepoМиколаїв.

ІСТОРИЧНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ КУХНІ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

HISTORICAL AND NATIONAL PRECONDITIONS OF THE EXCLUSION AND FUNCTIONING OF MYKOLAIV KITCHEN: A REGIONAL ASPECTS

УДК 338.48-043.86(477.73)

Обозна А.О.

к.е.н., декан факультету менеджменту і бізнесу, Миколаївський факультет менеджменту і бізнесу Київського університету культури

Шабельник Н.М.

викладач кафедри готельно-ресторанного і туристичного бізнесу Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв

У статті розкрито тенденції розвитку кулінарних традицій населення Миколаївської області; проаналізовано вплив національностей, які проживають на цій території, на місцеву кухню та стан кулінарних уподобань жителів Миколаївщини на сучасному етапі.

Ключові слова: українська кухня, болгарська кухня, вірменська кухня, єврейська кухня, корейська кухня, польська кухня, грецька кухня, миколаївська кухня, історичні передумови, регіональний аспект.

В статье раскрыты тенденции развития кулинарных традиций населения Николаевской области; проанализировано влияние национальностей, проживающих на этой территории, на местную кухню, и состояние кулинарных предпочтений

жителей Николаевщины на современном этапе.

Ключевые слова: украинская кухня, болгарская кухня, армянская кухня, еврейская кухня, корейская кухня, польская кухня, греческая кухня, николаевская кухня, исторические предпосылки, региональный аспект.

The article reveals the tendencies of development of culinary traditions of the population of Mykolaiv region; the influence of nationalities living on this territory on the local cuisine, and the state of culinary preferences of the inhabitants of Mykolaiv region at the present stage are analyzed.

Key words: Ukrainian cuisine, Bulgarian cuisine, Armenian cuisine, Jewish cuisine, Korean cuisine, Polish cuisine, Greek cuisine, Nicholas cuisine, historical background, regional aspect.

Постановка проблеми. Багатонаціональна Миколаївщина готує дуже багато страв за різноманітними рецептурами, беручи за основу національну українську кухню. Але питанню, що являє собою саме миколаївська кулінарія, приділено мало уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню розвитку традицій української кухні та південного регіону присвятили свої роботи

Н. Абельмас, В. Доцяк, Л. Артюх, Г. Дубовіс, Ю. Карпенко, А. Мазаракі, С. Павлюк, Н. Полонська-Василенко та інші.

Миколаївська область є привабливою для відпочинку туристів та дає можливість закладам ресторанного господарства вносити в меню більше популярних страв національних кухонь регіону і суто миколаївської кухні та впроваджувати нові сучасні рецептури для залучення більшої кількості гостей.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження розмаїття кулінарних традицій та рецептур у Миколаївській області та популяризація місцевої кухні в Україні та за межами.

Виклад основного матеріалу дослідження. З давніх часів приготування їжі було дуже важливою справою. Згодом їжа та її приготування з необхідності перетворилися в задоволення, а пізніше – навіть на своєрідний культ. На розвиток кулінарного бізнесу впливають як особливості економічного розвитку, так і національний спосіб життя різних народів. Серед актуальних проблем розвитку ресторанного бізнесу важливе місце займає вивчення регіональної кулінарії народу України. Крім італійської, китайської, французької, останнім часом популярності набирає домашня кухня. Тобто повертаємося до забутих рецептів та традицій. Українська кухня дуже відома у світі, про що свідчить входження українських національних страв та харчових продуктів до міжнародної кухні. Проаналізувавши історичні основи української кухні та етнографічний склад Миколаївської області, можливо знайти нові ідеї для задоволення потреб сучасного вибагливого споживача: від інноваційних шляхів створення нових продуктів і технологій до адаптації регіональних особливостей кулінарії.

Щоб дослідити зародження та розвиток кулінарії Миколаївщини, звернемося до історії та розглянемо, які народи населяли цю територію.

Миколаївська область розташована на степовому півдні України, на північному Причорномор'ї. З півдня омивається Чорним морем, територією протікає велика кількість річок. Безмежні родючі поля дають добрий врожай зернових. Славиться область корабелями та хліборобами.

З початку першого тисячоліття до нашої ери, змінюючи або витісняючи одне одного, на берегах Чорного моря селилися племена трипільської культури, кіммерійці, скіфи, сармати, греки. Залишки цих поселень та пам'ятки культур збереглися до наших часів [13].

В історії сивої давнини важливе місце займає грецька колонізація Північного Причорномор'я. У 647 році до н.е. на острові Березань, що був тоді півостровом, греки заснували поселення Борисфеніду. А в першій половині VI ст. до н.е. вихідці з Мілету на правому березі Бузького лиману, поблизу сучасного села Парутине Очаківського району, заклали місто-державу Ольвію. Вона й стала одним із найбільших економічних, торговельних та культурних центрів Північного Причорномор'я, і нині її територія є Національним історико-археологічним заповідником [13].

У II-IV ст. н.е. північно-західна і північна частина області були заселені ранньослов'янськими племенами черняхівської культури. Наприкінці IV ст. н.е. у Північне Причорномор'я вторглися

великі об'єднання кочових племен тюркського походження, основу яких становили гунни. В кінці V ст. після розпаду гунського об'єднання посилюється активність слов'янських племен [13].

У IV ст. н.е. на території нинішньої Миколаївщини виникли форпости Київської Русі для боротьби за торговельні шляхи, що вели до Чорного моря.

Ще в середині XVII ст. більша частина Миколаївщини була слабо заселеним степом. Лише в 60-ті роки XVIII ст. на півночі Очаківщини українці та молдовани заснували поселення, так звані «ханські слободи», населення яких платило данину кримському ханові. Серед них були Криве Озеро (тепер один із райцентрів області) та Голта (частина сучасного Первомайська), що виникли у 1762 р. [13].

Судячи з історичних фактів, на розвиток традицій області вплинуло дуже багато держав.

Миколаївщина – багатонаціональний край. Згідно з останніми даними, в Миколаївській області живуть представники 133 національностей, а в усій Україні – 134. Серед них – українці, росіяни, молдовани, білоруси, поляки, євреї, німці, вірмени, татари, цигани, гагаузи, турки-месхетинці, чехи, курди, грузини та інші народи [12].

Історія нашого регіону кінця XVIII – початку XIX століття тісно пов'язана із заселенням його численними етнічними групами. Головним чинником переселення іноземців на Причорноморські землі та утворення колоній були певні законодавчі акти Катерини II. Імператорський маніфест 1762 року запрошував на переселення усіх бажаючих, але в законодавчих актах зазначалось, що вони мали бути хорошими землеробами, володіти навичками у вирощуванні винограду, у розведенні шовковичних дерев та інших корисних рослин, а також тямущими у тваринництві, особливо в утриманні кращих порід овець. Допускалися майстрові, особливо корисні в сільському побуті. Їм надавалися різні пільги [12].

Після російсько-турецької війни 1768-1774 років землі між Дніпром і Бугом, відвойовані в турків, відійшли до Російської імперії – і на них хлинули переселенці з різних країн. З того часу оселилися в нашому краї українці, росіяни, білоруси, німці, греки, євреї, болгари, поляки, словаки, серби, чехи тощо, які формували особливий культурно-економічний устрій України [12].

Значному розширенню національного складу населення Миколаївщини сприяло утворення СРСР. Представники різних республік приїжджали на нашу землю та оселялися тут. Збільшився приплив народів із Кавказу, з Середньої Азії, стали звичними змішані шлюби [12].

На території Миколаївщини, за даними перепису населення 2001 року, проживають 5614 болгар, більшість яких живуть у болгарському посе-

ленні Тернівка, заснованому у XIX столітті. Азербайджанців – 1482 чоловіки, вірменів – 4277 чоловік, греків – 326 чоловік (вірмени і греки прибули з території Кримського ханства), євреїв – 3263 чоловіки. Землеробські колонії з'явилися у Первомайському, Кривоозерському, Березнегуватському, Баштанському та інших районах. Корейці – 1751 чоловік – з'явилися тут порівняно недавно, на початку XX століття. У Миколаєві представники цього народу проживають на околицях (Ракетне урочище, Водопій), у селах Жовтневого, Миколаївського, Снігурівського районів. Є корейці в Очакові, Вознесенську, Первомайську та інших містах. Поляки – 1317 чоловік, перша хвиля польських переселенців з'явилася на наших землях наприкінці XVIII – на початку XIX століття. Були засновані села Кисилівка, (Снігурівського району), Новопавлівка (Баштанського району) та район компактного проживання в Миколаєві під назвою «Польська слобідка» [12].

З метою відродження національної свідомості в області діють центри національно-культурних товариств та асоціацій, проводиться навчання рідної мови.

Переселенці відігравали важливу роль у розвитку області, а саме землеробства, торгівлі, кораблебудування, зробили внесок у розмаїття культурних традицій, свят і, звичайно, кулінарії.

Миколаївська область межує з Херсонською та Одеською областями, кліматичні умови майже однакові, і традиції харчування тісно пов'язані. Звичайно, на миколаївську кухню вплинули традиції харчування національних меншин, які населяють область.

Основа харчування миколаївців – це українська національна кухня. Українська кухня створювалася на протязі багатьох віків. Українські страви дуже різноманітні, поживні та смачні. Теплова кулінарна обробка включала переважно варіння та тушкування. Для приготування страв використовували піч.

Наші предки вирощували зернові, тому каші на столі були завжди, а це – джерело корисних мікроелементів та вуглеводів. Злакові – основа харчування українців.

Зерно перемелювали на борошно, з якого виготовляли дуже велику кількість страв. Готували прісне тісто для галушок, локшини, затірок. А скільки видів вареників із різними начинками! Найпопулярніші вареники з картоплею, заправлені шкварками з цибулею. А також вареники з сиром, капустою, гречкою, маком, фруктами.

Хліб посідав особливе місце не тільки в харчуванні українців, але і в обрядах. Переважно з житнього борошна. Але на півдні вирощували пшеницю, тому і хліб випікали пшеничний.

Соняшникове насіння з'явилося значно пізніше, але дуже полюбилось українцям. Вирощували

здебільшого в південних та центральних областях. Його їли смаженим, а також виготовляли олію.

Вживали свіжі натуральні овочі. Це капуста, буряки, цибуля, часник, хрін, огірки, гарбузи, морква. Пізніше моду на салати завезли з Європи, частіше готували вінегрети. Для приготування страв також використовували бобові та гриби.

З овочів та фруктів робили заготовки, їх квасили та солили (капусту, огірки, буряки, гриби, яблука, груші, кавуни). Фрукти, ягоди та гриби також сушили, надовго зберігаючи корисні властивості.

Популярні страви з м'яса тварин (переважно свинини) та птиці. Але їх готували переважно на свята, бо кололи худобу двічі на рік. Робили заготовки: сало та внутрішній жир солили, витоплювали смалець та отримували шкварки. М'ясо використовували свіже або зберігали присоленим. З кишок та шлунку виготовляли ковбаси та ковбик, які, залити смальцем, можна було зберігати в прохолодному місці. Молоко переробляли на сметану, кисломолочний сир, масло, рязанку, а також кисле молоко. Значне місце в харчуванні займала риба. Це страви з коропа, ляща, лина, сома, щуки, окуня, бичків, карася.

Перші страви називали юшками. Готували відвар: овочевий, грибний, рибний або м'ясний. Борщ (обов'язковий складник – буряк) з'явився пізніше. На півдні борщ готували переважно з квасолею. Із заведенням картоплі почали готувати перші страви з картоплею. А з появою помідорів їх їдять сирими та додають у різні страви, зокрема в борщ. Обов'язково на столі були солодкі страви з медом, горіхами, родзинками, фруктами та ягодами. З появою нових культур урізноманітнюються українські страви.

Вплив національних кухонь на кулінарію Миколаївщини.

Болгарська кухня базується на використанні великої кількості овочів: свіжих, тушкованих, запечених, маринованих та страв із них. З овочів готують салати або ж подають нарізаними на часточки. М'ясо найчастіше готують саме з овочами. Найпопулярніші другі страви – гювеч та мусака.

Із перших страв популярні бобова юшка зі смаженими тефтелями та юшка з телячими тельбухами. Влітку готують холодний суп таратор із кислого молока, огірків, часнику, горіхів і кропу, який добре втамовує спрагу.

Різноманітні болгарські десерти – це торти і тістечка, пахлава, запозичена зі східної кухні, та інше. Популярні свіжі фрукти. І візитівка болгарської кухні – легкий пиріг Баніца з листового тіста і бринзи, який дуже популярний у Миколаєві. Бринза завжди присутня на болгарському столі.

Як бачимо, Миколаївщина багата на продукти для всіх страв, тому немає проблем із приготуванням національних страв, які полюбili місцевому населенню.

Вірменська кухня – одна з найдавніших. Її компоненти – зелень, спеції (м'ята, кінза, базилік, естрагон, кардамон, гвоздика, пажитник, чебрець і багато інших), сири, овочі, м'ясо, лаваш. Найвідоміші для нас страви – це шашлик, лаваш та шаверма. Але це далеко не все. З перших страв популярні суп хаш із баранячих або телячих ніжок і тельбухів та бозбаш на баранячому бульйоні з горохом, баклажанами, солодким перцем, цибулею, картоплею.

Серед других страв популярна долма (аналог голубців, але баранячий фарш загортають у виноградне листя). Хоровац – шашлик із великих шматків м'яса, засмажених разом із овочами. Борані – запечена ціла курка з баклажанами, стручковою квасолею і мацуном (кисломолочним продуктом). І, звичайно плов, який має назву плав. Його готують із сухофруктами або з гранатами. Не обходяться без солодких страв, таких як сухофрукти, домашня халва, східні солодощі, численні види печива та кондитерських виробів. Вживають велику кількість свіжих фруктів.

Єврейська кухня відрізняється від інших кошерними продуктами. Але в Україні так адаптувалася до місцевої, що ці страви вважають суто українськими. Притримуються кашруту, страви смачні та корисні, які легко перетравлюються.

Єврейська кухня дуже економна, всі частини продукту ідуть у їжу, нічого не викидається. Із овочів використовують цибулю, моркву, чорнослив, родзинки. Поширений спосіб кулінарної обробки – тушіння. Форшмак – холодна закуска з філе оселедця з додаванням цибулі, яблука, яйця, білого хліба.

Фарширований короп (гефілте-фіш) – фарширується овочами та тушкується в рибному бульйоні. Традиційна страва хумус – перетерті бобові з додаванням зелені та оливкової олії. Фалафель – смажені кульки з подрібненого нуту з додаванням бобових, багатий на білок та амінокислоти, тому його вживають як заміник м'яса. Фаршировані курині шийки. Цимес – десертна страва, солодке овочеve рагу. Його полюбляють діти. Хала – традиційний здобний святковий хліб у вигляді плетінки. Незважаючи на те що штрудель – австрійська страва, австрійські євреї поширили рецепт серед своїх общин, і він дуже полюбився. Штудель випікають на свята та в суботу.

Корейська кухня різнобарвна, здорова та смачна. Основа харчування – рис, до якого додають інші продукти, такі як овочі, фрукти, морепродукти, часник, перець. Завдяки мінімальній тепловій обробці страви виходять корисними. Особливість приготування страв – це додавання глутамату натрію.

Національна страва – кімчі, це гостре мариноване листя пекінської капусти або інших овочів. Куксу – локшина по-корейськи з овочами та м'ясом. Хе із риби або м'яса – гострі мариновані тоненькі

шматочки філе зі спеціями. Пулькогі – шматочки маринованого м'яса, засмажені в жаровні. Страви не бувають без соусів, до складу яких входить соєвий соус. Корейська морква – маринована гостра терта морква, яку готують і в Україні.

Польська кухня дуже подібна до української, але є свої особливості. Кожного дня вживають бутерброди, які називають канапками, з різноманітними продуктами. На обід обов'язкова перша страва, рецептів яких дуже багато. Один із популярних – томатний суп помідорівка. Це гострий томатний суп на бульйоні з овочами. Також поширена перша страва – фляки, суп із яловичого рубця.

Найпопулярніша друга страва – бігос, який готують із великої кількості різноманітного м'яса, копченостей, капусти свіжої та квашеної, додаючи часник, томатну пасту, чорнослив. Краще смакує, коли настоїться. Готують картопляні кльоцки, які називаються шльонськими кльоцками, за назвою регіону, де їх вперше приготували. І, звичайно, не обходяться без мучних страв, пирогів, пончиків, які відрізняються від звичних нам. Наприклад, пиріг із вишнями готують не з тіста, а з пшеничного хліба.

Перше, що характеризує грецьку кухню, – це використання оливкової олії для всіх страв та велике розмаїття овочів (помідори, цибуля, перець, баклажани, картопля). Використання для приготування страв спецій. Обов'язковий продукт – сир фета. Холодні закуски – це, звичайно, грецький салат, який відрізняється від звичного нам великими шматками нарізки, і сир фета не подрібнюють.

Цацики – холодний соус, який подібний до болгарського холодного супу таратор, але має гущішу консистенцію. Його подають до будь-яких страв. Популярна друга страва – мусака, в якій запікають пошарово баклажани, баранину з помідорами, соус бешамель. Ця страва також популярна в болгарській та молдавській кухні. І, звичайно, готують рибу та морепродукти.

Як бачимо з дослідження традицій харчування багатонаціональних народів Миколаївщини, всі страви дуже смачні та легко адаптувалися до місцевої кухні, яка використовує для приготування страв овочі, м'ясо, рибу, спеції, кисломолочну продукцію, борошно, олію. Досить розвиненою є культура перших страв і різних десертів та випічки. Місцеві жителі готують такі кулінарні страви, як єврейський форшмак, фарширований короп та яблучний штрудель, польські канапки та кльоцки, вірменський шашлик та закуски в лаваші, грецький салат та мусака, корейське хе та морква по-корейськи, болгарська баніца та багато іншого. Господині готують молдавську плацинду з кисломолочним сиром, а восени – вертуту з гарбузом.

Але є страви, які мають винятково миколаївські корені. Почнемо з риби, бо в Миколаєві є свій особистий рецепт приготування риби та юшки, обов'язковим складником є томатна паста.

Юшку по-миколаївськи готують на рибному бульйоні з миколаївських річкових бичків, з додаванням більш цінних порід риби, таких як товстолоб, короп. Потім додають картоплю, заправляють томатом і сметаною, доводять до готовності. Окремо готують льок із рибного бульйону та часнику, який додається в тарілку гостя за бажанням. І обов'язковий компонент – крапелька любові! Тушать і консервують рибу також із додаванням томату.

І окремо – про миколаївського бичка, який відрізняється від одеського та кримського. Це бичок-кнут та рябий бичок. Їх смажать та сушать, смачні в будь-якому вигляді. Також готують смажених карасів, яких перед приготуванням карбують.

Страва української кухні – вареники – неабияк подобається місцевим жителям. Навіть ресторан є на проспекті Центральний з назвою «Вареники», який пропонує безліч смачних вареників із різними начинками.

Овочі – в особливій пошані, особливо баклажанна ікра, яку на півдні називають «ікра із синеньких». Рецептuru приготування з давніх-давен завезли саме греки. Осінньо-літній період не обходиться без овочевого рагу з місцевих овочів.

І тільки в Миколаєві ми бачили таке ставлення до всім відомої шовковиці, плодів тутового дерева. Ягоди їдять, варять вареники, смажать пиріжки, морозять на зиму і навіть варять варення.

Соняшник порівняно з іншими культурами завезли в Україну пізніше, найкраще він прижився на півдні країни. І в Миколаєві смажене насіння дуже полюбилися місцевим жителям. Із насіння можна приготувати козинаки і навіть шоколадні цукерки з ядрами насіння.

Висновки з проведеного дослідження. Аналіз традицій кулінарії в миколаївському регіоні дає змогу зрозуміти, що традиції кулінарії не втратили актуальності, продовжують розвиватися та створювати нові оригінальні шедеври, збагачуючі давні традиції, створені народом цієї території.

Можна дійти певних висновків. По-перше, традиції харчування на Миколаївщині стійко пов'язані з характером природних умов, які дають сировину для вирощування продуктів харчування. Водночас ми помітили, що є спільні риси, притаманні стравам національних кухонь, які заселяють цей регіон. Багато національних страв тісно переплелися з українською кухнею, і їх можна розглядати як місцеві. Найпоширенішими є страви єврейського народу, азербайджанського, вірменського, грецького, польського, корейського, болгарського, молдавського і, звичайно, українського.

По-друге, на Миколаївщині історично склалися свої традиції харчування, а саме миколаївська кухня. Вона створена на основі використання місцевої сировини, культурних традицій регіону та впливу традицій харчування сусідніх

областей. Страви Миколаївського регіону смачні, збалансовані, корисні також завдяки технології приготування.

По-третє, використовуючи знання історичного створення миколаївської кухні, треба її розвивати та пропагувати за межами області з метою залучення туристів та розвитку туристичного регіону. Це дає змогу рестораторам створювати нові рецептури, засновуючись на старовинних традиційних стравах.

Все це дає можливість миколаївській кулінарії бути визнаною та конкурентною не лише в Україні, а й за кордоном.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство. Навчальний посібник. К.: Альтерпрес, 2003. 352 с.
2. Артюх Л.Ф. Українська народна кулінарія: Історико-етнографічне дослідження. К: Наукова думка, 1977. 155 с.
3. Доцяк В.С. Українська кухня: підручник для учнів проф.-техн. закладів освіти / В. С. Доцяк. 2-ге вид., перероб. та доп. Львів: Оріяна-Нова, 1998. 558 с.
4. Дубовіс Г.О. Українська кухня: повне зведення рецептів національної кухні XVIII-XXI ст. / Г.О. Дубовіс. Х.: Фоліо, 2006. 591 с.
5. Мазараки А. А. Знаменитые украинские блюда / А.А. Мазараки, М. И. Пересичный, И. А. Фельдман. К.: Губерников, 2012. 311 с.
6. Івашко, О. Кавказька рідня: у Миколаєві одна з найбільших та найвпливовіших національних громад – азербайджанська / О. Івашко // Урядовий кур'єр. 2011. № 201 (29 жовтня). С. 17.
7. Адаєв, Ант. Болгары: научно-популярное исследование / А. Адаєв. Николаев: Илион, 2010. 576 с. : ил.
8. Гриневич, О. Греки на Миколаївщині. Кінець XVIII – початок XIX ст. / О. Гриневич // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. III Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Миколаїв, 2000. С. 378- 383.
9. Гриневич, Е. К вопросу о еврейских программах на Николаевщине (конец XIX – начало XX вв.) Е. Гриневич// Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. IV Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Миколаїв, 2002. С. 238-240.
10. Гармашов, И. Корейцы на юге Украины / И. Гармашов // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження. III Миколаївська обласна краєзнавча конференція. Миколаїв, 2000. С. 383-388.
11. Заковоротний, Д. Как нашу область пополнили переселенцами из Польши / Д. Заковоротний // Вечерний Николаев. 2010. № 31(16 марта). С. 3.
12. Миколаївщина – багатонаціональна сім'я народів. URL: <http://labinlib.org.ua/mykolaiv/nac/1.php>. – Назва з екрану.
13. Миколаївська обласна державна адміністрація /офіційний сайт. URL: <http://www.mk.gov.ua/ua/myko>.

КОМУНІКАТИВНІ МОЖЛИВОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

COMMUNICATIVE POSSIBILITIES OF REGIONAL AUTHORITIES IN SOCIAL NETWORKS

У статті розглядаються основні можливості використання соціальних мереж для забезпечення комунікації між органами влади та громадськістю. Виділено публічно-управлінський, суспільно-політичний, інформаційний та безпековий виміри присутності органів влади будь-якого рівня у соціальній мережі. Проаналізовано активність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у соціальній мережі Facebook. Схематично відображено процес оцінювання відкритості органів влади до діалогу з населенням у соціальній мережі.

Ключові слова: соціальні мережі, органи регіональної влади, органи місцевого самоврядування, електронна участь, відкритість до діалогу.

Проаналізована активність органів державної влади та органів місцевого самоврядування в соціальній мережі Facebook. Схематично відображено процес оцінювання відкритості органів влади до діалогу з населенням у соціальній мережі.

Ключевые слова: социальные сети, органы региональной власти, органы местного самоуправления, электронное участие, открытость к диалогу.

The article examines the main opportunities for using social networks to ensure communication between authorities and the public. Public-management, socio-political, informational and safe measures of the presence of authorities of any level in the social network are singled out. The activity of state authorities and local self-government bodies in the social network Facebook was analyzed. Schematically reflects the process of assessing the openness of authorities to dialogue with the public in the social network.

Key words: social networks, regional authorities, local governments, electronic participation, openness to dialogue.

УДК 304.659

Шевчук І.Б.

к.е.н., доцент,
в.о. завідувача кафедри
економічної кібернетики,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

В статье рассматриваются основные возможности использования социальных сетей для обеспечения коммуникации между органами власти и общественностью. Выделены публично-управленческое, общественно-политическое, информационное и безопасное измерения присутствия органов власти любого уровня в социальной сети.

Постановка проблеми. Для більшої частини громадян України спілкування у соціальних мережах стало звичною, повсякденною справою. Водночас можна констатувати невідповідність швидкості і масштабів освоєння комунікативних-технологій соціальних мереж громадянами, з одного боку, й органами влади різного рівня – з іншого. Утворений в результаті цього комунікаційний розрив перешкоджає побудові діалогу між владою і суспільством, гальмує залучення населення до обговорення соціально-значущих рішень. Подальше ігнорування соціальних мереж як інструменту спілкування, обміну думками та отримання інформації тільки посилюватиме рівень незадоволеності населення результатами діяльності влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні мережі, їх структура, комунікативні можливості, особливості функціонування, перспективи використання для організації бізнесу стали об'єктом досліджень багатьох науковців (С. Берковіц, Б. Веллман, Д. Грановеттер, Л. Фрінам, Д. Губанов, Д. Новіков [5], М. Кастельс [8], В. Иванов, С. Демченко, В. Різуна, А. Родіонова, Т. Фесенко, О. Мінченко [10] та ін.). Значно менше уваги приділено висвітленню питань використання соціальних мереж для забезпечення комунікації між органами державної влади та суспільством (І. Лопаченко [9], С. Водопоєтов [2], О. Гарматій [3]), особливо на регіональному та місцевому рівнях.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати особливості здійснення комунікацій

органами регіонального управління та місцевого самоврядування із громадськістю у соціальних мережах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасні користувачі мережі Інтернет активно використовують соціальні мережі для особистого спілкування, відстеження подій у житті своїх близьких та головних подій в державі, вирішення різного роду проблем тощо.

Сьогодні найбільш популярними соціальними мережами є: Facebook, LinkedIn, Twitter, Groupon, «ВКонтакте», «Однокласники», Connect. Щодо України, то більша половина користувачів мережі Інтернет віддає перевагу соціальній мережі Facebook (рис. 1).

Така активність у соціальних мережах зумовлена тим, що:

- є можливість швидко встановити контакт із людиною в режимі реального часу;
- основна аудиторія соціальних мереж – це молоді люди, які швидше йдуть на контакт та прагнуть задовольнити свою потребу в соціальній стимуляції (одобрення висловленої думки авторитетними людьми, що вимірюється кількістю позитивних оцінок, так званими лайками та цитуванням), в упізнаванні, у визнанні, у структуруванні часу (нагадування про події тощо) [12];
- швидко акумулюються/виробляються креативні соціально-значущі рішення;
- прискорюється процес міжособистісної та соціальної комунікації.

У багатьох соціальних мереж на фоні швидкого зростання популярності та прибутковості є і серйозні проблеми, що лежать в основі їхньої роботи. Зокрема, це:

1. Незначна корисність. Люди проводять у них багато часу, а натомість отримують тільки електронне спілкування. Розв'язання цієї проблеми шляхом упровадження інструментарію для розваг, роботи, купівлі-продажу є основою розвитку соціальних мереж натеper і в найближчій перспективі.

2. Монетизація. Для їх створення і підтримки потрібні значні ресурси, а інструментів прямої монетизації мало, і більшість з них ґрунтуються на відвідуваності. Засобами монетизації є: плата за розширення функцій для акаунту, реклама, внутрішньомережева валюта (наприклад, голоси відвідувачів у соціальній мережі), продаж раніше безкоштовних сервісів (звикання до ресурсу).

3. Перетин аудиторії. Одна і та сама людина зареєстрована одночасно в декількох мережах і навіть декілька разів в одній мережі в різних проектах. Пов'язано це з відсутністю інструментів ефективного задоволення різних потреб користувачів.

4. Спотворення інформації користувачів. Частина користувачів свідомо вводить про себе недостовірні дані. Процес сповільниться у разі надання інструментів користувачам для збереження гарантованої анонімності.

5. Спам. Великі можливості для персоналізованої розсилки небажаної реклами.

6. Акаунти мертвих людей. Після смерті людини її сторінка й надалі функціонує в мережі.

7. Зростає інформаційна насиченість Інтернет-простору поза будь-яким зовнішнім контролем.

Така затребуваність соціальних мереж спонукає до їх розгляду в дещо іншому контексті: як засобу комунікації органів регіональної влади з громадськістю та як інструменту зростання бізнесу і його просування на ринки інших регіонів.

При цьому у соціальних мережах використовуються різні комунікативні технології, що дають можливість [7, с. 96]:

– створення індивідуальних профілів, у яких буде міститися певна інформація про користувача;

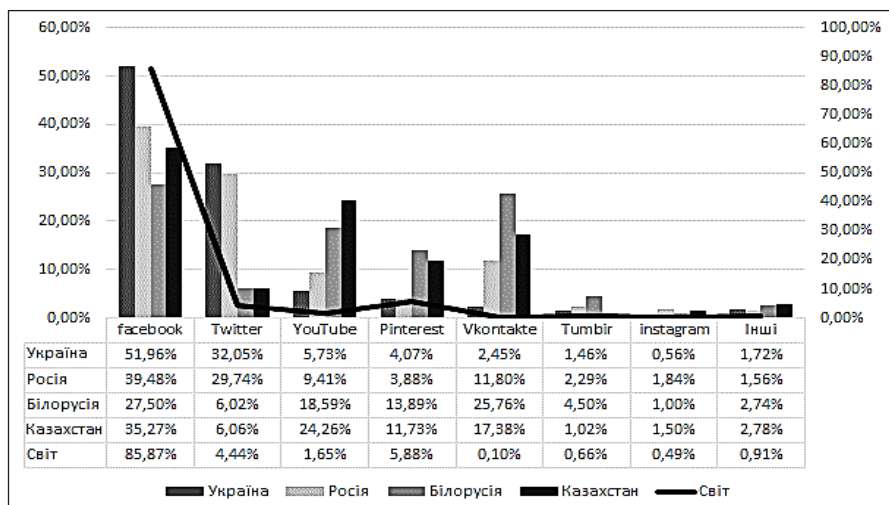

Рис. 1. Популярність соціальних платформ в Україні та країнах СНД (станом на червень 2017 р.)

Джерело: Побудовано автором за даними [11]

Таблиця 1

Світова практика використання соціальних мереж органами влади

Країна	Соціальна мережа	Напрямок використання	Вимір присутності у мережі
Велика Британія	Twitter, Facebook, Youtube.	Інформування про поточну роботу, нові події та соціальні компанії. Двостороння комунікація	Публічно-управлінський
Китай	Weibo	Публічне інформування про роботу органів влади. Робота із суспільною думкою. Контроль якості державних послуг.	Публічно-управлінський
США	Twitter	Підвищення рейтингу політиків. Проведення успішної виборчої кампанії. Збирання інформації про населення. Вивчення та маніпулювання громадською думкою.	Суспільно-політичний
Німеччина	Twitter, Facebook	Альтернативні джерела інформації. Формування громадської думки.	Інформаційний
Франція	Twitter, Facebook	Частина стратегії виборчої кампанії президента. Маніпулювання інформацією на користь певної політичної позиції.	Суспільно-політичний
Ізраїль	Facebook, Однокласники, Вконтакте, Livejournal	Аналіз публікацій в соціальних мережах для ідентифікації потенційних терористів і попередження терактів.	Безпековий

Джерело: сформовано автором на основі даних [4; 6]

– взаємодії користувачів між собою (за допомогою перегляду профілів один одного, внутрішньої пошти, коментарів та ін.);

– досягнення спільної мети шляхом кооперації (наприклад, метою соціальної мережі може бути пошук нових друзів, клієнтів, партнерів; ведення групового тематичного блогу щодо якості надання адміністративних послуг та ін.);

– обміну ресурсами (наприклад, інформацією про проблеми міста чи регіону, напрями розвитку території, асортимент товару, незадоволений попит на товари в конкретній частині регіону тощо);

– задоволення потреб за рахунок накопичення ресурсів (наприклад, потреби в спілкуванні, у схваленні жителями міста управлінських рішень, у додатковому заробітку тощо).

Сьогодні можна вже ствердно говорити про наявність світової практики використання соціальних мереж у роботі органів влади різного рівня для інформування різних служб міста про проблеми його мешканців (без використання спеціальних сервісів), для надання допомоги особам, що перебувають у важкій життєвій чи психологічній ситуації, для розміщення інформації про вакансії, для проведення передвиборчої кампанії, для налагодження двостороннього зв'язку між владою на населенням тощо (табл. 1). У зв'язку із цим можна виділити публічно-управлінський, суспільно-політичний, інформаційний та безпековий виміри присутності органів влади будь-якого рівня у соціальній мережі.

Слід зазначити, що розвиток інформаційного суспільства в Україні наближається до того етапу, коли діяльність будь-якої людини чи організації буде важко уявити без наявності акаунту у соціальній мережі для комунікації, отримання зворотного зв'язку та висвітлення важливої інформації. Так, помітно зросла активність у соціальних мережах державних службовців високого рангу. Наприклад сторінка чинного Президента України у мережі Facebook має понад 1,1 млн. підписників, сторінка Прем'єр-міністра України – 269 тис., сторінка Віце-прем'єр-міністра України – 16,7 тис., сторінка Генерального прокурора України – 133,4 тис., сторінка Міністра внутрішніх справ України – 391 тис., сторінка Міністра освіти і науки України – 40,9 тис., сторінка Голови Верховної Ради України – 86,9 тис., сторінка Першого заступника Голови Верховної Ради України – 78,1 тис., і кількість підписників цих сторінок постійно зростає. Офіційна сторінка Міністерства освіти України має у Facebook 91,9 тис. підписників, Міністерства фінансів України – 40,1 тис., Міністерства охорони здоров'я України – 59,3 тис., Міністерства оборони України – 202,7 тис., Міністерства соціальної політики України – 34,4 тис., Міністерства економічного розвитку і торгівлі України – 44,7 тис., Кабінету Міністрів України – 467,0 тис., Верховної Ради України – 461,0 тис.

Крім того, аналогічні процеси спостерігаються й на рівні обласних та районних державних адміністрацій, обласних та міських рад (табл. 2). Хоча охопленість Інтернет-аудиторії, яка може бачити інформацію, що відображає діяльність цих органів влади, на сторінках у соціальній мережі Facebook є ще доволі низькою, а для деяких регіонів такі інформаційні джерела відсутні, проте можна висловити припущення про інтеграцію цього процесу у найближчій перспективі.

Таблиця 2
Кількість підписників у соціальній мережі Facebook станом на 04 липня 2018 р.; тис.

Регіон	Обласна державна адміністрація	Обласна рада	Міська рада
Вінницька	1,8	1,7	4,5
Волинська	1,7	1,7	1,6
Дніпропетровська	3,8	3,7	17,3
Донецька	-	-	-
Житомирська	0,8	1,0	8,3
Закарпатська	2,1	2,4	6,3
Запорізька	0,2	0,3	-
Івано-Франківська	1,9	0,3	1,8
Київська	2,8	1,1	8,9
Кіровоградська	0,6	1,4	1,9
Луганська	8,4	-	-
Львівська	8,7	4,3	17,9
Миколаївська	3,1	1,9	1,9
Одеська	7,4	0,1	0,03
Полтавська	11,5	1,4	0,4
Рівненська	3,2	1,0	0,2
Сумська	1,9	0,7	1,8
Тернопільська	3,9	0,7	2,2
Харківська	3,3	1,4	0,1
Херсонська	2,4	0,8	0,1
Хмельницька	1,5	0,3	8,3
Черкаська	0,9	0,04	1,9
Чернівецька	2,7	-	7,8
Чернігівська	2,3	-	-

¹ Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях.

Джерело: сформовано автором на основі даних [1]

Із даних табл. 2 видно, що органи влади у Львівській області, на відміну від інших регіонів, активніше використовують соціальну мережу як інструмент комунікації із населенням регіону, і, навпаки, населення більше проявляє інтерес до діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Їхні структурні підрозділи також намагаються збільшити свою присутність у соціальних мережах та створюють у них власні сторінки й генерують

контент, який має доволі важливу інформацію для забезпечення життєдіяльності громадян у конкретному регіоні чи населеному пункті. Так, Департамент агропромислового розвитку Львівської ОДА має у Facebook 809 підписників, Департамент соціального захисту населення Львівської ОДА – 758 підписників, Департамент фінансів Львівської ОДА – 287 підписників, Департамент із питань цивільного захисту населення Львівської ОДА – 407 підписників, Департамент міжнародної технічної допомоги та міжнародного співробітництва Львівської ОДА – 1012 підписників, Департамент внутрішньої та інформаційної політики Львівської ОДА – 2432 підписників, Департамент освіти і науки Львівської ОДА – 2464 підписників. Щодо інших регіонів, то половина департаментів обласних ОДА не мають сторінок у соціальній мережі Facebook.

Тут не можна не погодитись із С. Недопетовим, що тотальна цифровізація державних сервісів і послуг диктує необхідність активної комунікації представників влади з населенням у соціальних мережах. При цьому усередині самих органів влади спостерігається різний рівень розуміння впливу соціальних мереж на формування думки населення про ефективність її роботи. Також держоргани недооцінюють потенціал соціальних мереж для здійснення корпоративних внутрішніх комунікацій. Одним з основних ризиків такої форми комунікації, тобто відкритості до громадян, може стати роздратування активних груп користувачів, які можуть генерувати негативні пости і таким чином формувати середовище недовіри до влади загалом [2]. Але це не повинно стати на заваді налагодження двостороннього діалогу між владою та населенням щодо питань покращення якості життя у цій місцевості чи в цілому регіоні.

Ще більш важливим є те, щоб органи влади були відкритими до діалогу з народом, проявляли реальну небайдужість до проблем громадян і цікавилися їхньою думкою щодо вирішення соціально-економічних проблем регіону.

Схему процесу оцінювання відкритості органів влади до діалогу з населенням наведено на рис. 2.

Досвід США та деяких європейських країн засвідчує активне використання політиками різного рангу Інтернет-простору й соціальних мереж у формуванні іміджу політичних сил. Пік активності досягається у період підготовки до виборів різних органів влади. Нині у мережі Facebook появилось багато рекламних постів відомих українських політиків, якими формується підґрунтя для передвиборчої кампанії на виборах Президента України у 2019 р.

Ініціативи органів державної та регіональної влади у соціальних мережах можуть розвиватися за такими напрямками:

1. Використання соціальних медіа-платформ та технологій для залучення громадськості до вирішення проблем міста та регіону, обміну ідеями розвитку. Для прикладу можна навести сторінки у мережі Facebook: «Varta1 – Варта1» (<https://www.facebook.com/groups/govarta1/>), на якій висвітлюються останні події у м. Львові; «Гаряча лінія міста

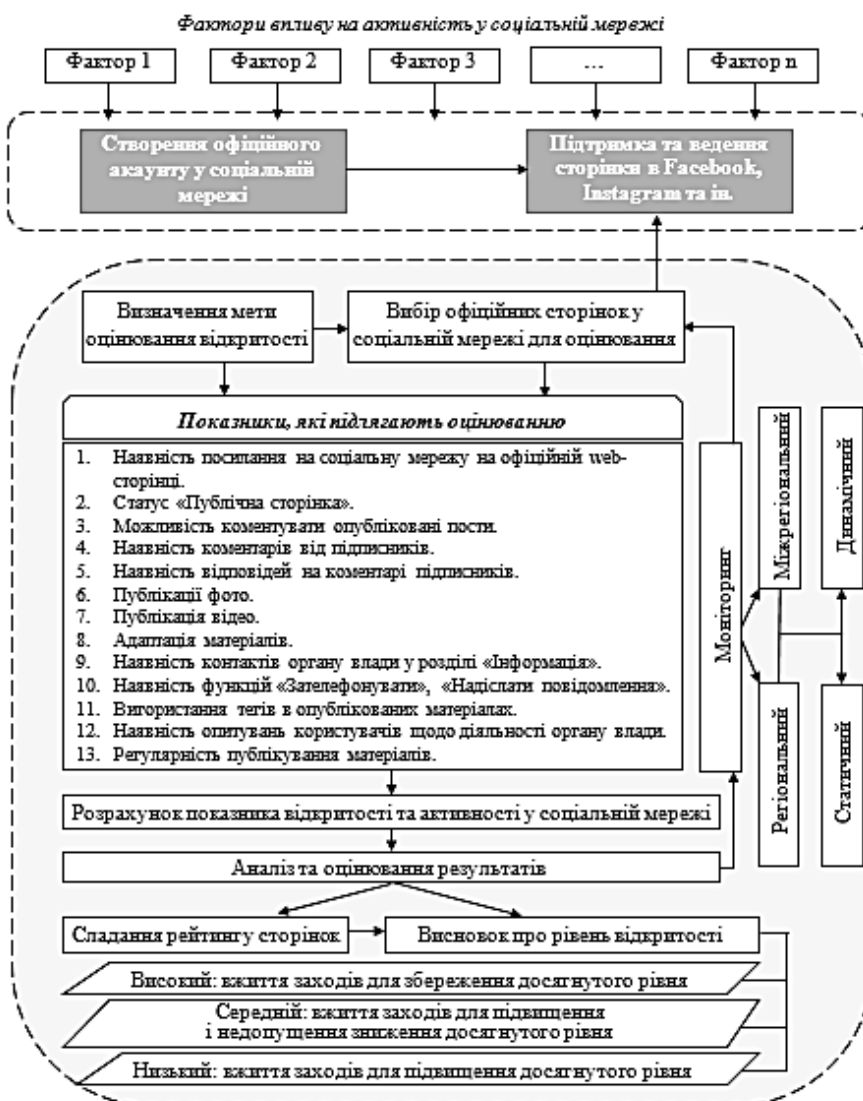

Рис. 2. Процес оцінювання відкритості органів влади до діалогу з населенням у соціальних мережах

Джерело: Розроблено автором

Львова» (<https://www.facebook.com/groups/hotline.lviv/>), на якій мешканці мають змогу донести до районних державних адміністрацій та інших органів місцевого самоврядування інформацію про наявні проблеми у життєдіяльності міста.

2. Цифрова дипломатія забезпечить доступ людей до посадових осіб, можливість безпосереднього звернення без запису і черг.

3. Соціальна допомога. Створення сторінок для сприяння профілактиці ракових захворювань, наркоманії, алкогольної залежності.

4. Пом'якшення проблем учасників АТО – посттравматичні стресові розлади та бойові проблеми. Наприклад, запустили кампанію «Реальні війни», яка використовуватиме різноманітні соціальні медіа, включаючи Facebook, Twitter, YouTube та онлайн-чати, щоб охопити солдатів, які потребують допомоги.

5. Зайнятість. Розміщення інформації про можливості працевлаштування.

6. Пряма звітність чиновників перед громадянами.

Висновки з проведеного дослідження.

В умовах тотальної інформатизації суспільства традиційні засоби комунікації починають втрачати свою актуальність. Великої популярності серед Інтернет-користувачів набувають соціальні мережі як один із перспективних і зручних засобів масової комунікації. До беззаперечних їх переваг можна віднести розширення соціальних зв'язків, можливості пошуку інформації та впливу на аудиторію, формування громадської думки та побудови корпоративного або персонального бренду. Використання у діяльності державних структур та державних службовців соціальних мереж дасть змогу не тільки вирішити важливі комунікаційні завдання, а й змінити підходи до управління соціально-економічним розвитком регіону та вирішення проблем місцевих громад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Facebook. URL: <https://www.facebook.com>
2. Водопетов С. Как федеральные органы исполнительной власти ведут аккаунты в социальных сетях / С. Водопетов. URL: <http://realtribune.ru/news/authority/494>
3. Гарматій О.В. Соціальні мережі в системі державних комунікацій / О.В. Гарматій. URL: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/31.pdf>
4. Городская власть в социальных сетях. URL: <http://read.infometer.org/gorodsm>
5. Губанов Д.А. Социальные сети: модели информационного влияния, управления и противоборства / Д.А. Губанов, Д.А. Новиков, А.Г. Чхартишвили. М.: Физматлит, 2010. 228 с.
6. Израильтяне в социальных сетях. URL: <http://www.tolpa.co.il/social-network/>
7. Инновационные технологии бизнес-коммуникаций: стратегии и тактики // Материалы междунауч. практ. конференции. Серия «Коммуникативные исследования». Вып. 7. М.: НИУ ВШЭ, 2011. 160 с.
8. Кастельс М. Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе. / М. Кастельс; пер. с англ. А. Матвеева; под ред. В. Харитоновой. Екатеринбург: Уфактория (при участии Гуманитарного ун-та), 2004. 328 с.
9. Лопатченко І.С. Використання соціальних мереж як дієвий механізм комунікації органів державної влади з суспільством / І.С. Лопатченко. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/conf/2016-3/doc/5/09.pdf>
10. Мінченко О. Українці в соціальних мережах: нове дослідження від Яндекс / О. Мінченко. URL: <http://watcher.com.ua/2014/08/21/ukrayintsi-vsotsialnyh-merezhah-nove-doslidzhennya-vidyandeksa/>
11. Найпопулярніші соціальні мережі в країнах СНД і світі. URL: <https://marketer.ua/ua/top-social-media-2017/>
12. Як соціальні мережі виявляють психологічні потреби особистості. URL: <http://zhyvyaktyvno.org/index.php/news/scho-stot-za-aktivnstyu-u-socalnjmerezh>

ДИСПРОПОРЦІЙНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ
В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ РЕФОРМDISPROPORTIONATION OF REGIONAL DEVELOPMENT
IN THE CONTEXT OF MODERN REFORMS

УДК 332.122.54:332.146.2

Шульц С.Л.

д.е.н., професор,
завідувач відділу регіональної
економічної політики
Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України
Луцків О.М.к.е.н., с. н.с.,
старший науковий співробітник відділу
регіональної економічної політики
Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України

У статті здійснено оцінку диспропорційності регіонального розвитку. Проаналізовано коефіцієнти диференціації за низкою показників економічного розвитку регіонів України. Розраховано рівень міжрегіональних відмінностей у розрізі різних сфер економічної діяльності. Оцінено просторову асиметрію за рівнем економічного зростання та розраховано показник внеску кожного регіону у загальнодержавні тенденції економічного зростання. Визначено лідерів та аутсайдерів міжрегіонального рейтингу, зокрема за показником ВРП та темпами його зростання. Здійснено оцінку процесів територіальної концентрації за показником економічної щільності. Визначено шляхи вирішення проблеми міжрегіональної диспропорційності в Україні.

Ключові слова: диспропорції, регіональний розвиток, міжрегіональні відмінності, диференціація, територіальна концентрація.

В статье осуществлена оценка диспропорциональности регионального развития. Проанализированы коэффициенты дифференциации по ряду показателей экономического развития регионов Украины. Рассчитан уровень межрегиональных различий в разрезе различных сфер экономической деятельности. Оценена пространственная асимметрия по уровню экономического роста и рассчитан показатель вклада каждого региона в общегосударственные тен-

денции экономического роста. Определены лидеры и аутсайдеры межрегионального рейтинга, в частности по показателю ВРП и темпам его роста. Осуществлена оценка процессов территориальной концентрации по показателю экономической плотности. Определены пути решения проблемы межрегиональных диспропорций в Украине.

Ключевые слова: диспропорции, региональное развитие, межрегиональные различия, дифференциация, территориальная концентрация.

The article assesses the disproportionality of regional development. The coefficients of differentiation for the line of indicators of economic development of regions of Ukraine are analyzed. The level of interregional differences in the context of different spheres of economic activity is calculated. The spatial asymmetry was estimated on the level of economic growth and the indicator of the contribution of each region in the national tendencies of economic growth was calculated. The leaders and outsiders of the inter-regional rating are determined, in particular, according to the GRP indicator and its growth rates. An assessment of the territorial concentration processes is carried out. The ways of solving the problem of interregional disproportionality in Ukraine are singled out.

Key words: disproportions, regional development, interregional differences, differentiation, territorial concentration.

Постановка проблеми. Сучасна економічна карта України засвідчує збереження просторової нерівномірності та міжрегіональних соціально-економічних диспропорцій. Доволі низькі конкурентні позиції України на глобальному ринку, низька інтенсивність інтеграційних процесів у формуванні внутрішнього ринку країни, повільні структурні зрушення, наявність загрозливих тенденцій у розвитку опорного каркасу системи розселення через деградацію сільської поселенської мережі, а в останній час є нестабільна та загрозлива для української державності політична ситуація не забезпечують якісного економічного зростання. Нерівномірність регіонального розвитку в Україні посилює диференціацію якості життя населення, активізує зовнішню трудову міграцію, унеможливорює зменшення масштабів безробіття та ефективно вирішення інших соціальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням оцінки та пошуку шляхів подолання диспропорційності регіонального розвитку присвячено багато праць вітчизняних науковців: З. Варналія, В. Гесця, Ю. Гладко, Я. Жаліло, І. Заблудської, Л. Збаразської, М. Кизима, А. Мельник, І. Сторонянської, В. Чужикова, В. Шевцова, С. Шульц та багатьох інших. Однак, незважаючи на те, що багато вче-

них займалися вивченням цієї проблеми, вирішити її так і не вдається. Навпаки, диспропорційність регіонального розвитку і надалі продовжує зростати. Ця проблематика залишається актуальною і вимагає пошуку шляхів її подальшого вирішення.

Постановка завдання. Метою статті є оцінка диспропорційності регіонального розвитку за низкою економічних показників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Констатуючи загальні висхідні тенденції динаміки ВРП України в абсолютних і відносних вимірах, відмічаємо зростання міжрегіональної диференціації. Так, у 2016 році коефіцієнт диференціації ВРП на одну особу порівняно з 2011 роком зріс із 3,2 до п'яти разів. Найбільші міжрегіональні відмінності спостерігалися за такими економічними показниками, як: загальний обсяг експорту товарів (коефіцієнт диференціації – 49,2), загальний обсяг імпорту товарів (35,9), обсяг прямих інвестицій на 1 особу (23,5), кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації (15,5), обсяг реалізації промислової продукції на одну особу (10,7). Варто відзначити, що міжрегіональна диференціація є дещо нижчою за показниками наявного доходу населення на одну особу (3,5) та заробітної плати (1,6).

Найвищий рівень міжрегіональних відмінностей характерний для зовнішньоекономічної та науково-інноваційної діяльності, тобто саме для тих сфер економічної діяльності, які в сучасних умовах можуть виступати конкурентними перевагами певних територій.

На фоні зростання масштабів диференціації за низкою економічних показників відбулася зміна лідерів і аутсайдерів міжрегіонального рейтингу, зокрема за показником ВРП та темпами його зростання. Першість за темпами зростання ВРП протягом 2013-2016 років належить Полтавській області. Стале зростання демонструє цей регіон внаслідок нагромадження сукупності позитивних тенденцій в економіці регіону, зокрема через зростання випуску сільськогосподарської продукції, підвищення рівня зовнішньоторговельної активності, а також лідерство в динаміці нефінансових послуг, пошуків прямого іноземного інвестування та збільшення обсягів капітальних інвестицій. До регіонів, які демонструють значне економічне зростання протягом останніх років, слід віднести також Київську, Дніпропетровську, Запорізьку, Харківську та Вінницьку області. Саме ці регіони становлять сучасний каркас територій економічного зростання.

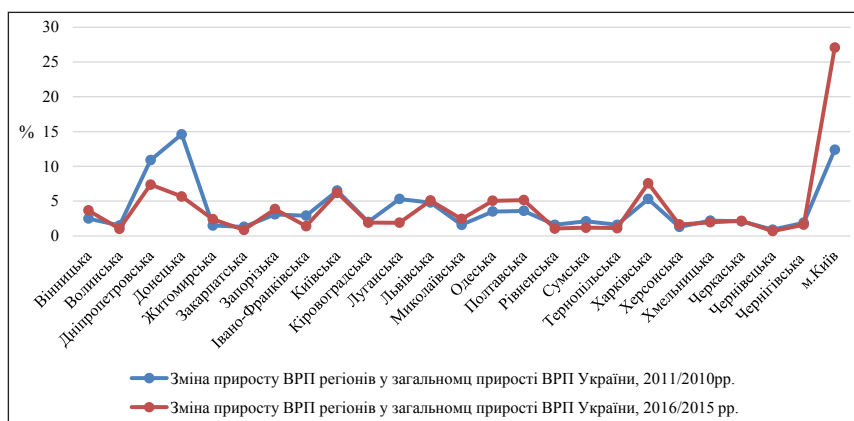

Рис. 1. Позиціонування регіонів за внеском у загальнодержавні тенденції економічного зростання за 2013-2016 роки

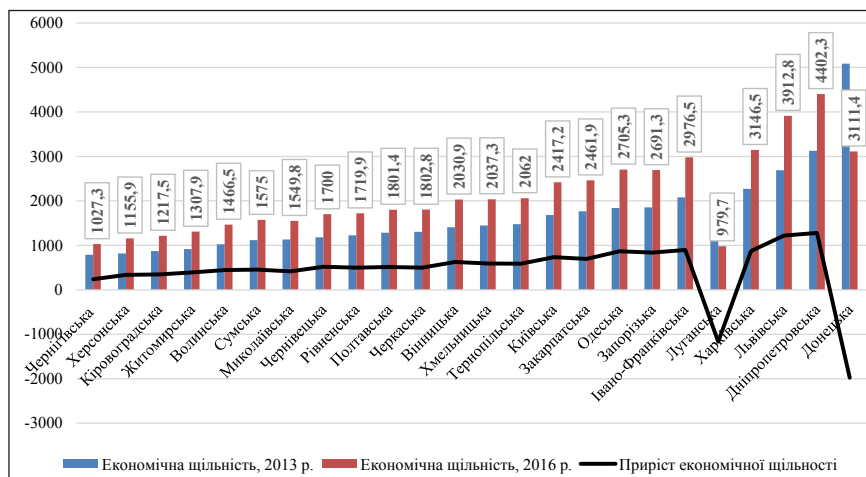

Рис. 2. Динаміка економічної щільності регіонів України у 2013-2016 рр.

Очевидну зміну лідерів економічної динаміки за показником ВРП засвідчує позиціонування регіонів за внеском у загальнодержавні тенденції економічного зростання, який розрахований шляхом визначення зміни приросту (зменшення) ВРП регіонів у загальному прирості ВРП України (рис. 1).

Оцінюючи просторову асиметрію за рівнем економічного зростання через показник внеску кожного регіону в позитивну динаміку економічного розвитку країни, фіксуємо суттєве зменшення внеску Донецької та Луганської областей. Натомість спостерігаємо збільшення внеску м. Києва, Львівської, Вінницької, Одеської, Полтавської та Харківської областей. Така ситуація підтверджує нарощення економічного потенціалу цих регіонів.

Зміни у рейтинговому позиціонуванні лідерів простежуються і під час оцінки процесів територіальної концентрації. Економічна щільність регіонів, яка виступає відносним оціночним показником рівня територіальної концентрації економіки, свідчить не тільки про інтенсивність економічної діяльності на одиницю території регіонів, а й про купівельну спроможність населення, оскільки розраховується як добуток щільності населення та доходів на одну особу [1, с. 56]. Тобто економічна щільність регіонів до певної міри відображає демографічні тен-

денції та проблеми в системі розселення, пов'язані зі зменшенням чисельності населення в сільській місцевості, а з іншого боку — вказує на рівень економічної активності населення та рівень життя. Збереження наявної поселенської мережі та демографічного потенціалу територій, зростання рівня доходів населення — це стратегічні пріоритети регіональної політики. Тому позитивну динаміку показника економічної щільності можна розглядати і як критерій оцінки результативності державної регіональної політики.

Приріст економічної щільності протягом 2013-2016 років засвідчує втрати Донецької та Луганської областей, а також вказує на склад групи рейтингових лідерів (рис. 2). Окрім регіонів із значними темпами зростання ВРП, до групи лідерів долучилися Львівська, Івано-Франківська області. Такі результати пов'язані з тим, що ці регіони входять у шестірку регіонів із високою щільністю населення (близько і понад

100 осіб/км²) та середнім рівнем доходів населення. Закономірно, що регіони із низькою щільністю населення (Чернігівська (32,4 осіб/км²), Кіровоградська (39,3 осіб/км²), Херсонська (37 осіб/км²), Житомирська (41,6 осіб/км²), Сумська (46,4 осіб/км²), Миколаївська (46,7 осіб/км²) та середнім рівнем доходів населення виступають аутсайдерами міжрегіональних порівнянь за показником економічної щільності.

Просторову економічну нерівномірність в Україні підтверджують сучасні тенденції розміщення нових виробництв. Із 300 нових підприємств, які з'явилися в Україні протягом останніх трьох років, їх найбільша кількість сконцентрована в західних регіонах, Київській області та в портах. Ці підприємства належать до сировинних: біогазові заводи, заводи з виробництва автомобільних джгутів, сонячні і вітроелектростанції, міні-гідроелектростанції, елеватори та зернові термінали, комплекси із зберігання фруктів та овочів, тваринницькі комплекси. В Україні створено 23 індустріальні парки у 13 областях (Львівській, Дніпропетровській, Вінницькій, Житомирській, Чернівецькій, Київській, Сумській, Черкаській, Одеській, Волинській, Донецькій, Полтавській та Кіровоградській). Якщо великі підприємства (на 500-1000 робочих місць) відкрилися в західних областях, то в центрі і на півдні почали працювати невеликі підприємства [2].

Нерівномірний регіональний розвиток є наслідком не тільки структурних диспропорцій, а й переорієнтації зовнішньоторговельних тенденцій. Загальними сучасними тенденціями зовнішньоекономічної діяльності, які впливають на економіку регіонів, є: скорочення експортно-імпортних операцій у тимчасово окупованих регіонах; трансформація географічної структури експорту українських товарів через обмеження транзитного руху вантажів з України через територію Росії до інших країн та скорочення експортного постачання товарів українського виробництва, а також пожвавлення освоєння нових ринків внаслідок отриманих Україною автономних торгових преференцій та початку дії Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною, а також збільшення експорту до інших країн; переважання сировинної структури експорту; скорочення експорту продукції металургійної галузі і машинобудування та зростання частки АПК і харчової промисловості у товарному експорті тощо.

Суттєве зменшення експортних операцій відбувалося в окупованих Донецькій та Луганській областях, де зменшення експорту

у 2013 і 2016 роках становило відповідно 3,6 разу і 8,1 разу. Втрата експортного потенціалу спостерігалася також у більшості регіонів країни, окрім Вінницької та Івано-Франківської областей (рис. 3) [3, с. 397-399].

Найбільший внесок у загальні обсяги експорту товарів припадало на три регіони України, а саме Донецьку, Дніпропетровську області та м. Київ, сумарний внесок яких становив у 2013 році 54,6%, а у 2016 році – 49,1%.

Якщо Львівська, Тернопільська, Закарпатська, Волинська, Івано-Франківська області більше постачали на експорт, зокрема до ЄС, машини, обладнання та електротехніку, то Луганська, Донецька, Запорізька області – недорогочінні товари. Експорт Сумської області – це товари хімічної промисловості, Рівненської та Житомирської – вироби з деревини. Полтавська та Дніпропетровська області експортують мінеральні продукти, а Харківська, Хмельницька, Одеська, Вінницька, Кіровоградська області – продукцію агросектору [4].

Майже удвічі впродовж 2013-2016 років скоротилися обсяги імпортних поставок товарів в Україну. Міжрегіональні порівняння за обсягами імпорту засвідчують їх зменшення в Луганській (5,2 разу), Донецькій (3,6 разу) та Одеській областях (2,8 разу), а збільшення – у Волинській області (на 3,6%) (рис. 4).

Найбільша частка імпорту концентрувалась у м. Київ і зросла протягом аналізованого періоду зі 34,7% загального обсягу імпорту в Україні до 41,1%. Поряд із суттєвим зменшенням частки Донецької та Луганської областей в структурі українського експорту, спостерігалось зменшення питомої ваги експортної діяльності Кіровоградської, Полтавської, Сумської та Харківської областей. Найбільшу частку імпорту становили паливно-

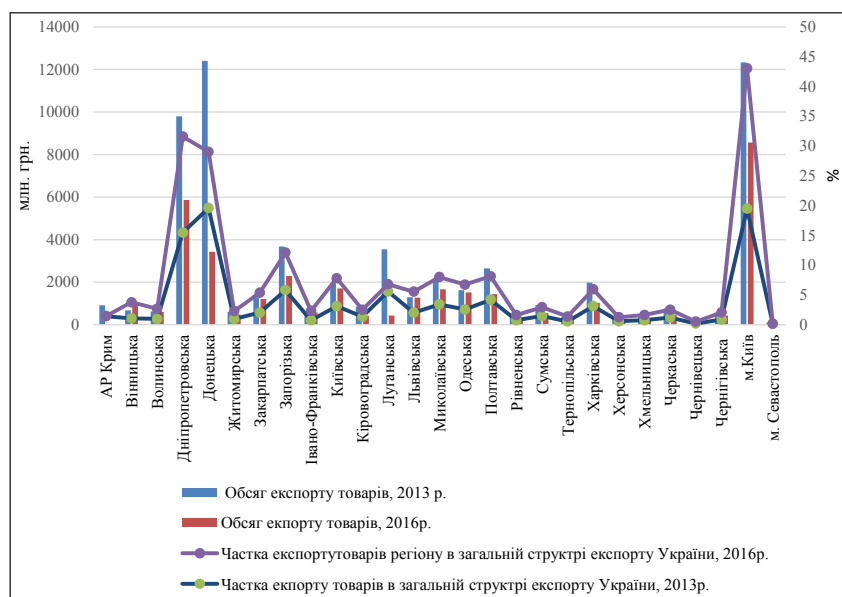

Рис. 3. Внесок регіонів у загальні обсяги експорту товарів України у 2013, 2016 рр.

енергетичні матеріали, машини та устаткування.

На жаль, в Україні зберігається від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі, про що свідчить коефіцієнт покриття експорту імпортом, який у 2013 році становив 0,82, а у 2016 році зріс до 0,92. У 2013 році перевищення імпорту над експортом спостерігалось у 11 з 27 регіонів України, а у 2016 році кількість таких регіонів скоротилась до семи. Найбільший коефіцієнт покриття експорту імпортом як у 2013-му, так і в 2016 році спостерігався у м. Києві (0,42; 0,58) та Київській (0,46; 0,53) області. У 2016 рр. в Донецькій та Вінницькій областях обсяги експорту були вищими за імпорт більш ніж у три рази. Перевага експорту на імпортом спостерігалась і в Запорізькій, Кіровоградській та Миколаївській областях, де це перевищення сягало більше 2 разів [3, с. 397-399].

Аналіз сучасних особливостей зовнішньоекономічної діяльності дає змогу дійти висновку, що більшість регіонів зони економічного зростання не тільки динамічно розвиваються, а й успішніше адаптуються до кон'юнктури світового ринку.

З огляду на важливість ендogenous потенціалу регіонів в умовах реалізації сучасних реформ, під

час аналізу диференціації регіонального розвитку доцільно дотримуватися ресурсно-витратного підходу, відповідно до якого наявність міжрегіональної диференціації здебільшого зумовлена відмінностями у продуктивності (ефективності) використання матеріальних, фінансових та трудових ресурсів регіонів. Від ефективності використання цих ресурсів залежить ефективність економічної діяльності в регіонах загалом, а також можливість досягнення відтворювальних ефектів і, врешті-решт, інтенсифікації економічного зростання. Якість економічного зростання має забезпечуватися не стільки приростом ВРП, скільки за рахунок зростання капіталовіддачі, продуктивності праці та зайнятості населення. Такої закономірності в Україні нині чітко не простежується, і відповідно, немає залежності між темпами зростання ВРП, продуктивності праці, капіталовіддачі та зайнятості.

Порівняльний аналіз темпів приросту наведених на рисунку 5 показників засвідчує низку тенденцій. Так, позитивною слід вважати тенденцію, згідно з якою приріст продуктивності праці в регіонах України є вищим, ніж приріст ВРП. Слід від-

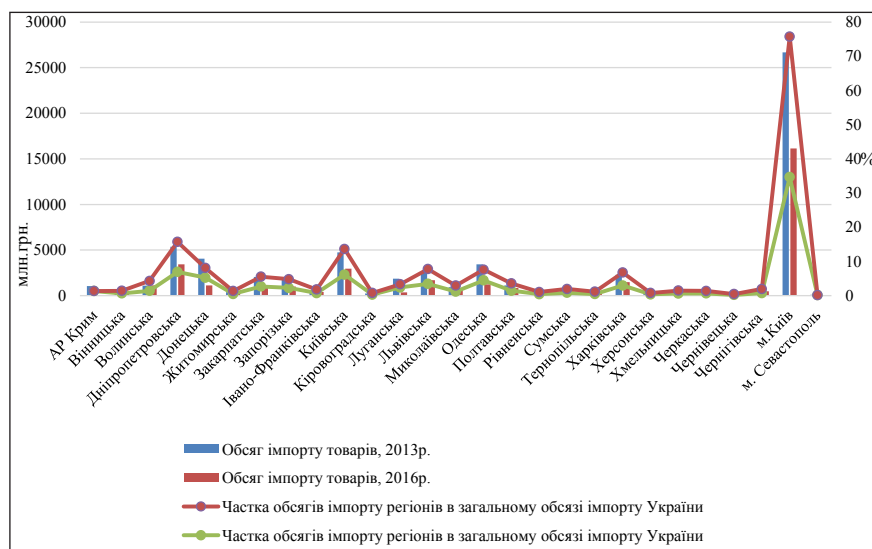

Рис. 4. Регіональна структура імпорту товарів в Україні у 2013, 2016 рр.

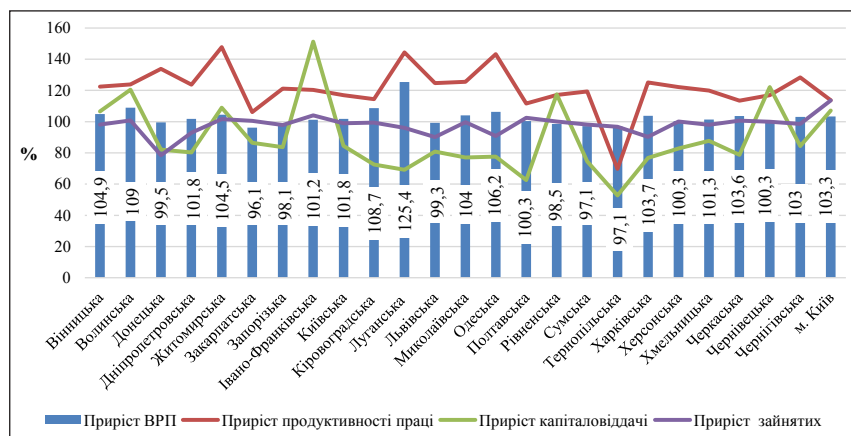

Рис. 5. Порівняльний аналіз динаміки показників за 2013-2016 роки

значити, що зростання продуктивності праці зафіксовано у більшості регіонів країни. Такий результат зумовлений зростанням обсягу продукції, робіт і послуг та суттєвим зменшенням кількості зайнятих у деяких регіонах.

Коефіцієнт міжрегіональної диференціації за показником приросту продуктивності праці сягає більше 2 разів. Зниження продуктивності праці відбулося лише в Тернопільській області (на 30,3%). Найнижчі темпи зростання продуктивності праці зафіксовано у Закарпатській області (6,2%), а найвищі – у Житомирській (47,7%), Луганській (на 44,3%) та Одеській (на 43,2%) областях.

Впродовж 2013-2016 років спостерігалась незначна міжрегіональна диференціація за показником приросту зайнятих, натомість значною вона була за показником приросту капіталовіддачі, що свідчить в тому числі і про ефективність використання основних засобів. Це зумовлено значними відмінностями регіонів не тільки за обсягами капітальних інвестицій (коефіцієнт диференціації –

10,3), а й за показником приросту капіталовіддачі (коефіцієнт диференціації – 2,9). Івано-Франківська, Волинська, Рівненська і Чернігівська області – це регіони, де приріст капіталовіддачі впродовж трьох аналізованих років був найбільшим, що свідчить про підвищення продуктивності інвестиційного процесу в цих регіонах та інтенсифікацію їх економічного розвитку загалом. У решті регіонів України прирости капітальних інвестицій значно перевищують прирости обсягів продукції, робіт та послуг, що свідчить, навпаки, про недостатній рівень ефективності інвестиційної діяльності. Слід відзначити, що хоча Тернопільська область за приростом ВРП належить до групи «середняків», однак за показниками приросту продуктивності праці та капіталовіддачі регіон суттєво поступається іншим регіонам. Це безумовно вплинуло на низький приріст ВРП регіону.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи вищенаведене, можна констатувати збереження тенденції до посилення міжрегіональної соціально-економічної диференціації, поглиблення структурних диспропорцій та ресурсно-відтворювальних дисбалансів в економіці регіонів. Вирішення проблеми міжрегіональної диспропорційності в Україні вимагає: підвищення ефективності механізмів реалізації державної регіональної політики; удосконалення механізму перерозподілу ресурсів усередині країни; створення умов та позитивного іміджу регіонів для залучення зовнішніх

інвестиційні ресурсів; проведення політики запобігання дезінтеграційним процесам, які загрожують цілісності країни; усунення чинників, що приводять до загострення соціальної напруги.

Розглядаючи міжрегіональну диференціацію як один із регулятивних напрямів реалізації державної регіональної політики, доцільно враховувати те, що в умовах реалізації реформи адміністративно-фінансової децентралізації слід акцентувати увагу і на внутрішньорегіональних соціально-економічних диспропорціях, зокрема на динамічності розвитку міст порівняно з сільськими і гірськими територіями та наявності територій з особливими проблемами розвитку, зумовленими їх розташуванням, економічною спеціалізацією, соціально-економічною депривацією тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шульц С. Л. Економічний простір України: формування, структурування та управління: [монографія] / С.Л. Шульц. Львів: ІРД НАН України, 2010. 408 с.
2. Мапа нових підприємств України. URL: <http://patrioty.org.ua/economic/mapa-novykh-pidpriemstv-ukrainy-179906.html>
3. Регіони України 2017. Частина II: статистичний збірник. К.: 2017. 687 с.
4. 15 областей України найбільше експортують до ЄС аграрну продукцію. URL: <http://uprom.info/news/agro/15-oblastey-ukrayini-naybilshe-eksportuyut-doyes-agrarnu-produktsiyu-infografika/>

НОВИЙ ВИД НАУКОВИХ ПОСЛУГ

Причорноморський
науково-дослідний інститут
економіки та інновацій

Шановні колеги! Питання академічної доброчесності є надзвичайно актуальними у наш час. Враховуючи великі масиви інформації, що з'являються у всесвітній мережі, жоден вчений не може бути впевненим, що його авторське право захищене. Крім того, поширеною є ситуація, коли декілька вчених в одній галузі науки користуються

однаковими джерелами інформації, а в результаті безкоштовні програми пошуку плагіату засвідчують стовідсоткові збіги тексту, що може призвести до безпідставних звинувачень у плагіаті, особливо після перевірки за базою даних авторефератів та дисертацій. Це викликано тим, що порівняння з іншими дисертаціями не вказує на використання спільних першоджерел (статей, монографій, статистичних щорічників, словників тощо), а однозначно визначає тільки збіг тексту, ігноруючи навіть цитати. Важливим є також те, що чинне законодавство однозначно визначає, що перевірку може здійснювати виключно установа за профілем дослідження, а не поширені в мережі безкоштовні програми. Для уникнення подібних ситуацій ми пропонуємо Вам скористатися науковою **послугою оцінки технічної унікальності наукового тексту** за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення, яке гарантує похибку перевірки до 3%. Переваги такої перевірки порівняно з іншими методами:

- Ви укладаєте угоду про надання послуг;
- Ваш файл *не розміщується у мережі*, тобто інформація і авторство залишаються анонімними;
- Ви *отримуєте звіт*, підготовлений за допомогою *ліцензованого* програмного забезпечення;

порівняльну таблицю однакових фрагментів тексту із зазначенням джерела; *офіційний звіт про надану послугу* із зазначенням результатів;

- Ви отримуєте вичерпну інформацію про текстові збіги у Вашому дослідженні та дослідженнях інших авторів не тільки *українською, але і російською та англійською мовами*;
- Ви користуєтесь програмним забезпеченням, яке використовується *тільки спеціалізованими науковими та освітніми установами* і розроблене виключно для пошуку текстових збігів *саме у наукових дослідженнях*, а не у публіцистиці, рекламних веб-сайтах тощо;
- Виключна робота з авторами – ніхто, крім автора тексту, не зможе замовити у нас перевірку цього тексту, що убезпечить Вас від *перевірок третіми особами*;
- Ви отримуєте можливість коректно оформити посилання на першоджерела;
- Існує можливість перевірки *будь-яких наукових досліджень*: статей, рефератів, авторефератів, дисертацій, доповідей, тез, звітів тощо.

Терміни і вартість перевірки і надання звіту:

Характер наукової роботи	Терміни (робочих днів)	Вартість
Докторська дисертація	5 – 10	5000 грн
Кандидатська дисертація	3 – 7	3000 грн
Автореферат	1 – 2	500 грн
Стаття (обсягом до 12 сторінок)	1 – 2	500 грн
Інші види робіт	За домовленістю	За домовленістю

Для того, щоб замовити послугу, Вам необхідно звернутись електронною поштою до Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій, вказавши у темі листа **«Оцінка унікальності тексту»**. У листі вкажіть адресу для листування, додайте файл у форматі MS Word з текстом наукового дослідження. Фахівець відповідного відділу надасть Вам відповідь щодо процедури здійснення експертизи.

Контактна особа:

Шумилова Тетяна – молодший науковий співробітник Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

+38 (048) 709-38-69

+38 (093) 253-57-15

shumilova@iei.od.ua

З повагою, дирекція Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.

Наукове видання

ПРИЧОРНОМОРСЬКІ ЕКОНОМІЧНІ СТУДІЇ

Науковий журнал

Випуск 30
Частина 1

Коректура • Ю. Никитенко

Комп'ютерна верстка • В. Удовиченко

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 19,30. Ум. друк. арк. 21,39.

Підписано до друку 25.07.2018. Наклад 100 прим.

ПУ «Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій»

Адреса: вул. Сегедська 18, каб. 422, м. Одеса, Україна, 65009

E-mail: info@iei.od.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 5218 від 22.09.2016 р.